

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Kazimír Večerka
Jana Hulmáková
Markéta Štěchová

Mladiství v procesu poruchové socializace

Mladiství v procesu poruchové socializace

Kazimír Večerka
Jana Hulmáková
Markéta Štěchová

Autorský kolektiv:

JUDr. Jana Hulmáková, Ph.D.

PhDr. Markéta Štěchová

PhDr. Kazimír Večerka, CSc.

Externí spolupracovníci:

PhDr. Kristýna Klápová

PhDr. Ondřej Štěch, Ph.D.

Recenzenti:

PhDr. Alena Marešová, Ph.D. (Katedra kriminologie Policejní akademie, Praha)

PaedDr. Jan Toman (Diagnostický ústav a Středisko výchovné péče, Praha)

Technická spolupráce:

Lucie Černá

Poděkování

Autoři monografie srdečně děkují všem pracovníkům okresních soudů, státních zastupitelství, oddělení sociálně právní ochrany dítěte a úředníkům Probační a mediační služby, kteří se zúčastnili expertní dotazníkové akce, za pečlivý a fundovaný přístup k zaslaným otázkám a za doplňující informace k tématu výzkumu.

Dále si dovoluujeme poděkovat pracovníkům věznic Pardubice a Všehrdy za vstřícný postoj k výzkumným aktivitám našeho týmu a též za organizační a konzultační spolupráci.

Obsah

I. Úvod	7
II. Obecná část	13
II.1. Vymezení základních pojmů	13
II.2. Předmět, cíl a metody výzkumu, způsob přípravy výzkumných akcí	15
II.3. Vývoj registrované kriminality mladistvých a trestní politiky vůči mladistvým pachatelům v ČR se zřetelem na mladistvé recidivisty	17
II.4. Příčiny a podmínky recidivy mladistvých pachatelů	23
II.5. Vliv formální sociální intervence na recidivu pachatelů z řad mládeže	31
II.6. Prevence recidivy mládeže a postavení mladistvého recidivisty v české právní úpravě a aplikační praxi	43
III. Zvláštní část	63
III.1. Názory expertů na recidivu mládeže	64
III.2. Sonda do trestních spisů mladistvých pachatelů	91
III.3. Anamnestické šetření mladistvých recidivistů ve výkonu trestu odnětí svobody	121
III.3.1. Psychologické šetření	123
III.3.2. Další výsledky šetření mezi mladistvými recidivisty	137
III.3.2.1. Rodina	137
III.3.2.2. Škola	145
III.3.2.3. Návykové látky	150
III.3.2.4. Kriminalita a zkušenost s formální intervencí	153
III.3.2.5. Závěry k anamnestickému šetření	162
IV. Závěr a diskuze	165
Resumé	175
Summary	181
Použité prameny	187
Přílohy	195

I.

Úvod

Zkoumání kriminality mladých lidí je stálým evergreenem světové i naší kriminologie, neboť vychází z oprávněného předpokladu, že úroveň kriminality mladých do značné míry předznamenává úroveň budoucí kriminality dospělých. Z jiného pohledu je zkoumání příčin a podmínek kriminality mladých lidí důležité pro vytváření poznatkové báze k preventivnímu členění rozvoji současných asociálních projevů mezi mládeží. Zároveň zkoumání kriminality mladých má svou důležitost také z toho pohledu, že práce s delikventní mládeží má – ve srovnání s dospělými – z hlediska následné prevence výrazně větší naději na úspěch, neboť správně vedené resocializační programy či jiné pozitivní zásahy se s větší pravděpodobností mohou dočkat kýžené odezvy či prosociálního obratu v dosavadním životě probanda, nebo – při menším optimismu – jsou schopny s podstatně větší nadějí alespoň prodloužit interval možné recidivy. Vhodné zacházení s problémovými mladými lidmi ovšem vyžaduje mít k dispozici dostatečnou bázi poznatků o zdrojích kriminality a následné recidivy mládeže, o provázanosti biologických, psychologických a různorodých sociálních faktorů.

Kriminologické bádání minulých let v naší zemi se zabývalo různými aspekty kriminality mládeže. Namátkou vzpomeňme některých výzkumných akcí Institutu pro kriminologii a sociální prevenci či dříve Výzkumného ústavu kriminologického, které se snažily poodhalit některé stránky etiologie či fenomenologie asociálního či antisociálního jednání mládeže, a to v kontextech jejich sociálních zázemí.

První ústavní publikace k této problematice vyšla ve VÚK v roce 1968 pod názvem „Kriminalita mládeže – studie o mladistvých delikventech“ a shrnovala výzkumné poznatky o mladistvých, kteří se dopustili opakovaně úmyslné trestné činnosti a byli za ni v roce 1962 alespoň podruhé žalováni. Tato mapující publikace se opírala o vzorek 777 mladistvých delikventů a o přibližně stejný vzorek mladistvých, kteří do doby sběru dat neměli problémy s orgány činnými v trestním řízení. Studie přinesla základní údaje o rodinách mladistvých, o navštěvované škole (případně pracovišti), o zájmové sféře mladistvých, všímala si též vlivu typu bydliště na rozvoj delikvence. Publikace byla doplněna sérií grafů, které charakterizovaly kriminalitu mladistvých v letech 1956–1966. Na tuto první studii navazovala v rychlém sledu další publikace, která se zabývala problematikou osobnosti mladistvého delikventa a jeho postoje k různým aspektům života, a to ve srovnání s kontrolním souborem nedelikventních vrstevníků. Výzkum se především zabýval otázkami vztahu mladých lidí k práci, jejich pracovními aspiracemi a představami o využití získaných peněz, dále postoji k některým důležitým – kladným, či záporným – lidským vlastnostem, zabýval se též otázkami životních vzorů, představami o štěstí a neštěstí a vztahem k některým morálním postojům.

V historické perspektivě byla v oblasti kriminality mládeže zkoumána i četná další témata jako volný čas delikventní mládeže, skupinová trestná činnost mladistvých, sociální a psychologický profil mladistvého násilníka ve výkonu trestu odnětí svobody, problematika topografických podmínek kriminality, otázky související s pácháním trestného činu loupeže, dále sociálně patologické jevy u dětí a následně charakteristiky problémových dětí ve školských výchovných zařízeních, byla provedena sonda do právního a mravního vědomí mladistvých a reprezentativní výzkum názorů mládeže na kriminalitu, rozbor informací z dozorových a soudních trestních spisů mladistvých a řada dalších témat.

V pozadí všech těchto úvah a výzkumů se vždy více, či méně zřetelně objevuje kriminologicky závažná otázka, která by mohla znít „Jak se z dítěte stává dítě problematické“ či „Jak vysvětlit, že se v mnohých a různých případech nepodařilo zastavit delikventní vývoj konkrétního dítěte?“ Kriminologická teorie, jak se pokusíme v následujícím textu připomenout, nalezla řadu biologických, psychologických či sociálních dějů, které stojí u kořenů příčin asociálního, antisociálního či posléze kriminálního jednání mladého člověka, poodhalila obecnější podmínky kontur podhoubí nevhodného chování mládeže. S takto zaměřenou výzkumnou činností se pojí úvahy, co bylo v (pozitivním) socializačním procesu zanedbáno, kdy a kde mohlo dojít k odklonění nevhodného vývoje a konečně jaké prostředky k tomu měly či mohly být použity.

Obecně lze říci, že úvahy kriminologů v této oblasti oscilují mezi doporučeními k účinné – co nejvčasnější a průběžně koncipované – depistáži dětí a jejich výchovného prostředí s cílem včas zasáhnout při neutralizaci počátečních problémů a opačnými doporučeními zasahovat proti antisocialitě dětí a mladistvých, až když konkrétní chování a jednání přejde z latentní podoby do podoby zjevné a navíc potvrzené kompetentními orgány ochrany práva. První přístup je jistě z preventivního pohledu účinnější (podle zásady: malá chyba na začátku, velká chyba na konci), nicméně v sobě skrývá závažné riziko stigmatizace a kriminalizace označeného dítěte či jeho sociálního zázemí, druhý přístup pak více sleduje svobody jednotlivce a všímá si soukromých práv rodiny, avšak má závažnou nevýhodu v tom, že se při aplikaci tohoto postupu „promarní“ nenahraditelný formativní čas, ve kterém by dítě mohlo být účinně přeměřováno ze své různě podmíněné asociální dráhy, odvráceno od hrozící delikvence a s tím v současnosti souvisejících nejrůznějších osobních či společenských problémů. Včasně odhalení ohroženého dítěte či jeho sociálního zázemí skýtá možnost celé řady nápravných strategií ve škále od léčení, přes možné psychologické intervence až k sociálně vhodným, přesně zaměřeným zásahům. Skutečný preventivní přístup totiž vyžaduje, aby se případný problém mladého jedince modifikoval před jeho chronickým stavem, aby pomoc byla předvídatelná a pokud možno komplexní. To znamená, aby byla schopna zaznamenat hrozící vývojové tendence a vhodně jim čelit promyšlenými zásahy, které berou v úvahu širší kauzalitu řešených problémů.

V tomto směru je třeba projevit lítost nad tím, že se v průběhu minulých let zastavil rozvoj tzv. Systému včasné intervence, který se vytvářel v ČR na přelomu prvního a druhého desetiletí tohoto století. Tento program, jehož koordinátorem bylo MV ČR a byl monitorován meziresortním Republikovým výborem pro prevenci kriminality, směřoval k tomu, aby se v jednotlivých regionech republiky vytvářely tzv. Týmy pro mládež, tedy funkční skupiny různých zaměřených odborníků, kteří mají v lokalitě ve své běžné činnosti pouze určité parciální úlohy v ochraně mládeže před kriminalitou. Týmy pro mládež měly vytvořit vhodné prostředí pro fundované a zejména koordinované zvládání konkrétních problémů mladých lidí v daném regionu, vytvořit dělný tým, který by nacházel vhodné prostředky pro resocializaci ohrožených jedinců v jejich – pokud možno – primárním rodinném zázemí. Cílem těchto týmů měla být jednak účinná pomoc potřebným a zároveň snahou o neplýtvání silami, které občas spočívá v tom, že různé orgány státní správy a neziskových organizací se ve svých činnostech – nejednou ke škodě věci – nekoordinovaně překrývají, nebo naopak kritická situace dítěte zůstane mimo jejich soustředěnou pozornost a později se chronicky zanedbaná situace obtížně napravuje. Týmová spolupráce měla vést jednak ke sdílení informací, ke včasnému a odpovědnému vyhledávání problémových dětí

a jejich nefunkčních rodinných prostředí, tato činnost však neměla být samoučelná, ale měla směřovat k vzájemně provázaným nápravným opatřením a současně ke kritickému skupinovému posouzení správného postupu jednotlivých zúčastněných v tomto procesu. Proces rozvoje tohoto systému se zastavil v souvislosti s přechodem jeho koordinování z resortu MV ČR do gesce MPSV.

Výrazným mezníkem v pojetí zacházení s mladými lidmi, kteří se dopustili nějakého asociálního činu, se stal zákon o soudnictví ve věcech mládeže¹ (dále jen ZSM). Tento zákon je založen na zásadě pomocné úlohy trestní represe a zohledňuje celou řadu moderních trendů včetně restorativní justice. Při tomto postupu se v zásadě vychází z myšlenky, že mladí lidé jsou v převážující míře tvárnými osobnostmi, jejichž trestná činnost nebývá příliš závažná a lze ji ovlivnit natolik, že nedojde ke kriminální recidivě. ZSM má k dispozici celou řadu trestněprávních institutů, jejichž situaci přiměřená, promyšlená a tvůrčí aplikace orgány činnými v trestním řízení může k tomuto cíli významně napomoci. I když z dlouhodobého hlediska bylo možné pozorovat klesající trend v oblasti registrované kriminality mladistvých a též činů jinak trestných dětí mladších patnácti let (jak ukážeme na statistických údajích v dalším textu), přesto však stále dochází i k případům recidivní delikvence mladých lidí. Proto jsme považovali za potřebné zabývat se komplexněji otázkami příčin a podmínek recidivního jednání, identifikovat zdroje opakování antisociálního chování poté, co mladý člověk prošel zkušeností soudního projednávání (a s ním spojeného procesu vyšetřování) své trestné činnosti a bylo mu za ni určeno nějaké výchovné či trestní opatření. Zdá se, že v těchto případech se trestní represe z nějakého důvodu minula svým cílem, resp. recidiva byla podmíněna nějakými faktory, které nebyly brány dostatečně v úvahu.

Naše výzkumné snažení se tak zaměřilo na několik zdrojů poznání tohoto fenoménu. Předně jsme se v otázce recidivy mladistvých obrátili na experty, kteří s delikventní mládeží přicházejí pravidelně do styku a její problémy řeší z různých úhlů pohledu. Experty v oblasti trestněprávní zastupovali soudci pro mládež a státní zástupci s touto specializací. Druhou skupinu tvořili experti z oblasti sociální práce.

Další směr našeho bádání se zaměřil na to, abychom si učinili představu o obsahu soudních spisů o recidivujících mladistvých. Má-li být totiž naplněn princip individualizace postupu vzhledem k – zejména recidivujícím či recidivou ohroženým – mladistvým (zejména dle § 55 a 56 zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže – dále jen ZSM), pak je v soudních spisech možno předpokládat podrobnější popis nejen okolností trestné činnosti mladistvého, ale také hlubší ponor do jeho sociálně psychologické situace.

Třetí oblastí našeho výzkumu byla vlastní anamnestická práce s uvězněnými recidivními mladistvými pachateli. Zaměřené rozhovory s odsouzenými a jejich orientační psychologické vyšetření směřovalo k hlubšímu pochopení nejrůznějších aspektů jejich dosavadních životů.

1 Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, účinný od 1. 1. 2004.

Jsme si vědomi toho, že se nám podařilo pouze poodhalit složitou problematiku recidivy mladistvých, že jsme potvrdili některé obecné poznatky kriminologické vědy a předložili k přemýšlení některé nové poznatky, které se k problematice recidivy mládeže úzce vztahují. Naším přáním je především to, aby po přečtení následujících statí došel čtenář k závěru, že pomoc mladistvým v obtížných životních podmínkách směřujících k delikvenci je výrazně nutná a rozhodně nesmí být v žádném smyslu podceňována, že je ji třeba prohloubit, výrazně rozšířit a učinit skutečně dostupnou v různých místech naší země, že individualizace postupu v této oblasti není prázdným pojmem a zbytečným či finančně náročným zdržováním.

II.

Obecná část

II.1. Vymezení základních pojmů

Pokud se chceme zabývat otázkami, které souvisejí s příčinami kriminální recidivy u mladistvých pachatelů a zároveň i tím, jaké jsou možnosti, ale také efektivita reakce prostřednictvím působení trestního práva v oblasti prevence jejich recidivy, je třeba v první řadě vymezit pojem *mladistvý* a pojem *recidiva*. V ZSM je mladistvý definován jako osoba, která se dopustila provinění v době, kdy již dovršila patnáctý rok věku a nepřekročila osmnáctý rok věku. Obecně se pak v jednotlivých právních úpravách vymezení této věkové kategorie liší s ohledem na vymezení dolní hranice trestní odpovědnosti, případně i na odlišné stanovení horní hranice, kdy je ještě považován pachatel za mladistvého. Společné je však to, že jde o osobu, která se dopustila trestného činu, je již trestně odpovědná, ale její trestní odpovědnost je modifikována vzhledem k jejímu věku. Modifikováno je též v různé míře trestní řízení ve věcech mladistvých.

Vymezit pojem recidivy je velmi nesnadný úkol, neboť se lze setkat s různými definicemi tohoto pojmu. Především je třeba rozlišovat mezi recidivou v trestněprávním a kriminologickém pojetí.

Recidivou *v trestněprávním pojetí* se rozumí situace, kdy se pachatel dopustí trestného činu, i poté, co byl již v minulosti pravomocně odsouzen. Přitom nemá význam, zda se dopustil dalšího činu úmyslně, či z nedbalosti (Kratochvíl, a další, 2012). Naopak, za recidivu z hlediska trestního práva nelze považovat případy, kdy se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen. To může být právě u mladistvých pachatelů, s ohledem na modifikace zejména v oblasti ukládání, výkonu trestních opatření a zahlazení odsouzení, mnohem významnější faktor než u dospělých pachatelů. Jinak ovšem, až na případy uvedené ve zvláštní části zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku (dále jen TrZ), kdy je opětovné spáchání činu jako znak některých skutkových podstat omezeno určitou dobou, která uběhla od potrestání či odsouzení pachatele,² nemá z hlediska určení, zda jde o recidivu, význam doba, která uplynula od předchozího odsouzení – jedná se o časově neomezenou recidivu (Kratochvíl, a další, 2012). Nicméně doba, která zde uběhla od předchozího odsouzení či potrestání může mít vliv při aplikaci ustanovení o recidivě, jak vyplývá např. z § 42 písm. p) TrZ. Od ní je pak třeba rozlišovat tzv. *nepravou recidivu*, kdy pachatel spáchá trestný čin poté, co již byl za jiný jeho trestný čin vyhlášen odsuzující rozsudek, případně mu by doručen trestní příkaz, ale příslušné rozhodnutí ještě nenabylo právní moci. (Šámal, Novotný, Gřivna, & a kol., 2014)

Recidivu lze pak dále dělit podle toho, jaké se pachatel dopouští trestné činnosti, na **obecnou** (generální) či **speciální**, kde se jedná o případy opakování stejného trestného činu či trestného činu stejného druhu. (Solnař, Fenyk, Císařová, & Vanduchová, 2009). Lze se také setkat s rozlišením na recidivu **stejnorodou a nestejnorodou**, např. (Kratochvíl, a další, 2012).

2 Srov. např. § 205 odst. 2 TrZ, § 206 odst. 2 TrZ.

O stejnorodou se jedná tam, kde se pachatel opětovně dopustí buď stejného trestného činu či činu, kde je dotčen stejný skupinový či druhový objekt trestného činu, v jejím rámci pak je zahrnuta i recidiva speciální, kde jde o naplňování stále stejné skutkové podstaty. Setkat se lze i s detailnějším tříděním dle typu trestné činnosti (Válková, a další, 2019).

V **kriminologickém pojetí** je recidiva vymezena mnohem širěji, tj. jako situace, kdy se pachatel, který se již dopustil trestného činu, případně dle některých definic někdy i méně závažných forem společensky škodlivého činu (Suchý, 1971), znovu dopustil takového činu. Z hlediska trestního práva sem tedy spadají jak případy pravé a nepravé recidivy, tak i případy souběhu trestných činů. Přitom zde nemá vliv, zda byl pachatel za tento trestný odsouzen či stíhán, spadají sem i skutky v oblasti latentní kriminality. Dále je zde bez významu, zda se z hlediska trestního práva na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen.

Naopak výrazně užší je pak **penologické (penitenciární)** vymezení recidivy, kdy se jedná o pachatele, kteří se znovu dostanou do výkonu trestu odnětí svobody, ač již předtím alespoň jednou ve výkonu trestu odnětí svobody byli (Kratochvíl, a další, 2012), resp. pachatele, kteří se opakovaně ocitli ve výkonu trestu“ (Marešová, a další, 2011). Specificky je pak pojem recidivisty vymezen v rámci policejních statistik či soudních statistik.

Také v zahraniční literatuře není pojem recidivy vykládán jednotně, často je využíváno pojmu opětovné páčání – recidiva ve smyslu opakovaného spáchání trestného činu poté, co byla pachateli uložena sankce (reoffending), a to v určitém sledovaném období. Často se však též využívá kritérium opětovného zatčení, často v souvislosti s porušením podmínek u osob, kterým byla uložena sankce s dohledem či byli podmíněně propuštěni, ne vždy to ovšem musí znamenat, že se dopustil dalšího trestného činu. Obdobně je tomu v situaci, kdy je využíváno pojmu opětovné uvěznění (reincarceration). Jako další kritérium, asi nejbližší trestněprávnímu vymezení recidivy u nás, bývá užíváno kritéria opětovného odsouzení (reconviction) pro další trestné činy v určitém sledovaném období (Zara & Farrington, 2016)

V rámci kriminologického výzkumu mladistvých pachatelů je pak specifická pozornost věnována tzv. *chronickým pachatelům, resp. intenzivním pachatelům*. Pojem mladistvý chronický pachatel (juvenile chronic offender) není také v odborné literatuře zcela ustálen. Nicméně používá se pro označení mladistvých pachatelů, kteří se opakovaně ocitají v systému trestní spravedlnosti, přičemž se jedná o pachatele s velkým počtem záznamů o zatčení či odsouzení v určitém časovém období, (Kennedy, Edmonds, Millen, & Detullio, 2019), často se vychází z definice Wolfganga, Figlia a Sellina (1972), kde jsou takto označováni pachatelé s 5 záznamy o zatčení v mladistvém věku. V Německu je pro pachatele, u kterých se předpokládá vzhledem k závažnosti či vysoké četnosti páčání trestných činů, velké riziko recidivy, používán pojem intenzivní pachatel (Mehrfachtäter nebo Intensivtäter). Ani zde není definice jednotná a liší se dle jednotlivých spolkových zemí, jedná se např. o pachatele, kteří se dopustili 10 trestných činů v rámci jednoho roku, jinde stačí více než 5, či je dalším hlediskem závažnost činu. (Neubacher, 2017)

Pro účely analýzy trestných spisů jsme vymezili pojem recidivy tak, že jsme za mladistvého recidivistu považovali případy, kdy mladistvý poté, co vůči němu byla v rámci prvního trestního řízení uplatněna první trestněprávní intervence, se znovu dopustil dalšího provinění.

II.2. Předmět, cíl a metody výzkumu, způsob přípravy výzkumných akcí

Předmět výzkumu

Předmětem výzkumu byly v nejobecnější poloze osobnostní, rodinné, výchovné, sociální, trestně-právní a další relevantní charakteristiky, které se obecně vztahují k delikventním mladistvým a zvláště k recidivním mladistvým pachatelům. Zvláštním předmětem výzkumu byly jednak názory expertů z justiční i sociální oblasti na příčiny a podmínky kriminality mladistvých recidivistů, jednak praktická aplikace § 55 a 56 ZSM při uplatňování trestního práva vůči mladistvým delikventům, jednak příčiny a podmínky vzniku recidivního trestního jednání po předchozím kontaktu mladistvých s justičními orgány.

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu byla na základě předběžného studia relevantní literatury o kriminalitě mladistvých snaha zmapovat základní příčiny a podmínky primární recidivy mladistvých pachatelů provinění v podmínkách ČR. V rámci tohoto cíle jsme usilovali o postihnutí komplexu důvodů, proč se nepodařilo zastavit páčání dalších provinění či trestných činů, a to zejména v rámci prvních reakcí orgánů činných v trestním řízení.

Metody výzkumu

Výsledků výzkumu jsme se snažili dosáhnout jednak seznámením se s odbornou literaturou na dané téma, jednak třemi různě zaměřenými výzkumnými akcemi, a to:

- a) dotazníkovým šetřením (s použitím škálování odpovědí uskutečněné mezi experty z řad soudců, státních zástupců, pracovníků PMS a OSPOD) mapující jejich názory a poznatky na podmínky a příčiny kriminality mladistvých, zejména pak jejich recidivy,
- b) obsahovou analýzou trestních spisů vybraného souboru mladistvých odsouzených v roce 2015 se zvláštním důrazem na sledování jejich trestní recidivy,
- c) zaměřeným anamnestickým rozhovorem a orientačním psychologickým testováním mladistvých recidivistů umístěných ve VTOS. Rozhovor byl zaměřen na:
 - okolnosti provinění, názory na provinění a jeho řešení
 - charakteristiky rodiny, scholaritu, vrstevnické vztahy, volnočasové aktivity, hodnoty a postoje.

Naše výzkumné snažení se zaměřilo na několik zdrojů poznání fenoménu recidivy u mladistvých. K tomuto cíli jsme směřovali třemi cestami, a to:

- 1) expertním šetřením mezi odborníky, kteří se problematikou delikvence mladistvých v praxi zabývají
- 2) analýzou trestních spisů mladistvých na úrovni okresních soudů
- 3) vlastním anamnestickým šetřením uskutečněným mezi mladistvými recidivisty ve výkonu trestu odnětí svobody.

Ad 1) V otázce recidivy mladistvých jsme se obrátili na experty, kteří s delikventní mládeží přicházejí pravidelně do styku a její problémy řeší z různých úhlů pohledu. Experti v oblasti trestněprávní zastupovali soudci pro mládež okresních soudů a též státní zástupci, kteří se specializují na mladistvé pachatele. Předpokládali jsme, že tito pracovníci, kteří se mimo jiné bezprostředně zabývají recidivními mladistvými pachateli, budou moci zobecnit své poznatky o hlavních příčinách toho, proč někteří mladí lidé opakovaně páchají trestnou činnost a proč jim předchozí zkušenost s vyšetřováním nebyla dostatečným důvodem k tomu, aby si více dávali pozor na své jednání, resp. antisociálního jednání se zdrželi. Zároveň nám tito experti mohou naznačit, jaké problémy doprovázejí současnou trestní politiku vůči mládeži, kde jsou případné slabiny současného trestněprávního postupu a jak by je bylo možno v budoucnu napravit.

Druhou skupinu expertů tvořili probační pracovníci a pracovníci OSPODů. Předpokládali jsme, že mohou nahlížet z jiné perspektivy na životy mladých delikventů a mají je možnost vidět v jejich nejrůznějších sociálních prostředích. Experti z oblasti OSPOD mohou nahlížet na problematiku recidivy prismatem rodinného zázemí klienta (horizontální i vertikální souvislosti v historické perspektivě), mohou hlouběji uvažovat o vlivu školního prostředí či pracovního zapojení, mohou lépe posoudit vliv širšího vrstevnického okolí a případný vývoj hodnotové orientace mladistvých. Pracovníci PMS pak často mají s recidivujícími mladistvými bezprostřední kontakt, mohou si všimnout mnohých podstatných věcí, co běžný pozorovatel nezaznamená, mohou sledovat, co souvisí s delikventním chápáním viny a trestu a s tím související možnosti resocializace.

Při expertním šetření jsme použili dotazníkovou metodu s tím, že jsme využili jednak možnosti uzavřených otázek a jejich posouzení na sociometrických škálách, jednak jsme dali našim respondentům možnost volného komentování otázek, které souvisely s delikvencí mladistvých a zvláště s problematikou příčin a podmínek recidivy.

Ad 2) Další větev našeho bádání směřovala k tomu, abychom si učinili představu o obsahu soudních spisů o recidivujících mladistvých na základě obsahové analýzy trestních spisů. Má-li být totiž totiž naplněn záměr individualizace postupu vzhledem k – zejména recidivujícím – mladistvým (zejména dle § 55 a 56 zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže), pak je v soudních spisech možno předpokládat podrobnější popis nejen okolností trestné činnosti mladistvého, ale také hlubší ponor do jeho sociálně psychologické situace. Nemá-li být zásada individualizace postupu vůči mladistvým jen formálním heslem, pak je třeba k ní mít zevrubné a ověřené informace, je třeba vzít v úvahu – mimo jiné – data „umožňující posouzení jejich osobních, rodinných i jiných poměrů“ a zabývat se „osobností a dosavadním způsobem života mladistvého“. Zde jsme využili možnost nahlédnout do konkrétních spisů, volili jsme výběr spisů ze všech soudních krajů a vzorek sestavili z nápadu trestních věcí mladistvých, a to vždy ze dvou OS každého kraje (jeden OS byl vždy z krajského města a jeden odjinud).

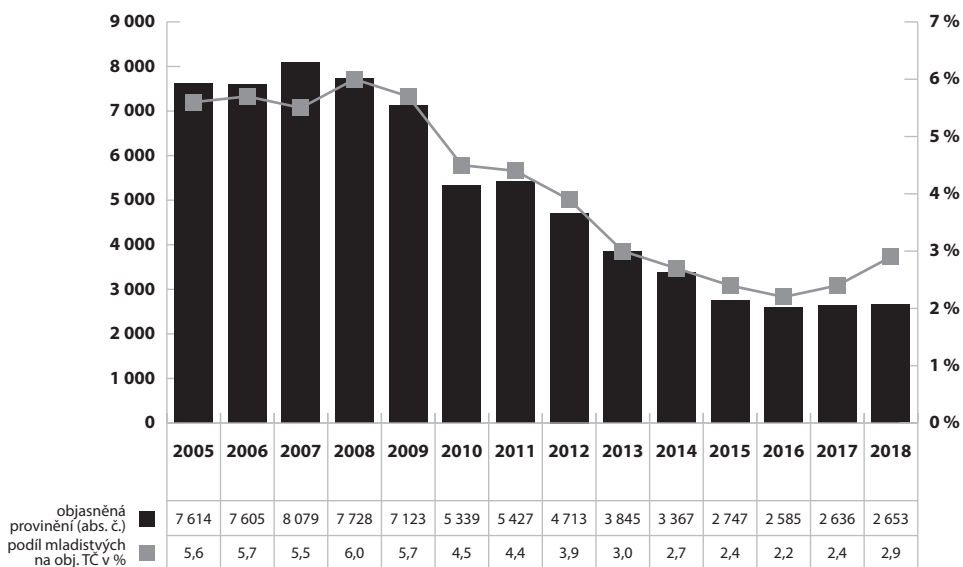
Ad 3) Třetí větví našeho výzkumu byla vlastní anamnestická práce s uvězněnými recidivními pachateli. Zaměřené rozhovory s odsouzenými a jejich orientační psychologické vyšetření směřovalo k hlubšímu pochopení nejrůznějších aspektů jejich dosavadních životů. Bezprostřední opakovaný kontakt s nimi umožnil dotvořit naši představu o složité podmíněnosti recidivního chování, o rozvoji problému v delším časovém horizontu než

pouze v období po prvním odsouzení, sledovat kriminogenní podmínky v okolí delikventa i bezprostřední situační spouštěče delikventního chování. Uvědomili jsme si, jak je obtížné najít příčiny selhání, jak hluboko sahají kořeny problému, co všechno intervenuje při recidivním chování, jak se různě prolíná vědomá a nevědomá složka recidivního činu atd.

II.3. Vývoj registrované kriminality mladistvých a trestní politiky vůči mladistvým pachatelům v ČR se zřetelem na mladistvé recidivisty

Z hlediska vývoje kriminality mladistvých pachatelů je od roku 2005 patrný pokračující klesající trend v rozsahu registrované kriminality mladistvých pachatelů, který započal již v roce 1997. Téměř po celé sledované období je možné konstatovat klesající trend jak v počtech objasněných provinění páchaných mladistvými,³ tak i jejich podílu na celkovém počtu objasněných trestných činů (blíže graf 1). K určité stabilizaci, resp. nepatrnému nárůstu, dochází v posledních dvou letech.

Graf 1: Objasněná provinění mladistvých v ČR v letech 2005–2018

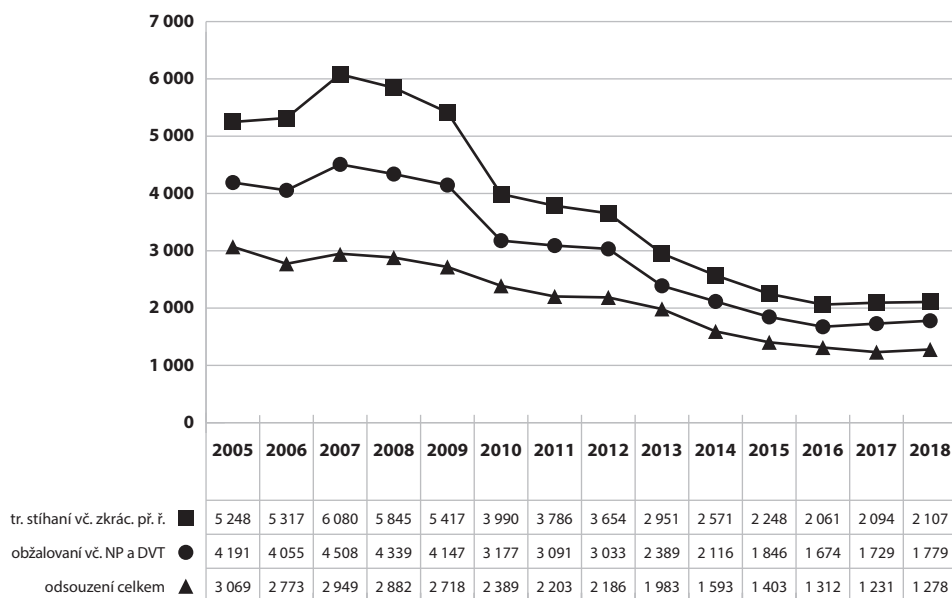

Pramen: Statistické přehledy kriminality, Policie ČR, Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Pokles počtů mladistvých v systému trestní justice lze ve sledovaném období zaznamenat též u stíhaných, obžalovaných a odsouzených mladistvých, a to především od roku 2010, a to i v přepočtu na počet obyvatel ve věku 15 až 17 let. Od roku 2017 opět počty stíhaných a obžalovaných mladistvých nepatrně narůstají, v případě odsouzených až v roce 2018. Obdobně je tomu i při přepočtu na 100 000 obyvatel ve věku 15 až 17 let.

3 Nutno dodat, že to patrně do jisté míry souvisí s obecným poklesem registrované kriminality v ČR. Zároveň je třeba poukázat na významné změny v metodice vykazování policejních statistik od roku 2016, což výrazně ovlivňuje možnost srovnání s předchozím obdobím.

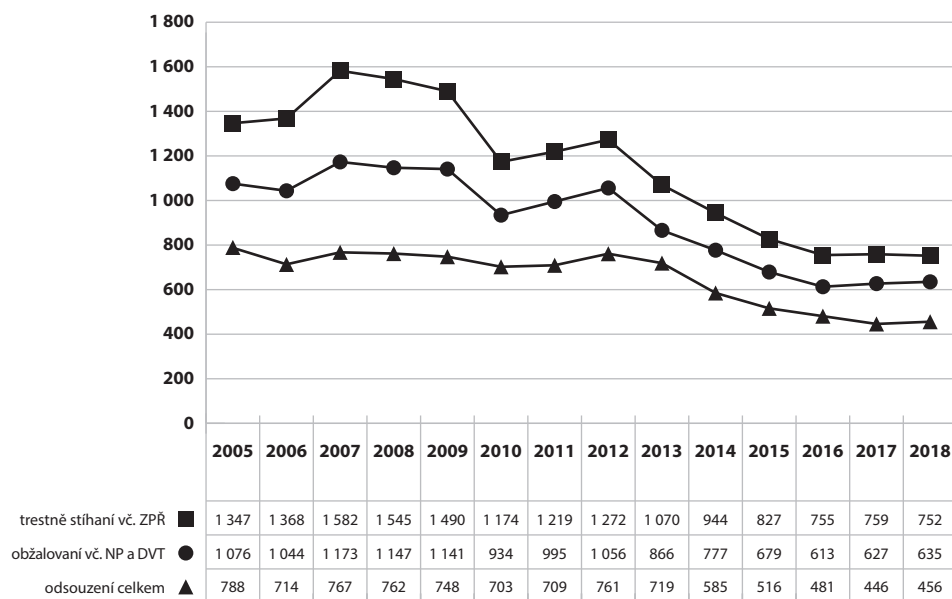
Graf 2: Vývoj absolutních počtů mladistvých v systému soudnictví ve věcech mládeže v letech 2005–2018

Pramen: Přehledy o vyřízených stíhaných a podezřelých fyzických osobách dle státních zastupitelství – mladiství – zvláštní sestavy; Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV

ZPŘ – zkrácené přípravné řízení, NP – návrh na potrestání, DTV – návrh na schválení dohody o vině a trestu

Graf 3: Vývoj počtů mladistvých v systému soudnictví ve věcech mládeže v přepočtu na 100 000 obyvatel příslušné věkové kategorie (15–17 let)

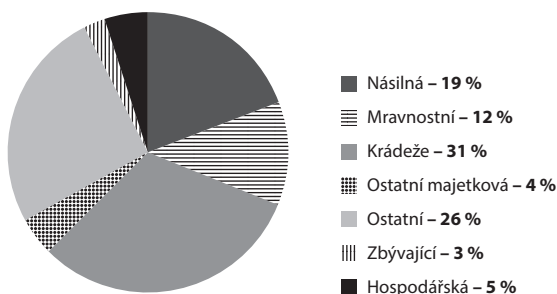

Pramen: Přehledy o vyřízených stíhaných a podezřelých fyzických osobách dle státních zastupitelství – mladiství – zvláštní sestavy; Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV; Statistické údaje o věkovém složení obyvatelstva dle jednotek věku k 1. 7. příslušného roku, Český statistický úřad.

Tyto trendy v registrované kriminalitě mladistvých jsou částečně potvrzovány i výzkumy v oblasti latentní kriminality mládeže, vyplývají např. ze srovnání druhé a třetí vlny v rámci International Self-Report Delinquency study (ISRD) (Moravcová, Podaná, & Buriánek, 2015).

Z hlediska struktury kriminality je třeba říci, že se jedná především o majetkovou kriminalitu, a to zejména krádeže. Podíl násilné a mravnostní kriminality je nižší. V případě násilné kriminality se pak jedná nejčastěji o úmyslná ublížení na zdraví a loupeže, v případě mravností o pohlavní zneužití. V rámci ostatní kriminality se častěji vyskytují nedovolená výroba a držení psychotropních látek a jedů, maření výkonu úředního rozhodnutí a častěji se též vyskytují i výtržnictví a sprejerství (poškození cizí věci). V případě zbývajících kriminalit se jedná často o ohrožení pod vlivem návykové látky a trestné činy související s dopravními nehodami a v případě hospodářské trestné činnosti zejména o neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku. Nejzávažnější druhy kriminality, jako jsou vraždy, se u mladistvých vyskytují spíše okrajově. V roce 2018 se jednalo o 4 vraždy spáchané mladistvými.

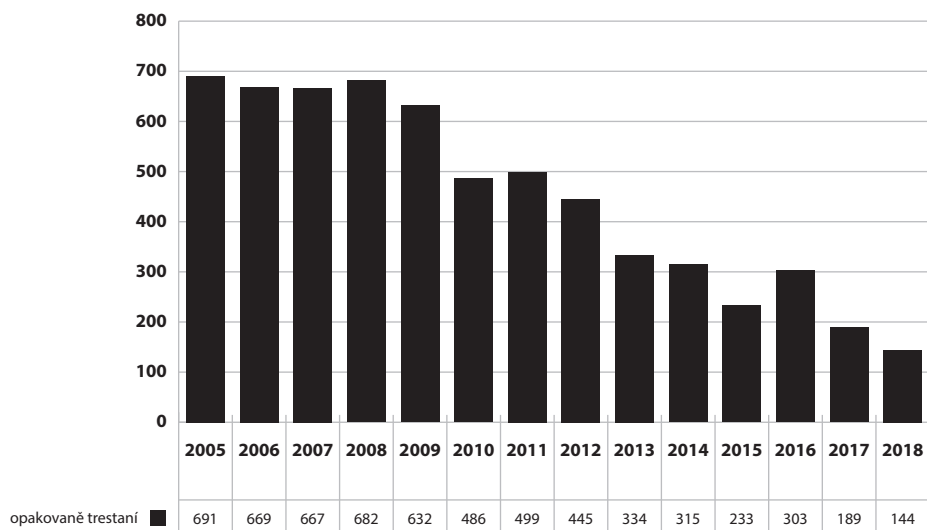
Graf 4: Struktura objasněných provinění (skutků) páchaných mladistvými v roce 2018 v %

Pramen: Statistický přehled kriminality, Policie ČR, Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Zjistit, jaký podíl na registrované kriminalitě mladistvých mají mladiství recidivisté, je poměrně obtížný úkol. Použijeme-li policejních statistik, můžeme vycházet z kategorie osob opakovaně trestaných (dříve recidivistů), kterými se rozumí dle vyjádření odboru věčných gescí a statistik Policejního prezidia ČR osoba, která již byla v minulosti pravomocně odsouzená a trestaná za jakýkoliv trestný čin. Ve sledovaném období je pak možné zaznamenat, shodně jako u celkového počtu stíhaných mladistvých, dlouhodobý pokles jejich počtů, a to výrazněji v roce 2010 a dále pak, vyjma roku 2016, v posledních čtyřech letech.

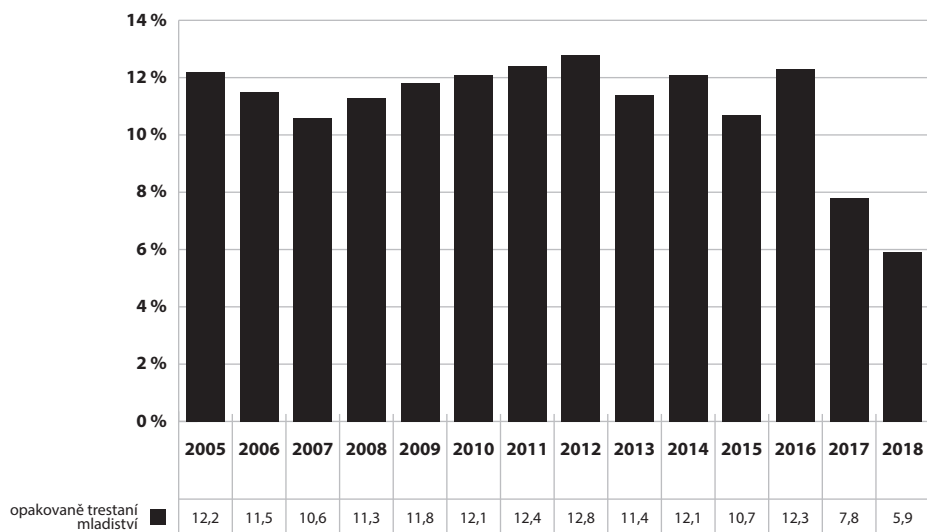
Graf 5: Opakovaně trestaní mladiství (recidivisté) v absolutních čístech

Pramen: Stíhané osoby – recidiva – zvláštní sestavy, Policie ČR, podklady Policejního Prezidia ČR, odbor věcných gescí a statistik.

Vývoj podílu opakovaně trestaných mladistvých na celkovém počtu stíhaných mladistvých se nicméně až do roku 2016 výrazněji nemění. Pohybuje se přibližně mezi 11 až 12 %. Výraznější pokles podílu je však patrný v letech 2017 a 2018 (blíže viz graf 6). Opět je zde třeba vzít do úvahy dopady změn v metodice vykazování stíhaných osob, nicméně pokles odpovídá i níže uvedeným údajům ze soudních statistik.

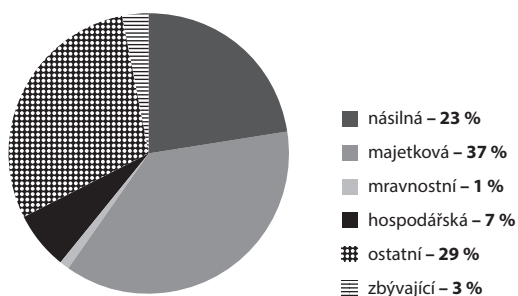
Graf 6: Podíl opakovaně trestaných mladistvých (recidivistů) z celkového počtu stíhaných mladistvých v %

Pramen: Stíhané osoby – recidiva – zvláštní sestavy, Policie ČR, podklady Policejního Prezidia ČR, odbor věcných gescí a statistik

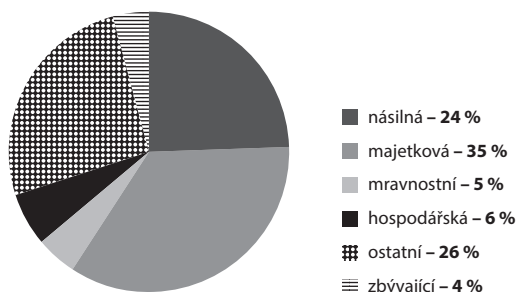
Zároveň lze uvést, že pokud jde o strukturu kriminality opakovaně stíhaných mladistvých, nejsou zde v roce 2018 nějaké zásadní rozdíly při srovnání se strukturou kriminality všech stíhaných mladistvých. Blíže viz grafy 7 a 8. U mladistvých recidivistů můžeme zaznamenat mírně zvýšený podíl majetkové kriminality a také ostatní kriminality, což zřejmě souvisí i s tím, že je v ní zařazeno maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání, který u mladistvých může být často spojen s opakovanými útoky mladistvých, kterým byla uložena ochranná výchova z výchovných ústavů. Naopak nižší podíl vykazují recidivisté v oblasti kriminality mravnostní.

Graf 7: Struktura kriminality u opakovaně trestaných mladistvých (dle údajů o stíhaných osobách) v roce 2018

Pramen: Stíhané osoby – zvláštní sestavy, Policie ČR, podklady Policejního Prezidia ČR, odbor věcných gescí a statistik.

Graf 8: Struktura kriminality u všech stíhaných mladistvých celkem (dle údajů o stíhaných osobách) v roce 2018

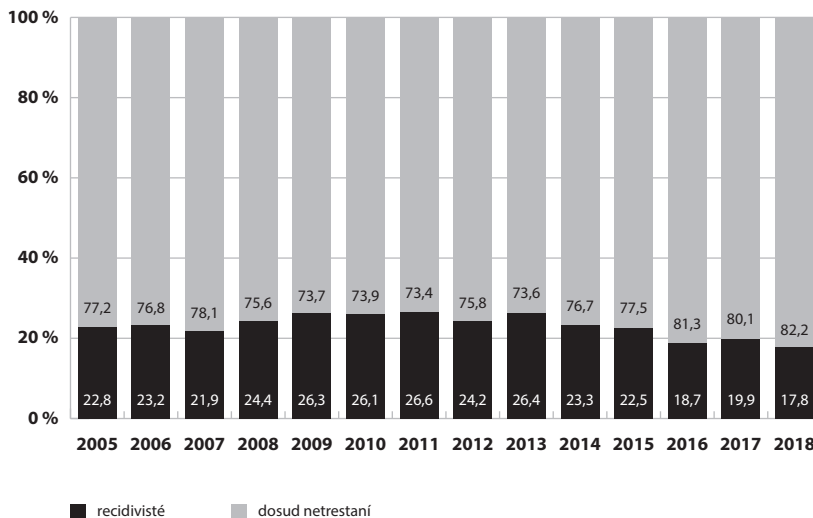
Pramen: Stíhané osoby zvláštní sestavy, Policie ČR, podklady Policejního Prezidia ČR, odbor věcných gescí a statistik.

Obdobně je tomu i v letech 2016 a 2017. Předchozí období je s ohledem na změny v metodice vykazování stíhaných osob velmi problematické srovnávat a analyzovat. Nicméně např. i v letech 2014 a 2015 bylo možné zaznamenat obdobné rozdíly mezi recidivisty a mladistvými celkem.⁴

4 Stíhané osoby zvláštní sestavy, Policie ČR, podklady Policejního Prezidia ČR, odbor věcných gescí a statistik.

Soudní statistiky sledují samostatně kategorii recidivista označený soudem, kde se uvádějí pouze případy, kde byla soudem shledána obecná přitěžující okolnost dle § 42 písm. p) TrZ, což výrazně zužuje tyto počty ve srovnání s trestněprávním pojetím recidivy. V soudních statistikách je však možné nalézt též údaj o počtech dosud netrestaných (dříve prvotrestaných osob), tj. o počtech odsouzených či jinak vyřízených mladistvých, kteří dříve ještě odsouzeni nebyli. Z nich pak lze dovodit i údaj o počtu recidivistů, který se blíží definici recidivy v trestněprávním pojetí. Pokud vyjdeme z těchto údajů, lze zaznamenat v posledních deseti letech výrazný pokles počtů mladistvých recidivistů, kdy např. v roce 2008 šlo o 711 osob, v roce 2011 o 586 osob, v roce 2013 o 522, v roce 2015 o 315 osob a v roce 2018 již jen o osob 227. Podíl těchto mladistvých „recidivistů“ v období od roku 2005 nejprve narůstal a v letech 2009 až 2013 se pohyboval většinou kolem 26 %, poté dochází k poklesu jejich podílu, výraznějšímu pak od roku 2016 (blíže viz graf 9). Je otázka, do jaké míry tyto změny mohla ovlivnit amnestie prezidenta republiky v roce 2013 v souvislosti s tím, že některá odsouzení byla v jejím důsledku zahlazena.

Graf 9: Pravomocně vyřízení mladiství soudy (odsouzení a vyřízení jinak) v % v letech 2005 až 2018

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

Obecně lze vyjít z toho, že podíl mladistvých recidivistů je, vzhledem k věku, celkem předvídatelně, výrazně nižší, než je tomu celkově u všech stíhaných či odsouzených osob; k celkovému podílu recidivistů na počtu stíhaných osob blíže Rozum, Tomášek, Vlach, & Háková (2016). Vzhledem k výše uvedeným trendům ve vývoji registrované kriminality mladistvých je zároveň zřejmé, že zejména v posledních letech došlo k výraznému poklesu počtů a podílu mladistvých recidivistů v systému trestního soudnictví nad mládeží, což by mělo umožnit intenzivnější zaměření se právě na tuto skupinu mladistvých pachatelů.

II.4. Příčiny a podmínky recidivy mladistvých pachatelů

Hledání příčin recidivy u mladistvých pachatelů je dlouhodobě jednou z velmi významných oblastí, na kterou je zaměřen kriminologický výzkum. Snaha najít faktory, které zvyšují pravděpodobnost delikventního chování dětí a mladistvých a jeho opakování, nebo naopak působí protektivně, je obecně spojena s hledáním vhodných sankcí a opatření, které by mohly cíleně takové faktory ovlivňovat. Lze říci, že v rámci kriminologického výzkumu existuje řada poznatků o tom, že při hledání příčin recidivy je třeba se zaměřit zejména na *osobnostní a rodinné charakteristiky* jedince a dále také na *sociální podmínky a prostředí, ve kterých vyrůstá*.

Jedním z velmi významných výzkumů zaměřených na tuto oblast je výzkum kriminálních kariér – Cambridge Study in Delinquent Development (Zara & Farrington, 2016). Jednalo se o rozsáhlý výzkum. Vzorek původně tvořilo 411 chlapců, většina z nich ročník 1953, pocházeli především z „bílých“ městských dělnických rodin. Poprvé byli zkoumáni v roce 1961 a pak opakovaně v následujícím období 40 let. V rámci tohoto výzkumu byli za recidivisty označeni ti, kteří měli minimálně 2 odsouzení bez ohledu na závažnost spáchaných činů, za chronické pachatele pak ti, kteří měli minimálně 10 odsouzení. Ze zkoumaného vzorku (404) se 41,3 % stalo pachateli trestného činu. Z těchto pachatelů pak mělo minimálně 2 odsouzení 70,7 %, přičemž 23,7 % z těchto recidivistů bylo možné označit za chronické pachatele (což bylo 7 % z celkového počtu pachatelů). Tito chroničtí pachatelé však odpovídali za více než polovinu oficiálně zjištěných trestných činů všech pachatelů ze vzorku.

Výsledky tohoto výzkumu ukázaly, že významnými rizikovými faktory recidivy u chlapců ve věku 8 až 10 let jsou:

- v oblasti individuálních charakteristik – zejména *antisocialita, tendence k vyhledávání vzrušení a nových či mimořádných zážitků (daring)*, (Lahey, Moffitt, Caspi, & ed., 2003)⁵ *problémové chování (troublesomeness)*
- v oblasti rodinných charakteristik – především *špatná úroveň výchovy, nízký zájem rodičů o výchovu dítěte, málo pozitivního hodnocení a naopak přísné postoje rodičů k dítěti, velký počet rodinných příslušníků, neshody a nesoulad v manželství rodičů a problémové chování sourozenců*.

V souvislosti s dospíváním pak, přes neměnnost některých faktorů, lze zaznamenat posun ve významu jednotlivých faktorů. Ve věku 12–14 let byly shledány jako velmi výrazné rizikové faktory jejich dalšího kriminálního selhání:

- v oblasti individuálních charakteristik – *antisocialita, lhaní, negativní postoje k policii, rizikové chování, či nedostatek koncentrace*
- v oblasti rodinných charakteristik – zejména *špatná úroveň výchovy, nízká úroveň dohledu, nesoulad v manželství mezi rodiči, velký počet rodinných příslušníků, ale i nezaměstnanost otce*
- v oblasti behaviorálních faktorů – *delikventní přátelé, záškoláctví, předčasné ukončení navštěvování školy, výskyt delikvence (selfreportované), krádeže mimo domov, a pocíťovaná nízká oblíbenost*.

5 Pojem daring je spojován právě Farringtonem a Westem s pojmy sensation seeking či novelty seeking.

Ve věku 16–18 let pak patřily mezi významné rizikové faktory zejména *antisocialita, výrazné pití alkoholu, gamblerství, vysoká nezaměstnanost a, v případě pracovního zařazení mladistvého nekvalifikovaná manuální práce a nestabilita v zaměstnání*. Riziko delikventního selhání bylo spojeno i s *neúspěšným zakončením vzdělávání* (nedosažením formální kvalifikace), *špatnými vztahy s rodiči, negativními postoji k policii a delikvencí včetně násilné, která byla zjišťována na základě self-reportu* (Zara & Farrington, 2016, stránky 53–57).

Tyto poznatky se příliš neliší od významných, kriminologickým výzkumem opakovaně ověřených, rizikových faktorů uváděných Bontou a Andrewsem (Andrews, Bonta, & Wormith, 2006), označovaných jako „Centrální osmička“. Ta je jedním z východisek pro risk-and-need-responsivity model (RNR), založený na tom, že působení na pachatele by mělo být přizpůsobeno míře jeho kriminálního rizika a jeho kriminogenním potřebám a způsob intervence by měl být přizpůsoben obecným schopnostem pachatele, včetně schopností učení (Andrews, Bonta, & Wormith, 2006).

Centrální osmičku (Blatníková & Netík, 2008) dále tvoří tzv. Velká čtyřka, kde jsou u jednotlivých oblastí v závorkách uvedena základní rizika:

1. *historie antisociálního chování* (brzké a kontinuální zapojení do množství různorodých antisociálních jednání)
2. *antisociální osobnostní model* (orientace na vyhledávání dobrodružství, nízká sebekontrola, nesoustředěnost (neposednost) či agresivita)
3. *antisociální kognice* (kriminálně orientované postoje a hodnoty, racionalizace kriminálního chování, emocionální stavy hněvu, odporu a vzdoru, kriminální identita)
4. *vztahy s antisociálními společníky* (úzké sdružování s dalšími kriminálně orientovanými jedinci a relativní izolace od prosociálně orientovaných jedinců a též bezprostřední sociální podpora pro kriminální chování).

Za středně závažné faktory, které tvoří Centrální osmičku, jsou považovány:

5. v oblasti *rodinného zázemí mladistvých* – zejména nedostatečná péče a dohled
6. v oblasti *školy a práce* – nízká úroveň výkonu ve škole a nízká míra uspokojení dítěte či mladistvého ve škole či práci
7. v oblasti *trávení volného času* – nízké zapojení a uspokojení v trávení času nekriminálními (prosociálními) aktivitami
8. *zneužívání návykových látek* – alkoholu či jiných.

Mezi méně významné faktory se pak řadí *osobní a emoční strádání, významnější mentální poruchy, fyzické zdravotní problémy, strach z oficiálního potrestání, fyzická kondice, nízké IQ, příslušnost k určité sociální skupině, závažnost spáchaného trestného činu* a další faktory, které se nevztahují k páčání trestné činnosti (Andrews, Bonta, & Wormith, 2006).

To, zda lze tyto faktory považovat za významné i v evropských podmínkách, bylo předmětem zkoumání např. ve Španělsku. Výzkum byl zaměřený na možnosti využití prediktivního nástroje Youth Level of Service/Case Management Inventory, který je založen na výše rizikových faktorech v Centrální osmičce. Výzkum prokázal prediktivní validitu nástroje jako celku. Částečně též potvrdil význam faktorů ve Velké čtyřce, a to v případech předchozích a současných kriminálních činů, vztahů s vrstevníky a v oblasti osobnosti a chování. Jako signifikantní, *nejvýznamnější, faktory v oblasti obecné recidivy*

se pak ukázaly, kromě oblasti osobnosti a chování, také faktory, které spočívají v oblasti prostředí – vzdělání a zaměstnání a trávení volného času. Výzkum se zaměřil i na zkoumání protektivních faktorů – dobré rodinné prostředí a rodičovství, dobré výsledky ve škole, úspěchy v práci, pozitivní vztahy s vrstevníky, odmítnutí drog, pozitivní trávení volného času, prosociální osobnost/chování, a prosociální postoje. Mladiství recidivisté mají méně protektivních faktorů než mladiství nerecidivisté. Ukázalo se, že rozdíly mezi těmito dvěma skupinami u všech protektivních faktorů byly signifikantní. Jako nejsilnější protektivní faktor se ukázalo odmítání konzumace alkoholu či drog, a dále pak dobré školní výkony a pozitivní trávení volného času (Cuervo & Villanueva, 2015).

Také z výsledků německého výzkumu, realizovaného u 589 prvovézňných mladistvých ve věznicích pro mladistvé, vyplynulo, že faktory uváděné v Centrální osmičce predikují jak obecnou, tak násilnou recidivu. Všechny jednotlivé faktory signifikantně korelují s násilnou kriminalitou. V případech obecné kriminality nebyla korelace signifikantní pouze u rodiny a trávení volného času. Zároveň se ukázalo, že faktory označené jako středně závažné (tj. oblast rodiny, školy, trávení volného času a zneužívání návykových látek se ukázaly jako silnější ve srovnání s faktory ve Velké čtyřce a že mají prediktivní inkrementální validitu,⁶ ve vztahu k Velké čtyřce. Jako faktor s nejsilnější prediktivní validitou se ukázala oblast školy (Grieger & Hosser, 2013). Tyto poznatky s již výše uvedenými poznatky výzkumu ve Španělsku pak poukazují na oblast vzdělávání jako na jednu z klíčových oblastí, na kterou je třeba v rámci intervence soustředit pozornost.

Jiné výzkumy, např. americká studie, zahrnující 1 363 mladistvých pachatelů projednávaných před jedním okresním soudem pro mladistvé (středozápad USA) však tento efekt u středně závažných faktorů, které jsou uváděny v Centrální osmičce, nepotvrdily. Přičemž autoři tohoto výzkumu (Papp, Campbell, & Andeson, 2018) poukazují na to, že výsledky výše uvedeného německého výzkumu mohou být ovlivněny tím, že zkoumaný vzorek tvořili pouze prvopachatelé.

Zároveň se v rámci tohoto amerického výzkumu též ukázalo, že význam některých faktorů se může lišit dle pohlaví či etnické příslušnosti, kdy např. problémy s rodičovstvím, resp. rodičovskou výchovou byly signifikantní u „Afroameričanů“, kriminální historie, postoje a zneužívání návykových látek zase u „bílých“ mladistvých Američanů. Osobnost a rodičovství, resp. rodičovská výchova u „bílých“ žen, ale nikoli u „bílých“ mužů (Papp, Campbell, & Andeson, 2018).

Zajímavé výsledky v oblasti predikce recidivy u mladistvých ukázala též metaanalýza 22 studií zaměřených na faktory ovlivňující recidivu mládeže (Cottle, Lee, & Heilbrun, 2001). Z ní vyplynulo, že nejsilnějšími individuálními prediktory jsou *kriminální historie* (zejména nízký věk prvního spáchání činu, nízký věk prvního kontaktu se systémem práva) a *historie méně závažných patologických poruch* (např. úzkost či stres). Jako další velmi významné faktory se pak ukázaly *problémy v rodině a její nestabilita*, *problematické trávení volného času*, *sdrůžování s delikventními vrstevníky* či *poruchy chování*. V oblasti demografických charakteristik je pak vyšší riziko spojeno s mužským pohlavím a nízkým

6 Při užití více metod, resp. v rámci použití několika subtestů v rámci jednoho testu, inkrementální validita udává míru zpřesnění výsledku první metody druhou.

socioekonomickým statusem. Příslušnost k etnické menšině (race) se sice ukázala jako faktor, který zvyšuje riziko recidivy, nicméně po zohlednění socioekonomického statusu již nebyl tento faktor signifikantní. Nižší souvislost mezi recidivou a užíváním drog, docházkou do školy a úspěchy ve škole a způsoby zacházení může být zdůvodněna tím, že do této metaanalýzy byli zahrnuti pouze mladiství, kteří již byli minimálně jednou odsouzeni (Cottle, Lee, & Heilbrun, 2001).

Také poznatky českých výzkumů kriminální recidivy, zaměřené na sice již dospělé pachatele, naznačují, že řada výše uvedených faktorů platí i v českém prostředí. Již starší výzkum recidivy, z roku 1984 (Suchý, 1984), poukázal na určité souvislosti mezi intervalem recidivy po propuštění z výkonu trestu a pohlavím, věkem pachatele, jeho rodinným stavem, dosaženým vzděláním, pracovní kvalifikací, druhem trestní činnosti a počtem předchozích odsouzení. Zmínit lze i výzkum Marešové a kol. (Marešová, a další, 2011), probíhající na přelomu let 2008–2009, zaměřený na dospělé muže – recidivisty ve výkonu trestu odnětí svobody, kde vzorek tvořilo celkem 126 mužů, z toho u 63 bylo provedeno psychologické vyšetření. Jedním ze zjištění bylo, že nejčastěji recidivovali ti, kteří měli první odsouzení již v mladistvém věku. Výsledky podrobné analýzy, vycházející především z psychologických vyšetření, dále ukázaly, že např. většina z těchto recidivistů pocházela z disharmonických rodin, s častou kriminální infekcí v rodině, byla u nich sledována nízká úroveň dosaženého vzdělání, negativní vztah ke škole, intelektová kapacita byla průměrná až lehce podprůměrná, závislost na psychotropních látkách (bez užívání marihuany) byla kolem 40 %.

Z hlediska osobnostních rysů převažovali extroverti, s cholerickým temperamentem a extrémní neurotickou tenzí, neschopní nést důsledky svých činů, lehkomyšní. Zajímavé poznatky přinesly též výzkumné sondy zaměřené na mladistvé vězňe, které proběhly v letech 2005 a v roce 2014 ve věznicích ve Všehrdech (Marešová, 2015). Sonda sice nebyla zaměřena jen na recidivisty, nicméně v roce 2014 z 31 respondentů se o recidivisty jednalo ve 22 případech, a u některých prvotrestaných se vyskytovaly informace o jejich předchozí trestné činnosti, ač za ni nebyli dosud odsouzeni. Většina mladistvých vězňů vykazovala řadu shodných rysů – problémová rodina, mnoho vlastních i nevlastních sourozenců, časté umísťování do ústavní či ochranné výchovy, útěky ze zařízení, umísťování do zvláštních škol a to i přes relativně průměrnou inteligenci. Tyto charakteristiky byly obdobné i u mladistvých vězňů zkoumaných v roce 2005. Z výzkumné sondy dále vyplynulo, že u mladistvých recidivistů se z hlediska druhu trestné činnosti v roce 2014 jednalo především o opakovanou krádež a loupež.

Obdobné faktory uvádí i studie, která byla zaměřena právě na mladistvé recidivisty, realizovaná v roce 2014 (Diblíková, 2015). Jejím základem byla především analýza trestných spisů a záznamů v RT mladistvých recidivistů, celkem se jednalo o 42 osob. Ve většině případů se jednalo o muže ve věku mezi 17 a 18 lety. Jako charakteristické znaky bylo možné uvést, že pocházeli z vícečetných (více sourozenců) rodin. Častá byla též kriminální infekce v rodině, včetně zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody, a formy závadového chování v rodině, např. zanedbávání péče, výskyt domácího násilí či jiné sociální problémy (např. nezaměstnanost). Charakteristické byly též problémy ve škole (např. výchovné problémy, poruchy učení, absence, šikana, opakování ročníku, umístění ve výchovném zařízení a útěky z nich). Etnicita zde byla signifikantní. Informace o zneužívání návykových látek

a jiných závislostech nebylo možné vždy ze spisu zjistit, nicméně pokud se tam objevila, jednalo se nejčastěji o alkohol, marihuanu, automaty apod. Převládajícím druhem trestné činnosti byla majetková kriminalita, především krádeže, a dále pak loupeže.

Při zkoumání příčin, resp. podmínek recidivy mladistvých mají velký význam i poznatky vývojové kriminologie. Z rozdílných příčin a průběhu kriminální kariéry vychází již klasické dělení Moffitové (1993), která mladistvé pachatele dělí na *dočasné – omezené na období dospívání* (adolescent limited), kde příčiny delikventního chování lze hledat v nedostatečné zralosti, přičemž poté, co pachatelé dozrají, odezní i delikventní chování. Druhou skupinu mladistvých pachatelů tvoří dle Moffitové *pachatelé celoživotní* (life-course-persistent), kteří tvoří jen velmi malé procento všech mladistvých pachatelů. Ti projevují poruchy chování již v nízkém věku. Jako významné příčiny delikvence a recidivy jsou zde uváděny individuální faktory, spočívající především v neuropsychických problémech jedince v kombinaci s kriminogenním prostředím, ve kterém vyrůstá.

Další výzkumy v této oblasti však naznačují, že dělení pouze na dvě skupiny nestačí. V rámci různých výzkumů se lze setkat s různými typologiemi, založenými například na míře rizika dalšího selhání, na druhu trestné činnosti, či na věku započetí kriminální kariéry. Zajímavé jsou např. výsledky výzkumu realizovaného ve Španělsku (López-Romero, a další, 2019), který poukázal na odlišnosti jak v úrovni, tak i konkrétních individuálních či psychosociálních faktorech, přičemž mladistvé z hlediska rizika kriminálního selhání rozděluje na *mladistvé s nízkým stupněm rizika* – kteří vykazují jak v oblasti individuálních, tak psychosociálních faktorů nejnižší stupně rizikových faktorů a naopak zároveň vysoké stupně rodičovského dohledu a podpory, zapojení ve škole a odolnosti. Druhou kategorií tvoří *středně riziková pachatelé*, kteří tvořili největší skupinu mladistvých pachatelů a vykazují průměrné hodnoty. A dále pachatelé *s vysokým stupněm rizika*. Ty pak ještě v návaznosti na rozdílnou míru jednotlivých rizik dále dělí do dvou kategorií – na *vysoce rizikové mladistvé pachatele s problémovým rodinným zázemím-bezohledné/bez emocí (callous-unemotional)*, u nichž jsou typické výrazné problémy v rodině, které spočívají zejména v množství konfliktů a zároveň v nízké úrovni dohledu a kontroly. Druhou podskupinu vysoce rizikových pachatelů tvoří *pachatelé impulzivní/nezdrženliví (impulsive/undercontrolled)*, kteří vykazují charakteristické rysy v oblasti osobnosti a postojích, projevující se vyšším stupněm rizika sebevraždy, impulsivitou, vyhledáváním dobrodružství, hostilitou, pozitivním postojem k násilí a nízké úrovni schopností zvládnutí zátěžových situací (poor coping skills). V těchto charakteristikách se tyto dvě skupiny vysoce rizikových pachatelů od sebe lišily. Naopak signifikantní rozdíly nebyly u těchto dvou skupin pachatelů s vysokým stupněm rizika shledány v případě delikventních vrstevníků a v slabém zapojení ve škole. Výsledky též naznačily, že skupina vysoce rizikových impulzivních pachatelů vykazuje určitou vyšší tendenci k páchaní závažnější a násilné kriminality, ve srovnání s vysoce rizikovými pachateli s problémovým rodinným zázemím, ale rozdíly nebyly signifikantní.

Zároveň se ukazuje, že ani *mladistvé pachatele, kteří se dopouštějí závažnější kriminality, nelze posuzovat z hlediska rizikových faktorů jako homogenní skupinu*. Zajímavé poznatky v tomto směru přinesla nizozemská studie (Mulder, Vermunt, Brand, Bullens, & Van Marle, 2012), která se zaměřila na rozdíly v rizikových faktorech recidivy v závislosti na druhu trestné činnosti. Jednalo se o mladistvé muže, odsouzené v letech 1995 až 2004

za závažnou trestnou činnost a umístěné v jednom ze zařízení pro mladistvé v Nizozemí. Celkem konečný vzorek tvořilo 728 chlapců ve věku 12–22 let,⁷ kteří byli již minimálně 2 roky ze zařízení propuštěni. Na základě provedeného výzkumu byly identifikovány 4 podskupiny mladistvých pachatelů závažné kriminality, které se lišily ve faktorech, které mají vliv na recidivu. První skupinu tvořili *pachatelé velmi závažné násilné kriminality* (vraždy, žhářství apod.). Druhou skupinu tvořili *pachatelé násilné majetkové kriminality* (napadení, loupeže, a částečně krádeže). Třetí skupina byla zastoupena *pachateli převážně majetkové kriminality* (zejména krádeže a krádeže vloupáním či porušování domovní svobody), ale s vysokou četností. Poslední skupinu tvořili *pachatelé sexuálních deliktů*.

Jako nejproblematičtější skupinu bylo možné označit pachatele násilné majetkové kriminality, kteří měli vysoká skóre ve větším množství položek než ostatní skupiny a nejvyšší skóre měli ve zneužívání alkoholu, nedostatku svědomí či náhledu na problémy (problem insight). Vysoká skóre vykazovali též v poruchách chování, v impulsivitě (low impulse control), ve zneužívání alkoholu a drog, ve vztazích s delikventními vrstevníky, v četnosti kriminální infekce v rodině. Byla též nalezena problematická výchova v rodině a problémy s autoritami. Vysoká skóre byly také zaznamenány v záškoláctví, v problémech s antisociálním chováním v zařízeních, kde byli umístěni, a v útěcích z těchto zařízení.

V případě pachatelů majetkové kriminality byla řada problémů obdobná s předchozí skupinou. Pachatelé majetkové kriminality však měli obecně vyšší skóre ve srovnání s pachateli dalších dvou skupin, tj. pachateli závažné násilné kriminality a pachateli sexuální kriminality.

U pachatelů závažné násilné kriminality se ve vyšší míře ve srovnání s pachateli násilné majetkové kriminality a pachatelů majetkové kriminality ukázaly problémy s úzkostnou poruchou (anxiety disorder), poruchy autistického spektra (autism spectrum disorder) a sadismus. Tyto problémy měli i sexuální pachatelé. Sexuální pachatelé měli dále též problémy v mezilidských vztazích, snížené kognitivní schopnosti a sexuální problémy. U pachatelů sexuální kriminality byla zároveň celková recidiva nejnižší ze všech skupin a nejnižší byla též její závažnost.

V případě pachatelů závažné násilné kriminality pak byla signifikantně nižší jak celková recidiva, tak i její závažnost než u pachatelů násilné majetkové kriminality a majetkové kriminality. V případě závažných násilných pachatelů bylo nejvýznamnějším prediktorem z hlediska závažnosti recidivy to, že byli svědky domácího násilí a poruch chování. V případě pachatelů násilné majetkové kriminality se závažnost recidivy zvyšovala především u těch z nich, kteří měli nedostatky v dodržování programu zacházení, negativní (agresivní) způsoby zvládání zátěže (negative – aggressive – coping style), vysoký počet trestné činnosti v minulosti, byli zanedbáváni rodiči a byli v úzkém kontaktu s asociálními osobami. U pachatelů majetkové kriminality byl z tohoto hlediska největší problém ve zkušenosti s fyzickým týráním, v případě jejich předchozí trestné činnosti se jednalo o jim neznámé oběti, nedostatek motivace při výkonu opatření, nízká míra prožitku úzkosti, resp. strachu (absence of an anxiety disorder) a pocity nepřátelství. V případě sexuálních pachatelů vykazovali větší závažnost recidivy ti, kteří neměli poruchu autistického spektra a byli

7 Pozn. autorů – v Nizozemí je dolní hranice trestní odpovědnosti spojena s dovršením dvanácti let.

zapojení do sporů a hádek v rámci zařízení, kde vykonávali opatření. Je tedy zřejmé, že rizikové faktory a závažnost recidivy se u různých pachatelů liší, přičemž do úvahy z hlediska hledání specifických faktorů je třeba brát i druh trestné činnosti.

Existují i další kategorizace související s průběhem kriminální kariéry, např. v rámci jednoho amerického výzkumu (Evans, Simons, & Simons, 2016) bylo použito dělení mladistvých pachatelů na *zanedbatelné* – ti, kteří jak v dětství, tak i v průběhu adolescence vykazovali jen minimální zapojení do delikventního jednání, dále na *mladistvé pachatele s pozdním nástupem*, kteří v dětství a rané adolescenci nevykazovali výraznější problémy, ale v období střední a pozdní adolescence došlo k výraznému nárůstu delikvence, dále na pachatele s brzkým počátkem kriminální kariéry, s vysokým zapojením v dětství a rané adolescenci, ale s poklesem delikvence ve střední a pozdní adolescenci a nakonec na *pachatele s brzkým počátkem kriminální kariéry – chronické pachatele*, kteří vykazovali vysoké zapojení do kriminální činnosti jak v dětství, tak v období adolescence.

Tento výzkum byl specifický tím, že vzorek tvořili výlučně chlapci – Afroameričané. Byl zkoumán vývoj jejich delikventního chování ve věku od 10 do 19 let. Pozornost výzkumných aktivit byla zaměřena na následující oblasti – kriminální historii (na základě self-reportu), socioekonomický status, kvalitu rodičovské péče a výchovy, delikventní přátele, subjektivně vnímaný pocit rasové diskriminace a strukturu rodiny a různé významné životní události (např. stěhování, smrt v rodině či přítele, ale též pozitivní životní události, jako např. zápis do pokročilejších tříd ve škole). Výsledky ukázaly, že *chroničtí* pachatelé s brzkým začátkem vykazovali *vyšší míru subjektivně pocítované rasové diskriminace*.

Jak *chroničtí* pachatelé s brzkým začátkem, tak *pachatelé s brzkým počátkem* v adolescenci již desistující, vykazovali *vyšší úroveň kontaktů v oblasti delikventních přátel* ve srovnání s ostatními dvěma skupinami. Pachatelé s brzkým počátkem delikvence, ale s následným poklesem delikventního chování v průběhu adolescence, vykazovali – ve srovnání s *chronickými* pachateli – zlepšení v kvalitě rodičovské pozornosti a výchovy. *Chroničtí* pachatelé v tomto srovnání též vykazovali podstatně *nižší počáteční úroveň (demokratického) výchovného stylu⁸ v rodině a také výrazně trpěli rasovou diskriminací*. Pachatelé s pozdním počátkem delikvence v adolescenci zase vykazovali v průměru nejvíce změn v rodině. Je tedy patrné, že specifickou pozornost (i s ohledem na jejich výrazný podíl na celkové trestné činnosti mladistvých) je třeba věnovat *chronickým mladistvým pachatelům*.

Jejich specifiky se zabýval např. výzkum prováděný ve Filadelfii (Jones, Harris, Fader, & Grubstein, 2001), kde jako *chronický mladistvý pachatel* byl označen ten mladistvý, který v rámci pětiletého sledovaného období byl zatčen minimálně 4x. Při srovnání *chronických delikventů* s ostatními zkoumanými mladistvými pachateli se ukázaly signifikantní rozdíly, pokud jde o *etnickou příslušnost*, dále *věk prvního kontaktu se systémem trestní justice* a dále *mužské pohlaví*. Jako *nejvýznamnější prediktor se ukázal věk v době prvního zatčení*, jako další doplňkové faktory u osob mladších 15 let se jednalo dále o předchozí zatčení (žádné nebo jedno), dále problémy rodičů s drogami a navštěvovaný stupeň školy neodpovídající věku dítěte – opakování ročníku (school grade/age appropriateness), stupeň

8 Pro který je typické jasné vymezení pravidel mezi vychovatelem a dítětem, důslednost, pevné vedení, pružnost, otevřená komunikace, spolupráce.

IQ a fakt již dřívější zatčení. V případě osob starších 16 let se ukázalo jako dodatkový faktor pouze dřívější zatčení. Jako faktor, který je třeba brát do úvahy, se též ukázal význam kvality místa, kde mladistvý žije, resp. sousedství. Ukázalo se, že pokud vysoce rizikový mladistvý žije v místě, kde je síť služeb, ať již formálních či neformálních, a je mu umožněno zapojení se v rámci komunity, nehrozí tam takové riziko, že se stane chronickým pachatelem, naopak v oblastech bez takové sítě se tito vysoce rizikovní pachatelé stávali chronickými pachateli ve větší míře.

Faktorům, které zvyšují pravděpodobnost opakované recidivy (v toto případě sledováno dle počtu následných zatčení), se též věnovala americká studie (Kennedy, Edmonds, Millen, & Detullio, 2019), která se zaměřila na 6 základních oblastí – školu, zneužívání návykových látek, zapojení do gangu, vliv vrstevníků, rodinu a sousedství. Z hlediska demografických faktorů se pro vyšší počet zatčení ukázalo jako významné, že se jednalo o *muže a starší adolescenty* (v době rozhovoru), což není příliš překvapivé vzhledem k nižší možnosti mladších adolescentů být zatčen. Naopak *rasa ani příslušnost k etnické menšině se statisticky významně neprojevila*. Pokud jde o výše uvedené základní oblasti, ve všech se ukázaly statisticky signifikantní položky. V oblasti školy byly signifikantní schopnosti čtení a opakování ročníku (propadnutí), v oblasti užívání návykových látek pak užívání marihuany a kokainu, členství v gangu bylo též signifikantní, nikoliv však skutečnost, že mladistvý má přátele mezi členy gangu, v oblasti vlivu vrstevníků pak vrstevníci, kteří prodávají drogy a kteří kradou, v oblasti rodiny – kriminální infekce v rodině, naproti tomu zkušenost s domácím násilím signifikantní nebyla, v oblasti sousedství však bylo signifikantní, že posuzovaný byl svědkem střílení. *Nejvýznamnějšími faktory, které zvyšují počet zatčení, bylo členství v gangu, užívání kokainu a propadnutí ve škole.*

Obecně lze v případě chronických mladistvých pachatelů shrnout, že jde zpravidla o komplex faktorů, které působí na jejich vývoj jak samostatně, tak se i navzájem ovlivňují. To vyžaduje samozřejmě i komplexnější přístup k této kategorii pachatelů z řad mládeže.

Studie zaměřená přímo na chronické pachatele poukazuje, kromě již zmíněného pohlaví, na to, že typické jsou *problémy ve fungování rodiny, problémy s chováním již od nízkého věku, často je u nich diagnostikována porucha opozičního vzdoru, porucha pozornosti, problémy s učením a návštěvou školy, časté změny školy, problémy s chováním ve škole, časté podmíněné vyloučení ze školy, vzdělávání mimo standardní vzdělávací proud (zvláštní školy, vyrovnávací třídy), časté zapojení do programů drogové prevence, kriminální infekce v rodině, umístění mimo rodinu, poměrně často mimo obvod, kde má rodina bydliště*. Poukazuje též na to, že není výjimkou *špatná koordinace a spolupráce v poskytování služeb cílených na tuto oblast a dostupnost služeb a zařízení pro tento okruh pachatelů* (Mullis, a další, 2005).

Obecně lze říci, že výsledky výzkumů se ve významu jednotlivých prediktorů mohou (především v závislosti na zvolené metodologii) lišit. To platí jak o údajích, vztahujících se obecně k recidivě, tak i o chronických mladistvých pachatelích. Lze ale říci, že se kriminologické výzkumy v zásadě shodují, pokud jde o příčiny delikvence mladistvých i v naznačených důvodech recidivního chování.

Významnou roli při hledání příčin recidivy též hraje druh trestné činnosti, přičemž může mít vliv i konkrétní forma zvolené intervence. Nicméně lze říci, že výše uvedené

faktory, jak individuální, tak podmíněné prostředím, ve kterém mladistvý vyrůstá, je třeba brát do úvahy při snaze zacílit na odstranění, resp. alespoň částečnou eliminaci příčin, které vedou k opakovanému kriminálnímu selhávání mládeže a zároveň naopak posilovat ty faktory, které působí protektivně.

II.5. Vliv formální sociální intervence na recidivu pachatelů z řad mládeže

Prevence recidivy je tradičně, zejména v systémech zacházení s delikventní mládeží, jedním z hlavních cílů opatření a postupů uplatňovaných v jejich rámci. Již dlouhodobě je zároveň sledována z různých hledisek efektivita jednotlivých druhů sankcí a postupů. Přitom jedním ze základních hledisek je právě recidiva mladistvého. Formální sociální intervencí se zde rozumí aplikace postupů a opatření prostřednictvím oficiálních institucí, které mají ze zákona působnost v oblasti zacházení s delikventními, či delikvencí ohroženými, dětmi vně i v rámci systému soudnictví ve věcech mládeže.

Mezi odbornou veřejností existuje určitá skepse v tom, že by se prostřednictvím trestního práva daly zásadním způsobem eliminovat příčiny a faktory, které vedou k delikventnímu chování jedince a rozvoji jeho kriminální kariéry. A lze říci, že stále platí myšlenka Franze von Liszta, že: „Nejlepší trestní politikou je dobrá sociální politika“ (Válková, a další, 2019). Je tedy zřejmé, že bez zaměření se na osvědčené preventivní strategie v rámci primární a sociální prevence nelze předpokládat významnější změny v oblasti prevence recidivy mládeže.

Od 90. let minulého století je v České republice věnována značná pozornost sociální prevenci kriminality a preventivním programům, jejichž prostřednictvím je prevence kriminality uváděna do praxe. Důvody tohoto úsilí jsou evidentní, jejich cílem je zachytit v zárodku problémové chování dětí a mládeže a usměrnit ho žádoucím směrem. V zahraničí má tento typ aktivit podstatně delší historii, z toho důvodu se zmíníme o několika programech zahraniční provenience, které byly vyhodnoceny jako úspěšné.⁹

Především bylo zjištěno, že jednoznačně *nejlepších výsledků dosahují intervence aplikované v raném dětském věku* (Štěchová & Večerka, 2014). Zmíníme se o některých programech tohoto typu, které byly vyhodnoceny jako úspěšné a u nichž byl realizován náročný evaluační nástroj – experiment, případně kvazi experiment. Pro nejmenší děti byly určeny a hodnoceny programy „The Chicago Child-Parent Center Program“ (CCPC), dále „Abecedarian Project“ (ABC) a „High/Scope Perry Preschool Program“ (HSPP – Perryho program) (Dekovic, Asscher, Slang, & Boendermaker, 2012).

9 K úspěšnosti intervenujících programů v praxi je třeba zdůraznit, že posouzení jejich účinnosti (evaluace) je velmi složitou záležitostí. U mnohých způsobů preventivního působení nebyla, nebo nemohla být, evaluace provedena spolehlivým způsobem, neboť nebyly naplněny předpoklady k tomu potřebné. Za spolehlivý způsob hodnocení je považován tzv. experimentální typ evaluace. Náhodným výběrem by měly být vybrány dvě skupiny – experimentální a kontrolní – které by se neměly vzájemně ovlivňovat. Tyto skupiny by se měly na závěr komparovat v předem stanovených kritériích. Již z výše řečeného plyne, že tento typ evaluace je v sociálních vědách mnohdy stěží proveditelný. Nicméně pokusy o co nejpřesnější evaluaci programů byly a jsou prováděny a i s metodologickými výhradami je zřejmé, že některé postupy jsou efektivnější a některé méně účinné.

CCPC byl zaměřen na děti z nízkopříjmových rodin v Chicagu. Nabízel základy vzdělávání v angličtině a matematice, děti se učily v malých skupinách a získávaly zkušenosti, které jim měly usnadnit další školní dráhu. Rodičům bylo poskytnuto poradenství a další formy podpory (např. vzdělávání k rodičovství, účast na preventivních akcích apod.) a k tomu zdravotní služby a výživové poradenství. Kontrolní skupinou byly děti ve standardní školce. Při kontrole výsledků ve věku 24 let měla experimentální skupina nižší počet zatčení i usvědčení za vážné zločiny, a také uvěznění. V násilné trestné činnosti nebyl rozdíl. Rozdíly mezi skupinami nebyly velké (cca 5 %), ale díky poměrně rozsáhlému vzorku (asi 1 500 jedinců) byla nalezena statistická významnost.

Program ABC měl za cíl sledovat prospěšnost časného vzdělávání dětí pro následující připravenost na školu. Do experimentální skupiny byly zařazeny děti z rodin s nízkými příjmy, jednalo se o rodiny z různých důvodů rizikové, pokud jde o kriminalitu dětí v budoucnosti. Experiment měl předškolní a školní fázi, od narození po první tři roky školní docházky. Důraz byl kladen na systematické vzdělávání dětí, rozvoj jejich kognitivních schopností, jazyka a adaptace na školní prostředí. Ve školním věku docházel do rodin poradce pomáhající s učením, který rovněž posiloval vazbu rodičů ke škole. Program byl doplněn o aktivity podpůrné sociální služby.

Kontrolní skupina v programu ABC dostávala pouze – stejně jako experimentální – výživové doplňky pro děti po dobu prvních 15 měsíců jejich života. Výsledky kontroly kriminality byly uskutečněny v 21 letech věku dětí a prokázaly rozdíly mezi skupinami v tom smyslu, že děti s intenzivnější péčí byly v pozdějším věku méně náchylné ke kriminální kariéře, tedy byla potvrzena hypotéza o vlivu včasných intervencí na chování dětí v pozdějším věku.

Za neúspěšnější lze považovat Perryho předškolní program (HSPP), který si dal za cíl zlepšit do budoucna osobní a ekonomické možnosti do programu zařazených jedinců a byl určen pro 3–4leté děti z chudých rodin, s vysokým rizikem školního neúspěchu. Otevřený rámec výuky se zaměřoval na posilování iniciativy a odpovědnosti dětí přiměřeně jejich věku a rozvoji jejich intelektových a sociálních schopností. Součástí programu byly jednou týdně návštěvy učitelů v domácnostech a jednou za měsíc setkání rodičů. Celkem bylo programu podrobena 123 dětí z „afroamerických“ rodin s nízkým sociálním statutem i nízkým IQ rodičů.

Děti, které Perryho programem prošly, byly mimo jiné úspěšnější ve škole a ve věku 19 let bylo v experimentálním vzorku o 40 % méně delikventů než ve vzorku kontrolním. I při dalším sledování, ve 40 letech věku zkoumaných osob, byly výsledky experimentální skupiny celkově lepší než u skupiny kontrolní: konkrétně bylo v experimentální skupině o 20 % méně stíhaných osob za všechny druhy zločinů, a zároveň méně času stráveného ve vězení ve srovnání s kontrolní skupinou.

Celkově tyto studie ukazují, že výsledky intervencí jsou za určitých podmínek uspokojivé. Projekty se vyznačovaly tím, že a) kladly důraz na *sociální a emoční vývoj* (nejenom intelektový a školní), b) *pracovaly též s rodinami* (nejenom s dětmi), c) výsledky byly zjišťovány z oficiálních zdrojů (u programu ABC ze self-reportů).

Dále je třeba doplnit, že:

- *výsledky se různí pro jednotlivé skupiny osob, výraznější jsou u potenciálně problémovějších jedinců*
- *je důležité přesně dodržet nastavená pravidla; tam, kde bylo jejich dodržování volnější, byly výsledky méně uspokojujivé.*
- *komplexněji koncipovaná intervence je účinnější než částečná, a zejména raná prevence má na chování v dospělosti výraznější vliv.*

Zaměříme se nyní pouze na oblast postupů a opatření aplikovaných u mladistvých v rámci systému trestní justice. Zde je v návaznosti na přístupy vycházející z kritické kriminologie a labeling approach¹⁰ jednou z velmi podstatných otázek při určování trestní a sankční politiky vůči mládeži, do jaké míry formální trestněprávní intervence může sama o sobě působit kontraproduktivně, a dokonce přispět k rozvoji kriminální kariéry mladistvého.

Vychází se zde z toho, že zejména veřejná stigmatizace mladistvého jedince má velmi výrazné negativní důsledky, které vedou k vytváření stereotypních přístupů a komplikují sociální kontakty s nedelikventními vrstevníky i zapojení mladistvého v komunitě, kde žije, a naopak posiluje možnost zapojení se do delikventních sítí osob s obdobnými problémy. Mezi hlavní důsledky související se zveřejňováním informací o mladistvém pachateli pak lze zařadit *sníženou možnost jeho reintegrace a nápravy v souvislosti se zhoršením možností v oblasti vzdělávání, získání zaměstnání, ale též narušení vztahů v rámci rodiny, s vrstevníky, učiteli a komunitou, ve které žije* (Webb, 2008). Výraznější a dlouhotrvající jsou pak tyto důsledky právě v mediálně vděčných případech velmi závažných druhů kriminality.

Zahraniční zkušenosti také potvrzují negativní důsledky spojené s registrací a notifikací¹¹ mladistvých pachatelů sexuálně motivované trestné činnosti. Výzkumy ukazují, že se to negativně projevuje v řadě oblastí života mladistvých – v oblasti duševního zdraví, v jeho pronásledování a nerovného zacházení, v oblasti vzdělávání, v možnosti stabilního bydlení a také zvýšeného rizika recidivy. (Harris, Walfield, Shields, & Letourneau, 2016).

I když nedojde k medializaci případu, jsou zde další negativně působící faktory, které souvisejí s odsouzením mladistvého, resp. s tím, že má záznam v RT, a to právě v oblasti možnosti získání zaměstnání, kdy právě záznam v RT považují experti z řad pracovníků Úřadu práce, vězeňských sociálních pracovníků či sociálních kurátorů za jednu z klíčových překážek při získávání zaměstnání (Tomášek, a další, 2017).

Na vztah mezi formální intervencí v rámci systému trestního soudnictví nad mládeží a následným páčáním další trestné činnosti se zaměřil americký výzkum založený na datech z Rochester Youth Development Study. Výsledky ukázaly, že *užití formální sociální intervence zvyšuje pravděpodobnost zapojení se do deviantních skupin* a vede k zapojení do závažných forem delikvence, přičemž právě začlenění do těchto skupin zde funguje jako

10 Srov. např. díla H. Beckera (1963) či F. Tannenbauma (1938).

11 Jedná se v souvislosti se snahou o ochranu veřejnosti o vytváření a vedení veřejně přístupných registrů pachatelů sexuálně motivovaných trestných činů a v některých případech dokonce aktivní informování komunit, že v jejich sousedství žije, pracuje či chodí do školy takový pachatel.

mediátor mezi užitím formální intervence a recidivou. Poukazováno je i na to, že právě ukládání některých sankcí mladistvým může zvyšovat riziko takového sdružování proto, že se mladiství setkají při výkonu takové sankce (Bernburg, Krohn, & Rivera, 2006).

Zajímavé poznatky přinesl též výzkum, který se zabýval vztahem mezi pocity stigmatizace u 394 mladistvých odsouzených u soudu pro děti v Novém Jižním Walesu, kde se pocit stigmatizace po soudním řízení ukázal jako signifikantní prediktor dalšího kriminálního selhání u odsouzených dívek, nikoliv však u chlapců. (McGrath, 2014)

V souvislosti s východisky teorie procedurální spravedlnosti je aktuální též, zda, případně do jaké míry, má na akceptaci uložené sankce a další chování jedince, včetně následného dodržování zákonů vliv to, *jakým způsobem s ním bylo v průběhu trestního řízení zacházeno a rozhodováno*. Teorie procedurální spravedlnosti vychází z toho, že lidé lépe kooperují s institucemi a dodržují zákony, pokud vnímají tyto instituce jako legitimní. Tato východiska se opírají o výsledky výzkumů, byť zaměřených zejména na dospělou populaci (Mazerolle, Bennett, Davis, Sargeant, & Manning, 2013). Přičemž jako základní hlediska pro posuzování toho, zda se s pachatelem zachází spravedlivě, jsou uváděny: možnost reálně se účastnit (být slyšen), nestrannost, důvěra v instituce¹² a zda s ním bylo zacházeno s respektem a důstojností (Tyler, 2000).

Zároveň je třeba říci, že některé další výzkumy nejsou zcela jednoznačné, pokud jde o vztah vnímání procedurální spravedlnosti v rámci výkonu trestu a následným chování pachatele. Například v nizozemské studii se, byť ne příliš výrazně, ukázalo, že ti vězni, kteří uvedli, že vnímali zacházení v průběhu výkonu trestu jako spravedlivé, se méně často dopouštěli trestné činnosti (Beijersbergen, Dirkzwager, & Nieuwebeerta, 2016). Naopak výsledky výzkumu v Anglii a Walesu založeného na datech longitudinálního výzkumu vězňů – Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) sice prokázaly, že vězni, kteří pociťovali, že s nimi bylo v průběhu trestu zacházeno legitimně, měli sice větší víru v to, že budou v budoucnu desistovat, ale následně se nepotvrdilo, že by tito pachatelé v období do jednoho roku po propuštění signifikantně méně recidivovali (resp. byli méně znovu odsuzováni, a to i poté, co byly vzaty v úvahu další faktory, jako předchozí kriminální historie (McCarthy & Brunton-Smith, 2018).

Předmětem diskuze může být i to, zda lze vztáhnout východiska procedurální justice i na děti a mladistvé pachatele, s ohledem na jejich nedostatečnou zralost a schopnost chápat spáchaný čin a jeho důsledky. Zde je však poukazováno na to, že právě u mladistvých je v průběhu dospívání zesílena jejich potřeba, aby se s nimi jednalo jako s dospělými. Tedy potřeba zacházení s důstojností a respektem je pro ně velmi důležitá, a právě mladiství mohou klást větší důraz na to, aby s nimi bylo zacházeno spravedlivě (Woolard, Harvell, & Graham, 2008).

12 S tou souvisí i potřeba, aby rozhodnutí byla náležitě odůvodněna tak, aby z nich bylo patrné, že ten, kdo rozhoduje, vzal v úvahu a nějakým způsobem se vypořádal s jeho argumenty.

Fagan a Tyler (Fagan & Tyler, 2005) dále upozorňují, že děti si vytvářejí orientaci a postoje k právu a institucím již v dětství, a to pak ovlivňuje jejich chování v dospívání a dospělosti. Zkušenosti, které získávají během kontaktu se systémem trestní justice, mohou tento vztah významným způsobem formovat.

Poukazuje se též na to, že, pokud je dítěti či mladistvému uložena sankce, kterou on vnímá jako nespravedlivou, nerozumí jí, neakcentuje ji, je to z pedagogického hlediska problematické, protože účinky sankce jsou pak limitované a není dosaženo toho, že by mladistvý převzal zodpovědnost za spáchaný čin (Beneitez & Dumortier, 2018), tyto sankce pak nemají trvalejší efekt.

Zajímavé výsledky v tomto směru přinesl kanadský výzkum zaměřený přímo na mladistvé pachatele, kterým byla uložena probace. Zde se sice ukázalo, že vnímání procedurální justice má v krátkodobém horizontu (do tří měsíců) pozitivní vliv na snížení pravděpodobnosti recidivy (self-reportované), což už však neplatilo v případě delšího sledovaného období (3 až 6 měsíců) (Penner, Viljoen, Douglas, & Roesch, 2013). Další výzkum zaměřený pouze na mladistvé pachatele závažné kriminality ukázal signifikantní přímý vliv vnímání právní legitimacy a legálního cynismu u těchto pachatelů na následnou recidivu. Přímý vliv vnímání procedurální spravedlnosti na recidivu (resp. na její nižší míru) nebyl prokázán. Zároveň se ukázaly určité rozdíly mezi jednotlivými etnickými skupinami, kdy vnímání šance na budoucí úspěch se ukázalo jako mediátor mezi vnímáním právního systému¹³ a recidivou v případě Afroameričanů a Hispánců.¹⁴ To však neplatilo u „bílých“ mladistvých (Abate & Venta, 2018).

Na problém negativních účinků stigmatizace v rámci tradičních přístupů v trestní justice a také na význam aktivní participace mladistvého pachatele na řešení věci upozorňuje ostatně i Braithwaite (2000), který poukazuje na problém, kdy se zahanbením není spojen prvek znovupřijetí – reintegrace pachatele, jako k tomu dochází v rámci postupů a opatření s restorativními prvky, kde součástí by mělo být znovupřijetí mladistvého v rámci komunity.

Efektivita opatření a postupů s restorativními prvky se již stala předmětem řady kriminologických výzkumů. Přitom jedním z často sledovaných hledisek je právě recidiva. V tomto směru však výsledky těchto výzkumů nejsou jednoznačné. Jedním z problémů při jejich hodnocení a srovnávání je, že pojmů restorativní program či sankce s restorativními prvky je užíváno v různých významech, někdy i obecně pro jakékoliv alternativní tresty.

Obecné pozitivní účinky v oblasti snížení recidivy, kde u 15 z 21 studií bylo možné zaznamenat pozitivní efekt, uvádí též metaanalýza studií různých restorativních programů zaměřená právě na mladistvé pachatele (Wong, Bouchard, Gravel, Bouchard, & Morselli, 2016). Jednalo se převážně o muže ve věku 12 až 18 let, zároveň do ní nebyly zařazeny studie zaměřené na některé rizikové skupiny pachatelů (např. drogově závislé, pachatelé závažných forem sexuální kriminality, pachatelé s psychiatrickými problémy).

13 Tento pojem zahrnuje všechny tři složky – tj. procedurální justice, legitimitu i právní cynismus.

14 Kde vyšší pocit procedurální spravedlnosti ze strany policie a soudů, vyšší pocit právní legitimacy a snížení legálního cynismu signifikantně ovlivnilo pozitivnější vnímání šance na úspěch do budoucna a ten pak působil na nižší recidivu.

Nicméně v rámci této metaanalýzy byly patrné velké rozdíly mezi jednotlivými studiemi, velký význam zde měla kvalita designu výzkumu, velikost vzorku a také etnické složení skupiny zařazené do programu, když v případě programů, kde byli zařazeni pachatelé pouze z řad etnických minorit, nebo se jednalo o převážně smíšené skupiny, se neukázaly signifikantní rozdíly s kontrolní skupinou, na rozdíl od programů, kde byla zapojena mládež z majoritní populace. V této souvislosti je pak poukazováno na možný odlišný přístup policie a dalších subjektů v rámci trestní justice k těmto minoritám.

Poukazováno je i na to (Latimer, Dowden, & Muisse, 2005), že výsledky výzkumů pak vedle obecného problému s vytvořením adekvátní kontrolní skupiny na základě náhodného výběru a absence informací o dalších faktorech ovlivňujících riziko recidivy či následné desistence, mohou být také ovlivněny skutečností, že do nich jsou, i s ohledem na podmínky realizace mediace, včetně např. dobrovolnosti, zařazováni pachatelé, kteří jsou obecně více motivováni přijmout odpovědnost a řešit následky svých skutků, neboť dobrovolnost je jednou z podmínek mediace. Zároveň je třeba vzít v úvahu to, že u některých pachatelů s velmi vysokým rizikem dalšího kriminálního selhání nelze počítat s dlouhodobějšími účinky programů založených pouze na restorativních principech a je na místě je kombinovat s již ověřenými programy, které vycházejí z rehabilitačních přístupů (Dowden & Andrews, 2002). Vychází se z toho, že v případě pachatelů s vysokým rizikem recidivy nelze očekávat dlouhodobější účinky intervence, která se omezí pouze na restorativní aspekt, pokud by měly výše uvedené nahradit. Jako vhodná varianta se pak jeví jejich kombinace (Latimer, Dowden, & Muisse, 2005). Ukázalo se též, že vliv těchto restorativních postupů a opatření na recidivu se může lišit dle charakteristik konkrétního pachatele, ale i typu trestné činnosti.

Specifickými restorativními postupy, které se realizují zejména u mladistvých, jsou *rodinné skupinové konference (dále RSK)*. Ani u nich však výsledky jejich efektivity z hlediska snižování recidivy nejsou jednoznačné. Například výsledky evaluace australského restorativního programu RISE (Reintegrative Shaming Experiment), zaměřený právě na RSK, ukázaly rozdílné účinky ve vztahu k recidivě v závislosti na typu trestné činnosti. V případě násilné kriminality mladistvých pachatelů se ukázaly signifikantní rozdíly ve smyslu snížení recidivy v případě aplikace RSK. To však neplatilo u majetkové kriminality a v případě řízení pod vlivem alkoholu dokonce došlo k nárůstu recidivy v případě aplikace konference (Sherman, Strang, & Woods, 2000). Jiný výzkum¹⁵ zase ukázal, že vliv zde má též pohlaví. Dívky, které prošly RSK, se signifikantně méně v budoucnu dopouštěly trestné činnosti ve srovnání s chlapci. Tam, kde byla věc projednána soudně, rozdíly mezi pohlavími nebyly shledány (Hayes, 2004). Vliv pohlaví potvrdil i další australský výzkum, kde se zároveň ukázalo, že pokud byla u dětí nižšího věku (10–12 let) užitá konference jako první intervence, byla pravděpodobnost následného kriminálního selhání nižší, než když byla použita některá z klasických forem trestních sankcí (Hayes & Daly, 2004). Blíže k výzkumům efektivity rodinných restorativních konferencí např. Tomášek (2019).

Zajímavé výsledky v tomto směru ukázala i další americká studie, která potvrdila efektivitu aplikace restorativních programů u mladistvých ve srovnání s případy mladistvých, kde bylo provedeno klasické trestní řízení. Zároveň se zaměřila na zjišťování

15 Jednalo se o reanalýzu dat z Restorative Policing Experiment: The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group.

účinnosti různě intenzivních forem restorativních postupů, od minimálního zapojení, které obnášelo v podstatě pouze projednání činu a jeho následků a objasnění restorativních principů restorativními pracovníky s mladistvým, nepřímé mediace (tam, kde sice došlo k dohodě, ale ne přímému kontaktu mladistvého s obětí) až po klasickou mediaci či projednání v rámci komunitního panelu (bez přímého kontaktu s obětí, např. v případech, kde nebyla přímá oběť). Výsledky výzkumu poukázaly na to, že dokonce i programy s méně intenzivními prvky restorativní justice, např. nepřímá mediace, snížily pravděpodobnost recidivy ve srovnání s klasickým projednáním věci v trestním řízení (Bouffard, Cooper, & Bergseth, 2017).

Je tedy zřejmé, že nelze vyvozovat nějaké jednoznačné závěry o vlivu mediace a dalších restorativních postupů na snížení recidivy, zejména pak o jejich dlouhodobých účincích, přestože řada výzkumů naznačuje, že v závislosti na typu, závažnosti trestné činnosti a charakteristikách jedince, ale také na kvalitě realizace těchto programů, je zde v tomto směru potenciál i při snižování recidivy.

Evaluace efektivity jednotlivých sankcí v řadě případů je obecně problematická, neboť je často obtížné oddělit působení dalších faktorů, které kromě konkrétní zkoumané sankce na mladistvého působí, a to jak v oblasti vývoje jeho osobnosti, tak v prostředí, ve kterém žije. Další velmi častou překážkou může být nemožnost vytvoření odpovídající kontrolní skupiny na základě náhodného výběru.

Velmi významným faktorem při hodnocení účinnosti použité sankce je i to, o jak rizikového pachatele se jedná. Některé sankce, které snižují recidivu u vysoce rizikových pachatelů z hlediska dalšího kriminálního selhání, nemusí působit stejně a někdy, jak ukazují výsledky výzkumů, mohou dokonce působit i zcela opačně u mladistvých pachatelů, u kterých je takové riziko nízké (Bonta, Wallace-Capretta, & Rooney, 2000).

Přes výše uvedené problémy lze na základě poznatků řady výzkumů i jejich metaanalýz uvést některé obecnější poznatky v oblasti efektivity různých druhů trestněprávní intervence z hlediska recidivy. Na místě je uvést např. výsledky Lipseyho metaanalýzy (Lipsey, Howel, Kelly, Chapman, & Carver, 2010), založené na 548 studiích, které se týkaly různých druhů sankcí a opatření uplatňovaných v rámci systémů trestní justice v období let 1958 až 2002 pro mládež ve věku od 12 do 21 let v anglicky mluvících zemích. Mezi základní zjištění lze uvést, že jako *efektivnější* se jevily:

- *programy zaměřené na pachatele s vyšším rizikem dalšího kriminálního selhání*
- *programy zaměřené terapeuticky*
- *programy, kde byl zajištěn potřebný rozsah a kvalita poskytovaných služeb.*

Naopak jako *neefektivní*, či dokonce zvyšující riziko recidivy, se ukázaly *programy zaměřené na odstranění a disciplínu*. Pokud jde o opatření zaměřené na dohled, zde je třeba poukázat na pozitivní efekt ve směru snížení recidivy. Nicméně tento efekt byl nižší než terapeuticky zaměřená opatření. Zároveň je třeba říci, že do kategorie na dohled orientovaných opatření byly zařazeny zejména intenzivní probační programy, kde prvky dohledu byly zároveň kombinovány s poradenstvím (tedy prvky terapeutickými).

Jak již bylo uvedeno výše, největší efekt, pokud jde o snížení recidivy, měly programy zaměřené terapeuticky. Do této kategorie byla zařazena opatření zaměřená restorativně, na budování dovedností, poradenství a kombinovaná opatření. Z těchto terapeuticky zaměřených opatření se jako nejefektivnější ukázala právě opatření zaměřená na poradenství (z nich pak nejvíce na skupinové poradenství a mentoring), a poté opatření zaměřená na budování dovedností (z nich zejména programy založené na kognitivně behaviorálních a behaviorálních přístupech). V oblasti poradenství vykazovala pozitivní efekt také např. opatření zaměřená na rodinné poradenství a řešení rodinných krizí, byť menší než např. v případě mentoringu. Zajímavé je, že některé z těchto programů, které nebyly příliš známé, vykazovaly dokonce vyšší efekt, než již výzkumy osvědčené modelové programy jako např. funkční rodinná terapie či multisystemická terapie, o kterých bude pojednáno níže.

To souvisí s dalším faktorem, který se ukázal jako významný při zkoumání efektivity jednotlivých programů. Tím byla kvalita a množství poskytnutých služeb a intervence. Ukázalo se, že efektivnější byly programy, které obecně trvaly déle, bylo v nich zahrnuto více kontaktních hodin, a kde byla vysoká úroveň implementace programu (např. dobrá kvalita kontroly poskytované intervence či absence problémů při zavádění programu).

Některé z těchto závěrů potvrdila i další novější studie zaměřená na metaanalýzy a systematické přehledy literatury na programy, zejména na ty, kde se jednalo o experimenty, kde byl dodržen náhodný výběr do kontrolní skupiny (randomized control trials), a to v období od roku 2005 po dobu 10 let. Nutno uvést, že se nejednalo pouze o programy pro mladistvé pachatele. Výsledky studie ukázaly, že intervence zaměřené na dohled a kontrolu (zejména intenzivní formy dohledu, kde důraz je kladen právě na kontrolu), odstrašení a disciplínu nejsou efektivní, naopak jako efektivní se ukázala opatření zaměřená restorativně, dále ta na rozvíjení dovedností. Efektivita opatření zaměřených na poskytování služeb a příležitostí (typicky na bydlení či zaměstnání) není na základě této analýzy zcela jednoznačná, spíše však v rámci zkoumaných programů převažovaly ty studie, které nevykazovaly významnější vliv na snížení recidivy. (MacKenzie & Farrington, 2015).

To je poněkud v rozporu s myšlenkou, která se poměrně často objevuje v rámci diskuzí o přístupu k delikvenci mladistvých a prevenci recidivy, a to, že by uložená sankce měla mít odstrašující účinek, aby její hrozba odradila potenciálního pachatele od dalšího páchání. Nicméně výzkumné poznatky, jak ostatně částečně vyplývá z již výše uvedených studií, spíše potvrzují skepsi, pokud jde o obecný pozitivní vliv *sankcí založených na odstrašujícím účinku* nepodmíněného trestu či obdobných sankcí z hlediska zabránění či snížení recidivy. Naopak tyto sankce mohou riziko recidivy zvyšovat. A to i pokud jde o tzv. šoková, či krátkodobá uvěznění pro mladistvé, jako jsou např. Boot camps či např. různé druhy Jugendarrestu v Německu (blíže např. (Hulmáková, 2013). Naopak se často upozorňuje na možné negativní účinky spojené s uvězněním, které naopak působí kriminogenně a brání následné desistenci (blíže např. (Cullen, Jonson, & Nagin, 2011). Zmínit lze např. i výsledky australského výzkumu, který také nepotvrdil specifický odstrašující účinek trestů spojených s odnětím svobody ukládaných mladistvým (Weatherburn, Vignaendra, & McGrath, 2009). Zajímavé poznatky též přinesl německý výzkum, kde se ukázalo, že skupina prvovězňených mladistvých a mladých dospělých vězňů není, pokud jde o odstrašující účinek trestu, zcela homogenní, kdy u vězňů, kteří trpěli nejvíce absencí

kontaktem s blízkými, bylo možné uvažovat o určitém odstrašujícím účinku, ale naopak vězni, kteří se velmi báli svých spoluvězňů, a u kterých by se tedy dalo předpokládat, že je strach odradí od dalšího páchání trestné činnosti, aby se vyhnuli dalšímu uvěznění, vykazovali nejvyšší míru recidivy (Windzio, 2006).

Jak již bylo zmíněno výše, neúčinnost nepodmíněných sankcí, pokud jde o snížení recidivy, je často dokládána i penologickými výzkumy, resp. zejména pokud je užívána u pachatelů s nízkým rizikem recidivy či tam, kde není u vysoce rizikových pachatelů vhodně zvolená forma intervence odpovídající jeho rizikům. (Cullen, Jonson, & Nagin, 2011). Zároveň některé výzkumy ukazují, že riziko recidivy je vyšší ve srovnání s použitím alternativní sankce, resp. že uložení alternativní sankce je spojeno s nižším rizikem recidivy, a to i poté, co byly vzaty v úvahu ostatní rizikové faktory (Cid J., 2009). To souvisí se známými negativními efekty, které jsou spojeny s nepodmíněnými tresty odnětí svobody, jako jsou např. ztráta pozitivních sociálních vazeb, bydlení, prizonizace, navazování a prohlubování kontaktů s již silně zasaženou delikventní populací, problémy se stigmatizací, a které mohou převážit i účinky terapeutického působení v rámci výkonu trestu, a to zejména v situaci, kdy není dostatečně navázána postpenitenciární péče.

Právě u mládeže, jejíž duševní, rozumový a mravní vývoj ještě není ukončen, jsou tato rizika ještě zesílena. Některé výše zmíněné problémy jsou spojeny obecně s využíváním opatření u mladistvých, která vedou k jejich umístění v kolektivním stacionárním zařízení. Již starší český výzkum Černíkové a kol. (2002) např. poukázal na problematiku efektivity nepodmíněného trestu odnětí svobody a ochranné výchovy u mladistvých pachatelů z hlediska prevence recidivy.

Proto je třeba se zaměřit na to, zda i v případě tzv. chronických mladistvých pachatelů existují alternativy k sankcím spojeným s odnětím svobody a umístěním ve skupinových zařízeních, které by zároveň vedly ke snížení rizikových faktorů a posílení protektivních faktorů. Zde je možné zmínit tři specifické formy intervence – multisystemickou terapii, funkční rodinnou terapii a multidimenzionální pěstounskou péči, zaměřené právě na dětské a mladistvé pachatele s opakovanými problémy s delikvencí a dalšími problémy. Jedná se o programy, které mají jasně specifikovaný a strukturovaný obsah a stanovené postupy, jak mají být realizovány. Jsou již také poměrně velmi rozšířené, zejména v USA, ale např. i v některých evropských zemích. Zaměřují se přitom právě na děti s výraznějšími poruchami chování včetně opakované delikvence, u kterých lze předpokládat zvýšené riziko recidivy. Vycházejí z toho, že v těchto případech je často nutné orientovat se systémově na mnohočetné problémy dítěte či mladistvého a prostředí, ve kterém žije, které zvyšují riziko dalšího kriminálního selhání a zároveň přizpůsobit intervenci konkrétním potřebám a problémům takového dítěte. Byly též již opakovaně označeny jako prověřené programy, které mají pozitivní vliv na snížení recidivy a další problémy s chováním dětí a mladistvých se středním až velmi vysokým rizikem recidivy, o čemž svědčí též jejich zařazení na seznam Blueprints for Healthy Youth Development.¹⁶

16 Jedná se o projekt, který zajišťuje Institute of Behavioral Science na University of Colorado, kde je vedena evidence vědecky prověřených účinných programů v této oblasti. Blíže na <https://www.blueprintsprograms.org/>.

V případě *multisystemické terapie* (dále MST) se jedná o terapeuticky zaměřený program zaměřený na mladistvé, u kterých již hrozí umístění mimo rodinu. Vychází z toho, že je třeba pracovat nejen s mladistvým, ale i s rodinou a prostředím, ve kterém žije, jako je škola, ale také vrstevníci. Terapeuti mají pouze malý počet případů a jsou k dispozici rodině 24 hodin denně, intenzivní kontakt trvá od tří do pěti měsíců. Zaměření je na kognitivní a systemické faktory, které vedou k problémovému chování. Intervence v rámci programu jsou orientované na přítomnost a řešení aktuálních událostí, včetně nácviku rodičovských dovedností, na eliminaci kontaktů s problémovými vrstevníky, a naopak rozvíjení těch s prosociálně orientovanými vrstevníky, zlepšení předpokladů pro zaměstnání a zlepšení situace v rodině atd. podle konkrétních problémů dítěte. Cílovou skupinou je mládež ve věku 12 až 17 let, s chronickými problémy s delikvencí a asociálním chováním, u kterých je vysoké riziko umístění mimo rodinu (Brogan, Haney-Caron, NeMoyer, & DeMatteo, 2015).

Nutno dodat, že zde nejsou výsledky zaměřené na jejich efektivitu zcela jednoznačné. Výsledky metaanalýzy 7 primárních a 4 sekundárních analýz těchto studií, která celkově zahrnuje 708 účastníků a 37 terapeutů, potvrdily účinnost MST. Mladiství a jejich rodiny zapojené do MST, fungovali lépe a dopouštěli se méně často trestné činnosti než 70 % mladistvých, kteří byli podrobena alternativní formě intervence.¹⁷ Ukázal se pozitivní efekt např. emočních problémů a problémů s chováním u jednotlivých členů rodiny, snížení agrese mladistvého ve vztahu k vrstevníkům, snížení zapojení s delikventními vrstevníky a pokles v páčání trestné činnosti. Přičemž účinky zacházení trvaly až 4 roky po její realizaci. (Curtis, Ronan, & Borduin, 2004). Naopak studie Littellové (Littell, 2005) účinnost MST nepotvrdila.

Pokud jde o evropské zkušenosti, lze zmínit např. nizozemský výzkum (Asscher, Decović, Manders, van der Laan, & Prins, 2013), který byl proveden na vzorku 256 mladistvých rozdělených na základě náhodného výběru. Ukázalo se, že MST byla ve srovnání s kontrolní skupinou efektivnější v oblasti zlepšení externalizovaných poruch chování, poruch opozičního vzdoru (oppositional defiant disorder), asociálního chování (conduct disorder) a snížení páčání majetkové kriminality. Signifikantní rozdíly nebyly shledány v případě násilné kriminality. Rodiče mladistvých podrobených MST vykazovali lepší výsledky v oblasti zlepšení rodičovských dovedností a zaznamenáno bylo též snížení nepřátelství (hostility) u mladistvých. Zároveň se ukázalo, že MST je v zásadě účinná bez ohledu na věk, příslušnost k etnické skupině, byť určitý více pozitivní efekt v oblasti poznání se ukázal u chlapců. Také anglický systematický přehled zaměřený na analýzu studií, kde bylo použito náhodného výběru, potvrdil lepší efekty MST ve srovnání s obvyklými formami intervence v oblasti snížení delikventního chování (Tan & Restrepo Farado, 2017).

Mezi další výzkumy ověřenou, výše zmíněnou, formou intervence je *funkční rodinná terapie* (FFT), která je zaměřena na mladistvé ve věku 11–18 let, u nich je střední až vysoké riziko, že budou umístěni mimo domov, kteří se dopouštějí antisociálního a delikventního chování. Využívá různé behaviorální techniky, zaměřené na rodinu jako celek, které cílí na

17 Jednalo se o různé formy zacházení, včetně těch zaměřených na zneužívání drog, či jiné psychiatrické péče, poradenství, skupinové terapie pro mládež, trénink sociálních dovedností.

zlepšení situace uvnitř rodiny navzájem. S poměrně nízkým počtem případů na jednoho terapeuta (10 až 12 rodin) a počtem návštěv rodiny mezi 12 až 30 v rámci 90 dnů v závislosti na specifických potřebách rodiny (Brogan, Haney-Caron, NeMoyer, & DeMatteo, 2015).

Jeden z výzkumů ukázal, že za předpokladu, že se terapeut drží předepsaných postupů, dochází k signifikantnímu snížení kriminálního chování v případě závažných a násilných trestných činů. Pokud však dodržovány nejsou, je recidiva dokonce vyšší než v případě kontrolního vzorku mladistvých podrobených klasické probaci (Sexton & Turner, 2010). Zároveň se v rámci jiného výzkumu ukázalo, že terapeuti, kteří častěji pracovali s komplikovanějšími případy velmi rizikových pachatelů, postupovali více v souladu se stanovenými postupy FFT, nicméně přesto jejich klienti měli největší míru recidivy. To je ovšem zdůvodňováno tím, že právě vysoké riziko kriminálního selhání vede terapeuty k důslednějšímu dodržování stanovených postupů, aby zmírnili rizikové faktory u svých klientů (Turner, Robbins, Winokur Early, Blankenship, & Weaver, 2019).

Zajímavé poznatky přinesl i výzkum zaměřený na porovnání účinnosti MST a FFT (Baglivio, Jackowski, Greenwald, & Wolff, 2014). Zde nebyly zjištěny výraznější signifikantní rozdíly v recidivě při užití těchto dvou forem zacházení, pokud jde o zkoumané mladistvé jako celek. Recidiva byla sledována 12 měsíců po ukončení účasti v programu. Signifikantní rozdíly ve prospěch FFT bylo možné zaznamenat u mladistvých jako celku, u dívek a u mladistvých s nízkým stupněm rizika, pokud se jednalo o počet zatčení pro další trestný čin spáchaný v průběhu programu, případně pro porušení jeho podmínek, a dále u vysoce rizikových pachatelů v případě recidivy. Zároveň je v této studii poukázáno na nižší náklady spojené s realizací FFT.

Další výzkumy ověřenou efektivní formou intervence u chronických mladistvých pachatelů, resp. mládeže s chronickými problémy s antisociálním chováním, která má sloužit jako alternativa k uložení stacionárního opatření, je *multidimenzionální pěstounská péče* (Multidimensional Treatment Foster Care či Treatment Foster Care – dále jen MTFC). Je založena na umístění mladistvého v profesionální pěstounské rodině, která je k tomu speciálně proškolená, do rodiny je umístěn pouze jeden mladistvý. Smyslem je poskytnout mladistvému strukturované a vhodné rodinné prostředí se zapojením původní rodiny. Doba pobytu se pohybuje mezi 6 až 9 měsíci (Brogan, Haney-Caron, NeMoyer, & DeMatteo, 2015). Pěstouni zajišťují denně dohled nad mladistvým, včetně situace ve škole a kontaktů s vrstevníky, jsou také v denním kontaktu s manažerem případu, kterému referují a řeší aktuální problémy. Ten pak zajišťuje kontakt a pomoc s dalšími zainteresovanými osobami, např. probačním pracovníkem, učitelem, rodinným terapeutem, specialistou na zdokonalování mladistvého v prosociálním chování a nácviku problémových situací, psychiatrem apod. Součástí je nejen individuální terapie s mladistvým, ale též rodinná terapie s původní rodinou, kam by se měl vrátit a nácvik rodičovských dovedností rodičů, či jiných osob, které pak o něj budou pečovat. Cílem je i snížení konfliktů mezi členy rodiny, zamezit kontaktům s delikventními vrstevníky, vytvořit prosociální kontakty, rozvíjet pracovní a školní návyky (Fisher & Chamberlain, 2000).

I v případě MTFC z výsledků amerického výzkumu chlapců vyplynula nižší recidiva (zjišťovaná jak na základě údajů o dalších zatčeních, tak na základě self-reportu), dále nižší počet dní strávených v uzavřených institucích, větší zaměstnanost, lepší vztahy s rodiči, méně

rizikového sexuálního chování a méně zneužívání tvrdých drog a marihuany ve srovnání s mladistvými s obdobnými charakteristikami umístěnými do skupinového zařízení pro mladistvé (Fisher & Chamberlain, 2000). Další americké výzkumy zaměřené na dívky náhodným výběrem umístěné do MTFS nebo skupinového zařízení přinesly obdobné výsledky. Dívky v MTFS měly nižší počet dní strávených v uzavřených zařízeních, méně se dopouštěly delikventního jednání (zjišťováno na základě údajů poskytnutých pečujícími osobami), méně záznamů o další delikvenci (oznámení státnímu zastupitelství). V navazujícím výzkumu pak u dívek umístěných do MTFC ve srovnání s kontrolní skupinou byly zjištěny lepší výsledky ve školní docházce a domácí přípravě, a to nejen během pobytu v pěstounské rodině, ale též po skončení jejich pobytu v ní, a to po sledovanou dobu 12 měsíců, zároveň měly nižší počet dní strávených v uzavřených zařízeních, přičemž se ukázalo, že právě zlepšená domácí příprava dívek v MTFC zde fungovala jako mediátor (Leve & Chamberlain, 2007).

Pozitivní efekt této formy intervence byl potvrzen i v evropských podmínkách, kdy švédský výzkum potvrdil zlepšení chování, včetně delikventních projevů, mladistvých umístěných do MTFC ve srovnání s mladistvými umístěnými do ústavní péče, do klasické pěstounské péče, případně ponechaných v rodině a intervence byla poskytována v jejím rámci. K posouzení změn v chování bylo využito hodnotícího nástroje ASEBA, a to před a po skončení pobytu v MTFC. Před započítáním pobytu v MTFC nebyly zjištěny žádné signifikantní rozdíly mezi jednotlivými skupinami mladistvých. Po skončení intervence došlo ke snížení symptomů i u kontrolní skupiny, nicméně u mladistvých, kteří byli v MTFC, to bylo signifikantní u všech proměnných faktorů (variables), zároveň byl pokles u mladistvých umístěných v MTFC výraznější, např. v případě snížení symptomů různých poruch chování, o minimálně 30 % ve srovnání se situací před intervencí byly signifikantní rozdíly mezi srovnávanými skupinami mladistvých u 5 z 9 sledovaných položek ve prospěch MTFC (Westermarck, Hansson, & Olsson, 2011).

Další výzkum v této oblasti pak ukázal, jak se ostatně dalo předpokládat, že skutečnost, zda dítě úspěšně dokončilo pobyt v MTFC (resp. vydrželo tam minimálně 6 měsíců), se signifikantně pozitivně projevila v nižší míře recidivy. Ale přinesl také další velmi zajímavé zjištění, že nejsilnějším prediktorem, pokud jde o pravděpodobnost dokončení programu, nebyla míra rizika mladistvého a rodiny zjištěná ještě před umístěním do MTFC, ale to, jaký se podařilo navázat vztah mezi pěstouny a mladistvým (Smith, 2004).

V návaznosti na výše uvedené poznatky o efektivitě různých druhů trestněprávní intervence je možné říci, že v současné době je velmi rozšířeným modelem posuzování a zacházení s pachateli *risk-and-need-responsivity model (RNR)*, který lze velmi zjednodušeně a stručně popsat tak, že vychází ze tří principů, které je třeba brát v úvahu (Andrews, Bonta, & Wormith, 2011):

- *princip rizika* – kde se vychází z toho, že je možné na základě rizikových faktorů predikovat riziko u konkrétního pachatele a míře rizika pak přizpůsobit intervenci – čím vyšší míra rizika, tím intenzivnější by mělo být zacházení a naopak,
- *princip potřeb* – intervence by měla být primárně zaměřena na kriminogenní potřeby (dynamické rizikové faktory, které odpovídají rizikům, uvedeným v již výše zmíněné centrální osmičce, vyjma kriminální historie, která je statickým faktorem)
- *princip responsivity* – přizpůsobení způsobu intervence stylu učení, motivaci schopnostem a silným stránkám pachatele

V rámci kriminologického zkoumání se též, jak již bylo popsáno výše, potvrdila účinnost aplikace tohoto modelu jak u dospělých pachatelů, tak u pachatelů z řad mládeže, zejména v oblasti zacházení s kriminogenními potřebami, ale i užívání hodnocení rizik ve vztahu k redukci recidivy. Zároveň se však ukazuje na určité problémy, které mohou v praxi nastat při práci s mladistvým s pachatelem, založené pouze na tomto modelu, jako je např. nesprávné vyhodnocení míry rizika, resp. nesprávná identifikace kriminogenních potřeb u pachatelů s nízkým rizikem, což vede k nežádoucím efektům, použití intervence, která neodpovídá rizikům konkrétního pachatele a dále to, že právě u mládeže může docházet v průběhu vývoje jedince častěji ke změnám v rizikových faktorech i kriminogenních potřebách. Další námitkou je, že tento model nemusí zcela odpovídat specifickým potřebám dívek (Brogan, Haney-Caron, NeMoyer, & DeMatteo, 2015).

Předmětem kritiky je též to, že RNR model je úzce zaměřen na dynamické rizikové faktory a důraz na princip responsivity hraje okrajovou roli. Vytýkány jsou též problémy s úspěšností motivovat pachatele, kteří jsou zde spíše pasivními příjemci poskytovaných služeb. Kritizována je primární orientace na předcházení rizik a opomíjení nekriminogenních potřeb, jako jsou např. nízká motivace ke změně, nedůvěra, nárůst vzteku či impulzivita, nedostatek důrazu na rozvíjení schopností dosáhnout a formulovat pachatelovy zájmy, které však pomáhají rozvíjet schopnosti pachatele přizpůsobit chování svým osobním cílům a specifickému prostředí. Z toho ostatně vychází i další model zacházení s pachatelem – *Good live model* (GLM). Ten je, opět velmi stručně řečeno, založen na orientaci na silné stránky jedince, jehož cílem je, aby pachatel dosáhl dobrého, resp. lepšího života – takového, který je společensky akceptovaný a zároveň osobně smysluplný. Přitom kriminogenní potřeby jedince jsou bariérami k jeho dosažení – blíže např. Ward a Fortune (2013). Zastánci tohoto modelu zároveň připouštějí, že nejde o to zcela opustit RNR model, ale že GLM je spíše jakýmsi vylepšením RNR modelu. (Ward, Yates, & Willis, 2012). Obhájcí RNR modelu naopak poukazují na to, že částečně jde o nepochopení RNR modelu, kdy i v něm je kladen důraz na silné stránky pachatele a princip responsivity, a pokud je správně implementován, sleduje též ve výsledku zájem na tom, aby pachatel v budoucnosti dosáhl upokojivého života. Nicméně mají za to, že důraz na tento cíl může vést k podcenění kriminogenních efektů, pokud snaha o dosažení tohoto cíle neodpovídá individualizovanému posouzení hlavních příčin páchaní trestné činnosti. Zároveň poukazují na to, že na rozdíl od GLM je účinnost RNR modelu ověřena řadou výzkumů (Andrews, Bonta, & Wormith, 2011).

Obecně lze tedy shrnout, že výzkumy naznačují, že na rozdíl od intervencí, založených na odstrašení a drilu, je třeba se zaměřit spíše na terapeuticky a restorativně orientované formy intervence. Z hlediska snížení recidivy je při hodnocení účinnosti konkrétní formy trestněprávní intervence brát v úvahu nejen její druh, ale též charakteristiky konkrétního mladistvého, včetně rizika dalšího kriminálního selhání, a zároveň je třeba zdůraznit i nutnost zajištění kvality a rozsahu poskytované intervence.

II.6. Prevence recidivy mládeže a postavení mladistvého recidivisty v české právní úpravě a aplikační praxi

Trestní právo mladistvých v České republice, které je výrazně modifikováno ve srovnání s dospělými pachateli, má prevenci recidivy mladistvého pachatele zakotvenou jako jeden ze základních účelů zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže (dále

jen ZSM). To vyplývá z § 1 odst. 2 ZSM, kde se uvádí, že: „Projednávání protiprávních činů, kterých se dopustily děti mladší patnácti let a mladiství, k užití takových opatření, které účinně přispějí k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu *zdržel a našel si společenského uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem.*“ Řízení má být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchání protiprávních činů. To se pak dále odráží jak v dalších zásadách, tak úpravě konkrétních právních institutů. Mezi další významné principy ZSM, které mají přispět k naplnění výše uvedeného účelu a prevenci recidivy, patří *zásada subsidiárního využití trestních opatření* před ostatními opatřeními a zvláštními způsoby řízení.

Také v § 3 odst. 4 ZSM je přímo deklarovaný požadavek, že je nutné v trestním řízení *přistupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen a aby projednávané činy a jejich příčiny i okolnosti, které je umožnily, byly náležitě objasněny a za jejich spáchání byla vyvozena odpovědnost a dále důraz na to, aby řízení bylo vedeno tak, aby předcházelo recidivě.*

K podpoře reintegrace a snížení rizika stigmatizace mladistvého je dále v § 3 odst. 5 ZSM zakotvený princip *ochrany osobních údajů a soukromí mladistvého* v trestním řízení, který má zamezit negativním účinkům stigmatizace. Ochrana osobních údajů a soukromí je pak dále poměrně velmi široce a velmi přísně blíže vymezena v § 52 až § 54 ZSM, kde je stanoven zákaz zveřejňování informací o mladistvém, výjimky z něj, neveřejnost hlavního líčení a podmínky vyhlášení a zveřejňování rozsudku.¹⁸ Další výraznou modifikací u mladistvých, která má snížit riziko stigmatizace, jsou zmírněné *podmínky pro zahlázení odsouzení*, resp. situace, kdy se na mladistvého hledí, jako by nebyl odsouzen, upravené v § 35 ZSM. Asi nejvýrazněji se to projevuje konkrétně v případě trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody. Pokud je uloženo v délce nepřevyšující jeden rok, pak se hledí na mladistvého, jako by nebyl odsouzen, a to v okamžiku, jakmile bylo vykonáno, nebo bylo od výkonu takového trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. V případech trestního opatření odnětí svobody převyšujícího jeden rok by měl hned po výkonu tohoto opatření obligatorně rozhodnout soud pro mládež o jeho zahlázení. Přihlédne přitom k jeho chování ve výkonu odnětí svobody. Další modifikace ve prospěch mladistvého jsou též u peněžitého opatření, podmíněného propuštění, u propadnutí věci, domácího vězení, zákazu činnosti, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce a vyhoštění.

Z hlediska působení na mladistvého a ovlivňování příčin, které vedou k delikventnímu chování a recidivě, je nepochybně též významná včasnost společenské reakce na protiprávní jednání, což se odráží v § 3 odst. 6 ZSM v požadavku na *projednání věci bez zbytečného odkladu a v přiměřeně lhůtě soudem pro mládež.*

K dodržení výše uvedených principů pak nepochybně přispívá i požadavek na *specializaci orgánů* činných v trestním řízení a pracovníků Probační a mediační služby v § 3 odst. 8

18 Současná právní ochrana v ČR je vymezena tak široce, že s ohledem na taxativní výčet osob uvedených v § 54 odst. 1 ZSM se např. hlavního líčení nemohou účastnit např. právní čekatelé a výzkumní pracovníci v této oblasti. Nutno dodat, že na návrh mladistvého může však soud veřejnost připustit.

ZSM, či *důraz na restorativní postupy*, tj. takové, které směřují k obnovení narušených sociálních vztahů v důsledku spáchaného provinění mladistvého, tedy typicky např. využití odklonů s restorativními prvky (viz níže), při řešení věci ve smyslu § 3 odst. 2 a odst. 7 ZSM.

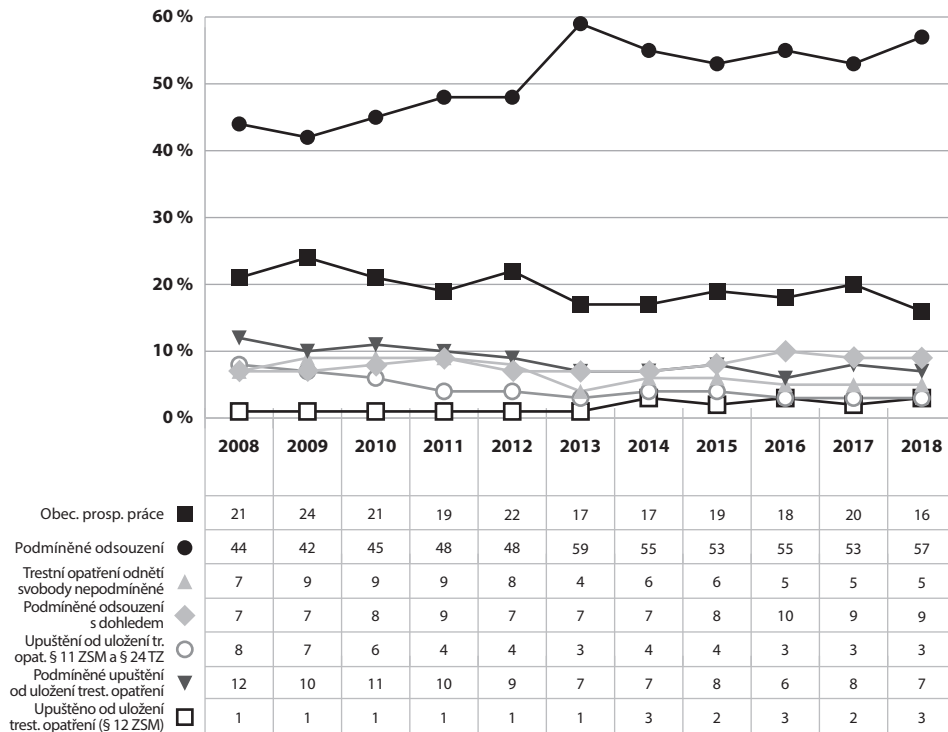
Ve srovnání s dospělými pachateli se výrazně více projevuje požadavek prevence recidivy a integrace mladistvého prostřednictvím výchovného působení a využívání restorativních postupů, a to zejména v oblasti právní úpravy ukládání sankcí. Jak již bylo uvedeno, platí zde *zásada subsidiarity přísnějších sankcí*, kde podle § 3 odst. 4 ZSM lze aplikovat trestní opatření pouze tehdy, jestliže by: „zvláštní způsoby řízení a opatření obnovující zejména narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, zřejmě nevedly k dosažení účelu ZSM.“ Jejich užití je tedy možné až tam, kde by méně intenzivní sankce a postupy nevedly k účelu ZSM, např. proto, že již v minulosti byly neúspěšně opakovaně aplikovány. Účelem ukládaných opatření pak má být podle § 9 odst. 1 ZSM především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází, jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění.

Nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody je možné dle § 31 odst. 2 ZSM ukládat jen jako poslední prostředek, pokud jiná opatření s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého či předchozí použitá opatření zjevně nepostačovala k dosažení účelu ZSM. Zároveň je také v § 31 ZSM modifikována maximální délka, na kterou lze mladistvému trest odnětí svobody uložit. Hranice trestních sazeb stanovené ve skutkových podstatách v TrZ se vždy snižují na polovinu, přičemž dolní po tomto snížení nesmí převyšovat jeden rok a horní pět let. Určitou výjimkou jsou případy, kdy soud může uložit mladistvému trestní opatření odnětí svobody ve výměře 5 až 10 let, pokud v případě, že se mladistvý dopustil provinění, u kterých je dle TrZ možné uložit výjimečný trest a povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu či k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo s ohledem k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká. Výkon tohoto trestního opatření probíhá odděleně od dospělých odsouzených, což má též minimalizovat negativní účinky spojené s uvězněním.

Další specifika, která mají podpořit prevenci recidivy a která kladou důraz na výchovný účel nepodmíněného odnětí svobody, se odrážejí i ve specifických podmínkách výkonu tohoto opatření upravených zejména v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a blíže konkretizované v řádu výkonu vazby (vyhl. č. 345/1999 Sb.). Ve srovnání s dospělými určité – byť ne příliš výrazné – zmírnění spočívá v možnosti podmíněného propuštění mladistvého z výkonu nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody před uplynutím zákonem stanovené délky výkonu tohoto trestního opatření (viz § 88 TrZ a § 78 TrZ).

Pokud se podíváme na strukturu sankcí ukládaných mladistvým soudy¹⁹ (blíže graf 10), lze říci, že od roku 2008 se podíl uložených nepodmíněných odnětí svobody ze sankcí ukládaným mladistvým jako hlavní pohybuje kolem 5 až 6 %. Je možné tedy konstatovat, že je v zásadě u mladistvých ukládáno jako poslední prostředek, poté, co již selhaly jiné druhy méně intenzivních sankcí.

Graf 10: Vývoj podílu vybraných sankcí ukládaných mladistvým jako hlavní sankce²⁰ v %

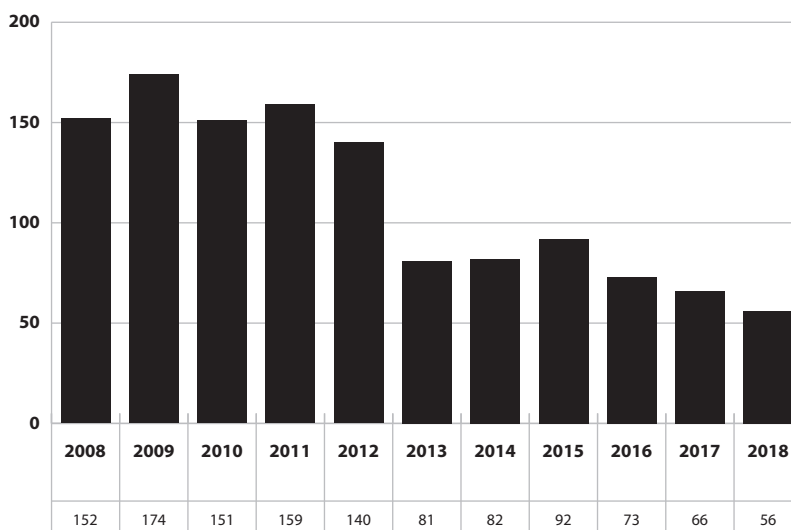

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV;

19 V grafu jsou uvedené pouze vybrané sankce, jejichž podíl byl minimálně 3 % ze sankcí ukládaných jako hlavní. Ostatní alternativní sankce či alternativy k potrestání – tj. domácí vězení, peněžité opatření, propadnutí věci, zákaz činnosti, vyhoštění, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, či upuštění od uložení opatření dle § 12 ZSM nedosáhly samostatně ani 3 %. Za sankce ukládané jako hlavní se zde považují nejen jednotlivé druhy trestních opatření uložených jako hlavní sankce, ale též alternativy k potrestání – tj. jednotlivé druhy upuštění uložení trestního opatření. Naopak nejsou zde zařazeny případy upuštění od uložení souhrnného trestního opatření a případy, kdy byla vyslovena vina, ale nedošlo k uložení trestního opatření.

20 Za sankce ukládané jako hlavní se zde považují nejen jednotlivé druhy trestních opatření uložených jako hlavní sankce, ale též alternativy k potrestání – tj. jednotlivé druhy upuštění od uložení trestního opatření. Naopak nejsou zde zařazeny případy upuštění od uložení souhrnného trestního opatření a případy, kdy byla vyslovena vina, ale nedošlo k uložení trestního opatření.

Graf 11: Absolutní počty mladistvých ve výkonu trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody v letech 2008–2018

Poznámka: počty mladistvých udávány podle stavu k 31. 12. každého roku.

Pramen: Statistické ročenky Vězeňské služby ČR za příslušné roky, Vězeňská služba ČR, Dostupné na: <http://vs.cr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/>.

O tom svědčí i současné počty mladistvých odsouzených, kteří se nacházejí ve výkonu trestu (blíže graf 11), byť k nim nepochybně přispívá i dlouhodobý pokles stíhaných obžalovaných a odsouzených mladistvých. Nutno ovšem dodat, že v letech 2009 až 2012 se podíl nepodmíněného odnětí svobody pohyboval mezi 8–9 %, byl tedy vyšší než v předchozím období, k čemuž zřejmě přispělo zvýšení podílu mladistvých recidivistů, ale také zřejmě zpřísnění některých velmi frekventovaných skutkových podstat v TrZ (Scheinost, a další, 2015).

Otázka však je, zda ukládaná alternativní trestní opatření – převážně jde o podmíněné odsouzení bez dohledu – jsou skutečně ukládána tak, aby, zejména v případech mladistvých se středním až vysokým rizikem dalšího kriminálního selhání, dostatečným způsobem reagovaly na jejich dynamické rizikové faktory. Specifickou kategorií sankcí, která by měla umožnit více individualizovat zvolenou trestněprávní intervenci a reagovat na ně, jsou výchovná opatření. Ty mají dle § 15 odst. 4 ZSM usměrňovat způsob života mladistvého a podporovat a zajišťovat jeho výchovu. Jejich účelem je tedy i takové působení na mladistvého, které bude eliminovat negativní faktory, které ohrožují jeho zdravý sociální a duševní rozvoj (Šámal, Válková, Sotolář, Hrušáková, & Šámalová, 2011).

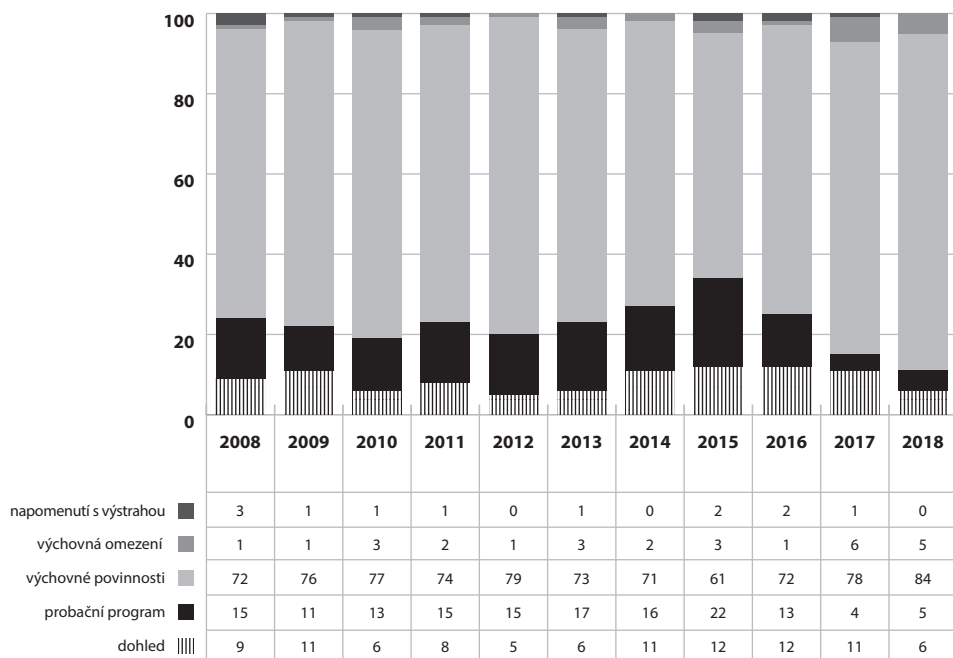
Výhodou výchovných opatření je, že je lze, pokud to nevyklučuje povaha uložených sankcí, kombinovat jak s trestními, tak ochrannými opatřeními a alternativami k potrestání. Dalším pozitivem je, že je lze ukládat se souhlasem mladistvého již v průběhu trestního řízení, ještě před skončením věci, což by mělo umožnit rychlou reakci na provinění mladistvého. Patří mezi ně *dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou*.

Nejčastěji ukládanými výchovnými opatřeními, a to jak soudy, tak státními zástupci, jsou výchovné povinnosti (viz graf 12 a 13).²¹ V dlouhodobějším horizontu pak druhý nejvyšší podíl má dohled probačního úředníka, nicméně zejména od roku 2013 je patrný pokles jeho podílu u výchovných opatření ukládaných soudy. To ovšem zřejmě neznamená, že by se u mladistvých výrazně méně využívalo dohledu probačního úředníka než v minulosti, protože lze naopak pozorovat nárůst podílu podmíněného odsouzení s dohledem. Pozitivní přínos využívání institutu dohledu u mladistvých ve vhodných případech potvrdil i již výzkum IKSP, zaměřený na srovnání mladistvých pachatelů krádeže, kterým byl uložen dohled. Kontrolní skupinu tvořili mladiství pachatelé krádeže, kterým bylo uloženo podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody bez dohledu.²² Při srovnání pak bylo zjištěno, že u mladistvých, jimž byl uložen dohled, byl zaznamenán nižší podíl recidivy, byť ne statisticky významný. Statisticky významně méně často se však v případě mladistvých s dohledem jednalo o závažnější či opakovanou recidivu. Mladiství, kterým nebyl uložen dohled, se pak dopouštěli recidivy v kratším intervalu (Večerka, Holas, Štěchová, Diblíková, & Luptáková, 2011).

21 Jsou demonstrativně vypočteny v § 19 odst. 1 ZSM, a konkrétně se jedná zejména o povinnost, aby mladistvý bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu, jednorázově nebo ve splátkách zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona, vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu, usiloval o vyrovnání s poškozeným, nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění, podrobil se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením nebo zabezpečovací detencí podle trestního zákoníku, podrobil se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

22 Z hlediska předchozího odsouzení byli rizikovější skupinou mladiství, kterým byl uložen dohled.

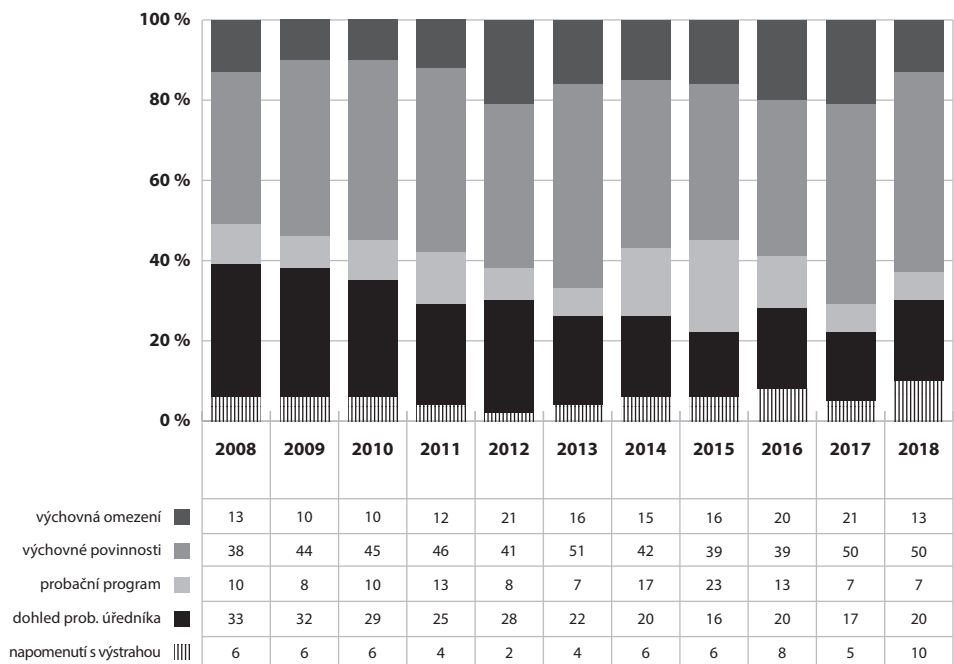
Graf 12: Výchovná opatření ukládaná mladistvým státními zástupci v letech 2008–2018 (v %)

Pramen: Přehled o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství – dle druhu výchovných opatření. Ministerstvo spravedlnosti, CSLAV.

Jak již bylo zmíněno, k prosazení potřeby rychle reagovat na faktory, které vedou k delikvenci mladistvého, nabízí ZSM též možnost ukládat výchovná opatření se souhlasem mladistvého. Hlavním důvodem vyžadování souhlasu je potřeba respektovat zásadu presumpce nevin, neboť dosud nebylo rozhodnuto o vině mladistvého soudem. K jejich ukládání v rámci meritorního rozhodnutí ve věci souhlasu mladistvého potřeba není, vyjma probačních programů. Nutno dodat, že v praxi jsou státními zástupci ukládána tato opatření v poměrně omezené míře, jejich počty postupně klesají.

Graf 13: Výchovná opatření uložená mladistvým soudy v letech 2008–2018 (v %)

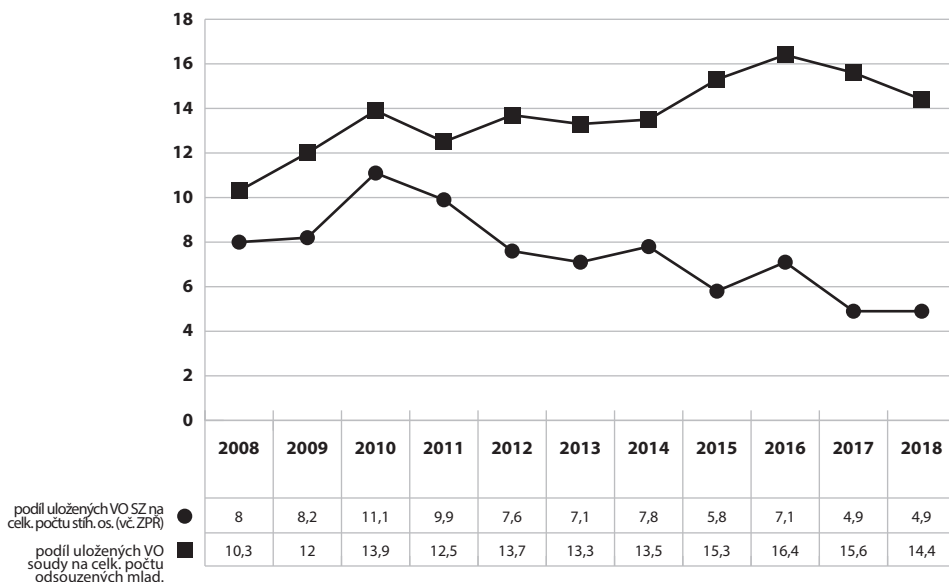

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

V letech 2015 až 2018 se absolutní počty ukládání pohybovaly ročně mezi 103–146 případy.²³ Jedním z důvodů tohoto stavu je pravděpodobně pokles množství stíhaných mladistvých. Nicméně klesá i podíl ukládaných výchovných opatření z celkového počtu stíhaných mladistvých a mladistvých ve zkráceném přípravném řízení. I u soudů klesají absolutní počty uložených výchovných opatření, nicméně jejich podíl v posledních letech je poněkud vyšší, než tomu bylo před deseti lety.

23 Přehled o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství – dle druhu výchovných opatření. Ministerstvo spravedlnosti, CSLAV.

Graf 14: Podíl výchovných opatření ukládaných mladistvým státními zástupci a soudy v letech 2008–2018 (v %)

Pramen: Přehled o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství – dle druhu výchovných opatření, Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

Mezi výchovná opatření, která intenzivněji zasahují do života mladistvého, patří především dohled probačního úředníka a probační program, případně některé z výchovných povinností, které se svým obsahem blíží probačním programům.

V případě probačních programů by jejich obsah i kvalita měly být garantovány tím, že podléhají akreditaci Ministerstvem spravedlnosti. Dle § 17 odst. 1 ZSM se jedná zejména o program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Jedná se tedy o programy, které mohou velmi intenzivně zasahovat do života nejen mladistvého, ale i jeho rodiny. Mohou mít dokonce i povahu stacionární (spojené s pobytem mladistvého v zařízení či u subjektů, které je poskytují). Proto by primárně měly být orientované na mladistvé s vícečetnými problémy, či na mladistvé, kteří páchají zpravidla závažnější trestnou činnost. Měly by cílit právě na rizikové faktory v jejich životech, a to komplexně. Z toho lze dovodit i to, že by mohly a měly být využívány zpravidla právě u mladistvých s vyšším rizikem recidivy, typicky na mladistvé chronické pachatele. S ohledem na předpokládaný poměrně intenzivní zásah do života mladistvého ZSM zároveň vyžaduje souhlas s jejich uložením. Dalším důvodem je též skutečnost, že s ohledem na povahu programu a aby mohl skutečně plnit účel, je velmi podstatná spolupráce mladistvého a jeho pozitivní přístup (Sotolář, 2006).

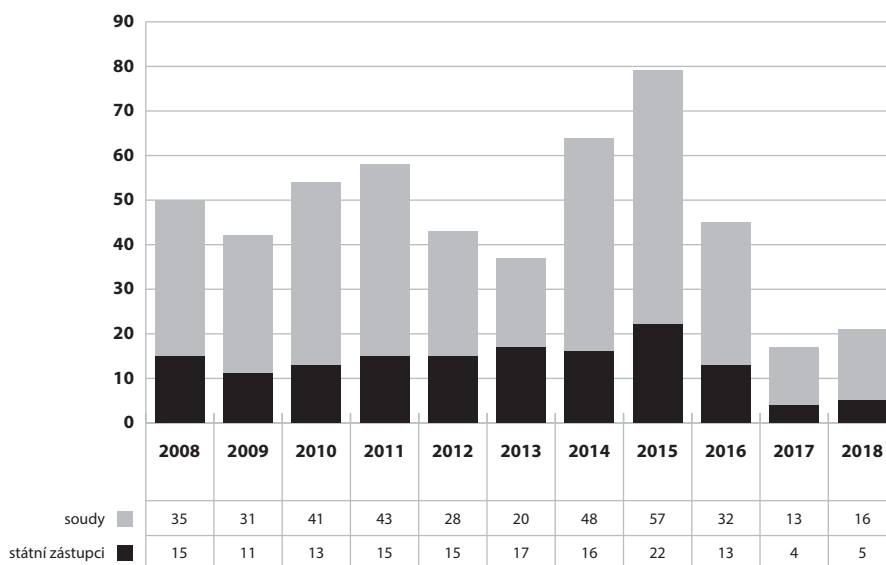
Podstatné je též, aby byl mladistvý dostatečně a srozumitelnou cestou seznámen s obsahem programu a závazky, které z tohoto programu pro něj vyplývají. V rámci odborné diskuze je též doporučováno ukládat jej společně s dohledem probačního úředníka, což může předejít situacím, kdy mladistvý dá účelově souhlas, aniž by měl v úmyslu jej skutečně absolvovat (Ščerba, 2016). S tím lze souhlasit, neboť kromě tohoto důvodu může jít i o vhodné propojení těchto dvou výchovných opatření, tam, kde mladistvý potřebuje podporu a dohled. Zároveň by však mělo jít o mladistvého pachatele, který takový dohled vyžaduje a v případě probačního programu jde právě o takový, který je určen právě pro pachatele s vyšším rizikem. Naopak v případě uložení méně intenzivního programu (např. restorativně zaměřeného) u pachatele s nízkým rizikem, u kterého zároveň není identifikována potřeba dohledu, by kumulace sankcí mohla vést k net-widening efektu. K tomu je třeba mít dostatek informací o poměrech mladistvého.

Pokud jde o aplikaci probačních programů v praxi, je zřejmé, že po poměrně výrazném zvýšení jejich podílu, zejména v období let 2014 až 2016, dochází opět k výraznému poklesu jejich využívání, což souvisí i s poklesem počtu akreditovaných programů i jejich regionální dostupností, včetně dostatečné variability programů s ohledem na někdy i velmi odlišné problémy jednotlivých mladistvých. Aktuální problém s nedostatečnou dostupností probačních programů uváděli v rámci otevřených odpovědí též experti v dotazníkovém šetření mezi soudci mládeže, státními zástupci, pracovníky PMS a pracovníky OSPODů prováděném v rámci tohoto výzkumu.

V posledních letech jsou probační programy využívány jen ve velmi omezené míře, a to státními zástupci, tak soudy. Pokles absolutních počtů, blíže viz graf 15, je samozřejmě opět ovlivněn i poklesem stíhaných, obžalovaných²⁴ a odsouzených mladistvých.

24 V případě stíhaných mladistvých se jimi rozumí i mladiství ve zkráceném přípravném řízení a u obžalovaných, včetně návrhů na potrestání. Pokud není uvedeno jinak, platí to v rámci celé kapitoly.

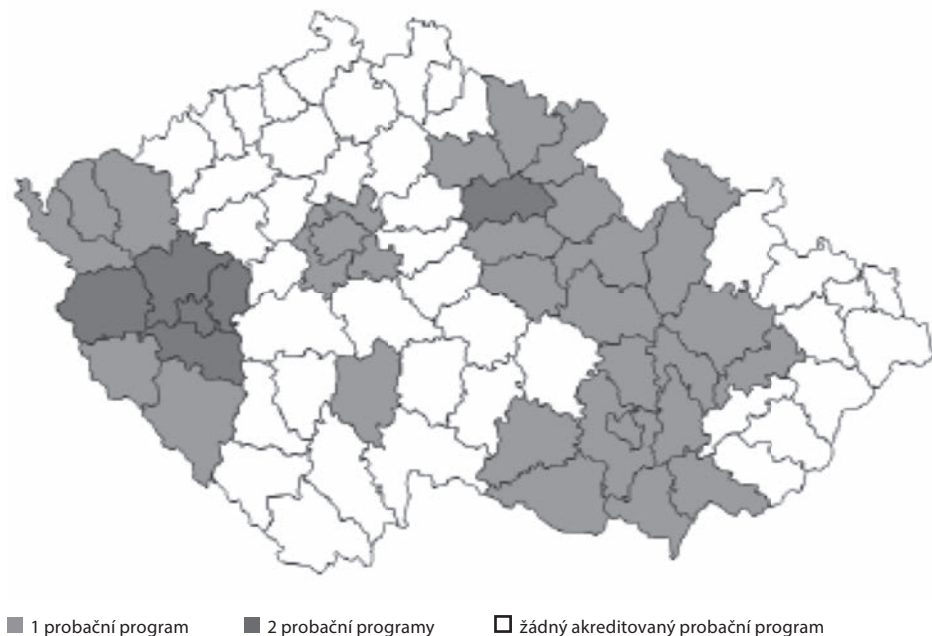
Graf 15: Absolutní počty probačních programů ukládaných mladistvým v letech 2008–2018

Pramen: Přehledy o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství – dle druhu výchovných opatření, Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

Nicméně, výrazně poklesl i jejich podíl ve struktuře ukládaných výchovných opatření. Kromě toho absolutní počty ukládaných probačních programů jsou, zejména v posledních dvou letech, tak nízké, že důvodem bude především otázka dostupnosti programů (obr. č. 1)

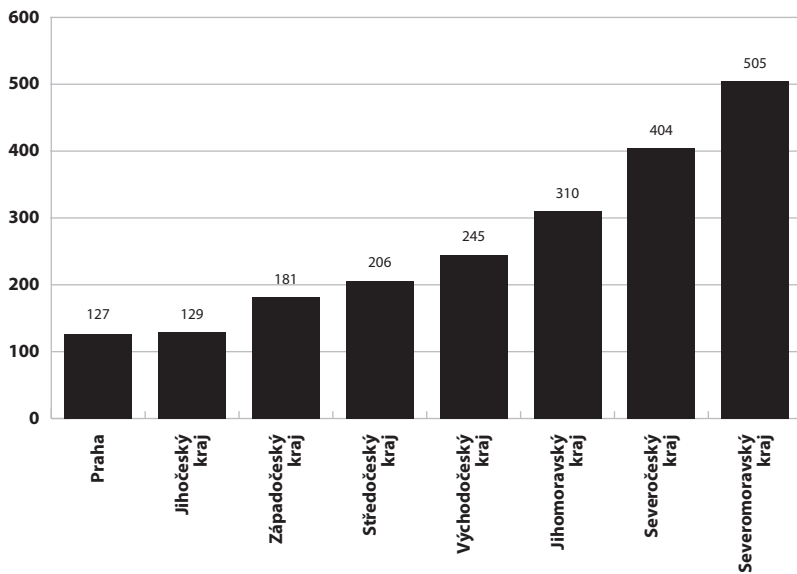
Obr. 1: Dostupnost aktuálně akreditovaných probačních programů v jednotlivých regionech v roce 2019

Zpracováno pomocí webového portálu Mapa Česka: www.mapaceska.cz © Václav Černík

Pozn.: Některé probační programy se uplatňují ve více okresech.

Graf 16: Počty stíhaných mladistvých a mladistvých ve zkráceném přípravném řízení v jednotlivých krajích v roce 2018

Pramen: Přehled o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

To, že situace není příliš pozitivní, dokládají i údaje o regionální dostupnosti v současné době akreditovaných probačních programů,²⁵ blíže obr. č. 1. Přitom právě v krajích (soudních), kde je stíháno nejvíce mladistvých, nejsou akreditovány buď žádné probační programy či jen v některých okresech (blíže graf 16 a obr. 1).

V roce 2019 bylo akreditováno pouze 9 probačních programů, přičemž 2 z těchto programů jsou obsahově stejné, liší se pouze regionem, kde jsou realizovány.²⁶ Po obsahové stránce jsou dva z nich zaměřené na individuální práci s mladistvými, kteří zneužívají návykové látky. Další dva jsou opět zaměřené převážně individuálně. Jejich obsahem je např. poradenství, nácvik řešení problémů a sociálních dovedností, rozvíjení komunikačních dovedností, posilování právního vědomí. Dva programy kombinují skupinové aktivity a individuální práci s klientem, opět převážně založené na nácviku sociálních dovedností, řešení konfliktů, vyhýbání se rizikovým situacím. Jeden program je pouze skupinový, zaměřený na zvyšování právního vědomí, zejména v oblastech, které souvisejí s rizikovým chováním a delikvencí mládeže. Obecně lze tedy říci, byť se to v jejich anotacích výslovně neuvádí, že převážná většina v sobě obsahuje prvky, které vycházejí z výzkumů osvědčených kognitivně behaviorálních přístupů a některé obsahují i určitý důraz na odstrašení. Nicméně, jak lze usoudit ze stručného popisu programů, až na výjimky, necílí komplexně na kriminogenní potřeby těch mladistvých, u kterých je, právě s ohledem na řadu významných rizikových faktorů, vysoké riziko dalšího kriminálního selhání. Máme na mysli např. funkční rodinnou terapii či multisystemickou terapii.

Ve srovnání s tím bylo v letech 2014–2016 akreditováno 14 probačních programů, 12 z nich pak bylo realizováno, přičemž ve srovnání s aktuálním stavem byla dostupnost v rámci jednotlivých regionů výrazně vyšší (Zpráva o realizaci akreditovaných probačních programů v roce 2014, 2015). I zde se jednalo o individuální, kombinované či pouze skupinové programy, poslední dvě formy byly v mírné převaze. Nicméně jeden z individuálních programů byl výrazně regionálně rozšířen. Z jejich obsahu lze opět často vysledovat přístup založený na kognitivně behaviorálních přístupech, a to častěji než u aktuálně akreditovaných programů.²⁷

Je třeba říci, že aplikaci probačních programů od počátku provázela řada obtíží, a to zejména nedostatečná dostupnost v jednotlivých regionech a nedostatečná variabilita. Vyskytovaly se i problémy s financováním, což ovlivňovalo realizaci těchto programů či problémy, že mladistvý po jeho uložení musel dlouho čekat, než bylo možné začít s jeho výkonem (Hrušáková, 2008).

Obdobné poznatky byly zjištěny i v rámci výzkumu IKSP (Rozum, Kotulan, Tomášek, & Špejra, 2011), kde bylo dále též zjištěno, že v rozporu se ZSM nebyly probační programy ukládány jako výchovné opatření. Pokud jde o poznatky z hlediska následné recidivy, přibližně polovina zkoumaných mladistvých zařazených do probačních programů se do-

25 Dle informací poskytnutých oddělením programů a dotací Ministerstva spravedlnosti.

26 Dle informací poskytnutých oddělením programů a dotací Ministerstva spravedlnosti.

27 Je tomu možná tak pouze s ohledem na podrobnější popis obsahu, protože v některých případech jde o stejné nazvané programy a stejného poskytovatele jako u probačních programů akreditovaných v současnosti, je zmiňován též systemický přístup a zapojení rodiny, byť někdy pouze fakultativní.

pustila recidivy. Bylo též zjištěno, že u mladistvých podrobených probačnímu programu existovaly velké rozdíly v recidivě, a to jednak v závislosti na použitém programu, jednak ale též v rámci konkrétního programu, který aplikovali různí poskytovatelé. Také se ukázalo, že méně recidivovali ti, kteří program dokončili. To znamená, že i v českých podmínkách úspěch probačního programu nezáleží jen na samotném zvoleném programu, ale také do značné míry na jeho aplikaci a konečně též na přiměřenosti programu sociálním a osobnostním dispozicím klienta a jeho dobře zhodnoceným dynamickým rizikům.

Určitým rizikem u probačních programů zaměřených skupinově může být, při snaze naplnit plánovanou kapacitu programu, určitá tendence uložit je i mladistvým, u kterých to např. vzhledem k nízkému riziku není potřeba, či neodpovídají jejich kriminogenním potřebám. Dřívější programy byly zaměřené převážně skupinově, dnes je patrný spíše posun k individuální či kombinované skupinové a individuální práci s mladistvými. Co však stále chybí, je právě dostatek komplexních intenzivních programů s jasnou strukturou, ověřených již v zahraničí, založených na dlouhodobější intenzivní práci nejen s mladistvým, ale též s jeho rodinou, školou a blízkým sociálním okolím, jako jsou např. funkční rodinná terapie či multisystemická terapie, které cílí právě na rizikové mladistvé s vícečetnými problémy.

Další kategorií opatření, které lze ukládat mladistvým a jejichž účelem je dle § 21 odst. 1 ZSM kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění, jsou ochranná opatření. Konkrétně jde o ochrannou výchovu, ochranné léčení, zabránění věci a zabezpečovací detenci. Nutno podotknout, pomineme-li zabránění věci, a ochranné léčení v ambulantní formě, že v ostatních případech jde o velmi intenzivní, stacionární opatření, která zcela zásadním způsobem zasahují do života mladistvých. V rámci odborné diskuze (Hulmáková, 2013) se lze setkat i s názory, že zabezpečovací detence je opatřením, které se může dostat do rozporu se základním účelem ZSM, kde primárním účelem je reintegrace mladistvého a prevence další recidivy. Zároveň, s ohledem na její subsidiaritu vzhledem k ochrannému léčení, zpravidla ani nebude příliš časový prostor ji mladistvému uložit. To se ostatně potvrzuje i v praxi, od roku 2008 dosud žádnému mladistvému uložena nebyla.

Pokud jde o ochrannou výchovu, jejíž výkon probíhá ve školských zařízeních Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, lze ji aplikovat pouze subsidiárně, a to tehdy, pokud nepostačí uložení výchovných opatření. Zároveň musí být dle § 22 ZSM splněno, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije nebo, že dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy. Jak již bylo zmíněno výše, problematické rodinné zázemí dítěte je jedním z významných rizikových faktorů. Nicméně i samotný výkon ochranné výchovy s sebou přináší určitá rizika, spočívající např. v koncentraci dětí s velmi výraznými výchovnými problémy. Obecně je její efektivita spíše problematická.

Tabulka 1: Výkon ochranné výchovy a ochranného léčení v letech 2008–2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2008
Ochranná výchova	36	35	18	21	17	24	10	12	23	13	17	36
Ochranné léčení	14	10	22	11	22	22	22	17	31	26	30	14

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak) – mladiství – zvláštní sestavy, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

V praxi se mladistvým ukládá ve velmi omezené míře, blíže viz tabulka 1. Je tedy zřejmé, že kromě hledání možných ambulantních forem zacházení s těmito dětmi je třeba hledat i způsoby, jak např. formou větší specializace těchto zařízení, či stanovení maximálních limitů počtů dětí v takových zařízeních alespoň částečně takovým rizikům předcházet.

To může souviset i s tím, že jde skutečně o opatření, které by se mělo využívat pouze tehdy, pokud nelze využít jiné výchovné intervence, a to i v rámci rodinného práva. Kromě toho nelze opomenout, že v případě nefunkčního rodinného zázemí se zpravidla jedná o dlouhodobý problém, takže určitá část mladistvých s problematickým výchovným prostředím již ochrannou výchovu vykonává. Byla jim uložena v dětství již za čin jinak trestný.

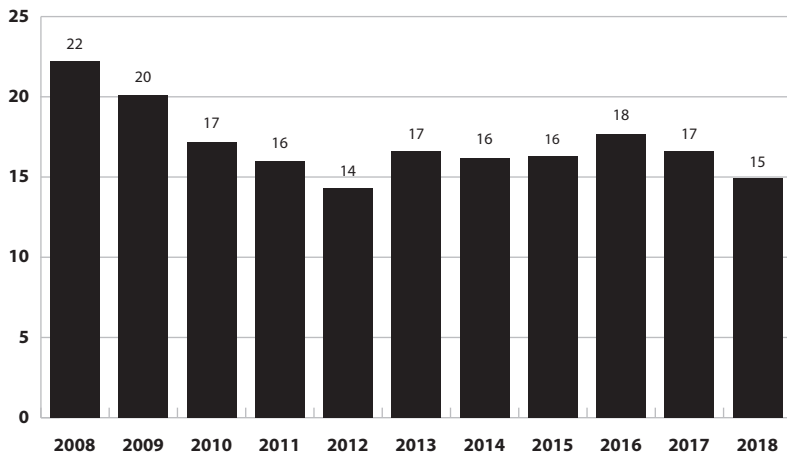
V souvislosti s ochrannou výchovou lze pozorovat i specifický druh kriminality spočívající v maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání. Tato provinění – dle poznatků z praxe – nejsou často stíhána (Ščerba, 2016). V této souvislosti je třeba zmínit, že v původním návrhu ZSM²⁸ bylo navrhováno též zavedení ochranné rodinné výchovy. V podstatě se mělo jednat o umístění mladistvého do odborně proškolené rodiny, čímž by se dítěti poskytlo stabilní rodinné prostředí a zároveň by se eliminovala hrozící rizika spojená s umístěním v kolektivním zařízení, tento institut však nebyl přijat.

Jak již bylo uvedeno výše, ZSM též zdůrazňuje ve vhodných případech, aby byly preferovány odklony s restorativními prvky. Ty totiž působí jednak reintegrativně a zároveň umožňují, zejména v případě méně rizikových pachatelů, skončit věc ještě v přípravném řízení a bez stigmatizačních účinků odsouzení. Odklony je vhodné používat hojněji i u rizikovějších mladistvých, zpravidla však v kombinaci s další potřebnou výchovnou intervencí. Vedle odklonů dostupných i pro dospělé je u mladistvých možné využívat i odstoupení od trestního stíhání. Výhodou tohoto odklonu je, že je lze uplatit i v případech, kde proviněním není dotčen konkrétní poškozený. Odstoupení od trestního stíhání může být vhodně aplikováno také v návaznosti na aktivní snahu mladistvého řešit své problémy, např. tím, že úspěšně vykoná nějaké výchovné opatření již v průběhu řízení. Nicméně v praxi se tento druh odklonu neprosadil, jeho využívání spíše klesá. Nejčastěji jsou využívány podmíněně zastavení trestního stíhání a podmíněně odložení podání návrhu na potrestání. Narovnání se u mladistvých prakticky vůbec neaplikuje (Diblíková, a další, 2019).

28 Jednalo se o vládní návrh zákona projednávaný v Poslanecké sněmovně ve volebním období 1998–2002 – sněmovní tisk č. 1017/0.

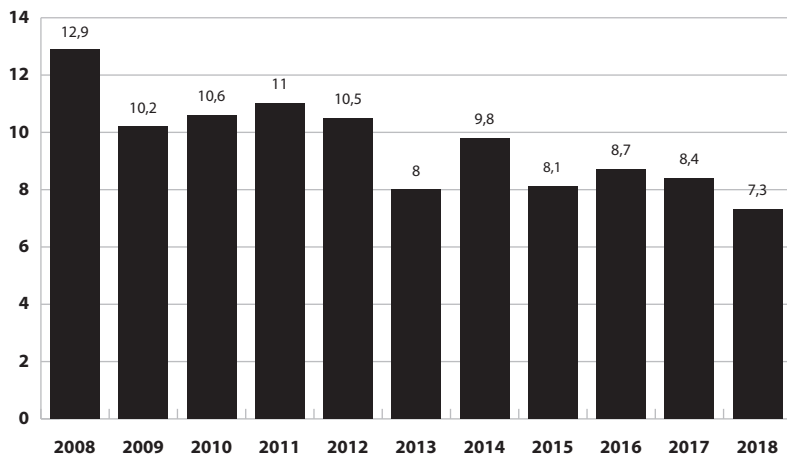
V dlouhodobém horizontu také u mladistvých v přípravném řízení klesá podíl odklonů s restorativními prvky, což zřejmě hlavně souvisí s preferencí jiných „rychlejších“ forem vyřízení věci v přípravném řízení. Pokles po roce 2009 bylo možné též přičíst částečně nárůstu počtu mladistvých recidivistů, nicméně tímto nelze vysvětlit jejich pokles i v posledních letech, kdy naopak počet mladistvých recidivistů poklesl. Hlavním důvodem zde tedy patrně bude již výše zmíněná preference rychlejších způsobů ukončení přípravného řízení a možná také omezené personální kapacity PMS, pokud jde o mediační činnosti, vzhledem k nárůstu jiných agend. Přitom tento pokles není vyrovnáván tím, že by tyto odklony více aplikovaly soudy (blíže viz graf 17).

Graf 17: Podíl odklonů z celkového počtu stíhaných mladistvých a mladistvých ve ZPR v % (rozhodnutí státních zástupců)

Pramen: Přehledy o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství, Přehled č. 1 o počtu rozhodnutí fyzické osoby – mladiství, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

Graf 18: Podíl odklonů na celkovém počtu obžalovaných mladistvých, vč. návrhů na potrestání (NP) v % (rozhodnutí okresních soudů)

Pramen: Přehledy o vyřízených stíhaných a podezřelých osobách podle státních zastupitelství – zvláštní sestavy – mladiství, Statistické přehledy soudních agend, Ministerstvo spravedlnosti ČR, CSLAV.

Pokud jde o postavení mladistvého, který byl již v minulosti pravomocně odsouzen za provinění, tedy mladistvého recidivisty, je třeba říci, že se právní úprava příliš neliší od postavení dospělého pachatele. I u mladistvého platí obecné vymezení recidivy v trestněprávním pojetí, uplatní se zde i obecná přitěžující okolnost dle § 42 písm. p) TrZ. To znamená, že recidiva je stejně jako u mladistvých významným kritériem, který musí být brán v úvahu jak při hledání vhodného druhu, tak i výměry sankce. Jedinou významnější výjimkou je, že dle § 9 odst. 2 ZSM je zde vyloučena možnost aplikace § 59 TrZ o mimořádném zvýšení trestu odnětí svobody, což je odrazem toho, že v případě mladistvých je kladen důraz především na výchovné působení a nikoli na represivní složku ukládané sankce (Šámal, Válková, Sotolář, Hrušáková, & Šámalová, 2011).

Nicméně skutečnost, že jde o mladistvého (buť se jedná o recidivistu, a to včetně opakované recidivy), by se měla s ohledem na výše uvedené zásady ZSM promítnout jak v trestním řízení, tak především při ukládání konkrétní trestní sankce. I zde platí, že účelem ukládaných opatření by mělo být dle § 9 odst. 1 ZSM především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchání provinění. Skutečnost, že mladistvý znovu spáchal provinění poté, co u něj již byla pravomocně uložena sankce v trestním řízení, je pak nepochybně významnou informací, k tomu, aby se hledaly příčiny recidivy a také důvody, proč předchozí sankce nevedla k jejímu zamezení. Další sankce by pak měla být na základě těchto informací výrazněji individualizována.

Zároveň je třeba poukázat na to, že s ohledem na již výše uvedené zmírněné podmínky pro zahlazení odsouzení bude u mladistvých připadat v úvahu, že k předchozímu odsouzení nebude možné přihlížet při ukládání sankcí, či posuzování recidivy jako znaku skutkové podstaty, dříve, než by tomu bylo u dospělého pachatele.

K tomu, aby soud, resp. v některých případech státní zástupce, mohl adekvátně rozhodnout o uložení vhodné sankce či zvolit vhodný postup, musí mít reálně k dispozici, samozřejmě kromě dostupnosti vhodných opatření a programů, které se zaměřují na specifické potřeby mladistvých, také dostatečné informace právě o rizikových a protektivních faktorech u konkrétního mladistvého. Ostatně v § 55 ZSM je uložena orgánům činným v trestním řízení povinnost se zvláštní pečlivostí objasňovat a dokazovat příčiny jejich provinění a skutečnosti významné pro posouzení jejich osobních, rodinných i jiných poměrů. Orgány činné v trestním řízení by měly podle tohoto zákona provádět s veškerou pečlivostí a bez zbytečného odkladu všechna šetření potřebná pro poznání osobnosti a dosavadního způsobu života mladistvého, jakož i prostředků vhodných k jeho znovuzачlenění do společnosti a zamezení opakování provinění. Přitom je třeba též zjišťovat co nejdůkladněji také stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychován, jeho chování před spácháním provinění a po něm a jiné okolnosti důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření. Je zřejmé, že klíčová v tomto směru je činnost OSPODu a případně také PMS, které tím mohou orgány činné v trestním řízení pověřit. Velmi důležitá je také jejich vzájemná spolupráce a koordinace.

Právě v případech mladistvých, u kterých je vyšší riziko recidivy či jde o závažnější provinění, je tak zřejmě na místě vyžádat zprávu o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a aktuální životní situaci mladistvého. Tu je třeba dle 56 ZSM vyžádat, pokud je třeba zjistit podrobnější informace pro další postup v řízení a uložení opatření. V tomto případě její vypracování ukládá OSPODu a případně též PMS předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce. Jejím obligatorním obsahem je věk mladistvého, stupeň jeho zralosti, dále jeho postoj k provinění a jeho ochotu zajistit nápravu způsobených škod nebo odčinění dalších následků, rodinné poměry mladistvého, včetně vztahu mladistvého k jeho rodičům, stupeň vlivu rodičů na něho a vztah mezi mladistvým, jeho širší rodinou a blízkým sociálním okolím, záznamy o školní docházce, jeho chování a prospěchu ve škole, a je-li zaměstnán, i skutečnosti významné pro posouzení jeho chování v zaměstnání, přehled jeho předchozích provinění a opatření vůči němu použitých, jakož i popis jejich výkonu, včetně způsobu chování mladistvého.

Požadavek, aby byly náležitým způsobem zjišťovány osobní, rodinné a sociální poměry mladistvého, vyplývá též ze směrnice Evropského parlamentu a Rady EU 2016/800 ze dne 11. května 2016 o procesních zárukách pro děti, které jsou podezřelými nebo obviněnými osobami v trestním řízení. Zde je v čl. 7 zakotveno právo dětí v trestním řízení na individuální posouzení, které má směřovat k zohlednění potřeb dětí, týkajících se jejich ochrany, vzdělávání, odborné přípravy a sociálního začlenění. Zároveň je zde i stanovena povinnost ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení takové posouzení učinit, přičemž pozornost by se měla zaměřit na osobnost dítěte, jeho zralost, materiální, ekonomické, sociální a rodinné zázemí a jakoukoliv zvláštní zranitelnost. Tyto informace pak mají sloužit nejen, pokud jde o ukládání sankcí, ale i v rámci trestního řízení, např. při úvaze o použití vazby apod. Mělo by být učiněno za úzké spoluúčasti dítěte, v co nejranější vhodné fázi trestního řízení a měl by je provádět kvalifikovaný personál na základě multidisciplinárního postupu, případně se zapojením osob vykonávajících rodičovskou odpovědnost či jiné vhodné osoby či specializovaného odborníka. V případě, že se poměry dítěte podstatně změní, mělo by být v průběhu trestního řízení toto posouzení aktualizováno.

Již starší výzkum zaměřený na kvalitu zpráv OSPODů poukázal na to, že zprávy ne vždy obsahují potřebné informace. V rámci výzkumu bylo zjištěno, že 28 % zpráv obsahuje špatné či nevyhovující informace. Pokud jde o nedostatečný či absentující okruh informací, týkaly se podrobnějších informací o rodině ověřených z více zdrojů, dále o zájmech mladistvého a zejména pak o aktuálních vrstevnických vztazích (Večerka, Holas, Tomášek, Diblíková, & Blatníková, 2009). Na obdobný problém jsme narazili i v rámci tohoto výzkumu při analýze spisů, byť zkoumání kvality zpráv nebylo přímo předmětem našeho výzkumu. Nicméně zpravidla byly zprávy OSPOD základním zdrojem informací o rizikových a protektivních faktorech u konkrétního mladistvého. Ukázalo se, že, zejména pokud jde o zprávy OSPODů, vyskytují se velmi výrazné rozdíly mezi obsahem a kvalitou jednotlivých zpráv. Existují zde značné rozdíly ve zpracování zpráv a to jak z hlediska kvantity informací, tak z hlediska jejich kvality. Zprávy PMS byly více strukturované, na druhou stranu se na rozdíl od zpráv OSPODů ve spisech objevovaly výrazně méně často. Obecně však lze říci, že informace zejména v některých oblastech, např. v oblasti posouzení rozumového a mravního vývoje mladistvého, který může být podnětem např. k vypracování znaleckého posudku o rozumové a mravní vyspělosti, dále vztahů s jeho širší rodinou

či blízkým sociálním okolím, jako jsou právě vazby na delikventní vrstevníky, zneužívání návykových látek, či podrobnější popis situace a výchovných stylů uplatňovaných v rodině, často ve zprávách chyběly.

Obecně tedy lze říci, že stávající právní úprava v ZSM v zásadě nabízí dostatečný rámec pro uplatňování takových přístupů a opatření, které by měly napomoci v prevenci recidivy mladistvého. V praxi se však ukazuje, že instituty, které tomu mají napomáhat, se neuplatňují v dostatečné míře buď s ohledem na určitý tlak na rychlé vyřízení věci či s ohledem na nedostatek programů či opatření, které se z pohledu zahraničních výzkumů ukazují jako ověřené či slibné, a to právě zejména při práci s mladistvými s vyšší mírou rizika dalšího kriminálního selhání.

III.

Zvláštní část

Při úvahách, jak nejlépe dosáhnout poznání předmětu našeho zájmu, tj. osobnostních, sociálních, situačních a dalších parametrů pachatelů primární trestní recidivy, jsme zvažovali řadu různých výzkumných cest. Některé z nich, které by mohly přicházet v úvahu z hlediska náležitého kriminologického výzkumu, musely být bohužel opuštěny z důvodu zákonných omezení, které obecně zabráňují použití těchto metod osobám, které nejsou součástí procesu vyšetřování, nejsou osobami přímo zapojenými do řetězce příslušných orgánů činných v trestním řízení. Toto zákonné ustanovení (srovnej zejména oddíl 6 ZSM. – Ochrana soukromí mladistvých a veřejnost řízení), které má zabránit nevhodnému pronikání údajů o vyšetřování mladistvých na veřejnost, paradoxně znemožňuje i kriminologickým výzkumníkům (jejichž pracovní zaměření směřuje k poznání aktuálního stavu kriminality v obecné podobě) čerpat bezprostřední poznatky o vyšetřovaných a souzených osobách do 18. roku věku.

Výše řečené tak znemožnilo původně plánovaný výzkumný záměr sledovat ve vybraných regionech konkrétní aktuální vyšetřování mladistvých jedinců, kteří již byli v předchozím období trestně stíháni, a toto jejich stíhání skončilo odsuzujícím rozsudkem v právní moci. Tento postup by umožnil pochopit některé souvislosti života mladistvého, které v průběhu vyšetřování nenašly místo ve spisovém materiálu policejních vyšetřovatelů, státních zástupců a soudců, neboť neměly přímý „hmatatelný“ význam z hlediska objasňování trestné činnosti mladistvého, ale které by z kriminologického hlediska mohly mít svou důležitou relevanci k pochopení skrytých mechanismů vedoucích k novému porušení zákona. Je jistě nesporným faktem, že při průchodu informací poskytnutých pachatelem či svědky procesem vyšetřování dochází k jejich postupné selekci a určitému zobecňování, a tím nejednou k jejich – z kriminologického hlediska – znehodnocování. Spisy nezachytí případnou návodnou dikci otázek advokáta mladistvého, nejrůznější nonverbální projevy delikventa, jeho emoční rozpoložení, projevy skutečného pochopení či nepochopení situace trestního procesu, nezaznamenají příznaky sugestibility, schopnost porozumět kladeným otázkám a schopnost formulovat odpovědi na ně, nezaznamenají znaky formálnosti či opravdovosti projevené lítosti nad spáchanými činy a celou řadu dalších zpřesňujících informací. Komplexní vyhodnocení těchto skrytých projevů může zásadním způsobem posunout hodnocení osobnosti mladistvého a motivů jeho činů.

S výše naznačeným přístupem by pak souvisely jednak pokusy provádět řízené rozhovory s rodinnými příslušníky delikventa (či jiných s věcí obeznámených osob), jednak pokusy přimět kompetentní orgány sociálně právní ochrany dětí (s přispěním příslušného soudce pro mládež) k podrobnější a více zaměřené práci při sestavování anamnézy, nebo dikcí zákona vytváření dokumentu „zjištění poměrů mladistvého“ dle § 55 ZSM či „Zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého“ dle § 56 téhož zákona. Pro doplnění takto získaných údajů bylo též plánováno z důvodu prohloubení objektivity i případné interviewování samotných mladistvých pachatelů (nejlépe v rámci některého z programů poskytovaných PMS), případně pokus o získání názorů delikventů pomocí dotazníkového šetření. To by se mělo zaměřit zejména na okolnosti provinění a názory na hodnocení provinění, dále na názory na trestní proces související s řešením jeho provinění a též na hodnotovou orientaci, životní postoje a cíle do budoucna.

Tento záměr se nepodařilo realizovat, a tak výzkumníci zvolili náhradní způsob řešení tohoto výzkumného úkolu (jak bude o něm podrobně referováno na následujících stránkách). Zde pouze konstatujeme, že se výzkumníci předně opřeli o původně plánovanou dotazníkovou šetření mezi experty. Další postup pak směřoval k excerpci poznatků ze vzorku ukončených soudních spisů o mladistvých, zejména následně o recidivujících jedincích. Konečně výzkumný tým provedl poměrně rozsáhlé šetření mezi mladistvými recidivisty, kteří byli umístěni ve věznicích pro mladistvé.

III.1. Názory expertů na recidivu mládeže

Jednou z použitých výzkumných metod zkoumání problémů spojených s recidivou mládeže bylo expertní šetření. Jeho respondenty byli soudci pro mládež, státní zástupci se specializací na řízení ve věcech mladistvých pachatelů, probační pracovníci se specializací na mládež a pracovníci OSPODů. Jednalo se tedy o odborníky či odbornice podílející se na trestním řízení či zacházení s problémovou mládeží, kteří se v rámci svého profesního života pravidelně setkávají s delikventní mládeží, včetně těch dětí a mladistvých, kteří se dopouštějí kriminality či antisociálního způsobu života opakovaně. Vzorek tvořilo celkem 280 respondentů, z toho bylo 21 % soudců pro mládež, 31 % státních zástupců, 29 % pracovníků OSPOD a 19 % probačních pracovníků – specialistů na mládež. Obeslány byly všechny okresní soudy,²⁹ všechna okresní státní zastupitelství,³⁰ všechna střediska Probační a mediační služby a OSPODY v České republice na úrovni bývalých okresů.³¹

Respondentům byl pomocí e-mailu doručen dotazník, v němž byli žádáni o vyjádření svých názorů na různé faktory, které mohou zabraňovat, nebo naopak podporovat kriminální recidivu mladistvých. Na šestistupňové škále jim byly nabídnuty k posouzení různé výroky, o kterých se v odborné literatuře hovoří jako o podstatných okolnostech recidivního jednání.

Z provedeného výzkumu vyplynulo, že celkově se dost podstatně diferencují důrazy respondentů na jednotlivé faktory celkově, ale částečně i dle jednotlivých profesních skupin. Pokud jde o faktory, které se týkají osobnosti, rodinného a sociálního zázemí, které dle názoru našich respondentů mohou *zabránit kriminální recidivě již dříve odsouzeného mladistvého*, největší význam respondenti – bez ohledu na profesní zařazení – přisuzují samozřejmě osobnímu *rozhodnutí již kriminalitu nepáchat*. Dávají tím jasně najevo, že jedním ze zásadních cílů sankce či nápravného zacházení je – pokud možno – vyvolat v mysli ovlivňovaného akceptaci „potřeby“ distancovat se od antisociálního způsobu života. K tomu, aby se tak mohlo stát – dle názoru respondentů – nejvíce napomáhá nějaká *pevná vazba na nedelikventní dospělou autoritu, přátelské neformální vazby na nedelikventní vrstevníky*, sociálně akceptovatelný/á *životní partner/ka* (tedy trvalejší známost či vztah)

29 Včetně obvodních soudů v Praze a Městského soudu v Brně

30 Včetně obvodních státních zastupitelství v Praze a Městského státního zastupitelství v Brně

31 Osloveni byli všichni pracovníci těchto institucí s příslušnou specializací. Návratnost dotazníků v případě státních zástupců – specialistů na mládež byla 52 %, v případě probačních pracovníků – specialistů na mládež téměř 60 %. Návratnost v případě soudců pro mládež nebylo možné přesně určit, neboť dle údajů zjištěných Nejvyšším soudem ČR se vyskytl jeden okres a dokonce celý jeden kraj, kde tuto specializaci prý mají všichni soudci, což je v rozporu s § 4 ZSM. Také celkový počet pracovníků OSPODů nebylo možné přesně zjistit.

a v neposlední řadě *akceptace mladistvého rodiči* (vychovateli) či širší rodinou. Respondenti tím jinými slovy říkají, že naděje na zastavení delikventního způsobu života je větší tehdy, jestliže se mladý člověk může pohybovat ve společnosti lidí, kteří nedelikventní způsob života považují za normální způsob koexistence s lidmi. Někoho mít, někam patřit, být zakotvený v normalitě, může být významnou brzdou před recidivou. Resocializační práce pak do značné míry vyžaduje věnovat patřičnou zaměřenou pozornost vztahovým záležitostem, sociální síti, která delikventa obklopuje. Rozhodnutí dříve odsouzeného mladistvého změnit svůj životní styl – pokud nešlo pouze o určitý exces z jeho zásadně pozitivní životní dráhy – musí však být nutně podpořeno vnějšími „záchytnými“ kontakty.

Naděje na úspěch nestát se recidivistou se také – podle názoru našich expertů – zvyšuje, jestliže již v minulosti trestaný mladistvý *přerušil nevhodné kontakty* s asociálními vrstevníky a najde si, či je zařazen, do nějakých pozitivních *volnočasových aktivit*. Experti tímto názorem upozorňují, že značné riziko obnovení antisociálního způsobu života po výkonu předchozího trestu vyplývá jednak z nebezpečí „zapadnutí“ do předchozích nepatřičných životních kolejí, které nejjednodušeji pomáhají uchovávat nevhodní vrstevníci, jednak že je pro nedelikventní způsob života mladého jedince nutné naplnovat či „vázat“ jeho volný čas, a to z jedné strany rozvojovými aktivitami, z druhé strany však aktivitami, které mladistvý subjektivně považuje za přínosné. Je zde třeba dbát oné staré pedagogické zásady, že je nutno v procesu odstraňování nevhodných aktivit ze života mladistvého zároveň dodávat nové podněty, že ve chvíli, kdy se něco bere, je třeba současně a bezprostředně něco nabízet.

Respondenti správně upozorňují na to, že kriminální recidivě zabraňuje též určitá stabilita životních podmínek mladistvého a jeho dosažený životní status. Důležitou věcí v tomto směru je to, aby mladý člověk nemohl racionalizovat své případné nové asociální jednání oprávněným pocitem, že bez své viny výrazně *ekonomicky strádá*, aby měl nějaký *prostor, kde se může cítit doma*, aby měl při zařazení do práce *pocit úspěšnosti* a aby mu záleželo na zvýšení úrovně své *pracovní kvalifikace*. Tyto prvky stabilizace jsou jistě velmi podstatné, ale také v realitě obtížně dosažitelné. Nicméně zaměřené úsilí v tomto směru může přispět k zastavení delikventních tendencí již jednou souzeného mladistvého a možné společenské vstřícné a trpělivé kroky mohou uspišit vhodnou odezvu.

Jak ukazuje tabulka 2, respondenti obecně projevují větší skepsi při posuzování významu zbývajících faktorů nabídnutých k posouzení. V naší výrazně ateisticky orientované zemi nevkládají dotázaní experti příliš velkou naději do případné *role církevních organizací* při zabraňování kriminální recidivě mladistvých. Lze vyslovit hypotézu, že tento postoj k roli těchto organizací může být způsoben jednak faktickou poměrně malou možností kontaktu delikventního mladistvého s tímto typem organizací (neboť kontakt je spíše charakteru náhody), jednak lze malou váhu tohoto faktoru přisoudit pravděpodobně i jistým stereotypům u posuzujících expertů.

Tabulka 2: Do jaké míry zabraňují následující faktory již dříve odsouzeného mladistvého pachatele jeho kriminální recidivě (pořadí dle indexu)

Pořadí	Faktory	index ³²	% kladných voleb škály ³³
1.	Osobní rozhodnutí již kriminalitu nepáchat	4934	81 %
2.	Pevná vazba na nedelikventní dospělou autoritu	4879	85 %
3.	Přátelské neformální vazby s nedelikvent. vrstevníky	4628	85 %
4.	Sociálně akceptovatelný/á životní partner/ka (známost)	4586	79 %
5.	Akceptace mladistvého rodiči (vychovateli), rodinou	4565	80 %
6.	Zapojení do pozitivní volnočasové činnosti	4555	80 %
7.	Odstěhování se, přerušení nevhodných kontaktů	4302	71 %
8.	Subjektivně pocívaná pracovní úspěšnost	4297	71 %
9.	Finanční zabezpečení – pocit „nestrádám“	4254	70 %
10.	Existence intimity bydlení (má prostor, kde je „doma“)	4160	68 %
11.	Úroveň (stupeň) dosažené pracovní kvalifikace	4092	67 %
12.	Existence preventivních aktivit v dosahu mladistvého	3830	56 %
13.	Návštěvy poraden či léčebných pracovišť mladistvým	3804	56 %
14.	Subjektivně pocívaná školní úspěšnost	3772	56 %
15.	Zvýšený dohled ze strany OSPOD	3669	56 %
16.	Obava před trestem – odstrašení odsouzením	3657	49 %
17.	Propuknutí závažné nemoci u mladistvého	3648	49 %
18.	Pevná vazba na církevní organizaci (konverze)	3516	46 %

Zajímavé je, že respondenti též soudí, že ani *propuknutí závažné choroby* u mladistvého příliš nesnižuje nebezpečí jeho možné recidivní kriminální aktivity. Experti jsou také na vázkách, do jaké míry snižuje nebezpečí recidivy *obava před novým trestem*, zhruba polovina dotázaných soudí, že tato obava hraje roli, druhá přibližně stejně velká skupina však o tomto faktoru pochybuje.

Za zamyšlení stojí zjištění, že značná část respondentů nekládá velkou důvěru do faktorů, o kterých budeme pojednávat. Značná skepse totiž panuje vůči možnosti využití *zvýšeného dohledu orgánů sociálněprávní ochrany dítěte či organizování preventivních programů či posilování poradenských či léčebných pracovišť zaměřených na mladistvé*. Experti si zřejmě uvědomují současné nevelké kapacitní možnosti OSPOD, vidí též malou kapacitu a dlouhé čekací lhůty u specializovaných pracovišť (např. vyšetření na psychiatrii), uvědomují si, že preventivní programy nejsou často schopny zasáhnout právě ty ohrožené mladistvé, kteří konkrétní specializovanou pomoc objektivně nejvíce potřebují a kteří se jí – často důsledně – vyhýbají.

32 Index je konstruován jako součet součinů procentuálního zastoupení četností respondentů v jednotlivých šesti bodech škály – (z důvodu odstranění desetinných míst násobený ještě 10). Index tedy může dosahovat hodnot $100 \% \times 6 \times 10 = \text{index } 6000$ (faktor zcela zabraňující recidivě) až $100 \% \times 1 \times 10 = \text{index } 1000$ (faktor nemající žádný vliv na recidivu).

33 Tento údaj hovoří o součtu procentuálního zastoupení tří kladných (souhlasných) bodů škály.

Poněkud překvapivým je i zjištění, že experti nemají ve značném množství případů za to, že by *subjektivně pocítovaná školní úspěšnost* mohla výrazněji ovlivnit recidivní chování mladistvého. Experti zřejmě podceňují fakt, že školní neúspěšnost často vyřazuje mladistvého z kolektivu úspěšných spolužáků, že ho vytlačuje do izolace, ta je pak nejednou překonávána vyhledáváním podobně neúspěšných a v důsledku toho vytváření asociálních či antisociálních part. V názorech expertů se však asi odráží fakt, že velká část odsouzených mladistvých se již nevrací do svých škol, a tudíž vliv úspěšnosti, či neúspěšnosti ve škole ani nemůže mít aktuální vliv. Z toho důvodu považují experti za důležitější otázku získané pracovní kvalifikace, přičemž dvě třetiny z nich soudí, že dobrá úroveň kvalifikace může nastartovat proces řádného zařazení do společnosti.

Zajímavé údaje lze vyčíst z tabulky 3, která hovoří o pořadí voleb jednotlivých zjišťovaných faktorů v rámci čtyř profesních skupin respondentů. Pracovníci různých profesních skupin se ve svých názorech na vliv faktorů zabraňujících recidivě mladistvých příliš neliší a v zásadě se v nich shodují s různými teoretickými koncepcemi problematiky recidivy. Relativně největší odchylku od průměru celého souboru můžeme zaznamenat u pracovníků OSPOD, kteří jsou více na pochybách o významu přerušování nevhodných kontaktů mladistvého s asociálními vrstevníky, ale zato více důvěřují subjektivnímu uspokojení klienta z práce.

Tabulka 3: Do jaké míry zabraňují následující faktory již dříve odsouzeného mladistvého pachatele jeho kriminální recidivě – pořadí voleb účinnosti dle všech respondentů a jejich jednotlivých profesních skupin

Pořadí všech	Faktory	soudci	Státní zastup.	Pracov. OSPOD	PMS
1.	Osobní rozhodnutí již kriminalitu nepáchat	1.	1.	2.	1.
2.	Pevná vazba na nedelikventní dospělou autoritu	2.	2.	1.	2.
3.	Přátelské vazby s nedelikventními vrstevníky	6.	5.	3.	5.
4.	Sociálně akceptovatelný/á životní partner/ka	4.	6.	4.	3.
5.	Akceptace mladistvého rodiči (vychovateli)	3.	4.	6.	4.
6.	Zapojení do pozitivní volnočasové činnosti	5.	3.	7.	6.
7.	Odstěhování se, přerušování nevhodných kontaktů	7.	7.	11.	8.
8.	Subjektivně pocítovaná pracovní úspěšnost	11.	11.	5.	7.
9.	Finanční zabezpečení – pocit „nestrádám“	10.	10.	8.	9.
10.	Existence intimity bydlení (je tam „doma“)	8.	8.	9.	10.
11.	Úroveň (stupeň) dosažené pracovní kvalifikace	9.	9.	10.	11.
12.	Existence preventivních aktivit v dosahu mlad.	12.	12.	15.	13.
13.	Návštěvy poraden či léčeb. pracovišť mladistvými	15.	14.	13.	12.
14.	Subjektivně pocítovaná školní úspěšnost	14.	16.	12.	14.
15.	Zvýšený dohled ze strany OSPOD	17.	13.	14.	18.
16.	Obava před trestem – odstrašení odsouzením	18.	15.	17.	15.
17.	Propuknutí závažné nemoci u mladistvého	13.	17.	16.	16.
18.	Pevná vazba na církevní organizaci (konverze)	16.	18.	18.	17.

Za úvahu by stál rozbor zjištění, proč pracovníci OSPOD v zásadě více nevěří tomu, že by recidivě mladých lidí mohl lépe zabránit větší dohled z jejich strany. Ze své praxe musí jistě vědět, že v současnosti aktivní monitorování života mladistvých delikventů je spíše formální záležitostí a nedostatek dozoru a také pomoci nechává často ohrožené jedince bez potřebné opory. Soudci o něco více podceňují význam jednak přátelských vazeb s nedelikventními vrstevníky, jednak význam obavy mladistvých před trestem (resp. před odstrašujícím účinkem trestu), naopak poněkud více vkládají svou důvěru v akceptaci mladistvého rodiči či vychovateli. Státní zástupci přisuzují relativně větší význam faktoru zapojení mladistvého do aktivit volného času a získání vhodného životního partnera naopak považují za méně významný faktor. Pracovníci PMS se ve svých volbách nejmíc přibližují celkovému hodnocení celku všech respondentů.

Na okraj lze poznamenat, že faktory, které respondenti uvádějí jako nejvýznamnější z hlediska zabránění recidivě, korespondují s poznatky z kriminologických výzkumů o persistenci (neboli o jevu upouštění od kriminálního chování), které poukazují na to, že jde o jev, který souvisí s komplexním dozráním jedince, tj. dosažením především biologické, a psychické a sociální zralosti (Rocque, 2017). Podstatné jsou též změny vnitřní kognitivní transformace pachatele, které spočívají zejména v opuštění dosavadní kriminální identity, ve změně v sebepojetí a v nabytí schopnosti přijímat společensky uznávané hodnoty a chování a naplňovat je (Maruna, 2007). Jako významné body obratu jsou zmiňovány též např. nástup do práce, založení rodiny či uzavření manželství. (Cid & Martí, 2012). Tyto faktory je tedy třeba mít na zřeteli, neboť trestněprávní reakce by měla být zaměřena tak, aby tento proces podpořila, a nikoliv jej, např. nevhodnou formou intervence, brzdila. Na druhé straně je možno konstatovat, že všechny profesní skupiny vidí poměrně malou účinnost odstrašení trestem a možnost zabraňování recidivě mládeže nespojují ani se zvýšeným dohledem ze strany oficiálních orgánů státu (OSPOD). Větší naděje je vkládána do neformálních vazeb mladistvého delikventa, zejména do využití potenciálních možností širší rodiny. V názoru expertů se tak objevuje kriminologická myšlenka, že důležitým faktorem osobnostní změny, a s tím související změnou v chování, je navázání a posilování pozitivního vztahu k někomu blízkému, k důvěryhodné pozitivní osobě, která je schopna projevit opravdový zájem o životní problémy mladistvého a je připravena k radě a pozitivně pocíťované pomoci.

Dalším okruhem dotazů jsme naopak zjišťovali názory pracovníků na faktory, které *zvyšují* nebezpečí kriminální recidivy u mladistvých odsouzených. Souborem těchto otázek jsme se chtěli podívat z jiného pohledu na tutéž problematiku recidivy. I v této části dotazování jsme respondentům předložili k posouzení seznam – tentokrát 34 – faktorů a požádali jsme je o diferencované zhodnocení na šestibodové škále (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Do jaké míry následující faktory již dříve odsouzeného mladistvého zvyšují nebezpečí jeho kriminální recidivy? (pořadí dle indexu)

Pořadí dle indexu	Faktory	index ³⁴	Procento kladných voleb ³⁵
1.	Život s delikventní populací	5429	96 %
2.	Delikventní vzory v rodině	5375	95 %
3.	Vyhýbání se práci – příživnický způsob života	5364	95 %
4.	Požívání nealkoholových drog	5311	92 %
5.	Gamblerství	5207	91 %
6.	Sklony k agresivnímu jednání	5143	95 %
7.	Zneužívání alkoholu	4962	89 %
8.	Nezaměstnanost, neschopnost obstát v práci	4888	88 %
9.	Život v sociálně vyloučené lokalitě	4854	90 %
10.	Problémové chování v dětství	4850	85 %
11.	V dětství postrádal výchovnou pozornost rodičů	4846	85 %
12.	Nízký věk započetí kriminální kariéry	4800	84 %
13.	Touha po penězích a věcech – motiv: vyrovnat se druhým	4599	81 %
14.	Touha po penězích a věcech – motiv: mít víc, než mám	4586	81 %
15.	Pochází z narušené rodiny	4567	80 %
16.	Poruchová socializace	4513	80 %
17.	Nepochopení důsledků trestního řízení a uložené sankce	4505	76 %
18.	Zadluženost mladistvého	4469	75 %
19.	Neschopnost dosáhnout školní kvalifikace	4424	78 %
20.	Selhání pachatele při výkonu předchozích opatření dle ZSM	4381	76 %
21.	Nízká intelektová kapacita	4288	71 %
22.	Sociální bezprizornost	4220	68 %
23.	Biologicky podmíněné problémy psychického vývoje	4138	69 %
24.	Touha po dobrodružství (aby nebyla nuda)	4014	65 %
25.	Snaha na sebe upozornit	4012	64 %
26.	Rasistické životní postoje, předsudky	3961	66 %
27.	Pocit ukřivdění (delikt jako msta)	3941	65 %
28.	Vychováván tvrdými fyzickými tresty	3934	62 %
29.	V dětství vychováván v institucích	3919	61 %
30.	Způsoby jednání nepřijímané většinou společností	3750	59 %
31.	Časně zahájení sexuálního života	3705	29 %
32.	Touha někoho ovládat	3729	56 %
33.	Vzhledová odlišnost	2957	28 %
34.	Vlastní dítě před 18. rokem věku	2540	18 %

34 Obdobně jako u tabulky 1.

35 Obdobně jako u tabulky 1.

Za nejzávažnější považují respondenti bez rozdílu profesních skupin faktor *život s delikventní populací*, přítomnost delikventních vzorů v rodině a neschopnost či nezáměr legálně pravidelně pracovat. Neopominutelné přední místo mezi nabídnutými faktory získalo požívání nealkoholových drog a požívání alkoholu. Nebezpečí kriminální recidivy pak dle respondentů zvyšuje i gamblersství. Na prvních místech se tak umístily faktory, které jsou obecně příznačné pro delikventní populaci. Je známou skutečností, že delikvenci mladistvých významně podporuje nápodoba nevhodných rodinných vzorů, tedy toho, co se kolem mladého člověka v dětství trvale vyskytuje a co je postupně zpracováváno mladistvým jako norma chování.

Delikventní mladiství bývají obklopeni lidmi, kteří nejsou schopni obstát v práci, ale ani v rodičovských funkcích. To se projevuje zejména v tom, že vychovatelé v minulosti a ani v současnosti nereagovali adekvátně na problémové chování mladistvých v dětství, neposkytují jim patřičnou výchovnou pozornost a obecně způsobují svým jednáním poruchovou socializaci. Ta bývá prohloubena vnitřními konflikty (někdy ani nekonstituované) rodiny, její mnohočetnou narušeností. Takovým rodinám uniká časné započetí kriminální kariéry dítěte (někdy však jsou s tímto vývojem smířeny, a dokonce jej podporují), která je nejednou navozena různě vzniklou touhou po materiálních statcích – penězích a běžně nedosažitelných věcech, někdy však také jako způsob volání po pomoci. Zahájení kriminální kariéry bývá spojeno s vymknutím se z řádného navštěvování školy, resp. v pozdějším věku neschopností obstát i v běžných požadavcích škol. Tyto problémy mají další konsekvence v životě takto školně neprospívajícího, neboť mu v podstatě znemožňují získat v budoucím životě jakoukoliv hodnotnější formálně potvrzenou pracovní kvalifikaci. Stupňování trestání mladistvého se pak nejednou májí účinkem, naráží na nepochopení významu či účelu konkrétního trestu a rezultuje v pokračování činnosti, která měla být zastavena. I zde lze říci, že názory expertů v zásadě souhlasí s teoretickými kriminologickými koncepty vzniku recidivního jednání a potvrzují poznatky o většině významných prediktorů recidivy.

Na okraj tohoto pojednání si ještě všimněme zajímavého údaje, totiž u jakých položek se respondenti považovali za natolik obeznámené s problémem recidivy, že neváhali položku posoudit. Jednoznačně se nebáli vyjádřit svůj názor u položek zneužívání alkoholu a požívání nealkoholových drog, u položek sklony k agresivnímu jednání a v oblasti nezájmu řádně pracovat a tímto způsobem si obstarávat prostředky k životu. Dále bez problémů posoudili kontakty mladistvých s delikventní populací, vlivu nevhodných vzorů v rodině a položku neschopnost obstát v práci. Podobně se respondenti považovali za schopné posoudit otázku vlivu problémového chování mladistvého v dětství, okolnost nízkého věku započetí kriminální kariéry a motivaci trestné činnosti spočívající v touze obohatit se jako zdroj nové kriminality.

Na druhou stranu se více jak pětina respondentů (22 %) překvapivě vyhnula posouzení otázky, zda výchova mladistvého tvrdými tresty podmiňuje recidivu či zda časné zahájení sexuálního života má na kriminalitu nějaký vliv. Více jak čtvrtina respondentů (27 %) neodpověděla na dotaz, zda se domnívají, či nedomnívají, že má narození vlastního dítěte před 18. rokem věku klienta vzhledem k jeho recidivě nějaký vliv.

K faktorům, které zabraňují rozvoji kriminální kariéry, či naopak zvyšují nebezpečí jejího rozvoje, se měli možnost vyjádřit experti i v rámci otevřených otázek.³⁶ I zde jako jeden ze zásadních faktorů, který zvyšuje riziko recidivy, nejčastěji respondenti uváděli nefunkční rodinu, problematické výchovné styly a absenci pozitivních nedelikventních vzorů. A naopak jako protektivní faktor kvalitní, podnětné rodinné zázemí. Zároveň bylo opakovaně poukazováno na nedostatečné vyvozování právní, včetně trestněprávní, odpovědnosti vůči rodičům, kteří v těchto směrech selhávají.

„U některých mladistvých zcela chybí podnětné výchovné prostředí s jasně nastavenými pravidly ve výchově (nefunkční komunikace – otevřené jednání, nezájem ze strany rodičů, není nastaven systém odměn a trestů, zpětná vazba). Zákony máme sice stanovenou rodičovskou odpovědnost, ale v praxi se nesetkáváme s tím, že by byli rodiče vyzýváni ke své odpovědnosti, případně sankcionováni, když si stanovenou povinnost k dítěti neplní (např. rodiče dítě nezvládají, umístí je do ústavního zařízení, kde dítě na sobě pracuje tak dobře, že není důvod v dalším setrvání v ústavu. Ale rodičům tato situace vyhovuje a dítě před soudem odmítnou převzít s tím, že si nejsou jisti, že výchovu zvládnou.“ (OSPOD)

„Problém je neexistující trestněprávní postih rodiče³⁷ za porušování povinností plynoucích z rodičovské odpovědnosti“ (OSPOD)

Zmiňována byla též na to navazující neuspokojivá pomoc a intervence ze strany státu či dalších institucí rodině a dítěti, tam, kde tyto problémy již nastaly.

„Zejména u klientů umístěných do ústavního zařízení není často s rodinou dále řešena otázka nápravy špatných vzorů a příčin v rodině a dítě se vrací do stejných podmínek a je jen otázkou času, kdy dochází k recidivě“ (PMS)

Opakovaně též především v případech pracovníků a pracovníc OSPODů a PMS byl zmiňován problém absence povinného vzdělávání i po skončení základního vzdělávání, a na to navazující nemožnost uplatnění mladistvých na trhu práce a nedostatečná nabídka dodatečného vzdělávání či programů ze strany Úřadu práce.

... „není zákonem povinné vzdělávání min. ve dvouletém oboru po ZŠ, pak jsou nezaměstnaní, bez vzdělání, bez příjmu, minimální snaha zaměstnavatelů zaměstnávat od 15 let na pracovní smlouvu, neexistence programu ze strany ÚP pro uchazeče o zaměstnání od 15 let, kteří jsou v evidenci – např. roční kurz příprava na zaměstnání – docházeli by povinně, aby získali návyky a nebyli do 18 let doma... Pak hledají party, využití už tak nudného volného času... (PMS)

36 Pro zjednodušení dále v této kapitole u odpovědí na otevřené otázky používáme k označení respondenta příslušné odpovědi následující zkratky: Soudce – soudce či soudkyně pro mládež, SZ – státní zástupce či státní zástupkyně pro mládež, PMS – probační pracovník či probační pracovnice Probační a mediační služby, OSPOD – pracovník či pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

37 Poznámka autorů – při porušování povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti v určité intenzitě trestněprávní postih je možný. Jiná otázka je, zda a do jaké míry je tato možnost důsledně aplikována v praxi.

„Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež, kde se uvádí, že mladistvý má právo na to, nestudovat a nepracovat a žít zahálčivým způsobem života³⁸ – může v budoucnu docházet ke střetům v našem vedení klienta k řádnému životu, za což považujeme studium, případně práce, neužívat OPL apod. (PMS)“.

Mezi dalšími častěji uváděnými rizikovými faktory se též objevily např. závislost na návykových látkách, problematické prostředí, v němž mladistvý žije, či způsob trávení volného času, vliv party, nedostatečný důraz na povinnosti dětí a tolerance a nevyvozování odpovědnosti při jejich porušování.

„Již několikátá generace vyrůstá na ubytovnách mezi nezaměstnanými, odsouzenými, závislými na dávkách – vzory.“ (PMS)

„Podle mého má největší vliv závislost na drogách, alkohol, nefunkční rodina – ve smyslu, že rodiče si neví rady s rodičovskými kompetencemi, nekomunikace v rodině – „tady máš peníze, hlavně mě neotravuj“, přílišná volnost, přebytek nevyužitého volného času, parta – často se jedná o partu „slušných“ dětí“ (OSPOD)

„... malé množství volnočasových aktivit, které by byly bez nutnosti hradit za děti soc. slabých rodin poplatky. Děti jsou často talentované, ale rodina nemá prostředky na hrazení i organizovaných aktivit (gymnastika, florbal, fotbal, ZUŠ apod.) – zde by bylo vhodné využít podpory státu na základě šetření, zda opravdu dítě je motivováno a bude do aktivity docházet, formou soc. dávek.“ (PMS)

Respondenti často také uváděli více faktorů, které je zde třeba brát do úvahy.

„Uvedu jen obecně kladné sociální vazby na rodinu, přítele/přítelkyni, nezávadové autority a kamarády – hráz recidivě, ale vůbec i páchání provinění je funkční rodina, funkční vztahy, aktivní náplň života a vidina reálné světlé budoucnosti, životního uplatnění – sociální či spíše psychosociální skladba mladistvých obžalovaných o tom jasně vypovídá – jsou často skoro úplně stejní (stejně neúspěšní, nevzdělaní, z hrozných rodinných poměrů, často bez prostředků...), u obžalovaných z „normálních“ poměrů, kterých je minimum, jde takřka vždy o excesivní jednání dané okolnostmi, vztahem k někomu atd., recidiva je tam v podstatě s jistotou vyloučena.“ (Soudce)

„Velmi důležité je sociální prostředí, ze kterého mladistvý pochází, rodinné zázemí, výchovné působení, rodinná anamnéza; inteligence, absence psychiatrické zátěže, vůle a motivace ke zdravému životnímu stylu, rozvinutá emotivita, sociální adaptivita, normálně strukturovaná osobnost bez poruch a závislostí, sebedůvěra.“ (SZ)

38 Poznámka autorů – jedná se zde zřejmě o část 5. 4. Metodické příručky pro kurátory pro děti a mládež vydané MPSV v roce 2016, ve které se uvádí, že dítě po dovršení 15 let má právo rozhodnout, zda bude dále studovat, či pracovat s odkazem na čl. 9 Listiny základních práv a svobod, na právo na ochranu před nucenými pracemi. S tím, že OSPOD může od zahálčivého způsobu života odrazovat pouze prostřednictvím „měkkých opatření, spočívajících především v posilování vnitřní motivace dítěte.“ Dostupné na: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_prirucka_pro_kuraty_pro_deti_a_mladez.pdf

Jako další rizika pak byly zmíněny např. *možnost anonymní komunikace na internetu a sociálních sítích (Soudce), příležitost, touha si to vyzkoušet (SZ) či nízké právní vědomí spojené s tendencí „brát spravedlnost do vlastních rukou.“ (PMS)*

Mezi protektivní faktory pak byla opakovaně také uváděna změna v postojích mladistvého – *„nalezení vlastního smyslu/cíle života (vize vycestovat do zahraničí, nástup do armády...), změna hodnotového žebříčku v závislosti na věku (dospívání), vlastní zkušenost s protiprávním jednáním (napadení, okradení ml., jeho člena rodiny, nástup do VTOS kamaráda...), pochopení souvislostí – dopad na budoucí život“ (PMS)*

Někteří respondenti pak poukazují na to, že každý případ je individuální a faktory se liší.

„Chtěla bych jen podotknout, že se jedná o individuální přístup k mladistvým a dětem mladším 15 let, kde na recidivu a začlenění do společnosti hraje u každého individua roli nějaký jiný faktor, velmi těžce se toto zobecňuje.“ (PMS)

Tabulka 5: Do jaké míry následující faktory již dříve odsouzeného mladistvého zvyšují nebezpečí jeho kriminální recidivy? – pořadí voleb účinnosti dle jednotlivých skupin respondentů na základě indexů.

index všichni	Faktory ³⁹	soud	SZ	OSPOD	PMS
1.	Život s delikventní populací	2.	1.	1.	4.
2.	Delikventní vzory v rodině	4.	3.	2.	1.
3.	Vyhýbání se práci – příživnictví	1.	2.	3.	6.
4.	Požívání nealkoholových drog	3.	4.	5.	2.
5.	Gamblerství	6.	5.	4.	3.
6.	Sklony k agresivnímu jednání	10.	6.	6.	5.
7.	Zneužívání alkoholu	7.	7.	12.	7.
8.	Nezaměstnanost, neschopnost obstát v práci	5.	11.	10.	8.
9.	Život v sociálně vyloučené lokalitě	9.	8.	11.	13.
10.	Problémové chování v dětství	8.	9.	8.	16.
11.	V dětství postrádal výchovnou pozornost	11.	10.	9.	10.
12.	Nízký věk započetí kriminální kariéry	18.	12.	7.	9.
13.	Touha po penězích a věcech (vyrovnat se druhým)	14.	16.	14.	14.
14.	Touha po penězích a věcech (mít víc)	16.	15.	13.	17.
15.	Pochází z narušené rodiny	12.	13.	21.	15.
16.	Poruchová socializace	15.	19.	18.	11.
17.	Nepochopení důsledků trest. řízení a sankce	24.	17.	17.	12.
18.	Zadluženost mladistvého	20.	18.	16.	20.
19.	Neschopnost dosáhnout školní kvalifikace	13.	14.	23.	24.
20.	Selhání při výkonu předchozích opatření dle ZSM	22.	21.	15.	18.
21.	Nízká intelektová kapacita	17.	20.	19.	27.

39 V tabulce se objevují i nižší pozice faktorů u jednotlivých profesí s ohledem na to, že jich bylo celkem 34.

Objevila se však i určitá skepse, pokud jde o existenci možných protektivních faktorů:

„... nedovedu (tuto otázku) posoudit. Spíše je zřejmé, že pokud se jedná o osobu mající sklony k páchání trestné činnosti (většinou dáno rodinným zázemím – rodiče s kriminální minulostí), není mi zatím znám žádný faktor, který „rozvoji kriminální recidivy“ zabraňuje, vyjma krátkodobého efektu vazby, příp. VTOS.“ (SZ)

Podívejme se nyní, jak se názory na faktory zvyšující nebezpečí kriminální recidivy odlišují v rámci jednotlivých profesních skupin. Při pohledu na tabulku 5, která uvádí prvních 21 nejdůležitějších posuzovaných otázek, vidíme, že názory respondentů čtyř profesních skupin jsou v zásadě obdobné. V první části tabulky si lze povšimnout, že se soudci méně než ostatní profesní skupiny domnívají, že na zvýšení nebezpečí kriminální recidivy má vliv faktor „sklony k agresivnímu jednání“, naopak usuzují, že nezaměstnanost či neschopnost obstat v práci je významnějším faktorem vzhledem k recidivě. Nízký věk započatí kriminální kariéry, který je v teorii obecně považován za významný prediktor recidivy, považují naopak pracovníci OSPOD a PMS za důležitější než pracovníci v justici. Je možné si také povšimnout toho, že experti z řad justice se poněkud více domnívají, že život mladistvého v sociálně vyloučené lokalitě je z hlediska vzniku recidivy závažnějším faktorem pro její vznik, než se to domnívají experti z řad pracovníků OSPOD a PMS.

Ve výzkumu jsme se též zabývali otázkou, *do jaké míry mohou faktory spojené s trestním řízením omezit či zabránit možné kriminální recidivě mladistvého pachatele*. Respondentům jsme předložili k posouzení 17 položek, které by více, či méně mohly mít tento vliv. Při posuzování položek experti jednoznačně vysoce vyzvedli (zde celkově – bez rozlišení na profesní skupiny), že nejdůležitější je pozitivní postoj mladistvého k uložené sankci či opatření. Experti signalizují, že tuto záležitost považují za kardinální úkol trestního řízení ve všech fázích jejího průběhu. Pozitivní pochopení uložené sankce nese v sobě prvek uvědomění si odpovědnosti za trestný čin a jeho následky, prvek pochopení důvodů zavrženíhodnosti činu z pohledu oběti a též v nezanedbatelné míře i určitou očištnou kompenzační funkci pro samotného pachatele. Respondenti kladou na tento faktor výrazný důraz, což lze doložit i tím, že téměř tři pětiny z nich kladou odpověď na předložené škále do maximálně pozitivní polohy. Zde se odráží i správnost zaměření ZSM, podle kterého veškeré trestněprávní aktivity mají směřovat k tomu, aby byl pachatel odrazen od páchání nového trestného činu za pomoci internalizace pochopení svého nevhodného chování v širších souvislostech.

Tabulka 6: Do jaké míry níže uvedené faktory v trestním řízení mají vliv na omezení či zabránění možné kriminální recidivě mladistvého pachatele? (Pořadí dle síly koeficientů názorů všech respondentů)

pořadí	Faktory	Koef. ⁴⁰	% ⁴¹
1.	Pozitivní postoj mladistvého k uloženému opatření (sankci)	5136	92 %
2.	Důsledná kontrola uloženého opatření (trestního, výchovného, ochranného)	5136	91 %
3.	Snaha mladistvého nahradit škodu či jinak kompenzovat způsobenou újmu	5091	91 %
4.	Zapojení se mladistvého do procesu mediace	4986	90 %
5.	Přiměřená rychlost trestního řízení (adekvátní vztah kvality a rychlosti)	4881	88 %
6.	Nestranné (objektivní) projednávání případu u soudu	4829	88 %
7.	Kvalitní zapojení OSPOD v rámci trestního řízení	4649	87 %
8.	Kvalitní zapojení PMS v rámci úkonů probace	4593	86 %
9.	Adekvátní způsob řešení předchozího provinění (příp. činu jinak trestného)	4577	84 %
10.	Kvalitní zapojení PMS v rámci provádění mediační činnosti	4531	83 %
11.	Korektní způsob provádění psychiatrických i psychologických posudků	4189	74 %
12.	Zajištění objektivních zpráv o mladistvém	4173	73 %
13.	Činnost policejního orgánu při vyšetřování v souladu s principy ZSM	4036	65 %
14.	Činnost státního zástupce v souladu s principy ZSM	3747	61 %
15.	Odpovědný přístup advokáta při obhajobě i z hlediska prevence recidivy	3642	58 %
16.	Současné možnosti zahlazení odsouzení u mladistvých	3166	47 %
17.	Ochrana soukromí mladistvého v průběhu trestního řízení	2969	39 %

Obdobně jako u tabulky 1.

Zároveň experti považují za důležitou důslednou kontrolu uložených sankcí či opatření. Mladiství delikventi totiž bývají ze svých sociálních prostředí zvyklí na to, že je v jejich životě nikdo nekontroluje, že mohou beztrestně překračovat nejrůznější normy, příkazy a zákazy, že nemusí brát v úvahu pokusy o regulaci svého chování. Má-li být rozhodnutí justičních orgánů bráno vážně, musí se také k němu s vážností a systematickostí přistupovat. Musí být mladistvému dáno na vědomí, že vynesením rozsudku či uplatněním nějakého opatření vůči němu je proces nápravy teprve na svém počátku, že po něm následuje určitá fáze zaměřeného monitorování způsobu jeho života, že sankce není jen verbalismem a nezávaznou frází, ale že je prvořadě signálem následné společenské kontroly. Kontrola uložených sankcí a opatření by ovšem měla mít nejen represivní význam, ale měla by mít i složku účinné chápající rady a vhodné pomoci v případných obtížných situacích odsouzeného.

Zdá se tedy, že experti kladli výrazný důraz na skloubení vnitřní akceptace sankce či opatření uložené mladistvým (případně na faktické projevy této akceptace – např. snahou nahradit škodu) se zajištěním faktického pozitivního (nápravného) průběhu výkonu této sankce či opatření, tedy aby nedocházelo k jejich pouze formálnímu uložení, ale aby byl naplňován jejich smysl. Z hlediska efektivity trestněprávní intervence patří dle názoru respondentů – zvláště u mladistvých – velmi významný faktor přiměřené rychlosti trestního

40 Obdobně jako u tabulky 1.

41 Obdobně jako u tabulky 1.

řízení (tedy neodkladnost spojení spáchaného provinění s jeho řešením) a též důsledně uplatňovaná nestrannost projednávání. Lze soudit, že respondenti mají na mysli požadavek, že je třeba lépe optimalizovat časovou náročnost věcné stránky trestního procesu s potřebou zajištění víceméně bezprostřední – či alespoň nikoliv zdlouhavé – reakce na antisociální čin. Zvláště u mladistvých je třeba dbát na to, aby souzení vnímali průběh trestního procesu jako spravedlivý a nezaujatý.

Aby se takto mohl soudní proces vyvíjet, je třeba též požadovat od pracovníků OSPOD a PMS účinnou spolupráci, a to nejen při projednávání prvního deliktu, ale i recidivních kauz. Správné posouzení historických i aktuálních determinant pachatelova sociálního zázemí by mělo být důležitým podkladem pro věcně vhodné a pro pachatele přiměřené rozhodnutí soudu. Zprávy sociálních pracovníků o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého v místě bydliště delikventa (případně v prostředí, ve kterém se delší dobu pohyboval) by neměly sehrávat pouze jakousi pomocnou úlohu – i když jsou tyto materiály oficiálně považované pouze za jeden z důkazů pro potřeby soudu – ale měly by soudu zprostředkovat i důležitou poznatkovou bázi pro adekvátní rozhodnutí. Dikce § 56 odst. 1 ZSM, která sice říká, že „je-li nezbytné zjistit podrobnější informace pro další postup řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření, je třeba vypracovat zprávu...“ by neměla být vykládána tak, že je vypracování zprávy nejčastěji zbytečné, ale naopak by – s přihlédnutím k požadavkům § 55 téhož zákona – mělo být co nejčastěji požadováno od orgánů OSPOD či PMS co nejvíce relevantních informací k rozhodnutí o mladistvém. Soud či státní zastupitelství by se navíc neměly spokojit pouze s formálními nicneříkajícími zjištěními (jak o tom budeme hovořit v dalších kapitolách), ale mělo by vyžadovat zásadní anamnestické informace o poměrech mladistvého.

V oblasti zamezení vzniku recidivy by měla napomoci též dobře vedená mediace, do které respondenti vkládají značnou důvěru. Ta by měla nejen zprostředkovat různorodou satisfakci poškozeným či obětem, ale měla by dosáhnout toho, aby pachatel nazřel hloubku svého provinění, aby byl schopen se na svůj čin podívat nejen z pohledu celospolečenské újmy (tedy abstraktně), ale zejména očima své oběti a adekvátně se vcítil do její situace. Hloubka provinění by se tak měla dostat z abstraktní polohy k obrazu konkrétního poškozeného a konkrétní oběti, mělo by dojít ke konfrontaci jejich životních prožitků a postojů s cílem pochopit a aktivně nalézt sociálně aprobovatelné životní postupy do dalšího života.

Obecně respondenti upozorňují, že recidiva mladistvých je též ovlivněna či spolupodmíněna adekvátním či neadekvátním způsobem řešení předchozího provinění. Zkušenost s orgány činnými v trestním řízení totiž vytváří názor trestaného na soudní systém, a tak může být – při odpovědném přístupu ke všem fázím trestního procesu – důležitým inhibičním faktorem nevhodného chování či jednání v budoucnosti. Dojem, který si mladistvý odnese ze soudní síně, je velmi důležitý, a proto je nevhodné jej podceňovat, přílišně zkracovat a zasazovat do rutinního postupu. Nelze v této souvislosti zapomínat na to, že mladistvý viník má většinou ve svém životě malou možnost slyšet takové hodnocení svých činů, které je nejen věcně správné, ale svou formou má edukační a resocializační význam. I když samozřejmě nelze tento vliv přeceňovat (a experti to svými vyjádřeními naznačují), může zapadnout do mozaiky jiných nápravných opatření a může je podpořit a umocnit.

Poněkud mimo pozornost respondentů zůstává otázka vlivu práce advokátů v procesu předcházení recidivě mladistvých (tato položka se umístila až na patnáctém místě a za důležitou ji považovalo jen 58 % dotázaných). Nicméně – viz níže uvedené – některé problémy spojené s činností obhájců v trestním řízení se projeví v odpovědích na volné otázky. V tomto postoji se jistě zračí fakt, že práce advokáta spočívá především v rovině hájení práv obviněného, v hledání vyvinujících či polehčujících okolností, nikoliv v úloze směrování dalšího života mladistvého. Nicméně advokát může sehrát důležitou úlohu z hlediska předcházení další kriminalitě svým profesionálně vhodným způsobem pomoci mladistvému. Jde především o nebagatelizování žalovaných skutků v procesu přípravy klienta na soudní projednávání, o vhodný rozbor jeho chybného jednání a o akceptaci klienta jako osoby.

Zajímavé je, že poměrně menší význam z hlediska možnosti zabránění recidivě je přikládán současné úpravě zahlázení odsouzení. Možnosti zahlázení odsouzení u mladistvého se jeví, minimálně ve srovnání s dospělými pachateli, jako poměrně široké, a to i v případě nepodmíněného trestního opatření (širší pojednání o tomto problému dále v textu). Respondenti si asi uvědomují, že mentalita trestaného mladého člověka není běžně sycena usilováním o formální akty, že odsouzený mladistvý není ve většině případů schopen docenit „dobrodiní“ rychlejšího či snazšího zahlázení provinění. Na druhé straně ovšem nelze nevízt v úvahu, že zahlázení funguje v životě mladistvého samo o sobě – např. při hledání zaměstnání.

Poněkud překvapivé je i zjištění, že velká část expertů nepřisuzuje příliš velký význam ochraně soukromí mladistvého v průběhu řízení, jehož cílem má být především zabránit stigmatizaci mladistvého a podpořit jeho integraci a navázání prosociálních vazeb. V rámci volných odpovědí se lze dokonce setkat i s určitým vyjádřením nesouhlasu s tak široce pojatou ochranou soukromí (viz dále).

Z hlediska jednotlivých profesních skupin (viz tabulka 7) lze opět mluvit v zásadě o souhlasných stanoviscích v otázkách významu faktorů spojených se zacházením s pachateli v rámci snahy o omezení vzniku recidivního chování. To, že faktor „pozitivní postoj mladistvého k uloženému opatření (sankci)“ se umístil obecně mezi nejdůležitějšími aspekty trestního řízení, bylo způsobeno tím, že všechny profesní skupiny respondentů (s výjimkou pracovníků PMS, kteří pro tento faktor zvolili druhé místo) kladli tento faktor na nejpřednější místo. Ale ani pracovníci PMS tento faktor fakticky nepodceňují, neboť na základě svých zkušeností kladou větší důraz na projev pozitivního postoje mladistvého, který spatřují v aktivní snaze kompenzovat způsobenou újmu, resp. nějak aktivně nahradit spáchanou škodu. Tímto postojem vlastně sdělují, že je třeba dát při hodnocení nápravných strategií pozor na pouhé verbalismy a že je třeba v procesu nápravy sledovat faktické změny v chování, nikoliv jen slavnostní a nejednou účelová „prohlášení“.

Můžeme se též zamyslet nad informací, že přední místa ve volbě podstatných faktorů, které mohou omezovat či zabraňovat recidivě, zaujímá „důsledná kontrola uloženého trestního, výchovného či ochranného opatření“. Při otázce, do jaké míry zabraňují předložené faktory již dříve odsouzeného mladistvého pachatele jeho kriminální recidivě (viz tabulky 2 a 3) se za možnost „zvýšeného dohledu ze strany OSPOD“ přimlouvala pouze zhruba polovina dotázaných, přičemž nejvíce odpůrců této možnosti bylo mezi pracovníky PMS

a soudci a ani pracovníci OSPOD tuto možnost výrazněji nepreferovali. Zdá se tedy, že si respondenti obecně myslí, že by sice důsledná kontrola měla být uskutečňována, nicméně za nositele této kontroly z nějakých důvodů nepovažují pracovníky OSPOD. Lze pouze spekulovat o tom, z jakého důvodu vyjadřují respondenti nedůvěru k možnosti vykonávání této činnosti vůči sociálním kurátorům obvodních úřadů, zda problém spočívá v přílišném množství práce, v přetíženosti této služby, její malé operativnosti, v malé zkušenosti v důsledku často se měnících pracovníků tohoto orgánu, v nedostatečné kvalifikovanosti či nechuti pracovat přímo v terénu či v jiných faktorech.

Tabulka 7: Do jaké míry uvedené faktory v trestním řízení mají vliv na omezení či zabránění možné kriminální recidivě mladistvého pachatele? (Pořadí dle síly koeficientů podle pracovního zařazení respondentů)

Faktory	soud	SZ	OSPOD	PMS
Pozitivní postoj mladistvého k uloženému opatření (sankci)	1.	1.	1.	2.
Kontrola uloženého opatření (trestního, výchovného, ochran.)	2.	2.	3.	4.
Snaha mladistvého kompenzovat způsobenou újmu	3.	4.	2.	1.
Zapojení se mladistvého do procesu mediace	4.	5.	4.	3.
Přiměřená rychlost trestního procesu	5.	6.	5.	5.
Nestranné (objektivní) projednávání případu u soudu	6.	3.	7.	8.
Kvalitní zapojení OSPOD v rámci trestního řízení	8.	7.	6.	10.
Kvalitní zapojení PMS v rámci úkonů probace	7.	9.	8.	9.
Adekvátní způsob řešení předchozího provinění	10.	8.	9.	6.
Kvalitní zapojení PMS v rámci provádění mediální činnosti	9.	10.	10.	7.
Korektní způsob provádění psychiatric. a psycholog. posudků	12.	11.	11.	12.
Zajištění objektivních zpráv o mladistvém	11.	14.	12.	11.
Činnost policejního orgánu při vyšetřování	14.	13.	13.	13.
Činnost státního zástupce v souladu s principy ZSM	15.	12.	14.	14.
Odpovědný přístup advokáta i z hlediska prevence recidivy	13.	15.	15.	16.
Současné možnosti zahlazení odsouzení u mladistvých	16.	16.	16.	15.
Ochrana soukromí mladistvého v průběhu trestního řízení	17.	17.	17.	17.

Z téměř obdobného hodnocení faktorů trestního řízení poněkud vybočuje názor pracovníků státních zastupitelství, kteří více zdůrazňují význam nestranného či objektivního projednávání případu u soudu a poněkud větší význam přikládají činnosti SZ v procesu předcházení recidivě. Pracovníci PMS více než ostatní respondenti zdůrazňují z hlediska omezování recidivního chování význam adekvátního způsobu řešení předchozího deliktu mladistvého a též faktor zapojení mladistvého do mediace zajišťované PMS.

V rámci tohoto bloku otázek měli respondenti také možnost – formou volných odpovědí – se vyjádřit k případným problémům současné právní úpravy a aplikační praxe, k tomu, co brání efektivnějšímu působení na pachatele z hlediska integrace do společnosti a prevence recidivy.

Jedním z nejčastěji zmiňovaných problémů byla příliš dlouhá délka řízení a též doba, než se mladistvý dostane k soudu.

„Efektivní je rychlé potrestání, např. OPP, je nutné zkrátit dobu přípravného řízení na minimum, aby bylo působeno na pachatele bezprostředně po činu“ (Soudce)

Opakovaně byl též u respondentů jako významný faktor vnímán význam spolupráce s rodinou v průběhu řízení, a to, jakým způsobem rodiče přistupují k řešení věci.

„Dalším zásadním faktorem je přístup rodičů k řešení trestní věci, jejich další vedení ml./nezl., jejich postoj k aktivní nápravě věci a zapojení ml./nezl. do procesu nápravy. Tam, kde rodiče nemají zájem, věc bagatelizují, jsou pasivní, zpravidla obvykle ml./nezl. sdílejí jejich postoj a není zodpovědný při řešení následků ČJT/ provinění. V těchto případech je podle mého názoru vyšší pravděpodobnost recidivy u klienta.“ (PMS)

„Považuji za velmi důležitý postoj rodičů (či jiné osoby, v jejíž péči je mladistvý pachatel). Pokud rodiče jednání mladistvého bagatelizují, pak je vysoké riziko recidivy. Naopak pokud trestní řízení přijímají a snaží se mladistvého zapojit do trestního řízení (náhrada škody – kontakt mladistvého s poškozeným, sjednání náhrady, následná úhrada vykonáním brigády apod.; podpora při výkonu výchovných opatření apod.“ (SZ)

„Domnívám se, že velký vliv má i pozitivní postoj rodičů k projednání případu a zejména k uloženému opatření.“ (Soudce)

„U některých mladistvých se setkáváme s neochotou a nespoluprací rodičů a následně mladistvého při výkonu uložených sankcí. Soudem stanovená sankce nemotivuje mladistvé k jejich vykonání, např. mladistvému je uložena výchovná povinnost a nebrání mu nic k jeho splnění, nicméně se rozhodne ji nevykonat a raději přijme soudem stanovené trestní opatření. Mladistvým chybí pozitivní vzor u nejbližších členů rodiny.“ (OSPOD)

Poměrně často bylo, zejména v rámci OSPODů, též uváděno jako problematické a někdy z jejich pohledu kontraproduktivní působení obhájců v průběhu řízení, zmíněny byly též náklady řízení jako velká zátěž do budoucna.

„Nesetkala jsem se zatím s příliš odpovědným přístupem advokátů. Obhajoba je mnohdy svěřována advokátům, kteří nemají s trestním řízením proti mladistvým velké zkušenosti a postupují shodně jako u dospělých, protřelých delikventů. Radí jim nevypovídat (což se mnohdy u soudu obrací proti obviněnému); opomíjejí výchovná hlediska, nevyznají se ve výchovných opatřeních, množstvím kolikrát zbytečných úkonů (stížnosti a odvolání v naprosto jasných případech) navyšují svoji odměnu, a na druhou stranu v naprosté většině vůbec neinformují svého klienta o možnostech požádat o bezplatnou obhajobu, někteří z nich odmítají komunikovat s rodiči apod.“ (OSPOD)

„Povinnost uhradit vysoké náklady za obhájce – to v dospělosti mnohým znemožní normální život, neboť mají dluhy i několik desítek tisíc za tuto službu, navrhovala bych spíše stanovit paušál, který odsouzený je povinen uhradit (např. 5 000 Kč), probační programy by měly být ukládány i bez souhlasu mladistvého“ (OSPOD)

Ze strany PMS je pak zmiňováno to, že ne vždy jsou využívány možnosti ZSM a možnosti spolupráce s PMS, což znemožňuje či ztěžuje možnost vhodně a včasné uložit výchovná či trestní opatření. Upozorňují i na problém zkráceného přípravného řízení.

„Ne příliš častá akceptace návrhů PMS, alternativní trestní opatření nejsou předjednávány ani z pověření SZ ani soudu; výchovná opatření nejsou ze strany SZ ukládána v přípravném řízení, často se trestní řízení táhne a mladistvý by chtěl již v této fázi aktivně situaci řešit.“ (PMS)

„Problém jsou případy, které jsou policií řešeny ve zkráceném přípravném řízení a není zde dána možnost výchovně působit na mladistvé ukládáním výchovných opatření státním zástupcem ještě v přípravném řízení za jejich souhlasu⁴²“ (PMS)

„Větší zapojení do mediačních činností (RSK atd.), ukládání většího počtu OPP ze strany soudu“ (PMS)

Zmíněn byl i problém s tím, že ne vždy je dodržen požadavek, aby v souladu s § 3 odst. 8 ZSM s mladistvými v řízení ve věcech mládeže pracovali odborníci, kteří mají zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží.

„Z pohledu OSPOD bychom v práci s mladistvými a nezletilými ocenili speciálně vyškolené odborníky z řad policistů, státních zástupců, obhájců, opatrovníků, soudců a pracovníků PMS, kteří by tuto problematiku řešili (s důrazem na specifika komunikace s mladistvým, specifikace potřeb dětí a mládeže)“ (OSPOD)

Kritická zmínka se též objevila na adresu spolupráce a koordinace činností mezi jednotlivými institucemi v rámci trestního řízení.⁴³

„spolupráce mezi PČR, PMS, OSZ, OS, není automaticky týmová, každý řeší svoji část odděleně, návrh PMS k rozhodnutí OČTŘ“ (PMS)

„o průběhu a plnění jakýchkoliv opatření uložených mladistvým a nezletilým by bylo vhodné informovat se navzájem (OČTŘ, OSPOD, PMS, MP obce) prostřednictvím jediného počítačového programu, jehož údaje by byly dostupné oprávněným osobám činným na území ČR“ (SZ)

Poukázáno bylo též na: *„nedostatečné pokrytí odborníky z řad dětských psychologů a psychiatrů pro ambulantní práci s mladistvými klienty, právně neupraveny organizace pro výkony společensky prospěšné činnosti a trestní opatření obecně prospěšné práce, mlčenlivost PMS vůči OSPOD, kde by měla naopak fungovat výborná vzájemná součinnost a oboustranné předávání informací k mladistvým i nezletilým pachatelům, problémové umístování do ústavních zařízení či pobytů.“ (PMS)*

42 Pozn. autorů, formálně to sice možné je, ale s ohledem na požadavky zkráceného řízení fakticky výrazně omezené.

43 Pozn. autorů – Tento problém měl řešit rozpracovaný Systém včasné intervence, který bohužel nebyl dotažen do své cílové podoby.

Zmíněny byly též, z pohledu respondentů ze strany státních zástupců, další nedostatky stávající právní úpravy jako např. místní příslušnost § 37/1 zák. č. 218/03 Sb. – zejména ve skupinových věcech či nemožnost uzavření dohody o vině a trestu, včetně dohody o uložení výchovného či ochranného opatření.

Na řadu problémů pak poukazovali respondenti v oblasti ukládání a výkonu sankcí. Poměrně velmi často respondenti uváděli malé množství či nedostupnost probačních programů, či dalších možností aplikovat např. výchovné povinnosti, které by bylo možné mladistvým ukládat a další problémy spojené s jejich výkonem. V menší míře pak poukazovali na problémy v souvislosti s výkonem obecně prospěšných prací.

„V obou případech (pozn. autorů míněno i u dětí mladších 15 let) žalostný nedostatek adekvátních probačních a resocializačních programů, jakož i omezená kapacita středisek výchovné péče, zejména v pobytovém režimu“ (Soudce)

„Za vhodný bych považovala větší počet individuálních probačních programů, případně i probačních programů skupinových, dlouhodobě dostupných v závislosti na aktuální potřebě (sejde-li se adekvátní skupina, je-li vhodný klient). Pokud je skupinový program realizován např. 1x ročně, je mezi spácháním provinění a účastí velmi dlouhý časový odstup – menší efektivita programu.“ (PMS)

„Je např. uložen dohled, ale chybí probační programy pro mladistvé, ale i rodinu, která by měla být do procesu zapojena“ (PMS)

„fakticky neexistují probační programy“ (SZ)

„nedostatek vhodných poskytovatelů pracovních míst pro výkon trestního opatření OPP, nedostatek neziskových či jiných organizací či jednotlivců, kteří by zajišťovali vhodné probační či jiné programy, jejichž absolvování by se mohlo ukládat mladistvým jako výchovná povinnost“ (PMS)

„Jako velmi efektivní se nám jeví výchovné opatření společensky prospěšných prací. Ve městě je ovšem minimum možností, kde tyto práce mohou mladiství vykonávat. Pro organizaci, která by tyto práce mladistvým umožnila vykonávat, to znamená časovou vytíženost a odpovědnost pracovníka, který by byl pověřen dohledem nad výkonem práce, dále je tu riziko úrazu mladistvého, riziko na straně organizace – krádeže apod. ze strany mladistvého a navíc tuto činnost vykonávají organizace naprosto bezplatně. V praxi se tak tato opatření nenaplnují nebo velmi obtížně.“ (OSPOD)

„Včasnost – výchovná opatření bývají ukládána vždy soudem až při hlavním líčení, což je pozdě, vhodnější by bylo, aby byla na návrh PMS uložena již státním zástupcem v přípravném řízení a mladistvý tak mohl prokázat svou snahu po nápravě; – nedostatečná nabídka probačních, resocializačních a jiných programů, pokud už jsou, bývají zaměřeny obecně, vhodnější by byla jejich užší zaměřenost – jeden na násilí, další na zneužívání OPL atd.“ (PMS)

„Problém neexistence programů (PMS), jejich absolvováním by bylo možné mladistvým ukládat a např. upustit od potrestání. Tyto programy na ST okrese skončily před 2 lety a jiné nebyly nastaveny“ (SZ)

„Absence organizací nebo institucí spolupracujících při uložení obecně prospěšných prací nebo společensky prospěšných prací.“ (OSPOD)

V souvislosti s ukládáním některých opatření, zejména pak některých výchovných omezení, poukazovali respondenti na jejich nekontrolovatelnost, což dle nich ve výsledku působí v negativním smyslu na mladistvého.

„Bez uložení trestního opatření nejsou vymahatelná výchovná opatření“ (PMS)

„Nemožnost kontroly výchovného opatření dle § 19 odst. 1 písm. c) ZSM – PMS nemůže testovat na drogy“ (SZ)

„Jako problémové vnímám ukládání výchovných povinností a výchovných omezení dle § 18 a 19 – resp. jejich vymáhání, pokud by byly uloženy (za svou dlouholetou praxi kurátora jsem se nikdy nesetkala s jejich uložením a mám za to, že právě z důvodu, že není možnost, jak toto omezení nebo povinnosti zkontrolovat, resp. zkontrolovat jejich dodržení/nedodržení – hlavně v případě výchovných omezení)“ (OSPOD)

Respondenti též negativně hodnotili stávající praxi ukládání podmíněného odsouzení trestního opatření odnětí svobody.

„Opakované ukládání trestních opatření odnětí svobody s podmíněným odkladem u mladistvých, kteří jsou ve zkušební době.“ (OSPOD)

„V případě, že mladistvý pachatel neplní podmínky zkušební doby, neexistuje v současné době za toto žádná sankce.“ (OSPOD)⁴⁴

„Neukládat opakovaně totéž opatření, nýbrž zaměřit se na vymahatelnost již uložených“ (OSPOD)

Objevily se i zcela konkrétní návrhy na zlepšení současné právní úpravy:

„Nešťastné navázání podmíněného upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 ZSM (což je skvělý institut umožňující neukládat trestní opatření, ale mít nad chováním a nápravou kontrolu, což integraci zpět jistě usnadňuje a umožňuje) jen na § 11 odst. 1 ZSM a ne na v praxi mnohem častější případ předvídaný v § 12 písm. b) ZSM“ (Soudce)

44 Pozn. autorů: Je pravda, že porušením podmínky není samostatným proviněním či jiným deliktem, nicméně, s ohledem na povahu tohoto institutu, je zřejmé, že při porušení lze vyvodit odpovědnost buď přeměnou na nepodmíněné opatření či ponecháním opatření v platnosti s možností uložit dohled či jiné výchovné opatření či prodloužit zkušební dobu. Jiná otázka je, zda se to v praxi vždy důsledně a včas řeší.

Jak vyplývá z níže uvedených příkladů, opakovaně bylo též poukazováno na problémy s aktuálním stavem výkonu ústavní a ochranné výchovy.

„Velmi neutěšený stav ústavních zařízení. V praxi neexistuje žádný rozdíl (kromě legislativních drobností) mezi ústavní výchovou, v které jsou umístěny děti zanedbávané a opuštěné, a mezi ochrannou výchovou, kde jsou umístěni děti a mladiství s opakovanou trestnou činností, závislostí na návykových látkách, s agresivitou. Tito mladiství jsou permanentně na útěku, zneužívají návykové látky, žijí na ulici, kde navazují kriminální přátelství, včleňují se do kriminální subkultury a „zdokonalují se“ v páchání trestné činnosti. V praxi je běžné, že takový mladistvý má i desítku skutků „maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání“, než dojde k soudnímu jednání. Pracovníci zařízení jsou s tímto stavem také víceméně spokojeni, jelikož v mnohých zařízeních jim jde téměř o život a zákony jim nedávají žádné nástroje na ochranu. Soudu posléze nezbývá, než situaci řešit vazbou a VTOS (než k tomu dojde, většinou již mladistvý nabude zletilosti a je z něho již velmi protřelý pachatel).“ (OSPOD)

„... špatné fungování zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, špatná koncepce, děti nejsou rozděleny do zařízení podle potřeb, výchovné působení odborníků v zařízení se májí účinkem, ovšem ne jejich vinou (samozřejmě se to týká prevence recidivy a nikoli integrace dítěte do společnosti), málo druhů alternativních výchovných a trestních opatření a problematika jejich realizace při uložení“ (PMS)

Zároveň je třeba poukázat na to, že nešlo o ojedinělý jev, vyskytly se názory, které lze s určitým zjednodušením obecně charakterizovat tak, že stávající právní úprava v ZSM je vůči mladistvým příliš mírná, příliš se hledí na jejich práva a méně povinnosti, což obecně považují za skutečnost, která může u mladistvých fungovat kontraproduktivně. Bylo možné se též setkat s názorem, že uvěznění, byť krátkodobé, může mít pozitivní odstrašující účinek.

„Děti nemají žádnou povinnost se omluvit; nedělají to. Za spáchané provinění se již nemají před kým stydět. V minulosti samotné vyšetřování a projednávání bylo dostatečným poučením pro dítě, aby se již vědomě do obdobné situace nedostalo.“ (OSPOD)

„Mladiství recidivisti“ jsou si kolikrát až moc jisti tím, že se jim nemůže nic stát, nemůžou jít do vězení, hrozí jim max. podmínka či OPP, chybí výchovný aspekt. U prvopachatelů je situace odlišná, výslech na PČR, jednání na OSPOD a soudní jednání je dostatečně „vystraší“ a prakticky ukáží důsledky jejich jednání, že se dalším trestním činům již raději vyhýbají“ (OSPOD)

„Většina těchto dětí a mladistvých (zejména již umístěných v ústavních zařízeních) nevnímají policii, soudy, OSPOD a jiné instituce jako autoritu, odvolávají se na svá práva. Vše se dá změnit, ale pouze právní úpravou a změnou postojů zákonodárců“ (OSPOD)

„V současné době v podstatě skoro nelze mladistvé umístit do vazby (za posledních možná 10 let si pamatují dvě umístění na vazbu a jednalo se o mladistvé, kteří páchali opakovaně loupeže a měli již jako nezletilí nařízenou ochrannou výchovu). V některých případech bych to brala jako výchovné, kdyby si mladistvý pár týdnů zažil vazbu – v současné době je to spíše tak, že „poučený“ mladistvý ví, že se mu v podstatě nemůže nic moc stát a u soudu také dostane „jenom“ podmínku.“ (OSPOD)

V jedné z odpovědí ze stran SZ se objevil návrh na změnu právní úpravy, spočívající v tom v některých případech možnost soudit mladistvého jako dospělého. Také současnou ochranu soukromí mladistvého někteří respondenti vnímají jako přehnanou či dokonce přímo jako negativní prvek.

„Některé oblasti jsou diskutabilní, resp. posuzovatelné „případ od případu“ – např. ochrana soukromí – mladiství to vesměs sami na sebe „nabonzují na Facebooku...“, ve škole, v partě apod. Nic na tom nemění fakt, že OSPOD, PMS atd. jsou vázáni přísnou mlčenlivostí.“ (PMS)

„Ochrana soukromí v případě recidivujících mladistvých se jeví spíše negativně/kontra-produktivně – „nikdo se nic o mně nesmí dozvědět“ (SZ)

„Neveřejnost nepůsobí u recidivujících mladistvých či nezletilých pachatelů jako pozitivní výchovný moment“ (SZ)

Na druhou stranu u jiných respondentů se naopak objevily názory, že problémem je i zpřísnění postihu přechodem k formálnímu pojetí trestného činu při postihu méně závažných forem kriminality či v opakovaném vyvozování trestní odpovědnosti za úteky z ochranné výchovy. Zmíněn byl též problém skutkové podstaty pohlavního zneužití, pokud je pachatelem mladistvý.

„Výrazně negativní vliv má tendence u mladistvých a nezletilých s každou bagatelní kauzou zatěžovat soud pro mládež, což je dáno přechodem od formálně-materiálního pojetí trestného činu k formálnímu. Zmizel vyšší práh závažnosti skutku, kterého se musel mladistvý/nezletilý (a u nezletilých jde o problém ještě větší) dopustit, aby šlo o trestní delikt (viz § 6 ZSM před novelizací zákonem č. 41/2009 Sb., a po ní) – dříve šlo o činy, jejichž stupeň nebezpečnosti pro společnost je alespoň malý (u dospělců nepatrný), nyní je laťka srovnána. Na recidivu má bezesporu vliv poznatek, že soud pro mládež se zabývá „každou hloupostí“, na místo, aby se pěstovalo vědomí, že když už se věc dostane k soudu pro mládež, jde o závažnou záležitost. Od toho se pak odvíjí snížený výchovný efekt řízení a následná recidiva.“ (Soudce)

„Zbytečná kriminalizace úteků mladistvých z ústavů při ochranné výchově jako § 337/1 g TZ za situace, kdy stát nemůže zabezpečit „pastáky“ proti útekům svěřenců“ (SZ)

„Pohlavní zneužívání u dětí s minimálním věkovým rozdílem nemá měkkou normu“ (OSPOD)

„V případě ustanovení § 184/1 tr. zákoníku (pozn. autorů – míněno zřejmě ust. § 187 odst. 1 TZ – pohlavní zneužití), kdy pohlavní styk je uskutečněn dobrovolně, není možné s ohledem na vysokou trestní sazbu rozhodnout odklonem či upustit od uložení trestního opatření“ (SZ)

Zároveň je však třeba poukázat na to, že ve shodě s tím, co bylo uvedeno výše, někteří respondenti přikládají také poměrně velký význam tomu, jakým způsobem se řízení vede, a zda je pro mladistvého srozumitelné, včetně uložené sankce.

„Velký vliv vidím v profesionálně zvládnutém řízení před soudem, nejzásadnější je srozumitelnost soudního rozhodnutí (odůvodnění) pro mladistvého/ dítě.“ (SZ)

Za problematické je označováno např.: „nedostatečné vysvětlení mladistvému jeho protiprávní jednání, zejména ve vztahu ke škodlivosti jeho jednání (někteří mladiství si vůbec škodlivost svého jednání neuvědomují, považují své chování za normální (SZ)

nebo

„jednání s mladistvým pachatelem jako s dítětem, zlehčování jeho činu, familiární oslovování.“ (OSPOD)

Respondenti se také mohli vyjádřit k tomu, zda spatřují nějaké nedostatky právní úpravy a aplikační praxe, které brání účinnějšímu bránění recidivě v řízení ve věcech dětí mladších 15 let dle hl. III. ZSM. Ukázalo se, že řada problémů, které zde mohou působit negativně, pokud jde o integraci dítěte a prevenci recidivy, spočívá již v právní úpravě a aplikační praxi, které se týkají řízení ve věcech dětí mladších 15 let. Z počtu odpovědí respondentů, které se vztahovaly k tomuto řízení, se pak dá usoudit, že zde respondenti pociťují více problémů než v řízení ve věcech mladistvých. Zároveň je zde též patrné, že řada respondentů vnímá tento typ řízení jako „malé trestní řízení“, nikoli jako specifický druh nesporného civilního řízení, kde primárním cílem je nejlepší zájem dítěte a jeho budoucí zdravý psychosociální a morální vývoj.

I zde byla často jako zásadní problém zmiňována délka řízení.

„Často uběhne dlouhá doba od spáchání skutku do doby projednání soudem. Především děti mladší 15 let si po několika měsících nedokážou vzpomenout, co udělaly.“ (PMS)

„Dle mých zkušeností se jedná zejména u uplatnění § 3 odst. 6) zák. 218/2003 Sb. v platném znění – velmi často jsou causy projednávány nikoliv po několika měsících, ale více než po jednom roce, rozsudek se pak nedaří doručit a PMS se tak s ml. či nezl. setká poprvé (je-li uložen dohled) daleko později. Dalo by se toho najít zcela určitě více.“ (PMS)

„Rychlost (pomalost) rozhodnutí soudu (často trvá 3–6 měsíců od ukončení vyšetřování, než je nařízeno soudní jednání ve věci) – potřeba včasné intervence“ (PMS)

„Délka řízení – mnohdy je věc dospělého pachatele doručena soudu rychleji než věc nezletilého pachatele“ (Soudce)

Velká část odpovědí, pokud jde o nedostatky stávající právní úpravy a praxe, směřovala do oblasti ukládání a výkonu opatření, které lze dětem v rámci tohoto řízení uložit. Opět byl zmiňován nedostatek vhodných programů ve střediscích výchovné péče aj. Kritizována byla nemožnost ukládat probační programy, ale též absence intenzivnějších forem sankcí. Další připomínky směřovaly i k délce a určitosti ukládaných opatření.

„V případech soudního projednávání činu jinak trestného vnímáme jako největší nejjasnost otázku trvání výchovných opatření. Legislativa umožňuje uložení široké škály opatření,

avšak není zřejmé, jak dlouho mají trvat, a kdy je možné spis uzavřít s tím, že je splněno. Existují jakési separátní domluvy mezi OSPOD a soudci, avšak především rodič a dítě by měli vědět, kdy opatření končí.“ (OSPOD)⁴⁵

„Chybějící probační programy pro děti, které spáchaly čin jinak trestný.“ (OSPOD)

„Zde jako velký problém vnímám vymezení opatření, která lze uložit, v případě opatření „zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče“ je v podstatě nemožné dítě do tohoto programu zařadit, SVP v našem regionu žádný program nemá“ (OSPOD)

„Kromě dohledu probačního úředníka není moc alternativ, které lze dětem uložit. Pokud dohled neplní, nemá soud moc možností, jak na to reagovat“ (PMS)

„Příliš úzké spektrum opatření, zejména pokud se týká výrazné recidivy, zákon koncipován spíše na ojedinělé vybočení, úprava vůči „recidivistům“ pokulhává. Mnohdy nezbyvá po vyčerpání všech do úvahy připadajících opatření „čekat“ na dovršení patnácti let, a následné přijetí opatření trestních (o jejichž efektivitě z hlediska recidivy je též možno pochybovat, nicméně je zde přinejmenším efekt ochrany společnosti).“ (SZ)

„Nedostatečný počet středisek výchovné péče, které by byly k dispozici z hlediska lokální dostupnosti a příp. finančních nákladů, které musí rodina vynaložit k tomu, aby zde dítě mohlo absolvovat příslušný výchovný program (bohužel většina delikventů se rekrutuje z rodin sociálně slabých a pobyt v SVP musí rodina hradit; v této souvislosti by bylo dobré systémově prosadit možnost poskytnout mimořádnou sociální dávku na úhradu tohoto pobytu), a dále středisek výchovné péče, které by poskytovaly ambulantní práci s nezletilým a jeho rodinou“ (Soudce)

„Obdobně jako u mladistvých – nikdo se takto problematickým dětem nechce věnovat, často jediným možným uloženým opatřením je dohled PÚ, na ostatní nejsou poskytovatelé“ (PMS)

„Na malém okrese nemáme poskytovatele probačních programů⁴⁶ a v podstatě i malou síť dětských psychiatrů, či jiných odborníků zejména v souvislosti s užíváním návykových látek. Vše je v krajském městě, kdy neustále řešíme finanční stránku, ale i celkově dostupnost těchto služeb“ (PMS)

„Z hlediska aplikace je problém využít škálu ochranných opatření (pozn. autorů míněna zřejmě opatření dle hl. III ZSM) kvůli neexistenci institucí, které by zajišťovaly tyto služby. Např. SVP je v Jihočeském kraji toliko jediné, a pro rodiny nezletilého není vždy ekonomicky únosné jej navštěvovat. „Probační“ programy jsou většinou zajišťovány až od 15 let, což omezuje možnosti ukládání výchovných povinností apod.“ (Soudce)

45 Poznámka autorů: Opatření se ukládají bez určení konkrétní doby, dokud není naplněn jejich účel, zákon určuje pouze maximální dobu trvání (s výjimkou ochranného léčení). Nutno vycházet z toho, že soud by měl sledovat, zda takový účel stále trvá a také např. OSPODy či PMS, které s dítětem pracují, mohou dát takový podnět k soudu.

46 Pozn. autorů – probační programy nelze dětem mladším 15 let ukládat.

„Dohled PÚ nebo výchovná povinnost či omezení by u dětí ml. 15 let měly být ukládány na omezenou dobu, nikoliv do nabytí zletilosti, jinak klesá motivace k jejich výkonu včetně jejich vynutitelnosti“ (SZ)

„Děti zneužívající drogy – do 15 let neexistuje zařízení pro jejich léčbu (závislosti), pedagogicko-psychologické vyšetření dítěte, požadované zákonem pro uložení opatření, v praxi v podstatě neaplikováno, neexistence „pojistek“ pro vykonatelnost opatření (analog k přeměně podmínky, trestu OPP)...“ (SZ)

„Není možné dle současné právní úpravy uložit trest propadnutí věci i se jinak vypořádat s věcí, která byla užita ke spáchání činu jinak trestného“ (SZ)

Jako další často vnímaný problém byla uváděna respondenty nemožnost vynucení uloženého opatření, které, jak již bylo uvedeno výše, svědčí o tom, že velký důraz je kladen právě na potřebu vynucení sankce – nikoli aplikaci vhodného opatření, které má řešit výchovný problém dítěte, případně hledání jiných forem reakce na tyto problémy.

„Zásadním problémem je faktická nevymahatelnost výchovných opatření. Pokud např. dítě mladší 15 let nedochází na dohled a neplní zhora nic, probační úředník mu udělí max. dvě výstrahy za rok (z čehož si dítě, které má ve škole opakovaně trojku z chování, moc nedělá) a informuje soud. Soud má možnost věc projednat (z čehož si dítě opět mnoho nedělá), případně výchovné opatření změnit (v případě dohledu to ale nedává smysl, protože každé jiné výchovné opatření je mírnější), anebo dohled zrušit, neboť dlouhodobě neplní svůj účel. Pokud ovšem dohled zruší, dítě si odnáší zkušenost, že nemusí nic a nikdo na něj nemá, což je z hlediska prevence recidivy špatně.“ (PMS)

„V případě uložení opatření dohledu PMS se nám opakovaně stalo, že pokud nezletilý dohled neplnil, neúčastnil se naplánovaných schůzek, tak v podstatě docílil jen toho, že byl dohled PMS zrušen pro neúčelnost (i když se PMS opakovaně snažila s rodinou a nezl. spolupracovat) – chybí mi zde sankce nebo možnost změny uloženého opatření (v podstatě pokud nezletilý chodí a s PMS spolupracuje, je podán návrh na zrušení dohledu PMS, pokud nechodí a nespupracuje, tak je tento návrh podán také a nezletilému se nic nestane – nevnímám to jako motivační pro děti, které spolupracují“ (OSPOD)

Někteří respondenti opět uváděli, že jde o více problémů a to jak v právní úpravě, tak aplikační praxi.

„...taktéž dlouhá odezva OČTŘ na spáchaný čin jinak trestný, úskalí vnímám v nemožnosti změny druhu již uloženého opatření, pokud neplní svůj účel; dále problémové umístování do střediska výchovné péče – kde rodiče mnohdy neumístí dítě z důvodu nedostatku finančních prostředků i nedostatek dětských psychologů či psychiatrů obdobně jako u mladistvých, popř. odborně zvážit možnost ukládání nového opatření – probační programy pro nezletilé, ovšem s dostatečnou zákonnou podporou na vznik takových vhodných akreditovaných programů“ (PMS)

Poměrně velmi často pak bylo negativně poukazováno na obligatorní povinnost státního zástupce podat k soudu pro mládež návrh na uložení opatření. Upozorňováno bylo též na to navazující nemožnost více využívat hned v počátcích restorativní postupy. Poukazováno bylo též na omezené možnosti zapojení PMS před rozhodnutím soudu.

Problém v právní úpravě u dětí mladších 15 let spatřuji zejména v tom, že dle § 90 odst. 1 ZMS není možné, aby věc dítěte mladšího 15 let skončila v průběhu přípravného řízení. Následuje návrh státního zástupce na projednání věci před soudem, tudíž děti mladší patnácti let jsou tak vždy vystaveny jednání u soudu, protože např. dosavadní řízení již bylo dostatečné a další opatření není třeba ukládat“ (OSPOD)

„Minimální možnost alternativních mimosoudních řešení záležitostí, přílišná kriminalizace věcí, které je možné řešit jinak...“ (OSPOD)

Zároveň se též objevil názor, že: „u nezl. se z mé zkušenosti osvědčilo, že čin jinak trestný je vždy projednán u soudu (pokud se nejedná opravdu o banální „trestný“ čin“ (OSPOD)

„Jako rozhodující u tohoto řízení spatřujeme velkou časovou proluku od spáchání činu jinak trestného k rozhodnutí soudu. Dítě za tuto dobu okolnosti skutku zapomene a v mnoha případech uložené opatření nesplní svůj účel. Absence aktivního zapojení PMS ČR do práce s rodinou a nezletilým a poškozeným (prvky restorativní justice – mediace). Nařízená mediace se nám jeví jako účelnější než opatření stanovená zákonem č. 218/2003 Sb. Dobře provedená mediace je pro dítě velmi silným prožitkem, který na dítě zapůsobí.“ (OSPOD)

„Problém nevstupování PMS do případů (a následné nepůsobení na tuto cílovou skupinu). Pokud nás pověří vstupem do případu soud pro mládež, často to bývá velmi pozdě, děti mladší 15 let si na čin, kterého se dopustily, již nemusí pořádně pamatovat. Tady vidím prostor pro možnou změnu.“ (PMS)

„V zákoně není výslovně zakotveno, že PMS má pracovat s dětmi mladšími 15 let v případě, že tyto spáchají čin jinak trestný – PMS nemá možnost bezprostředního vstupu do případu ihned po spáchání činu.“ (PMS)

Jako další problém byla ze strany respondentů zmiňována snížená míra práv, ve srovnání s mladistvými, v průběhu řízení, či absence informací poskytovaných OSPODu či zákonným zástupcům.

Poukázáno bylo na: „neinformovanost OSPOD, PMS ČR i zákonného zástupce nezletilého při odložení věci pro nedostatek věku – nezasílání usnesení o odložení věci z důvodu nedostatku věku. Nemožnost zákonných zástupců i OSPOD nahlédnout do spisové dokumentace ve fázi prověřování. Bylo by vhodné již od okamžiku provádění úkonů podle trestních předpisů zajistit nezletilému právní pomoc – srovnatelného s obhájcem u mladistvých. Posílit a upravit zákonem postavení PMS ČR při řízení u dětí mladších 15 let.“ (OSPOD)

Téměř žádná informovanost rodičů – PČR tak nečiní, rodiče dětí mladších 15 let nejsou u výsledku, dostávají až návrh na uložení výchovných opatření od OSZ“ (OSPOD)

„U dětí mladších 15 let je současná právní úprava nevyhovující v tom, že kvůli kvazitrestnímu procesu mají nezletilí prakticky na jednu stranu méně práv než mladiství, ale na druhou stranu také mají menší možnosti využít dopadu jednotlivých institutů, neboť obhájce (opatrovník) funguje až v řízení před soudem, PMS téměř nemůže ingerovat apod. Patrně je tomu tak pouze proto, že jim nehrozí uložení trestního opatření. Proto současná úprava dobře funguje vlastně jen v případech, kdy je státní intervence v podstatě zbytečná (např. proto, že dobře funguje rodina nezletilého), naopak v případech, kdy je zapotřebí intenzivnějšího zapojení státních orgánů, tak již se institutů působení na recidivujícího nezletilého nedostává, jsou nevyhovující apod.“ (Soudce)

„U soudu prakticky neprobíhá dokazování a dětem je ukládáno výchovné opatření i v případech, že se ničeho nedopustily.“ (OSPOD)

Také zde bylo poukazováno na někdy problematický přístup advokátů – opatrovníků v řízení.

„Převážná většina advokátů ustanovených v tomto řízení do současné doby nechápe, že jsou opatrovníky dítěte, nikoli jeho obhájcem ve smyslu trestního řízení. V rámci jednání zpochybňují výsledky vyšetřování, hovoří o trestu o dítě, kdy opatření navrhaná dle § 93 zákona č. 218/2003 Sb. jsou opatřeními výchovnými, nikoli trestní sankcí.“ (SZ)

„Opatrovník nezletilého – přístup jakoby k mladistvému obviněnému – není vždy výchovné pro vývoj dítěte“ (OSPOD)

Pouze jednou se mezi odpověďmi na otevřené otázky vyskytl přímo návrh na snížení věkové hranice trestní odpovědnosti. Jednalo se o pracovníka OSPODu.

Za zmínku stojí i následující postřeh, který poukazuje na to, že problém je třeba vnímat i šířeji i mimo oblast soudnictví ve věcech mládeže:

„Začátek kriminální kariéry mnohých dětí je datován do středního či staršího školního věku. Většinou jde o drobné delikty spadající do přestupkového zákona. Tato protiprávní činnost není policií příliš důkladně vyšetřována, a to s poukazem na nevelkou výši škody a nízký věk pachatele, který dosud není za přestupek odpovědný. Rovněž úředníci přestupkových oddělení věc odkládají pro nedostatek věku administrativně, aniž by si pachatele a jeho zákonné zástupce předvolali, zjistili řádně skutkovou podstatu, provedli dokazování, a upozornili na sankce, pokud by se takového jednání dítě dopustilo ve vyšším věku. Skutkem se tak vážně zabývají pouze kurátoři pro děti a mládež, kde zvláště u dlouhodobých klientů nemá pohovor ani upozornění u dětí či rodičů z mnoha důvodů větší dopad. Dítě tak získává informaci, že ačkoliv kradlo (někoho napadlo, něco úmyslně poškodilo apod.), dopustilo se jen marginálního skutku, kterým se nikdo vážně nezabývá, tedy, že se nic moc nestalo.“ (OSPOD)

V rámci tohoto expertního šetření byly získané informace zpracovány ještě dalším způsobem statistického zpracování.⁴⁷ Výsledky zde v tomto případě zpracování naznačují, že pokud se jedná o názory na faktory, které mohou omezit či zabránit možné kriminální recidivě mladistvého pachatele, bylo zjištěno, že dotázaní z řad pracovníků OSPOD signifikantně méně často⁴⁸ přikládají význam *kvalitnímu zapojení PMS v provádění mediace* ve srovnání s ostatními profesními skupinami, a naopak, dle předpokladu, výrazněji větší význam mu přiřadili respondenti z řad PMS.

Stejně tak státní zástupci statisticky významně⁴⁹ častěji přisuzují preventivní vliv *práci státního zástupce v souladu s principy ZSM* a tento faktor na druhé straně považují za méně významný respondenti z OSPOD. *Odpovědný přístup advokáta při obhajobě* vnímají jako mírně významnější soudci soudu pro mládež než ostatní profesní skupiny.

Nestrannému objektivnímu projednávání případu u soudu přičítají poněkud vyšší význam všechny profesní skupiny s výjimkou OSPOD; podobně tomu je u názoru na *adekvátní způsob řešení předchozího provinění*, i v tomto případě mu OSPOD přičítá menší význam (nikoli již statisticky významně). Pracovníci OSPOD patrně přičítají váhu jiným faktorům, jak částečně plyne z dalších výsledků.

Současné možnosti zahrazení odsouzení u mladistvých vnímá naopak PMS jako mírně významnější než ostatní respondenti, což patrně souvisí s tím, že např. v rámci dohledu řeší s mladistvými problémy s nalezením zaměstnání.

Zaměříme-li pozornost na faktory *zvyšující nebezpečí kriminální recidivy*, zjistíme poněkud vyšší rozrůzněnost názorů na jednotlivá tvrzení podle profesních skupin. Soudci pro mládež se poměrně často ve svých názorech odlišují od ostatních sledovaných profesních skupin, např. na rozdíl od ostatních skupin signifikantně méně často⁵⁰ posuzují (více podceňují) jako faktor zvyšující nebezpečí kriminální recidivy *nízký věk mladistvého při započetí kriminální kariéry*, dále *nepochopení důsledků předchozího trestního řízení a uložení sankce*, *selhání pachatele při výkonu předchozích opatření dle ZSM*, *požívání nealkoholových drog*, *gamblerství* a méně výrazně i *život s delikventní populací*.

Statisticky významně⁵¹ se dále odlišuje skupina pracovníků PMS, kteří mnohem častěji označili položku *v dětství vychovávan v institucích* jako faktor zvyšující nebezpečí recidivy. Položka *způsoby jednání nepřijímané většinou společností* respondenty jasně rozdělila. Zatímco soudci pro mládež tomuto faktoru přikládají signifikantně nižší význam⁵², pracovníci OSPOD naopak výrazně vyšší význam, než je průměr celého výzkumného souboru.

47 Toto zpracování bylo provedeno jiným způsobem než předchozí výpočty (koeficienty). Bylo použito bipolárních škál, tzn., že z původních šestibodových byly sloučeny body 1–3 a body 4–6 původních škál a takto upravená data byla statisticky testována.

48 Na hladině významnosti 0,05.

49 Na hladině významnosti 0,01.

50 Na hladině významnosti 0,01.

51 Na hladině významnosti 0,05.

52 Na hladině významnosti 0,01.

Faktor *touha po dobrodružství* je statisticky významně⁵³ výše hodnocen pracovníky PMS, a naopak níže státními zástupci specializujícími se na mládež. Položka *touha někoho psychicky či fyzicky ovládat* získala větší podporu jako faktor zvyšující recidivu u skupiny u pracovníků OSPOD, menší význam mu přisuzují soudci soudu pro mládež.

Závěrem této části empirického zkoumání je možno konstatovat, že názory našich expertů se v zásadě až na výjimky neliší od poznatků, které zprostředkovávají světové kriminologické výzkumy v této oblasti. Recidiva mladých lidí se výrazně odvíjí jednak od jejich způsobu života a jejich životních podmínek před spácháním prvních deliktů, jednak od adekvátnosti reakcí společnosti na jejich asocialitu. Vhodné reakce společnosti mají řadu proměnných, vnějších i vnitřních podmínek pro jejich aplikaci u konkrétního jedince, které je třeba důsledně vážit před uskutečněním nějakého zásahu. Úspěšnost zásahů má své časové dimenze, ze kterých je nejdůležitější včasný zásah proti asocialitě dítěte či podmínkám, které tuto asocialitu produkují. V případě, kdy se mladistvý již dopouští antisociálního jednání, je třeba tuto jeho tendenci mírnit či zastavovat vhodnými individualizovanými opatřeními, které budou zaměřené odpovídat na typ problému a zároveň podporovat faktory, které budou pozitivně podporovat jeho desistenci.

III.2. Sonda do trestních spisů mladistvých pachatelů

Druhým postupem, který měl přiblížit zkoumanou problematiku kriminality recidivujících mladistvých, byla sonda do jejich trestních spisů. Za vhodný pramen kriminologického poznání o problematice recidivy jsme trestní spisy považovali zejména proto, že zákon č. 218/2003 Sb. stanovuje v § 55 a § 56 poměrně podrobné požadavky na zjištění poměrů mladistvého – ty informace mají být zjišťovány „se zvláštní pečlivostí“ – a též na podání zprávy orgánům činným podle tohoto zákona o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého, jakož i o jeho životní situaci.

Pro analýzu trestních spisů jsme zvolili okresní soudy, z nichž polovina byla situována do krajských měst a druhá polovina pak do náhodně zvolených měst se sídlem okresního soudu v týchž krajích. Výzkumná strategie se zaměřila na vyhledání recidivních pachatelů provinění metodou postupných kroků.

V první fázi jsme se zaměřili na analyzování soudních spisů, a spisů státních zastupitelství těch mladistvých občanů ČR, kteří spáchali provinění po 15. roce věku a byli za ně v roce 2015 souzeni (a pravomocně odsouzeni, resp. bylo pravomocně rozhodnuto o odklonu) prvoinstančními soudy či státními zástupci⁵⁴ a zároveň, kteří v okamžiku pravomocného rozhodnutí projednávaného provinění nedosáhli 18. roku věku (nebyli zletilí), a nebyli dosud dle RT odsouzeni za jiné provinění. Vzhledem k tomu, že výše

53 Na hladině významnosti 0,01.

54 Jednalo se o věci, které v 1. stupni projednávaly okresní soudy (resp. městský soud v Brně, a to vzhledem k tomu, že agenda projednávaná před krajskými soudy je specifická, lze předpokládat, že často by nebylo možné hodnotit recidivu s ohledem na délku řízení a vyšší míru pravděpodobnosti, že mladistvý bude ještě vykonávat nepodmíněně odsouzení k trestnímu opatření odnětí svobody. Zároveň jde v případě mladistvých o zanedbatelný počet případů – např. v roce 2015 činil podíl mladistvých odsouzených v řízení před krajskými soudy pouze 2,4 % ze všech odsouzených mladistvých.

uvedené výběrové kritérium vylučovalo ze zkoumaného vzorku příliš mnoho respondentů, a to především z důvodu průtahů soudního řízení, přistoupili jsme k doplnění souboru o mladistvé se shodnými výběrovými kritérii, avšak bez vyřazení mladistvých, kteří již dovršili osmnáctý rok věku v době rozhodnutí:

Do výzkumných souborů byly tak zahrnuty všechny dostupné soudní spisy (případně spisy SZ) mladistvých z 16 vybraných okresních soudů a státních zastupitelství, kteří byli:

- a) v prvním pololetí roku 2015 soudem pravomocně shledáni vinnými proviněním, a kterým soud uložil trestní opatření, výchovné opatření nebo ochranné opatření nebo případ byl soudem či státním zástupcem vyřešen odklonem (v době, kdy jejich věk nepřesáhl 18. rok).
- b) ve třetím čtvrtletí roku 2015 soudem pravomocně shledáni vinnými proviněním, a kterým soud uložil trestní opatření nebo výchovné opatření nebo ochranné opatření nebo jejichž případ byl vyřešen soudem odklonem (bez ohledu na věk při vyřešení případu).

Vzhledem k určité odlišnosti výběrových kritérií považujeme za potřebné upozornit na některé rozdíly mezi oběma výběrovými soubory s tím, že jsme je nepovažovali za natolik závažné, aby bránily sloučení obou souborů a jejich následnému zpracování a interpretaci. První skupina se signifikantně odlišovala od druhé zejména v zastoupení mužů a žen ve vzorcích (vyšší počet chlapců u druhé skupiny), v kvalitě bydlení (zde bylo větší zastoupení nestandardně bydlících u druhé skupiny, čímž byly míněny zejména přeplněné a neudržované byty, příp. bydlení na ubytovnách) a ve velikosti místa bydliště (mladiství z první skupiny bydleli častěji v nejmenších lokalitách (na vesnicích) a mladiství z druhé skupiny ve větších městech) a četnosti ukládání odklonů, přičemž první skupině mladistvých byl odklon ukládán častěji než mladistvým druhé skupiny.⁵⁵

Ze spisů jsme tedy celkově analyzovali údaje o 170 mladistvých, kteří se posléze rozdělili na podsoubor mladistvých nerecidivujících (105 jedinců) a recidivujících (65 jedinců). Tuto skutečnost jsme si ověřovali na základě popisu 170 trestních rejstříků, přičemž jsme zde nevycházeli z celkového počtu všech záznamů v RT, ale řadili jsme sem jen případy pravé, či nepravé recidivy, resp. **konečná rozhodnutí**, za jednotlivé sbíhající se či pokračující trestné činy (případně věci vyřízené odklonem za provinění, které mladistvý spáchal po vyhlášení konečného rozhodnutí za první provinění).⁵⁶ Pouze ty mladistvé, u kterých bylo zaznamenáno 2 a více těchto konečných rozhodnutí, považujeme v našem výzkumu za recidivisty.

12 % mladistvých (tj. 21 jedinců), jejichž spis jsme analyzovali, nemělo v RT žádný záznam. V těchto případech se jednalo o delikty, které byly úspěšně vyřešeny odklonem, nebyla zjištěna další trestná činnost a záznam o odklonu v RT již nebyl evidován.

55 Tento rozdíl v aplikaci odklonů lze vysvětlit tím, že v druhé fázi již nebyly zpracovávány spisy SZ.

56 Mezi tato konečná rozhodnutí o prvním odsouzení jsme řadili i případy, kdy bylo rozhodnuto odklonem, byla užitá některá z forem alternativ k uložení trestního opatření a zároveň jsme nepřihlíželi k tomu, zda v mezidobí nebylo rozhodnutí zahlazeno. To proto, že cílem našeho výzkumu bylo zaměřit se na to, zda po první užití trestněprávní intervencí se mladistvý znovu dopustil dalšího provinění.

Přibližně u poloviny všech zkoumaných mladistvých (84 jedinců = 49 %) se v době, kdy probíhal výzkum (tzn. v období přibližně tří let),⁵⁷ neobjevil v RT další záznam o odsouzení (tedy mladistvý/á měl/a pouze jeden záznam), tedy sledovaná osoba se nedopustila další trestné činnosti (resp. případná další trestná činnost nebyla zaznamenána).

Dohromady se tedy recidivy nedopustilo ve sledovaném období 105 mladistvých (62 %). Naopak 65 (38 %) mladistvých se dle RT další trestné činnosti dopustilo. Vezmeme-li tento počet za základ pro posouzení recidivy, zjišťujeme, že zhruba polovina z těchto mladistvých (31 mladistvých = 48 %) se dopustila recidivy pouze jednou (měli v RT dva záznamy), 24 původně odsouzených (52 %) se jí však dopustilo vícekrát. Dva až tři další takové záznamy jsme našli u 29 mladistvých (45 %), blíže viz tabulka 8.

Tabulka 8: Mladiství pachatelé dle počtu konečných rozhodnutí dle RT

Počet konečných rozhodnutí	Abs. č. pachatelů	%
Žádný záznam	21	12
1	84	49
Celkem nerecidivistů	105	61
2	31	18
3	16	10
4	13	8
5	4	2
7	1	1
Celkem recidivistů	65	39
Celkem	170	100

Ve výzkumném vzorku převažovali muži (85 %), 15 % pak připadlo na mladistvé dívky. Mimo město bydlelo pouze 15 % mladistvých, bydliště odsouzených mladistvých se tak koncentruje především do velkých měst (v krajských městech bydlela většina stíhaných mladistvých – 64 %), a to bez ohledu na to, zda se jednalo o mladistvé recidivující (67 %) či nerecidivující (63 %). Velká města jsou tak dvojnásobně častěji místem bydliště delikventní mládeže než malé obce (viz tabulka 9).

Tabulka 9: Bydliště mladistvých dle velikosti obce

Mladiství:	město						malá obec		celkem	
	krajské		okresní		jiné		vesnice			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivní	44	66,6	6	9,1	11	16,7	5	7,6	66	100,0
nerecidivní	64	62,7	1	1,0	16	15,7	21	20,6	102	100,0
celkem	108	64,2	7	4,2	27	16,1	26	15,5	168	100,0

57 Informace o recidivě zjišťovány ke stavu v RT v období května až července 2018.

Údaje také naznačují, že pokud jsou souzení mladiství z nejmenších obcí, jsou častěji nerecidivisty, což lze pravděpodobně přičíst tomu, že v malých lokalitách stále existuje podstatně větší sociální kontrola (obecně jsme však nenalezli signifikantní rozdíl mezi soubory).

O kvalitě bydlení mladistvých delikventů jsme se ze spisů moc nedozvěděli (u 63 mladistvých nebylo možno ze spisů tento údaj získat), vyhodnotili jsme ale, že nejméně v 15 % případů nejsou bytové podmínky dobré, ať již tím, že posuzovaní bydleli s rodinou na ubytovně nebo v přeplněných či špatně vybavených bytech. Nicméně zhruba tři mladiství z pěti (60 %) bydleli pravděpodobně ve standardně přiměřených bytech. V této souvislosti je vhodné si povšimnout, že to byli častěji mladiství z podsouboru nerecidivujících, kteří takové byty obývali. Naopak – institucionální bydlení⁵⁸ zaznamenáváme u čtvrtiny případů v podsouboru recidivujících.

Tabulka 10: Kvalita bydlení mladistvých

Mladiství:	Přiměřené		Nestandardní (např. ubytovny)		Jiné – např. instituce		Celkem	
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivní	19	40,4	16	34,0	12	25,5	47	100,0
nerecidivní	45	75,0	10	16,6	5	8,4	60	100,0
Celkem	64	59,8	26	24,3	17	15,9	107	100,0

Důležitým údajem je také to, s kým mladistvý bydlel v době spáchání prvního provinění deliktu. V té době žila přibližně jedna třetina z nich se svými rodiči či alespoň s jedním vlastním rodičem. V období startu delikvence ve věku mladistvých se v tomto aspektu respondenti v zásadě nelišili – v obou podsouborech tuto skutečnost zaznamenáváme v 35 %. Za povšimnutí však stojí, že recidivující mladiství žili ve srovnání s nerecidivujícími 3x častěji v prostředí institucí. Ve spisech bylo občas naznačeno, že v některých případech žije mladistvý (mladistvá) již samostatně, často s nějakým partnerem či partnerkou. Ve spisech to jednoznačně bylo uvedeno pouze ve 2 % případů, lze ale předpokládat, že tento údaj má značnou latenci (údaj nebývá soudem zjišťován, ve spisech je obvykle uváděna spíše adresa trvalého bydliště či adresa bydliště rodiče/ů a o faktickém současném soužití mladistvých se dozvídáme pouze z náznaků).

Údaj o množství sourozenců mladistvého jsme ve spisech našli u 139 případů mladistvých. Na jednoho odsouzeného mladistvého (u kterého jsme tento údaj dohledali) připadalo průměrně 2,7 sourozence, na mladistvé z recidivního podsouboru připadají průměrně 3 sourozenci, na mladistvé z nerecidivního podsouboru pak 2. To tedy znamená, že odsouzení mladiství mají v zásadě větší množství sourozenců, než odpovídá průměru běžné populace, a že recidivující mladiství pochází – ve srovnání s nerecidivujícími – z větších rodin. Bez sourozenců (jedináčci) bylo v obou souborech pouze 9 % mladistvých.

58 Tzn. zejména pobyt v nějaké institucionalizované formě výchovy ve školských zařízeních.

Tabulka 11: Počet sourozenců recidivních a nerecidivních mladistvých

Mladiství:	Nemá sourozence		Jeden až dva sourozenci		Tři až čtyři sourozenci		Pět a více sourozenců		Celkem	
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivní	7	11,6	27	45,0	16	26,7	10	16,7	60	100,0
nerecidivní	8	8,1	69	69,7	15	15,1	7	7,1	99	100,0
Celkem	15	9,4	96	60,4	31	19,5	17	10,7	159	100,0

Z kriminologického hlediska je důležitá informace o tom, zda vedle delikvence provázely život odsouzeného i jiné problematické životní okolnosti, nějaké další sociálně patologické problémy. I zde musíme konstatovat, že tyto důležité údaje nebyly často ve spisech bohužel standardně dohledatelné. Relativně častěji se ze spisů dozvídáme o vztahu odsouzeného k alkoholu, tento údaj byl nějak zohledněn u 50 mladistvých (tedy pouze u necelých 30 % obou podsouborů), přičemž pouze u 6 mladistvých je negativní vztah k alkoholu jasně deklarován. Lze bohužel předpokládat, že alespoň občasná konzumace alkoholu bude u delikventní populace mladistvých značně rozšířenější, než ukazuje přiložená tabulka. Ze spisu však můžeme pouze doložit, že závažné problémy s požíváním alkoholu byly zaznamenány u 14 mladistvých. Dá-li se z takto okleštěných čísel něco uzavřít, pak si lze povšimnout toho, že abstinence je častěji zaznamenána u mladistvých, kteří nebyli opětovně souzeni a naopak, hlubší kontakt s alkoholem se vyskytoval u těch mladých lidí našich podsouborů, kteří opětovně stanuli před soudem (viz tabulka 12).

Tabulka 12: Kontakt s požíváním alkoholu

Mladiství:	Vztah k alkoholu ve spisech o mladistvých						Celkem	
	Negován		Zmíněn jako nezávažný		Zmíněn jako problém			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivní	1	4,8	12	57,1	8	38,1	21	100,0
nerecidivní	5	17,2	18	62,1	6	20,7	29	100,0
Celkem	6	12,0	30	60,0	14	28,0	50	100,0

Informace ze spisů ukazují, že odsouzení byli v kontaktu s nealkoholovými drogami. Informace o kontaktu s marihuanou byly sice ve spisech o něco více dostupné, přesto však vypovídaly pouze o 60 mladistvých, což je z celého vzorku pouze něco málo přes třetinu (35 %). Ke zneužívání THC docházelo nejméně u 32 % souzených mladistvých, masivně však byla tato látka zneužívána u pětiny odsouzených (20 %). Při třídění druhého stupně zjišťujeme, že závažný kontakt s THC je vykazován v obou podsouborech v zásadě shodně, pouze v souboru nerecidivistů je častěji uvedeno, že mladistvý tuto drogu nezneužíval, resp. je konstatována abstinence.

Tabulka 13: Kontakt s THC

Mladiství:	Vztah k THC ve spisech o mladistvých						Celkem	
	Negován		Zmíněn jako nezávažný		Zmíněn jako problém			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivní	0	0,0	13	46,4	15	53,6	28	100,0
nerecidivní	6	18,8	7	21,8	19	59,4	32	100,0
Celkem	6	10,0	20	33,3	34	56,7	60	100,0

Informaci o zneužívání či kontaktu s tvrdými drogami jsme ze spisu získali sporadicky, a to pouze u 35 mladistvých. Lze odhadnout, že tvrdé drogy bývají zřejmě v okruhu mladistvých odsouzených používány podstatně hojněji, než se ze spisů podařilo doložit. Informace ze spisů totiž pouze konstatují, že nezávažný kontakt (experiment) či trvalejší fetišování se vyskytlo minimálně u 15 % odsouzených našich vzorků a že abstinence vzhledem k těmto psychotropním látkám byla konstatována pouze u 9 mladistvých. U tohoto údaje lze předpokládat značnou latenci, soud se o této okolnosti životního stylu dozvídá spíše náhodou.

Tabulka 14: Zneužívání tzv. tvrdých drog

Mladiství:	Vztah k tzv. tvrdým drogám ve spisech o mladistvých						Celkem	
	Negován		Zmíněn jako nezávažný		Zmíněn jako problém			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivní	1	4,8	7	33,3	13	61,9	21	100,0
nerecidivní	8	57,1	0	0,0	6	42,9	14	100,0
Celkem	9	25,7	7	20,0	19	54,3	35	100,0

Ve výrazné latenci též zůstal údaj o tom, do jaké míry mladiství odsouzení navštěvovali herny s výherními automaty. Údaj o výskytu návštěv heren se podařilo dohledat pouze u 4 souzených, ve všech těchto případech byla konstatována incidence. Zdá se ovšem, že této problematice, jako součásti případného negativního stylu života, nebyla věnována patřičná pozornost. Nějaké další asociální tendence byly konstatovány u 78 odsouzených, přičemž tyto tendence byly častěji konstatovány u mladistvých recidivního podsouboru – tři pětina recidivistů (61 %) a zhruba třetina nerecidivistů (36 %).

Duševní zdraví či psychické problémy by měly být též důležitým ukazatelem pro soud, zejména pro pochopení geneze vývoje provinění, ale i při úvahách o trestu a celkové strategii nápravy. Očekávali jsme proto, že této okolnosti bude věnována intenzivní pozornost, že soudní spis bude přesněji dokumentovat stav psychického zdraví souzeného. Pouze u 10 % odsouzených mladistvých byl výskyt psychických problémů výslovně negován a naopak u 63 % mladistvých zůstala tato oblast v materiálech soudního spisu zcela bez povšimnutí. Podařilo se zjistit, že výraznější problémy v oblasti psychického zdraví mělo 15 % souzených mladistvých a dalších 12 % mělo problémy naznačené. Přitom je možno

uvést, že problémy tohoto rázu byly relativně častěji zaznamenány u recidivního podsouboru, kde z 66 mladistvých byly psychické problémy konstatovány u cca třetiny z nich (35 %), zatímco u podsouboru nerecidivistů v 22 %.

Podobně tomu bylo u problémů psychiatrického rázu (byl sledován údaj o nějaké formě psychiatrické léčby). Z celkového množství 170 odsouzených jsme se v 68 % případů ze soudních spisů nedozvěděli ani kladnou, ani zápornou informaci o kontaktu odsouzeného mladistvého s psychiatrickou pomocí, v 14 % případů byla psychiatrická diagnóza otevřeně negována, u 18 % případů pak zaznamenáváme kontakt s psychiatrickou léčbou (10 % bylo závažnějšího rázu, 8 % diagnostické vyšetření či pozorování). Pokud jde o často zmiňovanou poruchu, projevující se v obtížně zvladatelném chování dětí – ADHD, byla ve spisech zjištěna u 9 % mladistvých, přičemž ovšem u 87 % případů nebyla o této problematice podána žádná – ani kladná, ani záporná – informace (u 5 % byl syndrom ADHD ve spisu výslovně negován).

Již výše jsme konstatovali, že zhruba každý desátý odsouzený (12 %) žil mimo vlastní rodinu, tedy byl z rozličných důvodů poruch výchovného prostředí rodinného zázemí umístěn ve výchovných institucích, což znamená, že negativní vliv vlastní rodiny byl v průběhu jeho života zásadním způsobem omezen. Zajímali jsme se též o výchovné prostředí v rodinách ostatních odsouzených mladistvých. Podle poměrně kusých údajů uvedených v soudním spise (pokud ve spise byly vůbec uvedeny) bylo možno přibližně u čtvrtiny odsouzených (29 %) považovat charakter výchovného prostředí rodin za více méně bezproblémový (či jsme se ze soudních spisů nedozvěděli žádné závažnější negativní informace o jejich fungování). Jednalo se o rodiny, ve kterých byli přítomni oba rodiče (sezdaní i nesezdaní) a nebyly zmíněny problémy, které by musely řešit instituce. Za částečně narušené jsme považovali rodiny (těch bylo 42 %), kde došlo k rozvodu či rozchodu vlastních rodičů, ale žádné další závažnější problémy nebyly ve výchovném prostředí souzeného mladistvého zmíněny.

Bylo-li obtížné zjistit informace o strukturálních charakteristikách výchovného prostředí souzených mladistvých, bylo ještě obtížnější dopátrat se ve spisech emočního charakteru výchovného prostředí, tedy informací o tom, jakou podporu a citové zázemí poskytovala rodina delikventním teenagerům. Analýzou spisů bylo zjištěno, že této problematice velmi často nebývá věnována zásadnější pozornost, takže ve 30 % případů si bohužel nebylo možno udělat na tuto, pro resocializační snahu zásadně důležitou, oblast jakýkoliv plausibilní názor. Dalších cca 40 % zpráv obsažených v soudních spisech bylo natolik nekonkrétních, že se z nich nebylo možno dozvědět nic o případném vybočení rodiny z akceptovatelné úrovně emočních vztahů. A tak z dostupných spisových informací lze doložit pouze to, že v nejméně 30 % případů byla rodinná emoční situace problémová, že mladistvý vyrůstal v emočně vypjatém prostředí, zajímavé však je, že za takové je častěji označována emoční situace – tentokrát – v rodinách nerecidivistů.

V této souvislosti se ovšem nelze ubránit podezření, že zprávy o rodinách mladistvých se posuzovatelům lépe zpracovávají u rodin nerecidivních mladistvých, které jsou více přístupné anamnestickému mapování (a které se navíc pravděpodobně vyznačují i častější schopností sebereflexe ve vztahu k příčinám delikvence svých dětí) než v rodinách mladistvých recidivistů, které se snaží rodinné zázemí vnějšímu pozorovateli spíše účelově zastřít.

U většiny zkoumaných jedinců byla ve výchově přítomna matka (pouze u 4 % se na výchově z nějakého důvodu nepodílela a dále ve 2 % zemřela). Je ovšem třeba konstatovat, že u 14 % odsouzených mladistvých pro provinění informace o matce chyběly úplně.

Z celkového množství všech odsouzených mladistvých tak byla péče matky o dítě (viz tabulka 15) zhodnocena jako bezproblémová v 40 % případů (lépe řečeno v soudních spisech nebyly uvedeny žádné informace o nějakých závadách péče matky), naopak péče se závažnějšími nedostatky byla konstatována u 31 % matek obžalovaných. Větší problémy v péči byly ve spisech zaznamenány u matek recidivních mladistvých. Rozdíl mezi úrovní péče se projevil zejména v kategorii „dobrá péče“, kde matky nerecidivistů plní poněkud lépe svou výchovnou úlohu a ke své socializační a edukační úloze přistupují pravděpodobně odpovědněji.

Tabulka 15: Úroveň péče matky o mladistvého

Mladiství	Péče matky o mladistvého						Celkem	
	Dobrá		S problémy		Špatná			
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
recidivisté	13	24,1	18	33,3	23	42,6	54	100,0
nerecidivisté	43	50,0	22	25,6	21	24,4	86	100,0
Celkem	56	40,0	40	28,6	44	31,4	140	100,0

Velmi značnou latenci informací jsme zaznamenali i v informacích o otci mladistvého. Přibližně u čtvrtiny případů (24 %) v trestním spisu nebyly informace o otci souzeného vůbec jakkoliv zmíněny. S touto výhradou pak zjišťujeme, že odsouzení mladí lidé vyrůstali bez přítomnosti otců minimálně ve čtvrtině rodin (25 %). Z informací, které se podařilo ze spisů získat o v rodině žijících otcích, vyplývá, že dobrá péče o mladistvého byla pravděpodobně pouze u 40 % z nich. Zdá se tedy, že na zastavení antisociální činnosti dětí mají podstatně větší podíl matky než otcové mladistvých, které jsou v rodině více přítomny a projevují větší míru vhodné a odpovědné péče o mladistvé.

Dalších kriminologicky využitelných informací o rodičích bylo velmi málo, informace chyběly ve více než 90 % sledovaných položek: snažili jsme se u rodičů zachytit zmínky o kriminální infekci, o případném zneužívání návykových látek a jiných druzích asociálního chování, což se nám z dostupných údajů v trestních spisech nepodařilo zjistit. Stejně sporadické byly údaje o jiných vychovatelích (nevlastní otec a matka), a to i proto, že ve více než v 90 % rodin ve spisech další osoby podílející se na výchově nefigurovaly, ač v mnoha případech se v rodinách pravděpodobně pohybovaly a projevovaly svůj vliv. Na okraj této problematiky je třeba konstatovat, že se ze spisů většinou nepodařilo zjistit ani případnou kriminální zátěž dalších členů rodiny, zejména sourozenců souzeného mladistvého. Je ale možno konstatovat – jak již bylo uvedeno výše – že signifikantně více recidivujících mladých lidí pochází z rodin s větším množstvím sourozenců.

Tabulka 16: Úroveň péče otce o mladistvého

Mladiství	Péče otce mladistvého						Celkem	
	Dobrá		S problémy		Špatná		Abs.č	%
	Abs.č	%	Abs.č	%	Abs.č.	%		
recidivisté	20	40,8	8	16,3	21	42,9	49	100,0
nerecidivisté	26	38,8	19	28,4	22	32,8	67	100,0
Celkem	46	39,7	27	23,3	43	37,0	116	100,0

Naše představy o informační hojnosti spisového materiálu o mladistvých pachatelích – ve kterou jsme doufali ve smyslu požadavků zákona – se nenaplnily ani u dalších otázek, které směřovaly k objasňování kauzality trestné činnosti mladistvých. Mezi důležité absentující informace této kategorie patří např. údaje o výchovných stylech rodičů. Tento údaj totiž teprve umožňuje dokreslení rodinného klimatu, doplňuje poznatky získané o formální struktuře rodiny a umožňuje odhalit případná výchovná pochybení. Pro nedostatek informací (40 % v kategorii nezjištěno) je proto třeba dále prezentovaná zjištěná fakta posuzovat s obezřetností.

Informace o výchovném stylu v rodině nejčastěji svědčily o tom, že zhruba ve dvou pětinach rodin byl shledán výchovný styl bez závažnějších problémů, nicméně tato charakteristika se podstatně častěji vztahuje na rodinné zázemí nerecidivujících mladistvých (u rodin nerecidivistů je tato charakteristika v 51 % případů, u rodin recidivistů pak pouze v 15 %). Ze závadových výchovných stylů se v celém souboru mladistvých delikventů nejčastěji objevoval „ochranářský styl výchovy“ (21 %), na nějž jsme zejména usuzovali na základě zmínky ve zprávách OSPOD, že matka mladého provinilce ve škole či při pohovorech na OSPOD nerealisticky či agresivně obhajovala odsouzeného, nebo jeho přestupky nekriticky omlouvala (tento způsob výchovného stylu byl zaznamenán téměř shodně u obou souborů).

Největší rozdíl mezi výchovnými styly rodin mladistvých delikventů recidivního a nerecidivního podsouboru jsme našli v charakteristice „zanedbávající výchovný styl“. Ten se dal posoudit poněkud objektivněji, neboť bývá ve zprávách OSPOD často takto označen, popsán a dokumentován. Celkově se tato charakteristika objevila u jedné pětiny všech rodin odsouzených mladistvých (20 %), častěji však u rodin recidivních mladistvých (35 %) než u nerecidivistů (11 %). 18 % posouzení výchovného stylu bylo možno zařadit do sběrné kategorie „jiný nevhodný výchovný styl“ a 4 % byl pak zařazen pod označení „autoritářský styl výchovy“ – tento socializační styl se tedy ve výchovných postupech rodin delikventních mladistvých v zásadě nevyskytuje, a to ani u recidivního, ani nerecidivního podsouboru.⁵⁹

Důležitou oblastí v rámci socializace je bezesporu škola. Úspěšnost, či neúspěšnost ve vzdělávacím procesu vypovídá mnohé o situaci dítěte či mladistvého, nejednou spolupůsobí při rozvoji či odklonu asociálních či antisociálních tendencí. Vzdělávací situace

59 Opět je zde třeba brát v úvahu vysoký podíl případů, kdy se ze spisu nedal výchovný styl zjistit.

mladistvého na základní (případně střední) škole je tak určitě důležitou informací pro soud, informací, která pomáhá zvolit správný individualizovaný postup při úsilí o nápravu. Proto bylo nemilým překvapením, že informace o prospěchu a chování ve škole byla u některých souzených mladistvých zcela opomenuta, resp. nebyla o úrovni vzdělávání na základní škole či střední škole žádná využitelná zmínka.

Informaci o prospěchu na základním stupni škol jsme se dozvěděli z trestních spisů pouze u 91 odsouzených⁶⁰, což znamená, že tyto údaje nebyly v trestních spisech mladistvých k dohledání téměř u poloviny (46 %) případů. Jak ukazuje tabulka, výborný až průměrný prospěch mělo na základní škole 32 % odsouzených mladistvých. Naopak výrazně špatný prospěch vykazovalo 62 odsouzených, přičemž 34 (37 %) z nich alespoň jednou propadlo.

Tabulka 17: Prospěch mladistvých na základním stupni škol

Mladiství	Prospěch								Celkem	
	Výborný		Průměrný		Slabý		Propadá			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivisté	4	10,0	6	15,0	12	30,0	18	45,0	40	100
nerecidivisté	3	5,8	16	31,4	16	31,4	16	31,4	51	100
Celkem	7	7,7	22	24,2	28	30,8	34	37,4	91	100

Při pohledu na tabulku 17 je zaznamenatelné, že více prospěchově neúspěšní byli mladiství z podsouboru recidivistů, u nichž se množství opakování ročníku objevilo téměř v polovině případů (45 %). Zdá se, že negativní školní prospěch, resp. selhávání ve škole, je jedním z významných signálů nebezpečí rozvoje závažné delikventní dráhy v budoucnosti. Proto podceňování této informace neprospívá k dobrému komplexnímu resocializačnímu zásahu vůči souzenému mladistvému a zabraňuje patřičné individualizaci trestu či nápravného opatření. Naopak poznatek, že mladistvý se na základním stupni škol jevil jako prospěchově úspěšný žák, což vyžadovalo nesporně určité volní úsilí ve směru školní pozornosti a soustavné domácí přípravy, umožňuje zvolit při jeho resocializaci náročnější rozvojové programy, které jej s větší pravděpodobností přidrží na budoucí pozitivní životní dráze a zabrání recidivě. V případě problémů s prospěchem je pak třeba se zaměřit na důvody, které k němu vedly, a podle nich pak zvolit vhodné formy intervence tak, aby se mladistvý mohl úspěšněji zapojit do dalšího vzdělávání či získání potřebné kvalifikace v zaměstnání.

Problémy měli mladiství z našich vzorků na základní škole i s chováním (viz tabulka 18). Bohužel i zde musíme konstatovat neúplnost informací o této problematice, neboť i zde chyběl potřebný údaj u více jak třetiny (37 %) mladistvých, a to u 29 % mladistvých souboru recidivních pachatelů a u 42 % mladistvých souboru nerecidivujících. Údaje, které jsme mohli analyzovat, ukázaly, že z celkového množství souzených mladistvých pouze 13 žáků (12 %) bylo možno označit za bezproblémové, žáků s běžnými problémy (např. vyrušování, zapomínání úkolů apod.) pak bylo 28 (26 %). Jako velmi problémové

60 Do běžné ZŠ přitom bylo zařazeno 82 odsouzených.

bylo možno označit téměř polovinu současných souzených mladistvých (49 %) a jako nezvladatelné pak dalších 13 % dětí. Získané informace pak ukazují na skutečnost, že v podsouboru nerecidivujících mladistvých byla polovina těch, kteří svým chováním na základní škole v zásadě nevybočovali z průměru chování spolužáků (a nebyl mezi nimi ani jeden, který by mohl být označen za tzv. „nezvladatelného“), naopak v podsouboru recidivujících mladistvých se problémového chování závažnějšího rázu dopouštěly více jak tři čtvrtiny recidivistů (76 %) – za výrazně problémové bylo možno označit z nich 14, což je 30 %.

Tabulka 18: Chování mladistvých na základním stupni škol

Mladiství	Chování								Celkem	
	Vzorné		Srovnatelné s vrstevníky		Problémové		Výrazně problémové			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
recidivisté	3	6,4	8	17,0	22	46,8	14	29,8	47	100
nerecidivisté	10	16,7	20	33,3	30	50,0	0	0,0	60	100
Celkem	13	12,1	28	26,2	52	48,6	14	13,1	107	100

Zvláště jsme také sledovali fenomén záškoláctví. U podsouboru recidivistů tento fenomén nacházíme častěji než u mladistvých nerecidivujících, o jeho výskytu bylo referováno ve zprávách o souboru recidivistů ve 27 případech (41 %), u podsouboru nerecidivistů v 18 případech (17 %). Ukázalo se také, že záškoláctví bylo v recidivním souboru nejen častější, ale bylo spojeno i s větším počtem zameškaných vyučovacích hodin, někdy bylo možno hovořit o masivním záškoláctví, které bylo spojeno s desítkami – někdy i stovkami – neomluvených hodin.

Zprávy o souzených mladistvých se většinou vůbec nezmiňují o případné mobilitě žáků v rámci školy (přeřazení), či o přesunech mezi jednotlivými školami v regionu, nebo v případě závažnějších přesunů mezi regiony (např. stěhování). Z kriminologického hlediska jsou přesuny dítěte ve školním prostředí vysoce důležitým údajem, neboť mohou vypovídat jak o destabilizujících vlivech v životě žáka, tak na druhé straně o aktivitách školy či rodiny ve vztahu k zastavení nastoupené delikventní životní cesty. Z použitelných zpráv jsme se tak dozvěděli o nějakých vnitřních či meziškolních přesunech dítěte v 12 % případů, naopak v 15 % případů byla konstatována kontinuita školního prostředí bez zásadních změn.

Důležitým údajem o vývoji dítěte je jeho další studium po základním vzdělávacím stupni. O stavu zaškolení v době konání soudního procesu jsme se ve spisech dozvěděli v 86 % případů. Z dostupných informací je možno uzavřít, že zhruba třetinu (35 %) odsouzených je možno považovat za bezproblémové při přechodu na střední stupeň škol, neboť nedošlo k fluktuaci a vzdělávání úspěšně (nebo bez větších problémů) probíhá v oboru, který si mladistvý zvolil (resp. do kterého byl přijat). 14 % mladistvých zaznamenalo jeden přesun mezi vzdělávacími institucemi (tedy jednou přestoupili či změnili učební obor, nejčastěji náročnější učební obor vyměnili za méně náročný, na který více stačili a v tomto novém oboru pokračovali). Dalších 14 % studovalo sice na první vybrané škole (učilišti), ale

potýkali se tam s nejrůznějšími výchovnými problémy a/nebo s prospěchem. Ve vzorku byla však také přibližně desetina (11 %) mladistvých, kteří měnili obor či učiliště vícekrát a také vícekrát v plnění studijních nároků selhali, a to z důvodu prospěchu nebo chování.

Naše výsledky naznačují, že vzdělávací úspěšnost odsouzených není příliš dobrá. Zároveň bylo zjištěno, že v době soudního procesu ještě přes 8 % žáků navštěvovalo ZŠ, tedy nemělo dokončené základní vzdělání. Toto zjištění koresponduje s tím, že značná část odsouzených v minulosti opakovala jednou, či vícekrát ročník, a tím dochází k opožděnému ukončení základního vzdělání. Projevit se zde mohlo i to, že děti mohly mít (i opakovaný) odklad školní docházky.

Při porovnání mladistvých recidivistů a nerecidivistů ovšem zjišťujeme zásadní rozdíly v úspěšnosti následného studia. Očividný rozdíl mezi podsoubory je zejména obecně v pokusech zařadit se do nějakého středoškolského vzdělávání. Recidivisté jsou v tomto ohledu podstatně laxnější, celé dvě pětiny z nich se vůbec nepokusily o přijetí na nějakou střední školu či učební obor (takových jedinců je v nerecidivním podsouboru procentuálně méně – 17 %). Naproti tomu nerecidivující mladiství výrazně dominují v ukazateli úspěšného přesunu na středoškolskou úroveň, v přesunu „první volby“, tedy ve schopnosti si vybrat vhodný učební obor a setrvat v něm. Zhruba polovina mladistvých nerecidivistů je tak ve volbě pracovního zaměření stabilizovaná.

Tabulka 19: Studium na středním stupni vzdělávání

Mladiství	Bez pokusu přejít na střední školu		Opakované neúspěšné pokusy o střední školu		Jeden přesun v rámci střední školy		Stejná střední škola s problémy		Úspěšný přesun ze ZŠ		Celkem	
	a.č.	%	a.č.	%	a.č.	%	a.č.	%	a.č.	%	a.č.	%
recidivisté	22	40	7	13	9	16	10	18	7	13	55	100
nerecidivisté	16	17	9	10	12	13	11	12	44	48	92	100
Celkem	38	26	16	11	21	14	21	14	51	35	147	100

Jak již bylo řečeno, recidivující mladiství se nejen odlišují od nerecidivních ve snaze najít si nějaké středoškolské pokračování svého vzdělání, ale odlišují se též v úspěšnosti svých případných pokusů. Recidivisté mají častěji v učebním oboru již zpočátku zásadnější problémy, v lepším případě častěji mění původní obor (a studijní situace se nezlepšuje), v horším případě ze školy – nuceně (vyloučení) či z vlastního rozhodnutí – trvale odcházejí a nepokoušejí se tuto situaci změnit.

Na studium na střední škole se ale můžeme podívat i z jiného pohledu. Na středních školách studovalo bez závažnějších výchovných či kázeňských problémů 34 % mladistvých, k nimž můžeme – více méně – přičíst i ty, kteří vykazovali jen občasné či nezávažné výchovné přestupky (17 %). Tedy polovina mladistvých odsouzených se pohybovala ve středoškolském (především v učňovském) školství bez závažnějších kázeňských problémů, nemuselo být vůči nim ze strany školy nijak zásadněji zasahováno. Naopak se ovšem se závažnými výchovnými problémy, kdy na problém již nějak kázeňsky reagovala škola

(učitelská či ředitelská důtka, zhoršená známka z chování, případně – podmíněně či faktické – vyloučení), se potýkalo 48 % recidivujících mladistvých, ale též 33 % mladistvých nerecidivujících.

Ve starším školním věku a na počátku přechodu na školu střední se odsouzení mladiství poměrně často sdružují v partách. To je sice obecně běžná situace u dospívajících, z našeho pohledu však velmi záleží na tom, jakého charakteru konkrétní party jsou a co mladiství od nich očekává. V trestních spisech se poměrně málo hovoří o vrstevnických vztazích, z celkového množství zkoumaných případů se o této skutečnosti dozvídáme pouze v 52 případech (30,6 %), u recidivních mladistvých pak v 23 případech (35,4 %). Z těchto kusých zpráv vyplynulo, že všichni recidivující mladiství se pohybovali v delikventních partách, které byly v častých případech též propojeny s toxikomanickou subkulturou. U nerecidivujících mladistvých zaznamenáváme v 9 % případů též jiné než závadové skupiny vrstevníků.

Souhrnně můžeme konstatovat, že ve výše probíraných charakteristikách se soubory recidivujících a nerecidivujících mladistvých pachatelů signifikantně⁶¹ lišily v neprospěch rodin recidivistů s větším počtem dětí, v rodinách recidivistů bylo častěji 4 a více dětí. V rodinách recidivistů jsme rovněž výrazně častěji nacházeli informace o otcích, kteří v rodinách buď chyběli, nebo – pokud v rodině alespoň část dětství zkoumané osoby byly – velmi špatně plnili svoji roli otce. Na výchově se tito otcové buď nepodíleli vůbec, nebo volili nepřiměřené výchovné zásahy. Poněkud odlišná byla situace v případech matek. V rodinách recidivistů sice byly matky statisticky významně⁶² častěji fyzicky přítomny, ovšem jejich výchovné jednání vůči dětem bylo hodnoceno zúčastněnými institucemi jako výrazně méně kvalitní než v rodinách nerecidivistů. Celkově tak zjišťujeme, že mladiství recidivisté častěji vyrůstali v problémovém výchovném prostředí. Dále zjišťujeme, že mladiství nerecidivního souboru statisticky významně častěji pokračovali ve vzdělávání po absolvování základního školství než recidivisté.

Současná kriminalita mladistvých měla ovšem nejednou své prvopočátky v době před 15. rokem jejich věku. Snažili jsme se tuto důležitou informaci ze současných trestných spisů získat, ale k této problematice jsme tam nenalezli mnoho informací, ať již svědčících o registrovaných antisociálních činech v dětském věku, či naopak negujících dětskou antisocialitu. Z celkového množství 170 analyzovaných životních osudů mladistvých odsouzených jsme informaci o jinak trestných činech před 15. rokem věku v současných soudních spisech zaznamenali pouze v 21 případech (12 %), situace u ostatních odsouzených zůstala v informační latenci. O zjištěných údajích lze říci, že v 10 případech byl jinak trestný čin spáchán opakovaně a v 11 případech pouze jedenkrát.

Činy jinak trestné, o kterých jsme měli informaci, byly páčány nejčastěji ve věku těsně před dosažením hranice 15 let, v deseti případech však před 13. rokem věku v současnosti odsouzených mladistvých (z tohoto počtu dva dokonce před 10. rokem). Nejčastěji se vy-

61 Na hladině významnosti 0,05. (Je třeba konstatovat, že některé výsledky mohou být ovlivněny značným počtem chybějících informací, tzn., že z celého souboru 170 spisů (= 100 %) chybělo u některých proměnných až 80 % údajů. Za evidentní signifikance jsme proto považovali statistické závislosti u těch proměnných, u kterých chyběla maximálně pětina údajů.)

62 Na hladině významnosti 0,01.

skytovaly činy jinak trestné majetkové povahy (16 případů). Jako reakce na tyto činy bylo nejčastěji uloženo napomenutí – ve 4 případech, sporadicky se objevovalo uložení ochranné výchovy, dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného programu ve středisku výchovné péče či uložení výchovné povinnosti.

Při analýze spisového materiálu jsme se též zajímali o to, jaká provinění byla nejčastěji předmětem prvního trestního řízení po 15. roce věku. Jednoznačně se ukázalo, že mladiství stanuli před soudem především pro provinění krádeže podle § 205 TrZ. – toto provinění se v rozsudcích celkově vyskytlo v 48 případech (28 %), častěji u později recidivujících mladistvých (34 %) než u těch, kteří byli řešeni orgány ochrany práva pouze jednou (25 %) – viz tabulka 20.

Na druhém místě se vyskytovalo provinění výtržnictví podle § 358 TrZ, kterého se mladiství dopustili ve čtvrtině případů (25 %), a to tentokrát hojněji v podsouboru prvotrestaných (26 %) než v podsouboru recidivistů (15 %). Častěji se vyskytla též provinění podle § 146 TrZ (těžké ublížení na zdraví) a § 228 TrZ (poškození cizí věci). Oba tyto typy provinění se v celém souboru vyskytovaly zhruba v 15 % případů, procentuálně častěji u nerecidivistů než recidivistů.

Tabulka 20: Provinění, která se častěji⁶³ vyskytla při prvním rozhodování soudu (seřazeno dle četnosti u všech mladistvých).

§	Mladiství					
	Recidivisté		Nerecidivisté		Všichni	
	Abs. č.	%	Abs. č.	%	Abs. č.	%
205	22	33,8	26	24,8	48	28,2
358	10	15,4	27	25,7	37	24,8
146	6	9,2	21	20,0	27	15,9
228	7	10,8	19	18,1	26	15,3
173	12	18,5	4	3,8	16	9,4
283	0	0,0	13	12,4	13	7,6
187	4	6,2	9	8,6	13	7,6
178	8	12,3	4	3,8	12	7,1
234	7	10,8	5	4,8	12	7,1
175	1	1,5	5	4,8	6	3,5
145	3	4,6	1	1,0	4	2,4
207	2	3,1	1	1,0	3	1,8
209	2	3,1	1	1,0	3	1,8
367	1	1,5	2	1,9	3	1,8
Mladistvých v souboru	65		105		170	

Pozn. Jeden mladistvý mohl spáchat i více provinění.

⁶³ V tabulce jsou uvedeny skutkové podstaty provinění, která se vyskytla nejméně třikrát.

Soustředili jsme se také na to, v kolika případech byl mladistvý projednáván pro provinění stejného druhu a kolikrát naopak došlo ke kumulaci různých druhů provinění, zpravidla se jednalo o případy jednočinného souběhu. Ve 110 případech se jednalo pouze o jednu skutkovou podstatu provinění (65 %). V 60 případech (35 %) bylo jednání mladistvého kvalifikováno jako více trestných činů, zpravidla se jednalo o jednočinný souběh. V těchto případech však nebyly výrazné rozdíly mezi mladistvými nerecidivního (34 %) a recidivního podsouboru (37 %).

Kombinace více skutkových podstat (viz tabulka 21) se u recidivního souboru při prvním řešení provinění soustřeďovala kolem jednočinného souběhu provinění krádeže dle § 205 TrZ s různými skutkovými podstatami.

Z 12 případů tohoto druhu kombinací se nejčastěji objevovalo porušování domovní svobody § 178 TrZ. Ke kombinacím v tomto recidivním podsouboru je možno poznamenat, že celkově 5 mladistvých bylo stíháno pro tři skutkové podstaty. V podsouboru nerecidivních mladistvých byli tři mladiství stíháni pro tři skutkové podstaty. Nejčastější dvojice stíhaných skutků byla spojena s proviněním výtržnictví dle § 358 TrZ v souběhu s ublížením na zdraví dle § 146 TrZ (16 případů). V tomto souboru jsou hojněji zastoupeny dvojice skutkových podstat, z nichž jedna je krádež dle § 205 TrZ a druhá různorodá směsice skutkových podstat – nejčastěji provinění poškození cizí věci § 228 TrZ a porušení domovní svobody § 178 TrZ.

Tabulka 21: Kombinace skutkových podstat provinění, za které byli mladiství recidivního a nerecidivního souboru poprvé uznáni vinnými

Recidivní mladiství				Nerecidivní mladiství			
Kombinace skutkových podstat provinění			Četnost kombinace	Kombinace skutkových podstat provinění			Četnost kombinace
§				§			
205	178		4x	173	234		2x
205	228		1x	171	175	178	1x
205	234		2x	187	283		1x
205	276		1x	205	178		3x
205	181	211	2x	205	228		4x
205	173	178	1x	205	234		1x
205	228	234	1x	205	283		1x
358	146		7x	205	175	358	1x
358	228		1x	214	365		1x
234	173		1x	358	146		15x
234	173	178	1x	358	146	175	1x
145	185		1x	358	228		5x
145	358		1x				

Pozornost jsme také soustředili na to, zda již v případě prvního odsouzení mladistvého existují mezi později identifikovanými recidivujícími a nerecidivujícími mladistvými

někjaké rozdíly v typu soudem stanovené sankce. Analýza uložených trestních opatření v rámci první souzené trestné činnosti ukázala, že některá trestní opatření nebyla buď vůbec, nebo jen nepatrně využita. Jedná se nejen o taková trestní opatření, která nebyla použita z pochopitelných důvodů (např. vyhoštění), ale i o trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, domácí vězení, peněžitě opatření či zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (tato trestní opatření byla užitá vždy pouze 1x), což odpovídá i obecné sankční politice uplatňované vůči mladistvým.

Ukázalo se též, že odsouzení poprvé souzeného mladistvého k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se vyskytovalo v malém množství případů (5 případů), což v zásadě odpovídá principům stanoveným v ZSM v případě mladistvých, kteří se poprvé ocitli před soudem. Částečně to lze vysvětlit také tím, že se z hlediska závažnosti jednalo o provinění projednávaná v prvním stupni pouze u okresních soudů. Je též ale možno konstatovat, že u mladistvých, kteří byli odsouzeni za první provinění k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, nacházíme v RT ve dvou případech záznam o dalších dvou následných rozsudcích a u třech jedinců dokonce o 3 takových záznamech.

Tabulka 22: Vybraná trestní opatření uložená mladistvým v rámci prvního odsouzení za provinění

Trestní opatření	Mladiství					
	Recidivisté		Nerecidivisté		Celkem	
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
Obecně prospěšné práce (OPP)	11	16,9	9	8,6	20	11,8
Odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (PO)	36	55,4	35	33,3	71	41,8
Odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem	10	15,4	3	2,1	13	7,6
Odnětí svobody nepodmíněné (NEPO)	5	7,7	0	0,0	5	2,9
Celkem mladistvých	65	100	105	100	170	100

Pozn.: Chybějící počty mladistvých a podíly do 100 % byly vyřešeny odklonem, některou z forem upuštění od trestního opatření či bylo uloženo jiné než výše uvedená trestní opatření.

Hojná incidence se projevuje v aplikaci trestního opatření odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu (PO). Toto trestní opatření se týkalo v celém souboru více jak dvou pětín mladistvých (42 %), podstatně častěji bylo však aplikováno u podsouboru recidivních mladistvých (55 %) než u nerecidivních (33 %) pachatelů. Také trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem bylo v relativním porovnání poněkud častěji uloženo v recidivním podsouboru (15 %) než v podsouboru nerecidivním (9 %) – celkově však pouze u 8 % mladistvých, což může indikovat to, že soud již v době rozhodování vyhodnotil větší rizika dalšího selhání u těchto pachatelů. Obecně prospěšné práce byly uloženy zhruba desetině v této fázi souzených mladistvých (12 %), a to poněkud častěji v budoucnosti recidivujícím než nerecidivujícím mladistvým.

Zhruba v případě pětiny mladistvých (18 %) věc skončila upuštěním od uložení trestního opatření, a to s tím, že u 13 % z nich bylo podmíněně upuštěno od uložení trestního opatření. Upuštění od uložení trestního opatření bylo v relativním zastoupení častěji

aplikováno u nerecidivujících mladistvých než u mladistvých s pozdější recidivou (22 % : 12 %), podmíněné upuštění od uložení trestního opatření však bylo v obou souborech procentuálně srovnatelné (14 % : 11 %).

Zajímavý výsledek byl zjištěn u otázky, do jaké míry byl při řešení trestních věcí využit institut trestního práva – odklon.

Tabulka 23: Odklony v prvním trestním řízení

	Mladiství					
	Recidivisté		Nerecidivisté		Celkem	
	Abs.č.	%	Abs. č.	%	Abs.č.	%
Celkově odklonů	4	6,2	30	28,6	34	20,0
z toho podmíněné zastavení trestního stíhání⁶⁴	2	3,1	27	25,7	29	17,1
narovnání	1	1,5	0	0,0	1	0,6
odstoupení od trestního stíhání	1	1,5	1	1,0	2	1,2
odloženo či zastaveno pro neúčelnost⁶⁵	0	0,0	2	1,9	2	1,2
	65	100	105	100	170	100

Zjišťujeme, že z celkového množství odsouzených mladistvých našeho vzorku byla u pětiny z nich (34 projednávaných mladistvých vyřízena trestní věc institutem odklonu. Z možných druhů odklonů byl nejčastěji použit institut podmíněného zastavení či podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, takto bylo ukončeno 17 % trestních věcí u různých mladistvých pachatelů, ostatní možnosti se téměř nevyskytovaly (ve dvou případech došlo k odstoupením od stíhání, podobně v dalších dvou případech k odložení pro neúčelnost a jeden případ byl vyřešen narovnáním). Z možných odklonů byl nejčastěji použit institut podmíněného zastavení či podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, takto bylo ukončeno 17 % trestních věcí u různých mladistvých pachatelů, ostatní možnosti se téměř nevyskytovaly (ve dvou případech došlo k odstoupením od stíhání, podobně v dalších dvou případech k odložení pro neúčelnost a jeden případ byl vyřešen narovnáním).

V případě odklonů jsme pak našli výrazné rozdíly mezi podsoubory recidivujících a nerecidivujících mladistvých v jejich aplikaci. Odklon byl uplatněn ve 20 % případů, zde ale podstatně častěji u souboru nerecidivního (29 %) než recidivního (6 %).⁶⁶ Výsledky kriminologických výzkumů naznačují určitý potenciál využívání odklonů jako postupu, který může být v případě mladistvých pachatelů vhodným opatřením i z hlediska snížení rizika recidivy, byť jejich závěry nejsou jednoznačné. I naše zjištění tomu nasvědčují. Zároveň je však třeba vzít v úvahu i to, že se zde mohla částečně projevit skutečnost, že v případě druhé fáze výzkumu byly již analyzovány pouze soudní spisy. Zároveň je, s ohledem na známé významné faktory recidivy, možno předpokládat, že recidivující mladiství, mohli

64 Případně podmíněné odložení podání návrhu na potrestání.

65 Dle § 172 odst. 2, písm. c) TrŘ či § 159a odst. 4 TrŘ.

66 Zde se mohla částečně projevit i skutečnost, že v případě 3. čtvrtletí byly již analyzovány pouze soudní spisy.

již v době, kdy se vedlo první trestní řízení, mít ve větší míře zkušenost s páčáním činů jinak trestných a s kontaktem se systémem soudnictví ve věcech mládeže, a proto příslušné orgány činné v trestním řízení nepovažovaly tento způsob vyřízení věci za dostačující. Nicméně s ohledem na to, že se nám ze spisů podařilo zjistit jen velmi omezené informace o činech jinak trestných, nelze tento předpoklad přímo doložit.

Z posouzení ukládání ochranného léčení vyplynulo, že tento druh opatření byl uložen pouze dvěma mladistvým nedelikventního souboru (jednomu z důvodu zvládnání jeho závislosti na drogách a druhému z obecně psychiatrických důvodů), o ochranné výchově pak bylo rozhodnuto u jednoho mladistvého z delikventního souboru.

Soud, případně státní zástupce v rámci odklonů, též v některých případech ukládali mladistvým výchovná opatření. Obecně lze poukázat na to, že se tato opatření, která mají sloužit k větší individualizaci uloženého opatření a zároveň cílit na kriminogenní potřeby mladistvých, neukládala v posuzovaných případech příliš často. Nejčastěji byly uloženy výchovné povinnosti, ty častěji mladistvým nerecidivního souboru (15 %) než recidivního (5 %) a povinnost absolvování probačního programu (zde je procentuální zastoupení stanovení tohoto výchovného opatření v delikventním i nedelikventním souboru vyrovnané). Z celkového počtu mladistvých byl uložen pouze v 17 případech. Velmi málo bylo využito možnosti stanovení dohledu probačního úředníka, což lze do jisté míry vysvětlit tím, že byl též využíván institut podmíněného odsouzení s dohledem. Velmi málo se též aplikovala výchovná omezení či napomenutí s výstrahou.

Alternativní trest byl uložen v prvním ukončeném trestním řízení nejméně 94 mladistvým (55 %). Z toho počtu bylo 60 jedincům z podsouboru nerecidivního (64 %) a 34 jedincům z recidivního podsouboru (36 %), což znamená, že alternativní tresty se ukládaly dvakrát častěji mladistvým, kteří v budoucnosti nerecidivovali. Jak ukazuje tabulka 25, alternativní tresty byly vykonány s různou mírou úspěšnosti.

Výrazně se odlišuje recidivní soubor od nerecidivního zejména v kvantitě úspěšného absolvování alternativního opatření. Zde se ukazuje, že nerecidivní mladiství úspěšně vykonali opatření téměř dvakrát častěji než mladiství recidivisté a že u nerecidivistů je bez problémů úspěšných 85 %. Naopak u recidivního podsouboru zjišťujeme, že celá jedna čtvrtina těchto mladistvých neobstála ve výkonu alternativního opatření a objevily se i případy, kdy výkon alternativního trestního opatření byl následně změněn v nepodmíněný trest odnětí svobody.

Tabulka 24: Výchovná opatření uložená v rámci konečného rozhodnutí ve věci v rámci prvního trestní řízení ve věci mladistvého

Výchovné opatření:	Mladiství					
	Recidivisté		Nerecidivisté		Celkem	
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
Výchovné povinnosti	3	4,6	16	15,2	19	11,2
Probační program	7	10,8	10	9,5	17	10,0
Výchovná omezení	0	0,0	4	3,8	4	2,4
Napomenutí s výstrahou	0	0,0	4	3,8	4	2,4
Dohled probačního úředníka	3	4,6	2	1,9	5	2,9
	65	100	105	100	170	100

Pozn: jednomu mladistvému mohlo být uloženo i více výchovných opatření.

Tabulka 25: Úspěšnost mladistvých při plnění alternativních trestních opatření

Alternativní trestní opatření vykonáno	Mladiství			
	Recidivující		Nerecidivující	
	Abs. č.	%	Abs.č	%
úspěšně	16	47,1	51	85,0
s problémy	6	17,6	4	6,7
neúspěšně – přeměněno na NEPO	8	23,5	2	3,3
jinak	4	11,8	3	5,0
Celkem alternativních trestních opatření	34	100,0	60	100,0

ZSM předpokládá zapojení Probační a mediační služby do řešení trestné činnosti mládeže. Analýza spisů ukázala, že nejméně v 59 % případů (101 mladistvých) došlo k nějakému zapojení PMS do procesu s mladistvým před uložením sankce či rozhodnutí o odklonu, nicméně k navázání spolupráce došlo pouze v 87 případech (51 %). V této souvislosti je zajímavé, že aktivita PMS byla odmítnuta zhruba u stejného množství mladistvých z nerecidivního (9 %) i recidivního souboru (8 %), tedy ze strany PMS byl učiněn pokus o zapojení Probační a mediační služby do konkrétní situace souzeného, spolupráce však navázána nebyla pro nezáměr ze strany mladistvého a/nebo jeho vychovatelů.

Pro vytváření podmínek pro vyřízení věci odklonem, případně jiné zapojení mladistvého do řešení věci má také velký význam včasnost navázání spolupráce mladistvého s PMS. Budeme-li za takovou dobu považovat 3 měsíce, pak zjišťujeme, že se tak stalo zhruba u každého druhého skutečně navázaného kontaktu (56 %).

Pouze u deseti odsouzených mladistvých v případě řízení o prvním provinění (6 % ze všech) jsme zjistili, že se stali účastníky mediace pod vedením PMS, že se setkali pachatelé a jejich oběti. Dle informací ze spisů byla ovšem možnost mediace nabídnuta i v dalších 18 případech (11 %), mediační proces mezi obětí a pachatelem však bohužel neproběhl, a to

z toho důvodu, že oběť mediaci odmítla, neměla zájem se s pachatelem setkat. V některých případech odmítnutí mediace bylo učiněno na základě rozhodnutí rodičů, kteří své dítě při vyjednávání s PMS zastupovali.

Snažili jsme se též ve spisech zmapovat, zda mladistvý odsouzený projevil snahu o nápravu škody či újmy. Při tomto sledování nebylo samozřejmě možno zjistit skutečný stav této snahy, tedy do jaké míry „projevení snahy“ bylo pouze účelovou záležitostí, či zda se jednalo o skutečné pochopení antisociality spáchaného činu a z tohoto poznání vyplývající snaha situaci napravit či odčinit.

Informaci o snaze mladistvých o nápravu škody či újmy jsme se dozvěděli v prvních spisech ve 111 případech (66 %), přičemž ovšem u 4 pachatelů skončilo jejich provinění ve stadiu pokusu (žádná hmatatelná škoda nenastala) a v 23 případech byla povaha provinění nemateriální povahy. V konečném počtu jsme pak získali informaci v tomto směru o 30 jedincích recidivního podsouboru a 54 jedincích podsouboru nerecidivního.

Jak ukazuje tabulka 26, snahu napravit škodu či újmu materiální povahy ze spáchaných provinění projevovali podstatně častěji mladiství podsouboru nerecidivujících, kteří se o nápravu škody nesnažili pouze ve čtvrtině případů. Negativní informace o této snaze v podsouboru recidivujících by byla pravděpodobně ještě vyšší, než uvádí tabulka, kdybychom se ji dozvěděli u dalších 20 mladistvých, kteří byli v průběhu své dosavadní životní kariéry odsouzeni více než třikrát a o jejichž snaze v naznačeném směru trestní spisy mlčí.

Tabulka 26: Snaha mladistvých po nápravě škody ze spáchaného provinění v případě prvního odsouzení

Snaha po nápravě škody či újmy	Mladiství			
	Recidivující		Nerecidivující	
	Abs.č.	%	Abs.č.	%
ano	10	33,3	39	72,2
ne	20	66,7	15	27,8
Celkem zjištění	30	100,0	54	100,0

Zabývali jsme se též rozbořem celkové kriminality zkoumaných mladistvých.⁶⁷ Nejčastěji jsme v RT zaznamenali provinění krádeže podle § 205 TrZ. Krádež se vyskytla jako jeden z odsouzených deliktů kriminální kariéry u 78 žalovaných mladistvých (a to mnohdy i opakovaně) a je tak zdaleka nejčetnějším proviněním mladistvých našeho souboru, neboť tento delikt měla ve svém RT téměř polovina odsouzených (46 %), mladiství recidivisté ve 43 % případů a nerecidivní pachatelé pak v 48 %.

Zároveň je třeba říci, že někdy přeroste provinění krádeže v provinění loupeže podle § 173 TrZ, když mladistvý ve snaze získat nějakou věc použije násilí či pohrůžky bezprostředního násilí. V RT bylo provinění loupeže uvedeno celkově u 25 odsouzených (15 %), u recidivistů v 19 % případů. U nerecidivistů byla incidence o deset procent menší (9 %).

⁶⁷ To znamená všech provinění mladistvého dle RT (ke stavu v RT – květen až červenec 2018).

Provinění loupeže se mladiství dopouštějí mnohdy víceméně v souvislosti s modem operandí činu, a to zejména tehdy, když se poškozený krádeži aktivně brání nebo když jej útočník v rámci snahy věc rychle získat nějak účinně zneškodňuje či zastrahuje. V souboru se však vyskytly i případy provinění, které byly již jako loupeže plánovány a agresivním způsobem uskutečněny a činy, které byly vykonány se zbraní jako donucovacím prostředkem pod přímou hrozbou jejího užití.

Poměrně často se vyskytlo provinění neoprávněného opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku, spočívajícího ve zneužití platebních karet dle § 234 odst. 1 TrZ, což lze v případě mladistvých vysvětlit častým jednočinným souběhem s krádežemi. Pokusy zneužít platební kartu bývají podmíněny tím, že ji oběti majetkové trestné činnosti obvykle nosí v peněžence, a tak při jejím odcizení získává pachatel i platební kartu, se kterou – nejednou zcela nefunkčně a naivně (bez znalosti PIN či platebního limitu) – „experimentuje“. Zároveň je třeba uvést, že i samotné držení takto získané karty naplňuje tuto skutkovou podstatu. Provinění podle § 234 TrZ se celkově dopustilo 24 mladistvých (14 %), o něco častěji recidivisté (18 %) než pachatelé, kteří stanuli před soudem pouze jedenkrát (12 %). Méně často se pak v případě majetkové kriminality mladiství dopouštěli podvodů dle § 209 TrZ.

Tabulka 27: Nejčastější provinění, kterých se alespoň jednou mladiství odsouzení dopustili⁶⁸

Použité skutkové podstaty		Mladiství					
		Nerecidivisté		Recidivisté		Celkem	
§	Název skutkové podstaty	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
205	Krádež	31	30,4	47	69,1	78	45,9
358	Výtržnictví	28	27,7	21	30,9	49	28,8
146	Ublížení na zdraví	18	17,6	16	23,5	35	20,6
228	Poškození cizí věci	20	19,6	12	17,6	32	18,8
173	Loupež	4	3,9	22	32,4	26	15,3
234	Neoprávněné opatření (...) platebního prostředku	6	5,9	18	26,5	24	14,1
187	Pohlavní zneužití	9	8,8	6	8,8	15	8,8
178	Porušování domovní svobody	4	3,9	10	14,7	14	8,2
283	Nedovolená výroba (...) psychotropních látek (...)	12	11,8	2	2,9	14	8,2
337	Maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	0	0,0	10	14,7	10	5,9
175	Vydírání	6	5,9	1	1,5	7	4,1
211	Úvěrový podvod	1	1,0	5	7,4	6	3,5
209	Podvod	1	1,0	4	5,9	5	2,9
145	Těžké ublížení na zdraví	0	0,0	4	5,9	4	2,4
206	Zpronevěra	1	1,0	2	2,9	3	1,8
	Celkem pachatelů	102	100,0	68	100,0	170	100,0

68 V případě právních kvalifikací provinění jsou zahrnuty i kvalifikované skutkové podstaty těchto provinění.

Zdá se, že snaha obohatit se je nejvýznamnějším hnacím motorem delikvence mladých pachatelů, nicméně nesmíme zapomínat, že získané materiální statky mohou být, jak dokládá kriminologická zkušenost, pouze prostředkem k dosahování nějakých komplikovanějších cílů, jako je např. uspokojení touhy po uznání v partě, rodině či partnerském vztahu, snahou imponovat, zažít adrenalinové dobrodružství, může být kompenzací subjektivně prožívaného materiálního nedostatku, jednáním pod výrazným tlakem potřeby mít prostředky na zakoupení omamných či psychotropních látek, v úvahu připadá i msta či odplata za domnělou křivdu nemožnosti mít věci, které vlastní vrstevníci a které jsou pro delikventa v zásadě nedosažitelné či by pro jejich získání bylo třeba vyvinout dlouhodobější legální úsilí apod. Tyto motivy zůstávají nejednou skryté a někdy si je pachatelé ani sami neuvědomují, takže by je bylo možno odhalit teprve v rámci podrobného psychologického vyšetření.

Na dalších místech, ovšem s dost velkým odstupem za proviněním krádeže, se objevilo výtržnictví podle § 358 TrZ (49 pachatelů – 29 %) a porušování domovní svobody podle § 178 TrZ. (14 pachatelů – 8 %). Výtržnictví poměrně často může souviset s výskytem další násilné trestné činnosti, tj. například v souběhu s úmyslnými formami ublížení na zdraví či poškozováním cizí věci na veřejnosti či místě veřejnosti přístupném. Souviset může i s pobytem v partě vrstevníků (např. tehdy, když jsou ve skupině přítomny osoby opačného pohlaví a pachatel se snaží na sebe upozornit), nesprávně soutěživou mentalitou či způsobem reakce na nedostatečnou pozitivní náplň volného času (nudu). Může být též páčáno pod vlivem alkoholu či psychotropních látek, ale nejednou jako kompenzační mechanismus neradostné atmosféry života (vylévání si zlosti).

V této souvislosti je zajímavé, že se soubory recidivních a nerecidivních pachatelů jen málo odlišují v úrovni zastoupení tohoto provinění (recidivní pachatelé 25 %, nerecidivní pachatelé 31 %), což může nasvědčovat tomu, že tento způsob jednání je zřejmě spojen s určitou situační determinantou spáchání, která není primárně spojena s hloubkou rozvoje delikventní životní dráhy.

Ostatně nejednou je provinění výtržnictví v souběhu s poškozováním cizí věci podle § 228 TrZ., neboť provinění spočívá ve vědomé snaze věc zničit či ji poškodit, či v potřebě prožít adrenalin z poškozování (z pohledu mladistvého pachatele „výtvarně doladit“ nebo pro sebe – v soutěži s jinými – mladými lidmi „uchvátit“) nějaké cizí věci (sprejování). Na druhé straně poměrně obvyklé je též naplnění skutkové podstaty tohoto provinění s krádežemi vloupáním. Poškození cizí věci se celkově dopustilo 32 odsouzených mladistvých (19 %) a i zde v zásadě není rozdíl mezi recidivním 21 % a nerecidivním souborem – 18 %. Porušování domovní svobody podle § 178 TrZ. se pak úzce váže na uskutečňování krádeží v obydlí, na překonávání zabezpečení kradených předmětů, a zejména na neoprávněné vniknutí do obydlí. Provinění porušování domovní svobody jsme našli v RT u 14 mladistvých, přičemž incidence této skutkové podstaty byla o něco málo vyšší u recidivních mladistvých pachatelů (10 % případů) než u nerecidivistů (7 %).

Méně často se pak bylo možné setkat s dalšími majetkovými proviněními. Máme na mysli různé způsoby podvodného jednání, různého vylákání peněz či věcí, a to ať již od soukromých osob (podvod podle § 209 TrZ. byl zaznamenán u 5 mladistvých pachatelů) či z institucí (úvěrový podvod podle § 211 TrZ. – 6 pachatelů), nebo přisvojení si věci, která

byla pachateli svěřena či zapůjčena – zpronevěra dle § 206 TrZ. se vyskytla u 3 pachatelů. Zde se jedná především o různé předměty, jejichž vlastnění zvyšuje u pachatele pocit důležitosti a materiální převahy mezi vrstevníky nebo je možné tyto předměty snadněji zpeněžit.

Pozornost je třeba též věnovat proviněním, která útočí na fyzickou integritu oběti. Vedle loupeží, o kterých jsme již hovořili výše, jsme v souboru analyzovaných spisů našli 35 (21 %) pachatelů ublížení na zdraví podle § 146 TrZ., přičemž v souboru recidivujících mladistvých jich bylo 16 (24 %) jedinců s touto právní kvalifikací, v souboru nerecidivujících pak 18 (18 %). V RT jsme dále našli 4 pachatele těžkého ublížení na zdraví dle § 145 TrZ. a dva pachatele těžkého ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 147 TrZ. a jeden případ ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 148 TrZ. Motivy těchto jednání mají nejrůznější příčiny a bývají poznamenány tím, že jsou páčány mladistvými osobami, spáchané činy vyrůstají z různých pocitů znevážení, nesplnění slibů, snahy kompenzovat křivdu, partnerských zklamání, různých mládežnických rozepří apod. Do této skupiny zjištěných provinění můžeme v zásadě zařadit i 7 pachatelů vydírání podle § 175 TrZ., kde se ve skutkové podstatě tohoto provinění objevuje též násilí, pohrůžka násilí či jiná těžká újma, i když v případě jiné těžké újmy se na fyzickou integritu neútočí.

Mladiství byli též v několika případech uznáni vinnými za mravnostní delikt. Nejčastěji (u 15 mladistvých) to bylo za provinění pohlavního zneužití podle § 187 TrZ., přičemž incidence tohoto provinění mezi soubory mladistvých recidivistů a nerecidivistů je srovnatelná (recidivisté 7 %, nerecidivisté 10 %). Pachatelé mravnostních deliktů pak dále byli zastoupeni dvěma pachateli, kteří se dopustili provinění znásilnění podle § 185 TrZ. a jedním, který byl odsouzen za provinění svádění k pohlavnímu styku podle § 202 TrZ. který je řazen do trestných činů proti rodině a dětem. Kriminologické výzkumy, které jsme uskutečnili v IKSP (Večerka, 2012) a (Večerka, Štěchová, & Neumann, 1992) v předchozích letech, ukázaly, že zatímco zavržením hodnota znásilnění je v netříděné populaci mladých lidí zjevná, zdaleka takto jednoznačně není přijímána norma, která zakazuje sexuální styk mladých lidí před 15. rokem věku, a to zvláště tehdy, když pohlavní styk je uskutečněn na základě dobrovolného souhlasu obou aktérů. Zveřejnění provinění pohlavního zneužívání mladistvými pachateli je ze strany oběti či zákonných zástupců většinou uskutečněno až tehdy, když došlo k rozchodu kohabituujících mladých, či tehdy, když nechráněný pohlavní styk způsobil u nezletilé dívky těhotenství.

V analyzovaném souboru jsme našli i delikty, které souvisejí s problematikou zneužívání drog, kdy 14 mladistvých pachatelů bylo odsouzeno za spáchání provinění nedovolené výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy podle § 283 TrZ. v jednom případě se jednalo o šíření toxikomanie dle § 287 TrZ a jednou o přechovávání omamné a psychotropní látky a jedy o § 284 TrZ. Jednou se objevilo též ohrožení pod vlivem návykové látky § 274 TrZ. Toxikomanické delikty bývají často spojeny s obecně asociálním způsobem života mladistvého, drogové delikty mají ovšem v současnosti značnou míru latence, a to zejména k poměrně rozšířenému zneužívání marihuany (THC), která se ve vědomí mladých lidí stává srovnatelnou drogou se společensky tolerovaným alkoholem. Na okraj tohoto konstatování lze uvést, že provinění opilství podle § 360 TrZ se také vyskytlo pouze jednou.

Zvláštní kapitolou trestné činnosti mladistvých našeho vzorku bylo provinění maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 TrZ. Za toto provinění bylo odsouzeno 10 mladistvých odsouzených – recidivistů. Ve většině případů pak souvisel s útěky z výchovných ústavů v souvislosti s uloženou ochrannou výchovou. Zdá se, že činy, které naplňují skutkovou podstatu tohoto provinění, hluboce souvisí jednak s neakceptovanou životní situací mladistvého (např. pobyt ve výchovném ústavu), jednak s mentalitou některých odsouzených mladistvých, kteří se – často bohužel oprávněně – domnívají, že rozsudek je pouze nějakým nezávazným a nekontrolovaným administrativním aktem, a že jej k ničemu nezavazuje a v ničem oprávněně neomezuje.

Pokusili jsme se také vyhodnotit, zda existují mezi souborem recidivujících mladistvých a souborem mladistvých, kteří byli odsouzeni pouze jednou, nějaké rozdíly v typu páchaných provinění.

Je možno říci, že delikty, které byly nalezeny v opisu RT trestů,⁶⁹ mohou být souhrnně kvalifikovány způsobem, který je uveden v následující tabulce. Z tabulky zjevně vyplývá, že dominantní trestnou činností obou souborů mladistvých delikventů je majetková trestná činnost (64 %), přičemž je zároveň možno konstatovat, že mladiství recidivisti se majetkových provinění dopouštějí výrazně více. Majetkovou kriminalitu tak zaznamenáváme u více jak čtyř pětín mladistvých recidivního souboru (85 %) a u každého druhého mladistvého nerecidivního souboru (51 %). Za pozornost stojí kategorie trestných činů násilné povahy.

Tabulka 28: Mladiství pachatelé recidivního a nerecidivního souboru dle typu spáchaných provinění

Provinění povahy:	Mladiství nerecidivisti		Mladiství recidivisti		Celkem mladistvých	
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
majetkové ⁷⁰	53	52,0	55	80,9	108	63,5
násilné	27	27,0	41	60,3	68	40,0
drogové	14	13,7	6	8,8	20	11,8
mravnostní	11	10,8	7	10,3	18	10,6
jiné	42	41,2	47	69,1	89	52,4
Celkem mladistvých	102	100,0	68	100,0	170	100,0

Ačkoliv se násilné kriminality dopouštějí v celém souboru dvě pětiny odsouzených (40 %), distribuce pachatelů násilné činnosti není rovnoměrně rozdělena do podsouborů recidivních a nerecidivních pachatelů, neboť recidivisté se těchto druhů provinění dopouštějí častěji než nerecidivisté (63 % : 26 %).

Drogové i mravnostní delikty byly shledány zhruba u desetiny odsouzených mladistvých, přičemž statistické vyhodnocení doložilo, že ani mezi podsoubory nejsou zásadnější

69 Jednalo se o všechna provinění uvedená v záznamech o jednotlivých odsouzeních či jiných rozhodnutích ve věci v RT ve sledovaném období

70 Provinění loupeže bylo s ohledem na jeho povahu zařazováno jak do kategorie majetkové, tak násilné.

rozdíly. Podstatné rozdíly jsou však zaznamenatelné u souhrnné kategorie „jiné provinění“. Z údajů uvedených v tabulce je zjevné, že recidivující mladiství se dopouštějí výrazně častěji rozmanitých druhů kriminality, než je tomu v souboru nerecidivních – procentní rozdíl mezi soubory je zde 32 %. Lze tedy konstatovat, že recidivující mladiství se dopouštějí většího množství druhů kriminality, že své asociální činy zaměřují na různé oblasti života jednotlivců i společnosti.

V průběhu trestního řízení se 47 % mladistvých – dříve či později – doznalo ke svému provinění, naopak 16 % účast na provinění trvale popíralo, ostatní v průběhu vyšetřování různě měnili pověď, sváděli odpovědnost za skutek na jiné apod.

Z celkového množství odsouzených mladistvých, jejichž trestní spisy jsme analyzovali, více jak dvě třetiny (68 %) poškodily svou trestnou činností nějakou konkrétní oběť, přičemž dvě a více obětí poškodilo v průběhu své kriminální kariéry 33 % mladistvých. Recidivní mladiství se v počtu poškozených obětí významně liší od nerecidivních pachatelů – zhruba jedna třetina z nich (32 %) dokonce napadla či nějakým způsobem poškodila 3 a více obětí.

Tabulka 29: Odsouzení mladiství podle množství napadených obětí

Mladiství	Počet obětí								Celkem	
	Žádná		Jedna		Dvě		3 a více			
	abs. č.	%	abs. č.	%	abs. č.	%	abs. č.	%	abs. č.	%
Nerecidivisti	39	37,1	45	42,9	13	12,4	8	7,6	105	100,0
Recidivisti	15	23,1	15	23,1	14	21,5	21	32,3	65	100,0
Celkem	54	31,7	60	35,3	27	15,9	29	17,1	170	100,0

Zajímavým zjištěním je, že pachatelé znali z dřívější doby před spácháním provinění téměř dvě pětiny svých obětí (37 %), tedy útočili na známý terén a cíleně, nicméně převažují útoky na neznámé oběti, kdy útok byl především situačně podmíněn, tedy spáchán impulzivně a v zásadě neplánovitě. Oběti útoků byly ve více jak pětině osobami mladšími 15 let (v 19 %) a seniory ve 4 %, či nějak handicapovanými osobami.

Při analýze trestních spisů jsme se také zabývali otázkou, jak velkou škodu spáchal odsouzený mladistvý v průběhu své kriminální kariéry, resp. té části, kdy již byl trestně odpovědný (tedy po 15. roce věku). Zjišťujeme, že v součtu celkově způsobené škody z provinění u více jak poloviny souzených mladistvých (55 %) škoda nepřevýšila 5000 Kč (u nerecidivistů v 66 % a u recidivistů v 37 % případů), přičemž toto číslo zahrnuje i mladistvé, kteří svým jednáním nezpůsobili žádnou škodu – těch bylo v celém souboru 45 %. Podle očekávání však existuje hluboký rozdíl mezi soubory, žádnou škodu totiž nezpůsobil 58 % nerecidivistů a pouze 23 % recidivistů.

Tabulka 30: Odsouzení mladistvů podle celkové škody, kterou způsobili v průběhu své kriminální kariéry

Mladiství	Škoda v Kč										Celkem ml.	
	Žádná či zanedbatelná (do 2 000)		Do 5 000		Do 25 000		Do 250 000		Vyšší			
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
Nerecidivisti	61	58,1	8	7,6	25	23,8	11	10,5	0	0,0	105	100,0
Recidivisti	15	23,1	9	13,8	23	35,4	16	24,6	2	3,1	65	100,0
Celkem	76	44,7	17	10	48	28,2	27	15,9	2	1,2	170	100,0

V případech, že byla zaznamenána nějaká škoda z provinění mladistvých našeho souboru, bývá celková škoda za všechna spáchaná provinění nejčastěji v intervalu 5 001–25 000 Kč – toto zařazení se týká 30 % všech mladistvých a opět častěji recidivistů než nerecidivistů. Recidivisté však v průběhu sledované kriminální kariéry v trestně odpovědném věku působili v 60 % případů svou trestnou činností celkovou škodu v intervalu od 25 001–250 000 Kč, ve dvou případech se škoda dokonce vyšplhala přes čtvrt milionu.

U mladistvých pachatelů bývá příznačným jevem, že trestnou činnost páchají často ve skupině. Ve zkoumaném vzorku bylo nalezeno nejméně 48 % pachatelů, kteří nespáchali provinění sami. Zároveň je zde možno předpokládat velkou latenci v trestním spise neuvedených dalších osob, nezjištěných či neztotožněných spolupachatelů, nebo alespoň vrstevníků, kteří byli na místě činu a nejméně svou přítomností pachatele podporovali.

ZSM počítá, jako s velmi důležitým prostředkem působení na mladistvé, ukládání výchovných opatření. Výchovná opatření soud nepoužil za celou dobu jejich sledované kriminální kariéry u nadpoloviční většiny odsouzených mladistvých (56 %), a to z hlediska četnosti srovnatelně ve vzorku recidivním i nerecidivním. Nejčastěji byly respondentům v rozsudku stanoveny nějaké výchovné povinnosti, které mají dodržovat (recidivistům v 23 % případů, nerecidivistům v 17 %), a dále pak probační programy (stejným dílem mladistvým obou podsouborů – vždy v 11 %). Zároveň je ovšem třeba říci, že celkově to svědčí o velmi omezeném využívání těchto výchovných opatření a koresponduje s obecnými poznatky o problémech s aplikací probačních programů.

Poměrně málo – ačkoliv lze předpokládat, že by se mohlo jednat o jedno z nejúčinnějších výchovných opatření – byl stanoven dohled probačního úředníka. Nicméně zde je opět třeba vzít do úvahy i to, že dohled je též součástí podmíněného odsouzení s dohledem. V takových případech se však již dohled jako výchovná povinnost neukládá. Nicméně, jak je patrné z tabulky uvedené níže, podmíněné odsouzení s dohledem, ani v případě recidivujících pachatelů, nebylo ukládáno za jejich kariéru v rámci systému trestní justice ve výraznější míře. Vysvětlit to s ohledem na výše zjištěná zjištění o počtech dohledů ukládaných ještě před 15. rokem věku nemůže ani případná úvaha o tom, že soudy zde ovlivnil neúspěšný výkon dohledu ještě před 15. rokem věku mladistvého. Kromě toho i v těchto případech by to nemělo znamenat, že dohled v rámci sankce uložené v trestním řízení nemůže mít v kombinaci s dalšími vhodnými výchovnými opatřeními požadovaný efekt v rámci reintegrace mladistvého.

Dalšími důvody, proč u námi zkoumaných mladistvých není dohled využíván ještě šířeji, mohou být např. nedostatečná kapacita PMS. Samozřejmě je zřejmé, že pracovníci PMS bývají výrazně vytíženi různorodou agendou a soudy to mohou brát do úvahy při ukládání institutu časově a personálně náročného výkonu dohledu, nicméně prioritním by zde mělo být hledisko prevence další asociální činnosti mladistvého a jeho reintegrace. Mnohé problémy mladistvých jsou totiž spolupodmíněny nedostatkem průběžného dohledu nad mladistvými ze strany jejich sociálního okolí, takže důsledná a věcně adekvátní aplikace institutu dohledu probačními úředníky by mohla do značné míry suplovat tuto výchovnou chybu a napomoci vhodnému průběhu pozitivní resocializace. Pro úplnost lze též uvést, že pět mladistvým bylo soudem uloženo nějaké výchovné omezení a podobně dalším pět napomenutí s výstrahou.

Provedli jsme také analýzu ukládaných trestních opatření za celou sledovanou kriminální kariéru mladistvých. Co se týká trestních opatření za všechna souzená spáchaná provinění, zjišťujeme, že u zhruba čtvrtiny (24 %) nerecidivistů a kolem 12 % recidivistů byla někdy aplikována některá z forem upuštění od uložení trestního opatření. U nerecidivistů bylo toto rozhodnutí vysloveno ve většině případů bez dalších výchovných opatření (14 případů), dvěma mladistvým bylo přikázáno absolvovat probační program a dalším dvěma byly určeny nějaké výchovné povinnosti. U skupiny recidivistů bylo upuštění od uložení trestního opatření (včetně podmíněného upuštění) vysloveno samostatně soudem pouze ve dvou případech, jinak bylo spojeno ve dvou případech s napomenutím, ve dvou případech s nějakými výchovnými povinnostmi, ve dvou případech s povinností absolvovat probační program, ve dvou případech se stanovením dohledu a konečně ve třech případech s vícečetnými výchovnými opatřeními.

Dále zjišťujeme, že mladistvým pachatelům z našeho souboru byly nejčastěji ukládány podmíněné tresty odnětí svobody (ve 48 %), přičemž se tato sankce týkala pouze zhruba třetiny nerecidivistů (32 %), ale podstatné části recidivistů – více jak čtyři pětiny z nich (82 %) byly v průběhu své kriminální kariéry k tomuto trestu odsouzeny (5 mladistvých dokonce opakovaně).⁷¹

Tabulka 31: Ukládání podmíněného odnětí svobody na zkušební dobu

Mladiství	Podmíněné odnětí svobody						Celkem	
	Neuložen		Uložen 1x		Uložen 2x		Abs.č.	%
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%		
Nerecidivisti	71	67,6	34	32,4	0	0,0	105	100,0
Recidivisti	12	18,5	48	73,8	5	7,7	65	100,0
Celkem	83	48,8	82	48,2	5	2,9	170	100,0

71 Nicméně ne vždy se muselo jednat o trestní opatření uložené za recidivu, někdy mohlo jít též o uložení souhrnného trestního opatření či společného opatření v případě pokračujícího trestného činu, což platí i v případě dalších uvedených trestních opatření.

V souvislosti s ukládáním podmíněného trestního opatření odnětí svobody je vhodné všimnout si i podmíněného trestního opatření odnětí svobody s dohledem. Tabulka ukazuje, že je tento druh trestního opatření ukládán soudy poměrně zřídka, ani ne u 10 % všech odsouzených mladistvých. U nerecidivních mladistvých pachatelů byl uplatněn pouze u 3 %, u recidivních v 17 % případů. U těchto mladistvých pachatelů bylo toto trestní opatření nejčastěji využito při soudním řešení prvního (5 případů) a druhého (4 případy) recidivního provinění.

Tabulka 32: Ukládání podmíněného odnětí svobody na zkušební dobu s dohledem

Mladiství	Podmíněné odsouzení s dohledem				Celkem	
	Neuložen		Uložen			
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
Nerecidivisti	102	97,1	3	2,9	105	100,0
Recidivisti	54	83,1	11	16,9	65	100,0
Celkem	156	91,8	14	8,2	170	100,0

Uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody se týkalo jen malé části recidivních pachatelů (17 %). Většinou bylo toto trestní opatření uloženo jedenkrát.

Tabulka 33: Ukládání nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody

Mladiství	Nepodmíněné trestní opatření odnětí svobody						Celkem ml.	
	Neuložen		Uložen 1x		Uložen vícekrát			
	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%	Abs.č.	%
Nerecidivisti	105	100,0	0	0,0	0	0,0	105	100,0
Recidivisti	37	56,9	21	32,3	7	10,8	65	100,0
Celkem	142	83,5	21	12,4	7	4,1	170	100,0

Jak ukazuje následující tabulka 34, u většiny (65 %) nerecidivujících mladistvých nebyla nikdy uložena žádná forma trestního opatření odnětí svobody, u zbytku bylo uloženo trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (32 %) a pouze ve třech případech trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem (3 %).

Tabulka 34: Procentuální zastoupení kombinací trestních opatření podle § 24 i), j), k) zák. č. 218/2003 Sb. v kriminální kariéře mladistvých

Mladiství	Užito trestní opatření odnětí svobody			%
	podmíněně odložené § 24 i)	podmíněně odložené s dohledem § 24 j)	nepodmíněné § 24 k)	
Nerecidivisté	ne	ne	ne	64,7
	ano	ne	ne	32,4
	ne	ano	ne	2,9
Recidivisté	ano	ne	ne	43,1
	ano	ne	ano	32,3
	ne	ne	ne	7,7
	ne	ano	ne	4,6
	ano	ano	ano	3,1
	ne	ano	ano	3,1
	ano	ano	ne	3,1
	ne	ne	ano	1,5
	ano	ano	ano	1,5

V recidivním souboru se 43 % odsouzených mladistvých setkala se situací, že byli odsouzeni k trestnímu opatření odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu (ve třech případech opakovaně), přičemž nebylo těmto mladistvým jindy uloženo trestní opatření nepodmíněně odnětí svobody, ani podmíněně odsouzení s dohledem. Druhou nejčastější kombinací, která byla nalezena u třetiny (32 %) mladistvých recidivistů, bylo odsouzení k trestnímu opatření podmíněného trestu odnětí svobody a též následně k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Na okraj této problematiky je možno konstatovat, že mezi recidivisty bylo 5 mladistvých, na které soud neaplikoval žádnou formu trestu odnětí svobody.

V celém souboru 170 mladistvých bylo uloženo trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem ve 14 případech, z nichž v 5 případech byl mladistvý následně odsouzen k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody.

Mezi trestní opatření, které je v ZSM uvedeno v § 24 pod písmenem a), patří také obecně prospěšné práce. Toto trestní opatření směřuje k tomu, aby mladistvý mohl na základě své pozitivní činnosti odčinit své provinění a zároveň aby byl nasměrován k pozitivnějšímu způsobu života. Uložení tohoto trestního opatření bylo alespoň jednou uloženo u 50 mladistvých, přičemž jeho aplikace byla podstatně častější u mladistvých recidivistů (49 %) než u nerecidivistů (8 %). Trestní opatření OPP bylo použito u nerecidivních mladistvých 5x v souvislosti s majetkovou trestnou činností a 2x v souvislosti s proviněními násilné povahy. U recidivních mladistvých pak bylo toto trestní opatření častěji uloženo v souvislosti s násilnou trestnou činností (23x), dále 19x v souvislosti s majetkovou kriminalitou a ve třech případech v souvislosti s kriminalitou mravnostní.

Téměř nevyužívaná jsou u mladistvých ochranná opatření. Celkově jsme aplikaci ochranného opatření našli u 2 % mladistvých. Pouze ve dvou případech (1 %) bylo mladistvým odsouzeným našeho vzorku uloženo ochranné léčení (jedno protitoxikomanické a jedno psychiatrické z jiného důvodu než v souvislosti s toxikománií) a pouze v jednom případě byla mladistvému uložena ochranná výchova.

Závěrem je možné shrnout, že tato kapitola se opírá o provedení analýzy trestních spisů, ve kterých bylo řešeno trestní stíhání 170 mladistvých za první provinění po 15. roce věku a následně byly analyzovány trestní spisy těch z nich, kteří se v průběhu následujících let dopustili dalšího provinění (těch bylo 65). Obecným poznatkem je, že se tyto spisy podstatně více zaměřují na trestněprávní okolnosti provinění než na osobnostní a sociální determinanty života mladistvého pachatele. Ne zcela jsou tak důsledně a kvalitně naplňovány zásady ZSM, neboť jsme ve spisech nenalezli v patřičné míře mnohé, dle našeho názoru důležité údaje o pachatelích. Neúplnost údajů tak způsobuje, že některé poznatky je třeba hodnotit s opatrností.

Charakteristiky mladistvých delikventů vykazují některé problematické rysy, které jsou součástí buď příčin nebo důsledků jejich asociality. Delikventní mladiství bývají nejčastěji muži. Kriminalita mladistvých se v podstatné míře odehrává ve větších aglomeracích, menší obce jsou kriminalitou jednak méně zasahované, jednak se v nich vyskytuje méně recidivních mladistvých pachatelů. Mladiství v době spáchání prvního provinění po 15. roce věku bydlí v převážné většině na adrese svých rodičů, nezřídka však bytové podmínky bývají horší než u běžné populace, vyskytují se i rodiny, které žijí v nestandardních podmínkách na ubytovnách.

Rodiny jsou často zasaženy různými problémy. Samotný souzený – zejména recidivní – mladistvý vykazuje afinitu k požívání alkoholu a drog, data ukazují na pravděpodobnější zneužívání těchto látek u recidivních mladistvých. Rodiny delikventů bývají větší, než je charakteristické pro obecnou populaci, mladiství delikventi mají často více sourozenců, což platí zejména pro recidivní pachatele. Z kusých informací o rodinách dále vyplynulo, že rodinné zázemí bývá nejednou nekonsolidované. Zejména mladiství recidivisté postrádají v rodinách výchovně funkčního otce (ten mnohdy v rodině chybí vůbec), role matky bývá nepevná a má mnohdy rysy nevhodných výchovných strategií. Přesto bývá ve spisech výchovná role matky lépe hodnocena u podsouboru nerekidivních než podsouboru recidivních mladistvých.

Situace mladistvých v prospěchu a chování na základním stupni škol se u delikventů jeví též problematickou. Z údajů soudních spisů lze opatrně dovodit, že prospěch i chování delikventů nebyly příliš uspokojivé, že se na tomto základním stupni objevovaly v obou podsouborech obdobné problémy. Větší rozdíly mezi oběma podsoubory je však možno zaznamenat při přechodu na střední stupeň škol, kam se bez závažnějších problémů přesunulo větší množství mladistvých nerekidivního souboru a naopak mladiství recidivisté se výrazně častěji o pokračování ve středoškolském vzdělání (učební obor) vůbec nepokusili.

Získané neúplné údaje naznačují, že na recidivě některých mladistvých má pravděpodobně důležitý podíl vrstevnická skupina, ve které se mladistvý pohybuje. Na tento závěr lze usuzovat z toho, že všichni recidivující se pohybovali v delikventních partách a velká část z nich měla kontakty s toxikomanickou subkulturou.

Předmětem prvního trestního řízení po 15. roce věku bylo nejčastěji provinění krádeže, a to častěji u později recidivujících mladistvých. U nerecidivujících mladistvých bylo naopak, ve srovnání s recidivisty, častější provinění výtržnictví. V celé kriminální kariéře mladistvých zjišťujeme, že se recidivisti při srovnání s nerecidivisty dopouštějí podstatně častěji jak majetkových, tak zejména násilných provinění, především loupeží.

Celková spáchaná škoda v průběhu kriminální kariéry je vyšší u recidivistů, u mladistvých nerecidivistů je téměř u poloviny z nich zaznamenána škoda žádná nebo zanedbatelná.

V rámci konečného rozhodnutí ve věci v rámci prvního trestního řízení přicházela v úvahu aplikace výchovných opatření. Ta byla uložena poněkud častěji ve formě výchovných povinností či stanovení probačního programu (tento program více ukládán mladistvým z nerecidivního souboru), téměř vůbec či nepatrně byly použity ostatní formy výchovného opatření. Zvláště je hodné pozornosti, že pouze ve třech procentech případů byl stanoven dohled probačního úředníka.

Z hlediska postupů orgánů činných v trestním řízení zjišťujeme, že z trestních opatření bylo nejčastěji (v rámci prvního odsouzení) použito trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, a to častěji u mladistvých – pozdějších recidivistů. Obecně málo je ukládáno odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem. Za zamýšlení stojí nejen důvod malého ukládání, ale též důvody ne příliš velké účinnosti uloženého trestu.

U nerecidivistů byl ve srovnání s podsouborem recidivistů téměř pětinasobně častěji použit institut odklonu, nejčastěji v podobě podmíněného zastavení trestního řízení a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, naproti tomu institut narovnání a odstoupení od stíhání nebyl téměř použit. Pouze u malého množství odsouzených mladistvých jsme zjistili, že se stali účastníky mediace pod vedením PMS, že se setkali pachatelé a jejich oběti, přičemž ovšem je situace v této oblasti komplikována poměrně častým záporným postojem k tomuto institutu ze strany oběti či rodičů oběti.

III.3. Anamnestické šetření mladistvých recidivistů ve výkonu trestu odnětí svobody

K hlubšímu pochopení problematiky recidivy mladistvých jsme se rozhodli uskutečnit ve věznicích pro mladistvé zaměřené šetření. To bylo směřováno k pokusu získat autentické výpovědi o nejrůznějších aspektech života opakovaně soudně trestaných mladistvých mužích. Sledovali jsme širokou škálu otázek, jež směřovaly k hlubšímu zmapování dosavadního života mladistvých, a to nejen ve vztahu k páchání jejich provinění. Usilovali jsme o širší anamnestický záběr, který zahrnoval jednak otázky, které se zaměřovaly k získání

představy o osobnostních charakteristikách recidivních odsouzených, k popisu jejich rodinné situace, směřovaly též k edukačním a profesním otázkám, k jejich přátelským vazbám či zájmovým aktivitám.

Mladiství odsouzení byli – se svým písemným souhlasem – opakovaně interviewováni, s každým z nich jsme hovořili nejméně třikrát, což znamenalo, že jsme se mohli na některé závažné či složité okolnosti jejich života vyptat opakovaně. Při výzkumné akci nebyl přítomen nikdo jiný než mladistvý a výzkumník, z tohoto hlediska bylo tak vytvořeno prostředí pro možnost nerušeného rozhovoru i o intimních či různě bolestivých otázkách jeho života na svobodě. Ve výjimečných případech jsme byli nuceni přerušit výzkumné šetření pro náhlý situační negativismus mladistvého a při příští návštěvě věznice s ním navazovat nový kontakt. Vězněné mladistvé zařazené do výzkumu jsme též informovali o důvodech našeho široce pojatého zájmu o peripetie jejich života a zároveň jsme je ujistili, že informace, které nám poskytnou, budou zpracovány přísně anonymně.

Na druhé straně ovšem probíhaly rozhovory a psychologická vyšetření nejednou ve stresující situaci vězněného, která byla zapříčiněna jeho aktuální situací ve výkonu trestu (např. závažné hádky se spoluvězněnými mladistvými či obavy z následků těchto aktuálních konfliktů) nebo poté, kdy mu byly pracovníky věznice či soudu sděleny některé pro něj nepříjemné okolnosti, které se vztahovaly např. k délce jeho trestu (např. okolnostem kolem dalších trestních řízení, o kterých dosud nebylo soudem rozhodnuto) či k různým dalším sociálním okolnostem, které se týkaly aktuálních problémů jeho života za zdmi věznice (např. negativní informace o jeho rodině či partnerských či přátelských vazbách). Pohodový průběh výzkumu také narušovaly situace, kdy vězněnému hrozil kázeňský trest či jsme jej zastihli víceméně bezprostředně po nějakém konfliktu se spoluvězni či s odborným personálem oddělení.

Součástí anamnestického šetření bylo i testové psychologické vyšetření, jež vyžadovalo zvýšené úsilí. Naše vlastní výzkumná zjištění jsme se snažili doplňovat i studiem trestních spisů mladistvých o provinění, za které byly aktuálně ve výkonu trestu, údaji se SARPA a Rejstříku trestů (dále jen RT) a rozhovory s výchovnými pracovníky věznic o klientech. Příklady konkrétních anamnéz jsou uvedeny v přílohách.

Výzkum ve věznicích probíhal v období 13 měsíců, a to od ledna 2017 do ledna 2018 ve věznicích ve Všehrdech a Pardubicích. Celkově bylo do vzorku zařazeno 26 osob mladistvých recidivistů, kteří zde v tomto období poprvé vykonávali trestní opatření odnětí svobody a zároveň již měli – dle údajů Vězeňské služby – předchozí záznam o odsouzení (a dali dobrovolný souhlas s výzkumem svých osob). O těchto mladistvých byly vypracovány kazuistiky, jejichž části budeme uvádět v následujícím textu. Doslovná vyjádření mladistvých jsou uváděna v uvozovkách.

III.3.1. Psychologické šetření⁷²

K psychologickému vyšetření bylo použito několik psychodiagnostických metod – intelektový test (APM / VMT) a tři osobnostní testy (EPPS, TBSD, ROR). Všechny metody byly vybrány s ohledem na cílovou skupinu, na jejich očekávané schopnosti a motivaci, a zároveň tak, aby pokryly širší spektrum psychických, zejména osobnostních faktorů.

Z praktických důvodů bylo vyšetření u každého z mladistvých rozděleno na dvě části – individuální (ROR, TBSD) a skupinové (EPPS a intelektový test). Skupinové vyšetření absolvovali věznění obvykle v jiném termínu než individuální, ve skupinách po 2–6 lidech. Individuální vyšetření předcházelo skupinovému a konalo se vždy až po absolvování prvního pohovoru mladistvého s pracovníkem, který prováděl anamnestický rozhovor. Všechny osoby tedy již v době psychologického vyšetření znaly účel výzkumu a podmínky své účasti v něm (dobrovolnost, žádný vliv výsledků výzkumné akce na jejich aktuální situaci).

Vzhledem k tomuto rozdělení vyšetření do dvou termínů došlo bohužel k tomu, že někteří mladiství byli mezi absolvováním první a druhé části propuštěni z výkonu trestu, či převedeni jinam, takže jejich vyšetření pak není kompletní. Proto vzorek u intelektového testu a testu EPPS je o něco menší, než byl celkový počet mladistvých ve výzkumu. Při žádosti o spolupráci jsme se v podstatě nesetkali s odmítavou reakcí, všichni mladiství byli od počátku ochotni testování podstoupit. Při vlastní práci na testech se však ukázalo, že testování mladiství často sice podle vnějšího zdání spolupracují, nicméně jsou nedůvěřiví a ostražití a snaží se celou akci absolvovat s co možná nejmenším úsilím, volí co „nejekonomičtější“ způsoby splnění instrukcí. Přes tuto komplikaci byla ale většina realizovaných testů alespoň zčásti validních.

K tomu je však nutné podotknout, že v rámci daných podmínek je obtížné rozlišit, kdy ekonomický a méně snaživý přístup k testu je výsledkem slabé motivace ke spolupráci či defenzivní strategií, a kdy dotyčný není komplexnějšího a sofistikovanějšího přístupu schopen, vzhledem ke svým omezeným psychickým kapacitám.

Intelekt

Intelekt byl u mladistvých zkoumán jen orientačně, pomocí testu Ravenových progresivních matic (konkrétně Set I. z testu APM). Vzhledem k charakteristice podnětového materiálu měří tato metoda pouze dílčí část intelektových schopností, má se za to, že postihuje tzv. fluidní, tedy tu část intelektových schopností, která je vrozená. Zahrnuje rychlost myšlení, krátkodobou paměť a usuzování o neznámém tématu, založeném na odhalování vzájemných souvislostí a vyvozování vztahů. Výhodou použití tohoto typu testu je jeho culture-fair charakter, tedy jeho minimální závislost na vzdělání a specifickém kulturním zázemí zkoumané osoby.

Průměrné skóre intelektových výkonů ve výzkumném vzorku odpovídá 30. percentilu v normálním rozložení v populaci, tedy pásmu středního až slabšího průměru. Nicméně

72 Vyšetření a vyhodnocení výsledků provedla externí spolupracovnice PhDr. Kristýna Klápková.

rozptyl jednotlivých skóre v rámci souboru je hodně velký, jednotlivé hodnoty hrubých skóre se pohybují od 1 (naprosté intelektové selhání) až po 90. Percentilové hodnoty odpovídající výkonům jednotlivých mladistvých uvádí tabulka 35.

Tabulka 35: Jednotlivé výsledky testů v percentilech

percentily	četnost
1–10	12x
25–50	9x
53–75	3x
90	1x
nevyplnil	1x

Někteří zkoumaní mladiství dosáhli svými výsledky úrovně středního i vyššího průměru, či ojediněle i nadprůměru. Rozhodně tedy nelze říci, že by významně snížená inteligence byla společným prvkem skupiny mladistvých recidivistů, že by recidivování bylo obecně způsobeno sníženými intelektovými schopnostmi dotyčných osob. Nicméně většina hodnot se pohybuje v dolní polovině normálního rozložení.

Je třeba vést v patrnosti, že – vzhledem k použitému testu – zde mluvíme o intelektu jako o vrozené schopnosti, tedy potenciálu. Neméně důležitým faktorem ale je to, jakým způsobem byl daný potenciál u dotyčného rozvíjen a jak je, nebo není, schopen ho v reálném životě využívat. Výsledky použitých osobnostních testů k tomu přináší další relevantní informace.

Na vrozeném základě, ale zejména díky vlivům okolí se rozvíjí např. tzv. verbální inteligence, tedy schopnost práce s jazykem. Verbální úroveň našich testovaných mladistvých, jak ji bylo možné pozorovat v průběhu vyšetření, se zdá být převážně slabá, což je třeba při interpretaci zohlednit (na základě pozorování se dá předpokládat, že zkoumaní mladiství v některých případech nerozuměli přiměřeně zadání, nepochopili správně položku či nedovedli dostatečně vysvětlit své odpovědi).

Potřeby, preference – EPPS (Edwards Personal Preference Schedule)

Test EPPS je neprojektivní osobnostní dotazník s otázkami typu „nucená volba“. Dotazník vychází z Murrayovy teorie systému lidských potřeb a snaží se postihnout u každého z dotázaných subjektivní důležitost vybraných běžných lidských potřeb a motivů chování.

Dotazník zahrnuje 15 škál, a je doplněn o škálu konzistence (consistency), která vyjadřuje míru shody odpovědí na stejné dvojice tvrzení a slouží tak ke kontrole validity vyplnění. I přes délku testu a jeho náročnost se ukázalo, že drtivá většina protokolů je validních, průměrné skóre konzistence (dále VV) se nijak zásadně neliší od průměru po-

pulace. (V poznámce pod čarou uvádíme názvy škál podle původního českého překladu metody. Nicméně některé z těchto překladů nejsou – vzhledem k náplni škály – zcela výstižné, proto v závorce doplňujeme originální anglické názvy.)⁷³

Vlastní výsledky v jednotlivých obsahových škálách můžeme posuzovat dvojím způsobem. Jednak je můžeme srovnávat s dostupnými normami pro daný test (viz postup ad a) a jednak můžeme zjišťovat obvyklou (průměrnou) relativní důležitost jednotlivých potřeb v daném vzorku (viz postup ad b).

Ad a) Z uvedené tabulky je patrné, že největší rozdíl mezi VV a normou je ve výrazně vyšší potřebě navazovat styky s opačným pohlavím (heterosexuality). Tento výsledek však není překvapivý v situaci, kdy výzkumný vzorek tvoří mladí muži, u nichž, vzhledem k věku, vrcholí hormonální aktivita a tím i sexuální potřeba, a kteří jsou zároveň izolováni od prakticky jakékoliv možnosti takových kontaktů.

Zajímavější je pak druhý nejvyšší rozdíl, který nacházíme na škále „ohleduplnost“. Podle tohoto nálezu je pro mladistvé recidivisty charakteristická neochota řídit se zavedenými zvyklostmi a nechtět podvolovat se druhým. To může být podmíněno věkově, vývojovou úrovní, protože pro období adolescence je typická snaha o autonomii, tendence hledat a vybírat si svou cestu a mnohdy také zpochybňování norem a odpor k autoritám⁷⁴. Na druhou stranu ale můžeme uvažovat o tom, že toto může být jeden z faktorů facilitujících delikventní chování – oslabená potřeba dodržování zavedeného, a tedy i sociálních a právních norem.

73 Poznámka: Uvádíme zde názvy škál podle původního českého překladu metody. Nicméně některé nejsou zcela výstižné, vzhledem k náplni škály, proto v závorce doplňujeme originální anglické názvy škál: 1. Tendence k úspěšnosti (**achievement**) – potřeba dosáhnout dobrých výsledků, 2. Ohleduplnost (**deference**) – potřeba držet se zavedených zvyklostí a podvolovat se druhým, 3. Pořádkumilovnost (**order**) – potřeba pečlivě plánovat a mít vše uspořádané 4. Exhibitivnost (**exhibition**) – potřeba být ve skupině středem pozornosti 5. Samostatnost, nezávislost (**autonomy**) – potřeba zbavit se zodpovědnosti, závazků a povinností, 6. Afiliance (**affiliation**) – potřeba utvářet pevné přátelské svazky, 7. Intracepce (**intraception**) – potřeba analyzovat chování a pocity druhých, 8. Očekávání pomoci (**succorance**) – potřeba dostávat od druhých podporu a pozornost, 9. Dominance (**dominance**) – potřeba být vůdcem a ovlivňovat ostatní, 10. Pokora (**degradation**) – potřeba přijímat vinu za problémy a přiznávat své chyby druhým, 11. Protektivnost, pečování (**nurturance**) – potřeba být druhým nápomocen, 12. Tendence ke změnám (**change**) – potřeba vyhledávat nové zkušenosti a vyhnout se stereotypu, 13. Vytrvalost, trpělivost (**endurance**) – potřeba dotáhnout úkoly do konce a splnit zadání, 14. Heterosexuality (**heterosexuality**) – potřeba stýkat se s přítažlivými osobami opačného pohlaví, 15. Agresivita (**aggression**) – potřeba vyjadřovat vlastní názor a být kritický k druhým.

74 Zde bychom potřebovali věkově rozlišené normy, které jsme neměli k dispozici.

Tabulka 36: Srovnání průměrných skóre výzkumného vzorku s normou ve škálách

Škály	Norma	Průměr VV	Rozdíl
tendence k úspěšnosti	14,2	14,1	-0,1
ohleduplnost	14,5	7,6	-6,9
pořádkumilovnost	14,2	13,2	-1,0
exhibitivnost	12,2	15,5	3,3
samostatnost, nezávislost	14,0	16,0	2,0
afiliace	14,1	15,5	1,4
intracepce	14,5	11,5	-3,0
očekávání pomoci	10,2	11,6	1,4
dominance	14,1	14,0	-0,1
pokora	14,2	12,8	-1,3
protektivnost, pečování	15,2	14,8	-0,4
tendence ke změnám	13,2	16,8	3,7
vytrvalost, trpělivost	17,0	11,4	-5,6
heterosexuality	11,5	18,7	7,2
agresivita	13,0	16,1	3,1
konzistence	11,8	11,5	-0,3

Možná nejpozoruhodnějším nálezem z tohoto srovnání však shledáváme rozdíl v trpělivosti a vytrvalosti mezi běžnou populací a výzkumným vzorkem mladistvých recidivistů. Naši mladiství skórovali na této škále významně níže a jsou tedy obecně méně motivováni k dosahování vytyčených cílů, jejich dotahování do konce a k plnění zadaných úkolů. Zde se nenabízí alternativní vysvětlení a zdá se mít i jistou logickou souvislost s delikventním jednáním. Tam, kde chybí trpělivost na někdy dlouhé a pracné cestě ke kýmým cílům a vytrvalost potřebná k jejich dosažení standardními a společensky akceptovanými způsoby, může být trestná činnost žádoucí zkratkou, usnadněním, pomocí které lze získat subjektivně žádoucí výsledky (např. získání určitého obnosu peněz dlouhodobým pracovním úsilím a spořením vs. loupežným přepadením).

I zvýšená tendence ke změnám, potřeba vyhledávat nové zkušenosti a nechuť ke reotypu, tedy další z nalezených rozdílů, může být motivem k chování a jednání, které překračuje sociální normy, nebo k tomu v důsledku vede, ať už se jedná o trestnou činnost, nebo třeba užívání návykových látek.

Mírně vyšší exhibitivnost, tedy potřeba být středem pozornosti, může být charakteristikou daného věkového stadia a pohlaví testovaných, jedním z typických rysů osobnosti mladistvého recidivisty, faktorem facilitujícím asociální jednání.

Zvýšené skóre na škále agresivity je výsledkem, který bychom laicky očekávali. Nicméně je nutno připomenout, že v terminologii použitého testu jde o potřebu vyjadřovat vlastní názor a být kritický k druhým. Můžeme spekulovat, že se může jednat o jednu

z charakteristik většího komplexu povahových vlastností typu „být autonomní, mít svou vlastní hlavu, nepodřizovat se normám a autoritám, preferovat vlastní názory a postoje, řídit se podle sebe.“ V tomto smyslu se pak tento náález jeví konzistentní s předcházejícími.

Snížená míra potřeby intracepce, tedy jen slabší tendence analyzovat pocity a motivy druhých, může přispívat k ochotě chovat se asociálně, podobně jako je tomu třeba u snížené empatie, protože pachatel se tolik nezabývá tím, jakou újmu druhým způsobil.

Pořadí potřeb u vzorku mladistvých recidivistů, zdá se, potvrzuje hypotézy načrtnuté výše. Necháme-li stranou heterosexuální jako nejvýrazněji se manifestující potřebu, dominují potřeby tendence ke změnám, agresivita a samostatnost, nezávislost a vykreslují tak obraz jedinců vyhledávajících vzrušení a nové zážitky, snažících se ale přitom vyhnout zodpovědnosti a povinnostem, kritických k druhým a prosazujících vlastní názory, někdy se snahou stát se středem pozornosti. Motivů obvykle považovaných za sociálně žádoucích a pro společenské soužití potřebných, jako jsou tendence dodržovat řád, udržovat pořádek, přizpůsobit se zvyklostem, schopnost uznat svou chybu, zohlednit pocity druhých jsou u nich méně významné a umísťují se v dolní polovině hierarchie potřeb.

Ad b) Rovněž srovnání s hierarchií potřeb normální populace (dle dostupných norem) je velmi zajímavé, protože na první pohled jsou zřejmé výrazné rozdíly. Opět ponechme stranou heterosexuální (první vs. předposlední místo v hierarchii).

Tabulka 37: Pořadí potřeb podle relativní subjektivní důležitosti

Výzkumný vzorek			Norma		
1.	heterosexuální	18,7	1.	vytrvalost, trpělivost	17,0
2.	tendence ke změnám	16,8	2.	protektivnost, pečování	15,2
3.	agresivita	16,1	3.	ohleduplnost	14,5
4.	samostatnost, nezávislost	16,0	4.	intracepce	14,5
5.	afiliace	15,5	5.	tendence k úspěšnosti	14,2
6.	exhibitivnost	15,5	6.	pořádkumilovnost	14,2
7.	protektivnost, pečování	14,8	7.	pokora	14,2
8.	tendence k úspěšnosti	14,1	8.	dominance	14,1
9.	dominance	14,0	9.	afiliace	14,1
10.	pořádkumilovnost	13,2	10.	samostatnost, nezávislost	14,0
11.	pokora	12,8	11.	tendence ke změnám	13,2
12.	očekávání pomoci	11,6	12.	agresivita	13,0
13.	intracepce	11,5	13.	exhibitivnost	12,2
14.	vytrvalost, trpělivost	11,4	14.	heterosexuální	11,5
15.	ohleduplnost	7,6	15.	očekávání pomoci	10,2

S trochou zobecnění se dá říci, že u normální populace dominují právě ty potřeby, které jsou u mladistvých recidivistů oslabené, jako jsou vytrvalost a trpělivost, ohleduplnost, intracepce, pořádkumilovnost, pokora. Vysoký význam pak má také pečování, tedy potřeba

pomáhat druhým, která je u výzkumného vzorku relativně méně výrazná. Naopak u výzkumného vzorku dominující tendence ke změnám, nezávislost, agresivita a exhibitivnost obsazují u normální populace spodní pozice hierarchie potřeb.

Hodnoty – TBSD (Test barvově sémantického diferenciálu)

TBSD je projektivní technika zkoumání osobnosti. Umožňuje nahlédnout do systému hodnot testovaného, ale přináší i další informace o osobnostních charakteristikách. Tato metoda přináší pro výzkum na dané populaci mnohé výhody. Princip vyplňování testu je poměrně jednoduchý. Až na výjimky test používá snadno srozumitelná podnětová slova (v našem vzorku způsobovalo potíže pouze slovo „ideální“), která se týkají základních a transkulturně společných hodnot a vztahů. Testovaná osoba se nemusí v podstatě nijak verbálně vyjadřovat, pouze přiřazuje barvy a čísla. Test je tedy minimálně závislý na verbálních schopnostech testovaného a jeho ochotě ke komunikaci. Je informativní i u osob se sníženým intelektem, u sociálně zanedbaných, u lidí málo motivovaných či s nízkou úrovní energie.

Test barvově sémantického diferenciálu nabízí mnoho způsobů interpretace a je zejména přínosný při individuálním kazuistickém zpracování. My se nicméně zaměříme v první řadě na interpretaci výsledků celého výzkumného vzorku na bázi základního statistického zpracování dat a jejich srovnání s normou.

a) Hierarchie podnětových slov – pořadí hodnot

Na základě převedení barev podle individuální hierarchie barev na číselnou hodnotu lze u každého podnětového slova stanovit jeho hodnocení testovaným a podle něj pak slova seřadit do individuální hierarchie. Zprůměrováním hodnot přiřazených každému slovu všemi testovanými mladistvými ve vzorku pak získáme hierarchii hodnot celého souboru. (Pro kontrolu rozdílů setřených zprůměrováním jsme použili ještě seřazení podle mediánů a modů. Protože rozdíly nebyly zásadní, můžeme interpretovat pořadí průměrů – viz tabulka 38).

Při prvním zběžném pohledu na hierarchii hodnot vidíme seřazení, které bychom asi běžně očekávali – na předních místech všeobecně ceněné hodnoty (radost, láska, štěstí, život), na konci naopak nepříjemné skutečnosti (nemoc, smrt, bolest, strach). Zároveň se zde zřejmě opět manifestuje fakt sexuální a erotické deprivace mladistvých recidivistů ve výkonu trestu – podnětová slova žena, sex, ideální žena, intimní styk na předních místech v hierarchii. Zároveň u slov „ženy“ a „milénka“ nalzáme lepší hodnocení než v normativním souboru (viz dále tabulka 38).

Tabulka 38: Hierarchie hodnot ve VV (nevědomé hodnocení)⁷⁵

Podle průměrů		Podle mediánů		Podle modů	
radost	10,4	radost	9	ideální žena	6
ideální žena	10,9	sex	10	vzdělání	6
sex	11,0	ideální žena	10	ideál já	6
ženy	11,0	ideál já	10	radost	8
ideál já	11,6	milenka	10	sex	8
láska	11,6	ženy	10	milenka	8
štěstí	11,7	život	11	intimní styk	8
milenka	11,8	štěstí	11	manželka	10
intimní styk	12,1	láska	11	život	11
děti	12,3	manželka	11,5	klid	11
život	12,7	intimní styk	11,5	snění	11
vítězství	12,7	děti	12	láska	11
manželka	12,7	vítězství	12	matka	12
domov	13,3	domov	12	vítězství	12
zábava	13,4	zábava	12,5	dětství	12
vzdělání	13,9	matka	13,5	štěstí	12
matka	14,8	dětství	13,5	domov	12
lidé	15,2	vzdělání	14	děti	13
klid	15,2	já (sám)	15	lidé	13
já (sám)	15,3	klid	15	ženy	14
být první	15,4	lidé	15	já (sám)	15
dětství	15,7	snění	16	zábava	15
snění	16,1	nálada	16,5	úzkost	15
nálada	16,2	budoucnost	16,5	pracoviště	15
budoucnost	16,2	pracoviště	16,5	povinnosti	16
pracoviště	16,3	být první	16,5	kamarádi	17
sny	17,0	kamarádi	17	změna	17
změna	17,3	změna	17	sny	17
kamarádi	18,0	sny	17	minulost	18
povinnosti	18,9	otec	18	otec	18
ideální muž	19,3	ideální muž	18,5	ideální muž	19
otec	19,6	povinnosti	19	budoucnost	19
práce	19,7	práce	20,5	být první	19
léky	21,3	úzkost	21	léky	21
ticho	21,8	léky	21	ticho	22
minulost	22,2	ticho	22	bolest	23
úzkost	22,2	minulost	23,5	hluk	23
rvačka	22,8	hádky	23,5	nálada	23
hádky	23,1	bolest	24	rvačka	24
únava	23,1	rvačka	24	únava	24

75 Čím nižší je hodnota pojmu, tím je podnětové slovo cennější a výše v hierarchii.

Podle průměrů		Podle mediánů		Podle modů	
nadřizený	23,2	nadřizený	24	nadřizený	25
muži	23,6	únava	24	práce	27
bolest	23,6	strach	24,5	muži	28
strach	23,8	muži	24,5	útočit	29
hluk	24,3	hluk	25	nuda	30
nuda	25,2	nuda	25,5	samota	31
alkohol	25,2	alkohol	26,5	smrt	33
útočit	25,6	útočit	27	hádky	33
samota	25,9	samota	28	strach	33
nemoc	27,7	nemoc	28	nemoc	33
smrt	27,8	smrt	30,5	alkohol	33

Oproti tomu „muži“ jsou hodnoceni poměrně negativně, spadají do poslední čtvrtiny hierarchie. To je záležející a odlišné od dostupných norem. Rovněž pojem „ideální muž“ je našimi mladistvými muži hodnocen hůře než osobami z normativního souboru.⁷⁶

Zaujmout nás může relativně špatná pozice slova „nadřizený“ v poslední čtvrtině hierarchie. To může potvrzovat nálezy z EPPS v tom smyslu, že v daném souboru se jedná o jedince preferující jednat podle sebe a méně ochotně akceptující autority a normy. To může být ovlivněno také jejich aktuální pozicí v rámci vězení. Také zařazení slova „nuda“ do poslední čtvrtiny je konzistentní s předchozími nálezy – jde často o lidi vyžadující a vyhledávající vzrušení, s odporem ke stereotypu (což je částečně dáno věkem). Nuda je tak horší, než jsou únava, hádka, rvačka.

„Otec“ je hodnocen hůře než „matka“ (14,8 vs. 19,6), což ale odpovídá normě. „Budoucnost“ je hodnocena podstatně lépe než „minulost“ (16,2 vs. 22,2). Zhoršené hodnocení minulosti i ve srovnání s normou (VV 22, 2, norma 17,8) představuje realistické vnímání, vzhledem k tomu, že všichni testovaní ve vzorku se kvůli činům spáchaným v minulosti dostali do výkonu trestu. Možná o to zajímavější je pak fakt, že hodnocení „budoucnosti“ se od normy liší jen málo významně (VV 16,2 norma 14,4). Můžeme to interpretovat jako určitý optimismus mladistvých recidivistů, protože realisticky by se dalo předpokládat, že jejich budoucnost bude jejich kriminální minulostí negativně poznamenána. Tento fakt je možno ale interpretovat i tak, že problémy budoucnosti jsou uvězněnými zatím odsouvanými „na neurčito“, že nejsou v přítomném čase schopni náležitě a realisticky zvážit situaci po propuštění na svobodu, že si problémy tohoto druhu nepřipouštějí.

Ve srovnání s normou je také v našem vzorku hůře hodnoceno podnětové slovo „kamarádi“ (VV 18,0 norma 14,7). To může být způsobeno vědomím nebo domněnkou, že právě kamarádi byli těmi, kdo dotyčného stáhl na šikmou plochu, svedl na něj vlastní delikvenci, případně dostal jej do VTOS, což testovaní v průběhu výzkumu občas i verbalizovali.

76 Při tomto zjištění je ovšem nutno vzít v úvahu, že VV tvoří pouze muži, kdežto v normativním souboru byla zastoupena obě pohlaví.

Významně horší hodnocení slova „ticho“ oproti normě zde lze nejspíše přičíst na vrub věku. „Ticho“ patří obecně k pozitivně hodnoceným slovům (viz norma netříděná podle věku), ale období dospívání je charakteristické svým neklidem a může se projevit i horším hodnocením slova „ticho.“

Tabulka 39: Průměrná hodnota některých podnětových slov

	VV	Norma 15–22 let	Norma netříděná
radost	10,4	9,6	11,0
matka	14,8		13,7
minulost	22,2	17,8	
já (sám)	15,3		14,8
děti	12,3		11,7
život	12,7		13,2
otec	19,6		17,2
zábava	13,4	12,3	13,5
sex	11,0		13,3
klid	15,2		14,2
kamarádi	18,0		14,7
ticho	21,8		15,5
ideální žena	10,9		11,5
vítězství	12,7		12,9
lidé	15,2		15,3
ideální muž	19,3		13,9
vzdělání	13,9		15,2
dětství	15,7		12,8
manželka	12,7		13,4
muži	23,6		18,1
štěstí	11,7	9,4	10,7
nálada	16,2		15,3
snění	16,1		13,9
ideál já	11,6		11,9
milenka	11,8		14,6
domov	13,3		13,0
ženy	11,0		14,6
budoucnost	16,2	14,4	15,3
sny	17,0		15,3
být první	15,4		15,3
láska	11,6		11,1
intimní styk	12,1		12,6

b) Shoda vědomého a nevědomého hodnocení

Test TBSD snímá jak nevědomé, tak i vědomé hodnocení podnětových slov. Při vyhodnocování dat jsme se zaměřili pouze na výraznější neshody mezi vědomým a nevědomým hodnocením (jedná se o neshody o 2 a více bodů). V následující tabulce je uvedeno, kolikrát se u daného slova ve výzkumném vzorku neshoda objevila. Neshody vyjádřené kladným číslem (2 a 3) znamenají, že slovo bylo hodnoceno lépe vědomě než nevědomě, záporná čísla (-2 a -3) pak poukazují na to, že testovaný hodnotí slovo vědomě hůře (viz tabulka 40).

Vidíme tak například, že slovo práce je poměrně často hodnoceno vědomě lépe a nevědomé hodnocení je přitom zhoršené. Obdobně, i když méně výrazně, je tomu u slov nadřizený, povinnosti a vzdělání, což jsou slova, která bychom řadili do téže tematické oblasti.

Vědomé hodnocení je samozřejmě často ovlivněno snahou o určitou sebe prezentaci a uplatňuje se v něm sociální žádoucnost určitých odpovědí. Testovaní mladiství tedy do jisté míry odpovídají tak, jak si myslí, že je vhodné odpovídat, co se sluší a očekává. Tento fenomén se jistě uplatňuje i v tomto případě – očekává se, že člověk nebude práci zatracovat, že bude uznávat nadřizené a cenit si vzdělání. Ve skutečnosti ale pro naše mladistvé tyto hodnoty tak pozitivní a žádoucí nejsou. Naproti tomu např. vítězství, hodnocené lépe nevědomě než vědomě, má pro mnohé z nich větší hodnotu, než jsou ochotni přiznat. A opačně nuda a ticho jsou pro některé větší „hrůzou“, než deklarují.

Sociální vhodnost odpovědí se zřejmě uplatnila při vzniku rozporů u podnětového slova „otec“. Společnost očekává, že rodiče nebudeme hodnotit negativně, a to ovlivnilo vědomé hodnocení. Nevědomé hodnocení je však u některých testovaných mladistvých významně horší a poukazuje na konfliktní vztah k tomuto rodiči.

Za povšimnutí stojí také rozdíly vědomého a nevědomého hodnocení podnětového slova „léky“, jde o slovo s největšími rozpory v celém souboru. Rozdíly jsou v obou směrech, více jich nacházíme ve směru lepšího vědomého hodnocení slova než nevědomého. Interpretace hodnocení slova „léky“ může být různá, mimo jiné může mít také souvislost se závislostí na psychotropních látkách. Vycházíme-li z předpokladu, že mnoho vězňů mladistvých recidivistů má zkušenost s užíváním drog, pak pozitivní hodnocení slova může signalizovat jejich potřebu a negativní naopak fakt, že aktuálně nejsou drogy v dostatečné míře k sehnání.

Tabulka 40: Neshoda vědomého a nevědomého hodnocení – konfliktní témata

	-2	-3	2	3	počet rozdílů
radost	0	0	0	0	0
práce	1	0	6	0	7
matka	0	0	1	0	1
samota	0	0	1	0	1
minulost	3	1	0	0	4
já (sám)	1	1	1	0	3
děti	0	0	2	0	2

	-2	-3	2	3	počet rozdílů
<i>útočit</i>	1	0	4	0	5
<i>život</i>	1	1	2	0	4
<i>otec</i>	1	0	2	3	6
<i>zábava</i>	1	0	2	1	4
<i>smrt</i>	2	1	0	0	3
<i>sex</i>	0	0	1	0	1
<i>klid</i>	0	0	3	0	3
<i>bolest</i>	3	0	1	0	4
<i>kamarádi</i>	2	0	1	0	3
<i>úzkost</i>	3	1	2	0	6
<i>ticho</i>	3	0	3	2	8
<i>hádky</i>	3	1	0	0	4
<i>ideální žena</i>	0	0	2	0	2
<i>vítězství</i>	2	3	0	0	5
<i>strach</i>	1	0	2	0	3
<i>nuda</i>	1	0	3	0	4
<i>lidé</i>	2	0	0	0	2
<i>nemoc</i>	3	0	2	0	
<i>ideální muž</i>	3	0	0	0	3
<i>vzdělání</i>	0	1	2	1	4
<i>rvačka</i>	0	0	1	0	1
<i>léky</i>	3	0	5	0	8
<i>dětství</i>	2	0	3	0	5
<i>manželka</i>	0	0	3	0	3
<i>hluk</i>	1	0	3	0	4
<i>muži</i>	1	0	1	0	2
<i>štěstí</i>	0	0	1	1	2
<i>nálada</i>	0	0	3	0	3
<i>změna</i>	1	0	4	0	5
<i>snění</i>	4	0	3	0	7
<i>ideál já</i>	3	0	2	0	5
<i>milenka</i>	0	0	2	0	2
<i>domov</i>	0	0	2	1	3
<i>ženy</i>	2	0	1	0	3
<i>povinnosti</i>	0	0	4	0	4
<i>budoucnost</i>	1	1	3	0	5
<i>pracoviště</i>	0	0	3	0	3
<i>sny</i>	1	0	1	0	2
<i>být první</i>	0	1	1	0	2
<i>láska</i>	1	0	0	0	1
<i>nadřizený</i>	1	0	3	0	4

	-2	-3	2	3	počet rozdílů
únava	0	0	1	0	1
intimní styk	0	0	1	0	1
alkohol	1	0	1	0	2

Poznámka: Podnětová slova, u kterých byl takový konflikt signifikantně často zaznamenán, jsou zvýrazněna tučnou kurzívou.

c) Podnětové slovo „já (sám)“ a jeho asociace

Při individuální interpretaci jednotlivého profilu TBSD je možné se zaměřit na konkrétní jednotlivá slova a jejich hodnocení, podle potřeby a oblasti našeho zájmu. V našem výzkumu jsme z nich pro zajímavost vybrali podnětové slovo „já (sám)“, tedy sebehodnocení testovaných mladistvých. Z jedné z předchozích tabulek už víme, že v případě tohoto slova nedocházelo příliš často k neshodám mezi vědomým a nevědomým hodnocením. Budeme se tedy dále věnovat hodnocení nevědomému, za pomoci barev. Nejlepší hodnocení jakéhokoliv slova je v testu dáno hodnotou 6 (odpovídá barvám na 1., 2. a 3. místě v hierarchii) a nejhorší hodnotou 33 (barvy na 10., 11. a 12. místě). Vidíme tedy, že v našem souboru máme jak mladistvé, kteří sami sebe hodnotí výhradně pozitivně a řadí sami sebe dokonce na první místo v hierarchii podnětových slov (což odpovídá narcistnímu nastavení), tak i mladistvé s negativním sebehodnocením, výrazně sebekritické.

Tabulka 41: Hodnoty podnětového slova „já (sám)“ u jednotlivých testovaných mladistvých

Hodnota podnětového slova „JÁ“	četnost
6	2x
8	4x
10–14	3x
15	4x
16–19	5x
21–25	5x
33	1x

Další osobnostní faktory – ROR (Rorschachova metoda)

Rorschachova metoda představuje jedinečný nástroj posuzování osobnosti, v některých oblastech psychologie (klinická, forenzní) v současnosti jen obtížně nahraditelný pro svůj rozsáhlý záběr a diagnostický potenciál.

Při interpretaci jsme se zabývali několika základními ukazateli v testu a proměnnými, kde jsme objevili zajímavé odchylky od očekávaných hodnot. Při interpretaci musíme mít na zřeteli, že testovaní mladiství ne vždy byli schopni adekvátně pochopit kladené otázky (což snižuje výsledek testu). Při vyhodnocování se též ukázalo, že volba tohoto

diagnostického nástroje, přes jeho obrovský potenciál, nebyla v dané situaci výzkumu nejšťastnější, neboť metoda předpokládá větší otevřenost testovaných, jejich hlubší důvěru k psychologovi a též navázání těsnějšího kontaktu, což je v podmínkách věznění velmi obtížně dosažitelné.

Celkem bylo zpracováno 26 protokolů, ukázalo se však, že ne všechny jsou validní (je nutné považovat 3 protokoly za nevalidní a dalších 7 za omezeně validní).

Krátké protokoly ROR bývají často důsledkem ostražitosti či opatrnosti ze strany vězněných mladistvých. Určitý faktor, který měl nesporně vliv na otevřenost testovaných mladistvých, spočíval v tom, že se jednalo o mladistvé recidivisty, tedy lidi, kteří již opakovaně prošli jakýmsi posuzovacím procesem, ve kterém tehdy šlo o hodně, mohli dost ztratit. Obezřetnost, opatrnost a defenzivnost tedy u nich může být obecně preferovanou strategií. I většina validních protokolů svědčí o tom, že je podaly osoby, které reagují na situaci stylem, jehož základní charakteristikou je vyhýbání. Může se opět jednat o jiný projev situační testové defenzivnosti, ale také o základní životní vyhýbavý styl reagování. Tato druhá možnost představuje trvalejší formu vyrovnávání se s novými situacemi, tedy preferovaný styl, který signalizuje nedostatek přiměřené otevřenosti k prožívání a tendenci redukovat podnětovou situaci na co nejsnáze zvládnutelnou úroveň. Osoby s vyhýbavým stylem reagování minimalizují nebo ignorují důležitost některých prvků podnětového pole.

Test poskytuje také ukazatel množství adekvátních zdrojů (EA), kterými testovaný disponuje pro zvládnutí nároků každodenního života, tedy jak účinné má způsoby přemýšlení o těchto nárocích a přiměřené kanály pro prožívání a vyjadřování pocitů ve vztahu k nim. Jedná se tedy o jakousi míru psychologické kompetentnosti. Má-li ovšem být tato hodnota indikátorem příznivé adaptivní kapacity, musí být vyšší než 6. Průměrná hodnota v našem vzorku je ale pouze 3,2, tedy velmi nízká (zde jistě též intervenuje i výše zmíněná defenzivnost). Většina protokolů tedy signalizuje limitovanost zdrojů pro zvládnání nároků každodenního života.

Pro pochopení problémů a fungování recidivních mladistvých je klíčová kapacita pro kontrolu a toleranci stresu. Tuto oblast můžeme také definovat jako kapacitu rozhodovat se a záměrně zvolit chování, jehož cílem bude vyrovnat se s požadavky situace. Další proměnnou testu, která se zabývá touto oblastí, je index deficitu zvládnání (CDI). Za normální pokládáme hodnotu nižší než 4. Průměrná hodnota v našem vzorku je 3,7, nicméně polovina testovaných skóruje v tomto indexu 4 a výše, což již signalizuje přítomný deficit zvládacích kapacit. To u nich naznačuje (resp. potvrzuje) nezralost osobnostní organizace, a tím i bezradnost ve zvládnání nároků každodenního života, obvykle v interpersonální sféře, což přispívá k problémům v oblasti kontroly.

Z výsledku testu máme k dispozici mimo jiné i hodnotu, která odráží úroveň schopnosti dostatečné modulace afektu (Afr). Ta vypovídá o zájmu člověka o prožívání emočních podnětů versus averzi k emocionalitě, emocionální staženosti. V testovaném souboru se můžeme častěji setkat s osobami, které se méně zajímají o emoční podněty, jsou méně ochotné je zpracovávat (což je jeden ze způsobů, jak redukovat komplexnost okolního světa). U adolescentů to znamená, že přistupují s přílišnou opatrností či vyhýbáním k mnoha běžným mezilidským výměnám, které ale přispívají k vývoji.

Co se zpracování informací týká, efektivní organizace informací spočívá v rovnováze mezi množstvím přijatých informací a schopností je adekvátně zpracovat. Množství přijatých informací je funkcí důkladnosti pozornosti. Výsledky testu v této oblasti signalizují, že mladiství našeho výzkumného vzorku skenují podnětové pole chvatně a nahodile a často přehlížejí kritické klíče k porozumění. Pracují na základě rychlých, ale povrchních odhadů, které způsobují, že dělají více chyb, což vede k méně efektivním vzorcům chování.

Realistické vnímání událostí spočívá v tom, že jedinec je schopen utvořit relativně přesné obrazy o sobě a svém okolí, vidět věci, jak jsou. Tato schopnost napomáhá úspěšné adaptaci, protože plodí chování, které je pak situaci přiměřené. Test poskytuje několik ukazatelů toho, jak dobře osoba testuje realitu, zda vnímá vlastní zkušenost realisticky. Výsledky testu dokládají, že testovaní obecně trpí narušením realistického vnímání, u osmi z nich je dokonce signalizováno závažné narušení realistického vnímání. Chybný úsudek odvozovaný z nerealistických percepčí obvykle vede k potížím v přízpůsobování.

Deficit zvládnutí sociální reality naznačuje, že jsou testovaní uvězněni pravděpodobně osobami méně sociálně zralými, s omezenými sociálními dovednostmi a potížemi v interpersonální sféře. Bývají méně citliví k potřebám a zájmům druhých lidí, častěji jsou pokládáni za nesympatické a jejich mezilidské vztahy jsou neuspokojivé. Proto se ještě podíváme do oblasti interpersonální percepce a sebepercepce.

Interpersonální oblast v testu mapují mj. proměnné interpersonálního zájmu, které se odvozují z množství a druhu odpovědí obsahujících lidské reprezentace. V našem souboru vidíme, že testovaní mladiství v průměru projevují vcelku přiměřený zájem o lidský svět, nalézáme zde ale málo realistické (na zkušenosti založené) vnímání lidského světa. I zde si musíme být vědomi defenzivního přístupu mladistvých k testu, nicméně je možno konstatovat, že testované osoby se sice zajímají o druhé, ale příliš jim nerozumí. Takoví lidé mají tendenci druhé „číst“ chybně a často špatně interpretují sociální gesta.

Realistické mezilidské zkušenosti jsou u našich testovaných mladistvých možná zastoupeny méně, než by bylo optimální. V takovém případě je pak sebeobraz více založen na představách, subjekt je méně zralý a často má zkreslenou představu o sobě, což může způsobovat potíže při rozhodování, řešení problémů a vztahování se k lidem. Častěji, než je běžné, se v našem souboru jedná o osoby, které obvykle sobě samým nevěnují dostatečnou pozornost. Nebo se jí dokonce záměrně vyhýbají. S tím se často pojí i negativní odhad vlastní hodnoty, neschopnost udržet si adekvátní sebehodnocení.

Máme-li shrnout nálezy z psychologických vyšetření mladistvých recidivistů zařazených do výzkumného vzorku, je možné formulovat následující pravděpodobnostní zjištění:

Při vyšetření „fluidní inteligence“ dosáhli někteří testovaní mladiství svými výsledky úrovně středního i vyššího průměru, či ojediněle i nadprůměru. Nelze tedy říci, že by významně snížená inteligence byla společným prvkem skupiny mladistvých recidivistů, že by recidiva byla obecně způsobena sníženými intelektovými schopnostmi dotyčných osob. Nicméně většina naměřených hodnot se pohybuje v dolní polovině normálního rozložení, což ukazuje, že intelektové schopnosti můžeme u této populace čekat spíše slabší. Nicméně – některé výkony testovaných mladistvých jsou limitovány nedostatkem

vědomostí získaných v procesu učení a malou podnětností sociálních zázemí. To platí zejména o verbální inteligenci, tedy schopnosti zacházet s jazykem a pracovat na jeho základě (tato inteligence se v průběhu vyšetření jevila jako převážně slabá). To může být jedním z faktorů, který negativně ovlivňuje sociální adaptaci, přičemž sociální (ne)adaptace je tím, o co v problematice delikvence / recidivy jde asi především.

Obecně jde o různorodé zdroje, které má jedinec k dispozici pro zvládnání své životní situace. Zdroje přímo souvisejí se schopností kontrolovat vlastní chování, což je předpoklad úspěšné adaptace. Čím více dostupných zdrojů člověk má, tím pravděpodobněji bude schopen produkovat a řídit své chování.

Dostatek zdrojů však ještě automaticky neznamená dobré přizpůsobení a nepřítomnost patologie, limitované množství zdrojů nemusí nutně vést k chybnému fungování. Nicméně se zvětšováním zdrojů stoupá i schopnost tolerovat stres, a naopak s omezeností zdrojů klesá i schopnost tolerance stresu. A tak zatímco adekvátní kapacita pro kontrolu neznamená nezbytně dobré přizpůsobení, omezenost nebo neadekvátnost této kapacity je často předchůdcem maladjustace.

Průměrné hodnoty relevantních proměnných v našem vzorku jsou, ve srovnání s normou, nízké, většinou příliš nízké na to, aby byly indikátorem příznivé adaptivní kapacity. Většina individuálních výsledků tedy signalizuje limitovanost zdrojů pro zvládnání, a tím zvýšenou pravděpodobnost, že se tyto osoby budou s nároky života vyrovnávat neobratným a neúčinným způsobem, který povede k omezené úspěšnosti. Jedná se o jakési „vývojové uvíznutí“. Malá podnětnost prostředí a nedostatek impulzů rozvíjejících v průběhu vývoje adaptační potenciál je tedy velmi pravděpodobně jedním z faktorů přispívajících k delikventnímu chování. V této souvislosti má největší význam rodinné zázemí.

Typicky jsme u mladistvých recidivistů nacházeli neochotu řídit se zavedenými zvyklostmi, nechuť podvolovat se druhým a nedostatek ohleduplnosti, spolu s nezájmem o pocity a potřeby druhých. Ještě významnější může být nalezená nízká míra trpělivosti a vytrvalosti, tedy obecně slabá motivace k dosahování vytyčených cílů, jejich dotahování do konce a k plnění zadaných úkolů. Tam, kde chybí trpělivost, může být trestná činnost žádoucí zkratkou, stejně jako je páchání protispolečenských činů příležitostí k zažívání vzrušení a možností, jak se blýsknout před vrstevníky. A samozřejmě tendence mít svou vlastní hlavu a řídit se primárně vlastními motivy a potřebami se může snadno dostávat do rozporu s dodržováním obecných norem.

III.3.2. Další výsledky šetření mezi mladistvými recidivisty

III.3.2.1. Rodina

Rodina, do které se dítě narodí, je prvním a klíčovým prostředím, které jedince formuje, předává mu své normy, zvyky a vzory chování. Je tedy základním kamenem jeho dalšího života a hlavně chování ve společnosti. Pro kriminologická zkoumání je proto zásadní, zda v rodině předávané vzory chování jsou v souladu s celospolečensky akceptovanými

normami etickými; v opačném případě může jejich odchylnost vyústit až v porušování trestněprávních norem. Těmto záležitostem jsme se do hloubky věnovali v rámci anamnestických rozhovorů s uvězněnými mladistvými muži ve věznicích Pardubice a Všehrdy.

Velkým problémem je, pokud se dítě s rodinným prostředím nedostane do kontaktu vůbec, protože je brzy po narození odloženo do kojeneckého ústavu. Dítě může být citově deprivované a cítit se nechtěné a odmítané. Problémem je samozřejmě i skutečnost, kdy se dítě dostane mimo rodinu i v pozdějším věku, pokud je to na delší dobu.

Ve věku do 15 let se mimo rodinu dostala více než polovina zkoumaných osob: 15 z celkových 24 delikventů, příčinou byly nejčastěji výchovné problémy, které vychovatelé přestali zvládat. Výjimečně byly děti odloženy do ústavního zařízení v nejtěplejším věku (někdy přímo z porodnice):

...z porodnice byl E. umístěn do kojeneckého ústavu a pak do dětského domova. Rodiče byli v době jeho narození ve VTOS... nesouhlasili s tím, aby si ho vzal někdo do péče... (SARPO)

... M. se narodil do neúplné mnohodětné romské rodiny (celkem 7 sourozenců), od nejtěplejšího věku byl v kojeneckém ústavu, poté do 5 let v dětském domově. V tomto věku si ho matka vzala zpět a za necelý rok ho vrátila s tím, že si na něho nezvykla. Později se opět vrátil k rodičům (do rodiny doplněné o nevlastního otce), ale byly s ním velké výchovné problémy. Byl proto hrubě fyzicky trestán matkou. V rozhovoru uvedl, že byl matkou mučen a šikanován (musel stát bosý ve sněhu apod.). Dostával v té době záchvaty zuřivosti a poté, co k němu musel být přivolán lékař, začala jeho pouť po různých institucích (dětská psychiatrie, Speciálně pedagogické centrum, Středisko výchovné péče, Diagnostický ústav...). Z ústavů se snažil stále utíkat. (SARPO, soudní spis)

Většina zkoumaných jedinců po delší, či kratší dobu rodinné prostředí poznala, většinou však šlo o rodinu více, či méně problematickou. Relativně stabilní pár (sezdaný či nesezdaný) byl zaznamenán pouze u osmi z 26 uvězněných. Tato informace však znamená pouze skutečnost, že partneři spolu žili po delší časový úsek po dobu dětství uvězněného, nemusí to znamenat, že rodina byla bez problémů, nebo fungovala bez výchovných přešlapů rodičů. Bližší a objektivnější podrobnosti o soužití rodičů často nebyly v dostupných dokumentech k dispozici. Uvěznění navíc většinou hovořili o rodičích pozitivně a neradi přiznávali jejich negativní vlastnosti a chyby.

Např. uvězněný hodnotí otce, který byl potrestán za pohlavní zneužívání dcery, tedy jeho sestry a rodina se tím pádem rozpadla, takto: „otec má středoškolské vzdělání, žije s matkou... je hodný, se vším mi pomůže, je ochotný, půjčil mi na kočárek... občas za mnou jezdí do VTOS...“(rozhovor s mladistvým)

Přibližně v polovině případů rodinu zkoumaných jedinců poznamenal rozvod, nebo rozchod rodičů (vychovatelů). Je známo, že rozchod rodičů je realitou, se kterou se děti těžko vyrovnávají a poznamená to jejich chování a prožívání mnohdy na dlouhá léta. Zjistili jsme, že v některých případech tato skutečnost souvisela s počátkem kriminální kariéry zkoumaného mladistvého.

P. byl adoptován v 9 měsících z kojeneckého ústavu, kam ho po porodu odložila matka. Adoptivní rodiče ho vychovávali do jeho 13 let, v té době se rozvedli. Neshody byly v rodině pochopitelně i před rozvodem, byly zjištěny problémy nejrůznějšího typu (finanční, výchovné, neshody mezi partnery...) a po 11. roce života začal mít předtím neproblematický chlapec – nejprve drobné, později však vážnější (např. šikana) problémy ve škole atd. a z dobrého žáka se proměnil v podprůměrného. Rodiče se mu v té době vůbec nevěnovali, ani přes upozornění školy. Brzy se objevily první krádeže v obchodech, k tomu se přidala nevhodná parta, kde začal fetovat atd. P. to přisuzuje právě rozvodu v jeho adoptivní rodině a odchodu otce. (Soudní spis, zpráva ze školy, rozhovor s mladistvým.)

V souvislosti s rozvodem (rozchodem) rodičů, nebo závažnými konflikty mezi nimi, byly děti dotčeny mnohdy traumatizujícími zážitky, které je mohly poznamenat na mnoho dalších let. Důležité pro naše zkoumání je, že takové zážitky mohly být i spouštěčem závažných výchovných problémů přecházejících do delikvence, jak naznačuje případ uvězněného mladistvého N.:

...v jeho 14 letech sestra nahlásila pohlavní zneužití otcem, ten pak byl na sexuologickém léčení v Psychiatrické léčebně a ve VTOS, sestře byla uložena ústavní výchova a žila v dětském domově. Matka na vše zůstala sama, v rodině byla těžká situace a narušené vztahy... N. s matkou nevychází, nerespektuje ji. Předmětnou událostí byly narušeny i vztahy mezi sourozenci...“ (informace ze spisu, sám mladistvý se o této věci vůbec nezmínil). (Přibližně do této doby, před 15. rok jeho života, se datují i jeho první závažnější problémy s chováním.)

...po rozvodu vlastních rodičů byli sourozenci rozděleni, on byl s bratrem nejdříve u otce, poté byli otcí odebráni a umístěni do dětského domova, přičemž byli od otce odebráni velmi necitlivým způsobem: „...náhle přijel mikrobus a odvezli nás, nevěděli jsme, kam jedeme“ (soudní spis, rozhovor s mladistvým)

V rodinách uvězněných byly značné problémy s nevhodnou výchovou ze strany rodičů (vychovatelů), které byly mnohdy spojeny s fyzickým násilím mezi nimi. Pokud se takové scény odehrávaly před dětmi, mohly zásadně poznamenat jejich chování v budoucnosti, neboť rodiče jsou hlavními osobami, od kterých děti přebírají vzory chování. Děti se tak naprosto nevhodným způsobem „učily“, jak řešit konflikty mezi lidmi. Zejména byla-li situace spojena navíc s nějakou nespravedlností ze strany rodiče:

...otec pil a byl agresivní. Syn se zastal mámy, kterou otec bil a schytl to od táty. Následoval útěk z domova a s tím související problémy... (zpráva OSPOD, rozhovor s mladistvým)

Často frekventované rysy rodiny mladistvých, odsouzených v našem výzkumném souboru, by se daly popsát slovy jednoho uvězněného:

„Máma ani táta nemají žádnou kvalifikaci, vzdělání či vyučení, oba žijí na podpoře. Táta byl soudně trestaný za krádeže, byl také ve VTOS.“ Sourozenci (celkem čtyři vlastní a dva nevlastní) nemají žádnou kvalifikaci, jsou žáky základního školství. Oba rodiče jsou silní kuřáci. (Rozhovor s mladistvým.)

Proměny rodinného zázemí

Dalším příznačným fenoménem v rodinách zkoumaných osob jsou časté změny, ať už se týkají změn v osobách vychovatelů (většinou odchody otců z rodiny a střídání partnerů matky), nebo stěhování v rámci republiky včetně delších pobytů v cizině (jednalo se zejména o pobyty ve Velké Británii, motivované cestou za lepším životem). S tím bývá spojena i změna školy, problémy s přijetím dítěte v novém kolektivu, zejména doprovázeli ho pověst dítěte z problémové rodiny. Je nepochybné, že takové změny komplikují z různých aspektů zařazení dítěte nejen do kolektivu, ale i celkově do společnosti. Některé děti se musí stále znovu adaptovat na nové výchovné prostředí, při stěhování a při změnách školy si hledat nové kamarády, což klade značné nároky na jejich adaptaci a bývá z hlediska jejich socializace výrazným destabilizujícím prvkem.

Asi v pěti letech se matka A. rozešla s otcem, neboť začal fetovat. A. pak žil s matkou, babičkou a dědou, poté nějaký čas sám s matkou a tetou, pak se sourozenci a matkou. Po celou dobu žili v Praze v různých nájemních bytech, podnájmech. Předtím ještě s otcem v rodinném domku. Jeho nejrůznější problémy, které mohly souviset i s neustálými změnami jeho rodinného zázemí, vedly nakonec k jeho umístění do diagnostického a poté do výchovného ústavu. (Zpráva OSPOD, soudní spis.)

...vlastní otec s ním nikdy nežil... matka často měnila partnery, ambulantně se léčí na psychiatrii. Do 8 let ho vychovával jeden z partnerů matky, toho neměl rád, protože hodně pil a matka s ním. Současný partner matky je v kriminále, nejraději má otce svých nevlastních bratrů, se kterým matka rovněž už nežije a který je s ním dosud v kontaktu... (Rozhovor s mladistvým, SARPO.)

Otec v rodině

Nepřítomnost otce ve výchově – zejména u chlapců – je pro ně značně handicapující záležitostí. Otec jim chybí v mnoha směrech, zejména jako autorita a vzor chování. V rodinách námi zkoumaných osob byla absence otce, ať fyzická, nebo faktická (žil v rodině, ale výchovně nezasahoval) téměř pravidlem.

I přes tyto skutečnosti většina námi zkoumaných delikventů vlastního otce znala (19 z 24), ale u mnohých z nich byl přítomen v rodině pouze menší část jejich dětství a poté s ním již nebyli v pravidelném kontaktu. Důvodem tohoto stavu byl většinou odchod otce z rodiny, ve dvou případech to bylo úmrtí otce. U většiny otců, kteří od rodiny odešli, se tak stalo v útlém věku chlapce, přibližně do tří let věku. Pouze v jednom případě se o chlapce staral částečně sám otec, protože od rodiny odešla matka a dítě bylo poté svěřeno do střídavé péče obou rodičů. Někdy bývají vztahy s otcem – ač není dlouhodobě v rodině přítomen – velmi konfliktní.

A. se o otci vyjádřil, že je to „těžký feták“, že neví ani, kolik mu je let, z dětství si pamatuje pouze, že mu jednou koupil autíčko. Uvedl, že otec prohrával na automatech a kradl peníze i matce doma. Ubližoval mámě i fyzicky. Když ho náhodně potkal na ulici, chtěl ho otec napadnout. Nyní je otec ve VTOS.

Přes tyto skutečnosti byla přibližně v polovině rodin přítomna nějaká mužská (otcovská) postava. Výjimečně to byl dědeček, většinou však nový partner matky a ten mnohdy neměl příliš zájem na výchově nevlastního a často problematického dítěte.

P. uvedl, že nějaký čas po rozvodu rodičů přišel k matce bydlet nový přítel a po narození prvního nevlastního sourozence se P. přestěhoval k babičce. Nejprve tvrdil, že to bylo z důvodu malého bytu, posléze potvrdil, že to bylo kvůli nevlastním sourozencům, které nevlastní otec preferoval.

Byly zjištěny i další negativně působící faktory u vychovatelů. Většina vlastních otců (15 z 24) našich zkoumaných osob byla soudně trestána. V nevelké míře byly zjištěny u otců ještě další sociálně patologické jevy (zneužívání alkoholu, drog, gamblerství). Je ovšem pravděpodobné, že tyto údaje chyběly v dokumentech a zkoumaní jedinci se s nimi nechtěli svěřovat, neboť většinou se v rozhovorech snažili svoji rodinu stavět do lepšího světla. Jejich výpovědi se často lišily od skutečností, které jsme měli možnost si ověřit v soudních spisech a zprávách z VTOS.

Pro otce (vlastní i náhradní) bylo též typické nízké vzdělání. Pouze čtyři (z 24) měli vyšší než základní vzdělání. Někteří z nich dlouhodobě nepracovali a spoléhali na sociální pomoc státu („byli na dávkách“).

...otec má 5 tříd základní školy, vykonává práce, které se namanou (zejména dělal popeláře), často byl nezaměstnaný a „byl na dávkách“... (Rozhovor s mladistvým.)

Matka v rodině

Matka je považována – zejména v mladším věku dítěte – za klíčovou osobu, která má dítěti prostřednictvím mateřské lásky zprostředkovat základní přístup k ostatním lidem a životu vůbec. Její přijetí, nebo odmítání dítěte, příp. její absence v rodině, je považováno za klíčový moment pro další emocionální vývoj dítěte. Pokud se jedná o rodinou zprostředkované vzory chování, je od určitého věku chlapců významný spíše mužský vzor, ale i u starších chlapců je role matky důležitá.

U matek zkoumaných mladistvých vypadala situace v některých aspektech odlišně než v případě otců. Matky byly daleko častěji než otcové v rodině v dětství chlapců přítomny. Vyskytnuly se výjimky, kdy bylo dítě v útlém věku umístěno do kojeneckého ústavu, většinou však zkoumaní mladiství vlastní matky znali a strávili s nimi podstatnou část dětství.

Čtyři matky z 26 dítě pouze porodily a dále ve výchově nefigurovaly. Vyskytnul se i případ, kdy se matka syna vzdala i několikrát:

Po rozchodu s otcem si máma rychle našla přítele, problém byl v tom, že její přítel chlapce neměl rád, nechtěl vychovávat cizí dítě. Máma v tomto muži – údajně – viděla zdroj peněz, a dala mu proto přednost před vlastním synem. Situaci vyřešili tím, že chlapce dali – v jeho třech letech – na starost babičce (matce otce), která žila sama. Máma a přítel nemají společné děti (on děti nemůže mít). Matka si chlapce po delší době vzala k sobě, ale brzy se ho vzdala úplně a byl soudem svěřen do péče vlastního otce. Starala se o něj zejména přítelkyně otce,

kteřou měl rád. Otců s jeho výchovou pomáhala babička, ovšem dlouhodoběji jeho výchovu nevládala. (Zpráva OSPOD, výpověď mladistvého.) To, že se ho matka vzdala, hodnotí negativně a nechápe to. Musel kvůli potížím s tím spojeným být i několik měsíců v diagnostickém ústavu.

V jednom případě jsme zaznamenali soudem určenou střídavou péči o dítě:

... s oběma rodiči bydlel J. pouze do tří let – máma od táty odešla – a od 5 let byl J. ve střídavé péči, ale matka střídala často partnery... (Zpráva OSPOD.)

Typické pro náš soubor bylo nízké vzdělání matek zkoumaných uvězněných jedinců, s čímž může souviset i jejich nedostatečné zapojování do pracovního procesu. Pouze dvě matky měly vyšší než základní vzdělání. Mnohé z nich se do pracovního procesu na delší dobu nezapojovaly vůbec, byly dlouhé roky na mateřských dovolených, příp. později se spoléhaly na sociální příspěvky. Pokud pracovaly, jednalo se ve většině případů o nekvalifikované práce a krátkodobé brigády.

...matka má základní vzdělání, pracovala občas jako prodavačka, kuchařka, v baru, ve stánku u příbuzných... (Rozhovor s mladistvým.)

Na rozdíl od otců (vlastních i náhradních) byly matky v menší míře zasaženy alkoholismem a jinými závislostmi a pouze ve dvou případech byly matky soudně trestány. Zde ovšem opět pravděpodobně platí již zmíněná výhrada týkající se nesdařného získávání poznatků o skutečné situaci v rodinách, a tedy možné neúplnosti těchto údajů.

K výchovným praktikám v rodinách

Zajímalo nás, zda a jakým způsobem reagovali rodiče (rodič, vychovatel) na problémy zkoumaných jedinců. Pouze u šesti otců jsme mohli konstatovat v tomto smyslu nějakou reakci, ve všech těchto případech se jednalo primárně o fyzický trest. Třeba podotknout, že mladiství velmi často vnímají jako trest pouze ten fyzický. Ostatní sankce buď neznají, nebo je za sankce nepovažují, protože je dokáží obejít:

Mladistvý uvedl, že *zákazy nic nepomohou, spíše mě měl táta více trestat...* (mysleno fyzicky)

K fyzickému trestání se v některých případech přidávaly ještě další „výchovné“ praktiky:

...rodiče (dle výpovědi mladistvého) na jeho problémy reagovali tak, že se jim směli, on to vnímal spíše jako vysmívání, případně mu někdy něco vytýkali. Otec ho často mlátil. „Vychovávali“ ho také různými zákazy, které nedodržel...

...při problémech dostával zákaz chodit ven, tak utíkal. Občas dostal facku a zakazovali mu různé věci, např. mobil či počítač... (rozhovor s mladistvým)

Stresující pro dítě je neustálá kritika jeho osoby a činů ze strany vychovatelů, které vnímá jako odmítání své osoby:

...tátovi vadilo skoro vše, co M. dělal: když začal s boxem nebo bojovým sportem, táta ho kritizoval, že bude agresivní, když se učil na kytaru, že dělá hluk, když si přivedl psa, že dalšího psa doma nepotřebuje apod... (rozhovor s mladistvým)

V případě matek se nějaká výchovná reakce na problémy syna – i když často sporná – vyskytla častěji.

...máma ho kontrolovala, zda nefetuje, prošacovala mu věci, zakazovala mu chodit ven, občas mu dala facku (rozhovor s mladistvým)

Některé „výchovné“ zásahy však s výchovou neměly již nic společného.

...byl hrubě fyzicky trestán matkou, byl i mučen a šikanován (např. musel za trest stát bosý ve sněhu)... (rozhovor s mladistvým)

Velmi problematické byly i výchovné praktiky, kdy vychovatelé byli ve svých názorech na výchovu i jednání nejednotní:

... když mu matka nechtěla dát peníze, tak řekl babičce, že ho matka týrá a babička pak začala matce nadávat... (rozhovor s mladistvým)

...rodiče např. věděli, že od dětství kouřil – máma mu od 11 let sama dávala cigarety a vždy říkala „neříkej to tátovi“, táta mu je dával od 12 let a říkal „neříkej to mámě“... O trávě věděli od 14 let, předtím ji hulil tajně... (rozhovor s mladistvým)

Problémem je samozřejmě i nulová reakce na výchovné prohřešky, která často bývá spíše zanedbáváním dítěte a přehlížením jeho problémů, často i absencí komunikace mezi rodičem a dítětem. Někteří mladiství to tak i sami vnímají:

...rodiče ho spíše chválili, nikdy na něj nevztáhli ruku. Otec ho poprvé potrestal až v 17 letech, když nepřišel tři dny domů. Nevěděli ani, že je trestně stíhán, dozvěděli se to, až když byl vzat do vazby. Vnímali to tak, že jsou moc mírní... (rozhovor s mladistvým)

... L. uvedl, že rodiče na něj měli být přísnější, tzn. „měli ho víc mlátit“ a zakazovat mu chodit ven a zabavit mu telefon...

K tomu je možno dodat, že s výchovnými praktikami svých rodičů jsou tito uvězněni chlapci víceméně ztotožněni, patrně proto, že nic jiného nepoznali. Je tudíž pravděpodobné, že tytéž nevhodné postupy budou používat v budoucnu u svých dětí.

Náhradní vychovatelé

V rodinách zkoumaných mladistvých se vyskytovali náhradní vychovatelé v nejrůznějších podobách. Pokud žil chlapec s matkou, jednalo se zejména o nové partnery matky, se kterými měli mnohdy problémy a různé rozepře. Pomáhali i prarodiče, u kterých

chlapci bydleli někdy i po delší období. V některých případech vypomohli s výchovou i další příbuzní, jednalo se o krátkodobé pobyty u nich, někdy o přítomnost např. tety v rodině zkoumaného.

...rodiče o něj – dle jeho vyjádření – neměli zájem, otce ani nezná, nestarali se o něj, pouze matka ho příležitostně neadekvátně trestala, čímž byl vztah s matkou výrazně narušen. Výchovu víceméně suplovala babička, ale nestačila na ni, někdy ho hlídala teta. V 8 letech byl umístěn do dětského domova. Kontakt M. s rodinou byl poté sporadický, nikdo ho ve výchovných zařízeních nenavštěvoval a domů téměř nejezdil, protože nikdo (ani on dle jeho slov) o to příliš nestál. Dříve (z dětského domova) jezdil občas k babičce, ale měl velké problémy s chováním a konflikty s okolím, takže poté jeho návštěvy babička též odmítla...

Zvláštní skupinou jsou chlapci, kteří ve vlastní rodině nikdy nežili a byli v útlém věku adoptováni, nebo převzati do pěstounské péče:

P. uvedl, že z porodnice ho vlastní matka dala přímo do kojeneckého ústavu. V devíti měsících byl adoptován neromskou rodinou ve složení otec, matka a sourozenci, tedy celkem 5 dětí. Všichni sourozenci jsou nevlastní. 2 starší sestry jsou pokrevní děti adoptivních rodičů a 2 mladší bratři jsou adoptovaní, rovněž Romové. Matka mu po dlouhodobých negativních zkušenostech s jeho osobou, kdy kradl doma věci, jí peníze z peněženky, byl agresivní na sourozence apod., řekla, že nesmí překročit u nich práh domu, protože se ho bojí, považuje ho za nebezpečného pro rodinu a „nepoučitelného“. Mnohokrát mu předtím odpustila. Má k ní stále silný vztah, ale její přístup chápe... Problémy s chováním začal mít v 10 letech, kdy se vztah adoptivních rodičů začal rozpadat a nakonec otec z rodiny odešel. Dle jeho slov otce velmi postrádal „ve výchově chyběla chlapská ruka“.

Sourozenci

Je dostatečně známo, že počet sourozenců v rodině, jejich pořadí a vztahy mezi nimi jsou důležitým prvkem při formování osobnosti dítěte. V případě našeho výzkumu máme příliš málo údajů o těchto faktorech, ty bývají spíše předmětem psychologických zkoumání, musíme se tedy spokojit s dostupnými informacemi.

Typické pro rodiny zkoumaných vězněných mladistvých je velký počet dětí v rodině, resp. velký počet sourozenců, vlastních i nevlastních. Na tomto místě bude zajímavý aritmetický průměr: uvězněni uvedli v průměru 4,2 sourozence. Jedináček nebyl v našem souboru žádný, pouze v jednom případě byly pouze dvě děti v rodině. Ne všichni sourozenci ovšem žili v jedné rodině. Sourozenci bývali často u jednoho z rodičů nebo v ústavu, někteří žili u prarodičů, nebo výjimečně u jiných příbuzných.

Vztahy mezi sourozenci v našem výzkumu jsou nejrůznějšího charakteru, podobně jako tomu je v jiných rodinách. Od přátelských vztahů po rivalitu a žárlivost. Bratři zkoumaných vězňů bývají občas partáci při páchání trestné činnosti. Vyskytly se případy i několika sourozenců v rodině, kteří byli soudně trestáni a ojedinele byly mezi sourozenci zjištěny i osoby závislé na psychotropních látkách. Jak delikvence sourozenců, tak jejich závislosti mohou být negativním „inspiračním zdrojem“ pro další sourozence.

III.3.2.2. Škola

Je známým faktem, že největší výchovný socializační vliv na mladého člověka má jeho orientační (případně náhradní) rodina, a to zejména v počátečních fázích jeho života. Předchozí výsledky to jasně dokládají a nenechávají nikoho na pochybách, že ve většině případů byl životní start našich vězněných mladistvých silně neradostný či problematický. Výchozí životní situace se tak logicky promítá i do školních výsledků v současnosti vězněných mladistvých.

První kontakt se školským systémem získávají v současnosti děti obecně v mateřských školách. Také naši respondenti v převažující většině svoje zkušenosti se školským systémem zahajují v těchto zařízeních a v zásadě jsou jejich vzpomínky na toto období života pozitivní. Buď mají pocit, že ve školkách bylo přívětivé prostředí, milé vychovatelky, žádné rasové předsudky a zábava přiměřená věku dětí, nebo říkají, že si na toto období již velmi málo pamatují, z čehož lze usuzovat, že pobyt ve školce nebyl pravděpodobně spojen se žádnými vážnějšími traumatizujícími událostmi. Z anamnéz rodiny však bohužel vyplývá, že zařazování do školek bylo nejednou nástrojem „odložení“ dítěte, a to někdy i na delší období (týdenní školky), prostředkem, jak překlenout různě vzniklou tíživou životní situaci. A také nesmíme zapomenout, že někteří chlapci byli již v nejranějším období vychovávání v rámci institucí, takže vlastně ani neměli příležitost školky navštěvovat.

Vážnější období edukačního procesu začíná vstupem dítěte do školy. Někteří respondenti měli odklad nástupu do školy na základě posouzení jejich zralosti v pedagogicko-psychologické poradně, někteří v době řádného nástupu do školy byli z různých důvodů mimo území České republiky (např. jejich rodiče „hledali štěstí“ v Anglii). Většina respondentů však nastoupila do školy v řádném termínu. Celkovou školní docházku z hlediska prospěchu zvládla však jen jedna třetina vězněných recidivistů, a to navíc často ve speciální škole. Tři respondenti museli být přerazeni ze základní školy již po nezvládnuté první třídě.

Respondenti s menšími, či spíše s většími problémy zvládali první stupeň škol, závažné prospěchové zlomy ale nastávaly těsně před přechodem či brzy po přechodu na stupeň druhý. Zde dochází k závažnému zlomu v prospěchu, který má několik důvodů. Problém je možno spatřovat především ve změně školy a způsobu výuky na druhém stupni. Respondenti jsou málo schopni akceptovat okolnost, že je rozbita až dosud relativně pevná vazba mezi nimi a jejich učiteli, kteří již znali vzdělávací možnosti a meze svých žáků. Navíc dochází k rozbití – i když ne vždy ideálních – vazeb mezi respondentem a jeho spolužáky. Je ovšem třeba zároveň říci (a to celou zjištěnou situaci komplikuje), že zkoumaní mladiství už i na prvním stupni trpěli častými změnami třídního kolektivu, a to jednak z důvodu svých kázeňských problémů (přerazování do paralelních tříd či dokonce do jiných škol), prospěchových problémů, či z důvodu častých změn ve svých orientačních rodinách.

Tyto změny byly dvojího rázu, totiž strukturální a migrační. Strukturální změny se vyznačovaly narušením domácího zázemí klientů s častým, opakovaným a nejednou afektivním rozchodem vychovatelů (nebo osob, které se vyskytovaly v rodině na pozici dospělých partnerů či partnerek vychovatelů) a s tím mnohdy související změnou bydliště (a tedy následně i školy), migrační změny pak souvisely též s často nepevným ubytováním rodin respondentů, a to at již z důvodu nevyhovujícího charakteru či velikosti bytu (zejm-

na vzhledem k množství lidí v rodině) či jiným důležitým charakteristikám bydlení, nebo prostě vzhledem ke způsobu života, který byl provázen migračními změnami (tuláctví, kočování). Anamnestické rozhovory a archivované materiály soudních spisů ukazují, že kolem přechodu respondentů na vyšší stupeň škol se výrazně akceleruje školní problematika. Jednak se zhoršuje chování respondentů (téměř všichni mají na druhém stupni – často opakovanou – zhoršenou známku z chování, a to nejednou je jejich chování posouzeno třetím stupněm), jednak se výrazně zhoršuje jejich prospěch. Zjišťujeme, že alespoň jednou propadly dvě třetiny zkoumaného vzorku.

Kázeňské přestupky na druhém stupni škol se u našich respondentů pohybují v široké škále problémů. Z hlediska horizontálních vztahů ve třídě zaznamenáváme konfliktní vztahy se spolužáky. Nejzávažnější z nich jsou verbální a nejednou fyzické agresivní akty vůči spolužákům a – samozřejmě také – spolužáků vůči respondentovi. Věznění recidivní pachatelé jsou však ve škole spouštěči těchto akcí, útočí, perou se, šikanojí, nadávají, vydírají atd.

U sociálního kurátora je veden od roku 2008 (tedy od 6. třídy). Evidence prý byla spojena s incidentem ve škole, tehdy došlo k těžkému ublížení na zdraví, prý do něj „vangloval“ nějaký spolužák, posmíval se jeho mámě a špatně o ní mluvil, „ruplo mu prý v bedně“ a zle se s ním popral. Postupně ale poznával, že se umí prát, že obstojí i proti přesile. (z rozhovoru s mladistvým)

Zvláště nebezpečné jsou tyto akce, když respondent našel ve třídě stejně zaměřeného jedince, kdy se jeho síla potencuje a je tak účinnější. Nedobré vztahy se spolužáky bývají prohlubovány útoky na majetek dětí ve třídě, různými formami krádeží či poškozování školních pomůcek či dalších věcí. Tyto asociální činy si respondenti různě racionalizují a bývají důsledkem toho, že neumějí navazovat nekonfliktní pozitivní vztahy se svým sociálním okolím.

Problémy kázeňského rázu jsou v rámci anamnestických rozhovorů zachyceny i ve vztahu k pedagogickému sboru. Respondenti volí zejména prostředky verbální agrese, jsou drzí, útoční, vulgární, ostentativně nespolupracující s vyučujícím, odcházejí ze školy během výuky a všemožně porušují školní řád. Tím si ovšem vytvářejí problémy a vztah vyučujících vůči nim pak odpovídá napjaté situaci. V některých případech respondenti dokonce útočí na učitele či jiného zaměstnance školy i fyzicky, brachiální útoky jsou občas doprovázeny i hrozbou použití zbraně (např. jeden z respondentů vytáhl na učitelku aerosolovou pistoli).

Na základní škole ho to nebavilo, měl s pobytem ve škole problémy. Tedy nejdřív jej škola (ze začátku) bavila, zlom ale nastal až po tom incidentu v 5. třídě. To, proč jej škola nebavila, si racionalizuje tím, že to, co se učili, on už dávno znal, pořád opakovali to, co již dávno věděl, nechtěl to poslouchat stále dokola. Často střídal školy, měl problémy s chováním, při hodinách dával najevo, že ho to nebaví. Nosil při hodinách černé brýle, měl na uších sluchátka, dával najevo okázale nezáměr o výuku. Líčí příkladmo, že fyzicky napadl školníka (způsobil mu svým napadením 2 a půl měsíce léčení v nemocnici). Událo se to – dle klienta – takto: „Při výtvarné výchově si učitelka se mnou nevěděla rady, nebyla schopná mne přimět k tomu, abych dělal to, co chtěla, tedy abych maloval nějaké domečky, a tak si

zavolala na pomoc školníka. Já jsem měl na uších sluchátka a maloval si grafity („to prý dělá velmi rád“), školník mi ten papír vzal a roztrhal. Já jsem si vzal jiný papír a školníkovi jsem řekl, že mi nemá, co poroučet, někam jsem ho poslal, školník mi dal facku – v tu chvíli mi trochu „přeskočilo“ a hrozně jsem ho zmlátil.

Konfliktní vztahy ve škole a neschopnost dosáhnout dobrých studijních výsledků ani přátelských vazeb se u převažující většiny anamnesticky vyšetřených jedinců ve výkonu trestu projevila různě masivním záškoláctvím, snahou po úniku z neradostné reality. Respondenti tuto situaci nejčastěji charakterizují vyjádřením, že se jim do školy zkrátka nechtělo, „nebavilo je to tam“. V záškoláctví byli navíc většinou podporováni delikventní (nejčastěji toxikomanickou) partou, která se nejčastěji rekrutovala z místa bydliště a krize ve škole se fetováním silně zhoršila (ztratili např. podporu některých učitelů, kteří toxikománii svého žáka obtížně zapracovávali do svého pedagogického úsilí a zřejmě jej považovali za své selhání).

O problematice toxikománie pojednáme ještě v dalším textu, zde se však vraťme ještě ke školní docházce. Jak jsme již zdůraznili, škola pro naše delikventy nehrála téměř žádnou zásadnější roli, její význam byl pro ně zcela okrajový. Při rozmluvách občas probleskl poznatek, že vyšší dosažené vzdělání umožňuje v budoucnosti lepší, více honorované zaměstnání (respondent říká, že k tomuto poznání dospěl až ve výkonu trestu odnětí svobody), častěji se však ozývalo, že je školní vzdělání pro naše delikventy zbytečné, že se lze uživit i bez „papíru“. Tento poznatek si přinášejí ze svých sociálních zázemí, kde často vládne příživnická mentalita a případné pracovní nasazení se nejednou pohybuje na či za hranicemi legality. V rodinných komunitách našich respondentů není vzdělání hodnotou, kterou by se měřila hodnota jedince, nejednou se vyšší vzdělání a kvalifikace interpretuje jako způsob vyvyšování se nad ostatní členy rodiny. Celkově tak z pozorování této oblasti lze usoudit, že respondenti ve své většině považují vzdělání za hodnotu, avšak hodnotu pro jiné lidi, nikoliv pro ně. Lze na to soudit i z toho, že považují za nutné (alespoň dle svých vyjádření, které mohou být podmíněny výzkumnou situací) své možné budoucí děti přimět k řádné návštěvě školy a nejednou – ovšem na náš přímý dotaz – líčí, jak by toho chtěli prakticky dosáhnout.

V této souvislosti většinou provádějí kritiku svých vychovatelů, kteří často opomíjeli účinně kontrolovat jejich školní docházku, a tím umožňovali často dlouhodobé záškoláctví, sami chtějí u svých dětí tuto věc řešit jinak, nicméně jako prostředek k dosažení tohoto cíle navrhují různá represivní opatření (bití, zákazy, omezení volného pohybu). Zároveň je zajímavé, že se dotazovaní nedomnívají, že by tyto jimi navrhované represivní zásahy mohly v jejich případě mít úspěch. V zásadě si naši respondenti při vyjmenovávání možností čelení záškoláctví nevzpomněli na možnost většího, pozitivně laděného, zájmu o školní situaci dítěte, na možnost pomoci s problémy zvládání látky a vůbec aktivování mnohostranné pozitivní podpory, na hlubší spolupráci se školou a v neposlední řadě na analýzu příčin záškoláctví či důvodů snahy vyhnout se školní docházce.

Respondenti byli ve většině případů v domácí přípravě odkázáni sami na sebe. Občas se objevil nějaký náznak pomoci či podpory ze strany prarodičů či adoptivních rodičů klientů v období začátku školní docházky, zájem však prudce opadl při neúspěších ve vyšších třídách základních či speciálních škol. Je pravda – a z rozhovorů s mladistvými

recidivisty ve výkonu trestu odnětí svobody to jasně vyplývá – že v období jejich přechodu na druhý stupeň školy již bylo velmi obtížné přimět je k jakémukoli přípravě do školy či nějakému způsobu doučování (ve většině případů nebyl v tomto směru učiněn žádný pokus, a jestliže učiněn byl, neprospívající žák se této pomoci důsledně vyhýbal). Zdá se, že u našich respondentů došlo u vychovatelů i pedagogů většinou k rezignaci nad modifikací jejich postojů ke škole, že sociální okolí to vzdalo. A to zejména tehdy, když problémy delikventa byly podbarveny zneužíváním alkoholu a zejména drog.

Při rozhovorech jsme se však nespokojili s pouhým obecným odmítáním školy. Ptali jsme se též, které předměty měli respondenti relativně rádi a které naopak rádi neměli. Poměrně překvapivým zjištěním v této souvislosti je, že výrazná většina dotázaných (konkrétně 13 respondentů) uvedla mezi oblíbenými předměty matematiku (4 ji naopak vzpomněli mezi neoblíbenými), čímž matematika získala víc preferencí než např. tělesná výchova (12 kladných bodů). Při rozvaze nad tímto zjištěním o matematice můžeme snad vyslovit hypotézu, že matematika (či počty) se může našim respondentům jevit jako „využitelná dovednost“. V pozadí této preference však může být i životní naladění respondentů a jejich nechuť (či v horším případě neschopnost) zapamatovat si (naučit se) řadu školou zprostředkovaných poznatků. Matematika (zvláště v jednodušší podobě základní či speciální školy) většinou vyžaduje pouze pochopení principu určitého matematického úkonu, zatímco předměty jako zeměpis, dějepis, přírodopis, chemie, fyzika či cizí jazyky vyžadují jednak dobrou pozornost při hodině, jednak jistou dávku domácího úsilí k osvojení nových poznatků. U matematiky nelze většinou jednoduše dovodit, že žák podcenil domácí přípravu, a to zvláště tehdy, když tvrdí, že matematickým operacím nerozumí a že je třeba je opakovaně vysvětlit.

Obecně nejméně oblíbeným předmětem se stal český jazyk, zvláště pak psaní nějakých textů. Je to do jisté míry pochopitelné, neboť naši respondenti pocházejí velmi často z rodinného prostředí s malou a nepřesnou slovní zásobou, což se neblaze projevuje na písemném (ale i ústním) projevu dětí. V této souvislosti je nutno zaznamenat, že mezi našimi respondenty byla celá řada jedinců, kteří pocházejí z rodin, kde se jednak nic nečte (ani knihy, ani noviny či časopisy) a doma se hovoří směsicí různých řečí a dialektů (slovenština, maďarština, romština atp.) a že – nejen proto – se nevyvíjí v potřebné míře potřebný jazykový cit, takže písemný projev respondentů se vyznačuje značným množstvím chyb a neúspěšnost v tomto předmětu je pak evidentní a pro dítě prostřednictvím špatných známek hmatatelná.

Poměrně dobře se mezi oblíbenými předměty objevují všechny druhy výchov. Na prvním místě je to tělesná výchova, dobře si stojí i výchova hudební (10 respondentů tvrdí, že umí hrát na nějaký hudební nástroj) a výtvarná výchova. V těchto aspektech se zřejmě projevuje nemalý vliv institucionální výchovy, kterou v určité fázi svého delikventního života prošli téměř všichni respondenti.

V oblíbenosti, či neoblíbenosti předmětů hraje však významnou roli osobnost vyučujícího učitele. Respondenti při svých preferencích výukových předmětů často zdůrazňovali, že konkrétní předmět neměli rádi (či neradi) kvůli němu samému, ale kvůli osobě učitele, který poznatky zprostředkoval. Zde můžeme také najít důvod toho, že v některých předmětech docházelo u některých respondentů k náhlým zhoršením, či zlepšením ve

vztahu k určitému předmětu, a to v souvislosti s metodou výuky určitých – oblíbených, či neoblíbených – učitelů. Osobnost učitele má také samozřejmě jistý vliv na úroveň záškoláctví, necitlivý či situaci nepřiměřený přístup může prohloubit únikové reakce žáka a v určitých případech i posílit tendenci dítěte obrátit se k drogovým excesům.

Dostáváme se k otázce dalšího vzdělávání respondentů po základní škole. Zde je možno konstatovat, že zájem o pokračování ve studiu či tendence k získání nějaké kvalifikace byla u našich respondentů velmi malá. Z objektivního pohledu je třeba na prvním místě vidět, že špatné prospěchové výsledky respondentů v základní škole (až na výjimky) neumožňovaly pomýšlet na studium na jakémkoliv střední škole či hodnotnějším učebním oboru. Značná část respondentů se však nepokusila pokračovat v jakémkoliv studiu, vzdělávání ukončují s definitivní platností poté, co opustili základní vzdělávací stupeň. Zájem o růst vzdělání či systematické zvyšování kvalifikace není u našich respondentů v převažujícím počtu případů podpořen rodinou. Rodinní příslušníci jsou sami často zcela bez vzdělání a kvalifikace, žijí v závislosti na sociálních dávkách a v zásadě se nesnaží tuto situaci změnit. Tato charakteristika orientačních rodin a závažná pasivita převážné většiny osob v dosahu respondenta (širší rodina) způsobují přenášení nevhodných vzorů i v oblasti vzdělávání a motivace získat vyšší pracovní kvalifikaci.

Někteří respondenti se alespoň pokusili o vstup do nějakého učebního oboru, a to zejména ti, kteří v období přechodu ze základního školství do školství středního byli umístěni v některém výchovném zařízení, a byli tak k takovému kroku náležitě motivováni pracovníky ústavů. Tak se v jednom případě pokusil mladistvý respondent o talentové zkoušky na obor uměleckého kováře (prý si rozumí s kovem a hrdě uvádí, že k této zkoušce vytvořil tepanou růži), údajně ve zkoušce uspěl, ale než mohl být zařazen do prvního ročníku, byl odsouzen a uvězněn. Nejčastěji však přicházel v úvahu učební obor „stavební práce“ (zedník, tesař, truhlář, malíř, natěrač) nebo učební obor související se současným nedostačným počtem pracovníků v gastronomii (kuchař, číšník). V anamnézách zjišťujeme také pokusy o učební obory související se zemědělstvím (farmář, zahradník). Obecně je možno konstatovat, že se u většiny respondentů jednalo pouze o krátkodobou záležitost, neboť byli z oborů pro nezájem nebo absenci ve výuce vylučováni, či jejich působení v těchto učňovských školách bylo přerušeno vzetím do vazby. Ve výkonu trestu odnětí svobody bývají respondenti zařazováni zejména do kurzů zedník a kuchař, tedy do oborů, které je schopna vězeňská služba zabezpečit. Ani ve výkonu trestu však nejsou mnozí respondenti schopni dostát požadavkům kurzů a bývají z nich pro hrubý nezájem či nekázeň vylučováni.

Mohla by být vyslovena hypotéza, že naděje zajímat se o nějaký učební obor a následně v něm relativně slušně obstát, by mohlo souviset s nějakými konstruktivními zájmy mladistvých v průběhu jejich života. Při rozhovorech s respondenty jsme se tedy také zaměřili na jejich zájmy, na to, co dělali ve svém volném čase. Při analýze zájmové sféry je zjevným, že se naši respondenti masivně vyhýbali organizovaným formám trávení volného času, nebo – lépe řečeno – jestliže se v takových skupinách objevovali, bylo to jednak většinou v rámci školních zájmových kroužků, jednak jejich pobyt v těchto skupinách byl často brzy ukončován z důvodu nekázně (např. v rámci sportovních aktivit používali nepřiměřenou, ostatní děti ohrožující agresivitu nebo jejich docházka byla nesystematická a nespolehlivá) či se do těchto kroužků dostavovali pod vlivem omamných a psychotropních látek, což mělo za následek jejich vyloučení. Relativně největší úspěch měly některé formy organizovaného

trávení volného času v raných fázích života respondentů, a to zejména tehdy, když nabízené aktivity tehdy trávili respondenti s některým z rodičů (nejlépe když vychovatel takovou organizovanou aktivitu sám vedl, např. jako trenér, jak se stalo v jedné z adoptivních rodin, nebo otec navštěvoval stejný – boxerský – sportovní klub).

Největší množství respondentů (celkově tento zájem uvedlo 14 respondentů) se hlásilo k tomu, že někdy ve svém životě chodilo hrát kopanou, a to jak ve školních družstvech, tak později v rámci svých pobytů ve výchovných ústavech, kopanou však hráli v rámci svých vrstevnických part (a to nejednou na zcela nevhodných místech ulic města). Ve svých vzpomínkách sporadicky uvádějí i některé další méně běžné kolektivní míčové hry (florbal, házená, basketbal – zejména ti, kteří trávili nějaký čas v Anglii). Největší frekvenci zájmu o sportovní aktivity zaznamenáváme u sportů, které souvisely s posilováním či s možností projevení síly, útočnosti a obratnosti. V tomto směru získaly prvenství kurzy MMA (vybrané prvky různých bojových umění, ve kterých se rozvíjejí různé bojové dovednosti bez použití zbraně, ve kterých jsou ale využívány různé kontaktní obranné či útočné techniky a postupy – údery, chvaty apod.), dále pak box či posilování. Zdá se, že ani zde nešlo o nějakou soustavnou aktivitu, že se jednalo spíše o „sebevzdělávání ad hoc“ ve skupinách obdobně zaměřených (závadových) vrstevníků. Zapojení do atletických či gymnastických aktivit pak lze spojit s pobytem v ústavech, se standardní náplní tělesné výchovy v těchto zařízeních.

Dost velký zájem (9 respondentů) byl zaměřen na taneční aktivity (zejména folklorní romské tance a pohybové aktivity spojené s hip – hop) a na hraní na hudební nástroje. Respondenti nejčastěji hovoří o hře na kytaru, objevují se i pokusy o zvládnutí bicích souprav, o hru na elektrických klávesových nástrojích, v jednom případě je jmenován saxofon. Tyto zájmy mají především respondenti, kteří se domnívají, že po výkonu trestu odnětí svobody se zařadí do nějakých hudebních uskupení, často uvažují o skupinách, které vedou či provozují jejich příbuzní nebo ve kterých působí jejich partnerky. V tomto spektru zájmů je též možno uvést zájem o poslech moderních skupin, často je zdůrazňován vztah k romské hudbě. Častěji se vyskytuje též zájem o kreslení a malování, tento zájem však opět směřuje spíše k vytváření návrhů pro sprejování grafitů.

Někteří respondenti hovořili o svém zájmu o techniku. Lákala je auta a motocykly, a to zejména k možnosti používat je k jízdě (a některá z jejich provinění byla orientována tímto směrem), někteří (nemnozí) však hovořili i o tom, že se o tyto stroje zajímají i z hlediska jejich fungování, že se v nich rádi „vrtají“. Obdobná situace je též s dost rozšířeným využíváním počítačů, které mladiství používají zejména k hraní her, někteří však naznačují, že jsou schopni si na nich vyhledat i potřebné údaje. Bohužel i zde zjišťujeme prvky zneužívání, když totiž pobyt na počítači byl zneužíván k závažným finančním podvodům.

III.3.2.3. Návykové látky

Velkým problémem uvězněných je bezesporu jejich větší, či menší problém se zneužíváním omamných a psychotropních látek. Mnozí z nich si tragičnost blízkého vztahu k drogám uvědomují a dokonce tvrdí, že potřeba získání těchto látek za každou cenu je do značné míry prapříčinou jejich opakované trestné činnosti. Drogy jednak pozměňují

psychiku člověka, který je užívá, odstraňují zábrany a vypínají varovné signály upozorňující na neadekvátnost jejich chování v sociálním terénu, jednak závislost na nich působí potřebu získat je za každou cenu, čímž bývá nastoupená cesta k antisociálním způsobům jednání.

„Začít fetovat je jednoduché,“ soudí respondent, „nejednou se to stane tak, že se člověku něco přihodí, zkusí si drogami ulevit, něco mu to říká a už je v tom. Když jsem to zkusil, cítil jsem se být „lehký“, a tak jsem v tom pokračoval. Důležitou roli v tom hrála parta, občas jsme šli spolu na diskotéku či na pivo. Pak jsem s drogami na nějakou dobu přestal, to když jsem začal chodit s nějakou dívkou, došlo však k rozchodu, pohádali jsme se, po rozchodu jsem byl na tom špatně, začal jsem znovu fetovat, kradl jsem a dělal různé „pičoviny.“ Domnívá se, že za veškerou jeho trestnou činností stojí drogy, kdyby ty nebyly, tak by asi byl „čistější“.

Počátek potřeby pozměňovat svoji psychiku je u našich respondentů spojen s brzkým počátkem pravidelného kouření tabákových výrobků. Téměř všichni respondenti referovali o tom, že s kouřením začali v rané fázi svého života a to v průměru kolem 11. roku věku, přičemž ovšem k prvním experimentům docházelo již mnohem dříve. Brzké počátky experimentování s cigaretami je u nich usnadněno faktem, že téměř všichni vychovatelé, jakož i členové širší rodiny, bývají silnými kuřáky a že kouření je v těchto prostředích považováno za normální aktivitu a známku dospělosti. Postoj ke kouření je v rodinách našich respondentů charakterizován i tím, že časnému používání tabákových výrobků nebrání a dokonce – v některých případech – i k tomu podněcuje.

Spojovat kouření s delikvencí by bylo jistě příliš krátkým spojením, nicméně na druhé straně nelze opomenout, že tabákové výrobky patří též mezi látky, které způsobují jednak návyk, jednak jejich extenzivní zneužívání může vést k potřebě vyhledávání dalších, silnějších látek s psychotropními účinky. Navíc kouření v prostředí škol – vedle takových ukazatelů, jako je záškoláctví či jiné druhy nekázně – může být považováno za signál asociálního vývoje dítěte, za jakýsi druh vědomého přestupování společenských norem.

Sporadicky (ve třech případech) hovořili respondenti o tom, že v časném mládí fetovali různé těkavé chemické látky.

Kolem 11.–13. roku věku začínají naši vězňeni mladiství nikoliv epizodicky zneužívat marihuanu, od běžné populace se tak jednak odlišují brzkým zahájením experimentování s THC, jednak intenzitou této činnosti (tedy ve frekvenci a množství zneužívané látky). Pouze jeden z dotazovaných mladistvých tvrdil, že marihuanu nikdy nezkoušel. Přibližně ve stejném věkovém období se prohlubuje kontakt s alkoholem. Mladiství respondenti sdělují, že preferovali zejména tvrdý alkohol a to nejednou v takové míře, že kolem 15. roku věku mají již závažné zkušenosti s předávkováním, a také s tím, že jim alkohol způsobuje různé sociální problémy. Někteří respondenti dokonce referovali o tom, že jejich alkoholová intoxikace vedla k záchytu v zdravotnickém zařízení, že předávkování mělo podobu akutní otravy.

„S fetováním jsem začal zhruba od 10 až 11 let, kouřil jsem marihuanu (to abych byl v pohodě, abych nemyslel na to, co mám v hlavě), nejdřív jsem ji dostával od kamarádů, pak jsem si ji kupoval, pak jsem začal pít alkohol“ (má pocit, že mu tím vypadlo mnoho věcí z hlavy). Tvrdí, že pije soustavně od 12 let, v 10 letech se poprvé opil (sebral doma flašku

s alkoholem a celou ji vypil na záchodě, bylo mu pak 3 dny špatně, měl otravu alkoholem). V současnosti prý udělá i 15 piv, má též rád tvrdý alkohol a k tomu nějakou „marjánku“. Marihuanu si pěstoval a také prodával, pak – pod vlivem kamarádů z party – začal zneužívat pervitin („nejdřív ani nevěděl, že existuje, pak ho ochutnal „v klubu“, kde na stole ležela spousta perníku, od té doby nepřestal“). S tím se pojí dealerství („tím se živil“) – na svoji ochranu nosil revolver. Viděl to někde ve filmu, že nějaký číšník si nosil domů spropitné a proti nebezpečí okradení měl zbraň. (Klient je rád, když se ho lidé bojí – „pistoli nosím na zastrašení – stačí ji ukázat a „frajer“ pochopí“). Plynovou pistoli získal poprvé ve 14 letech (se zbrání „něco získat“ je jednodušší). Na prodávání drog nevidí nic závadného, dělá lidem „druhé Vánoce“, prodává hlavně mladým, kteří si chtějí užít v klubu, koupí si od něj PIKO a to jim vydrží až do odpoledne.) On si drogy nepíchá, pouze je šnupe a kouří. Marihuana mu chutná, je po ní „zhulenej“. Jinak fetuje všechno, zejména má rád halucinogeny. Zastává názor, že člověk se může stát závislým pouze na heroinu.

Kolem 14.–15. roku věku se u většiny našich recidivních respondentů objevuje další rozšíření škály zneužívaných látek, a to zejména o pervitin. Z celého množství dotazovaných se k zneužívání této látky nepřihlásil jen zlomek dotazovaných. Mezi další, i když méně frekventované látky pak patří tzv. taneční drogy, LSD, kokain, heroin a také prostředky jeho substituční léčby (metadon).

Respondent sděluje:

Drogy užíval od 13 let, má zkušenosti s pervitinem, který si píchal. Trestnou činnost jsem dělal také pod vlivem drog. Motivaci k fetování získal údajně sám od sebe, chtěl zkusit, jaké to je. Drogy mu poskytl kluk z party, kouřili také trávu a pili alkohol. Do hospody chodil s tátou i s partou. Pil tvrdý alkohol, nejčastěji whisky. Hlavní zájem party se točil kolem fetování, v partě byly i holky. S členy party se seznamoval na ulici, nebyli to kluci ze školy. Někdy hráli i fotbal či jezdili do přírody. Trestná činnost byla pod vlivem drog, na drogy však svou trestnou činnost nesvádí.

Na rozvoji zneužívání psychotropních látek u respondentů má značný podíl fakt, že fetování není pouze individuální aktivita, ale že se stává záležitostí skupin stejně zaměřených vrstevníků. Prostředí fetišáckých part akceleruje zneužívání, posiluje asocialitu a bývá spojeno i s dalšími negativními jevy. Máme na mysli především to, že se naši vězňeni mladiství dostávali do střetů se zákonem ve snaze získat finanční prostředky na opatrování drog (krádeže) nebo zapojováním se do prodeje drog formou dealerství. Zejména toto získávání a zprostředkovávání drog je přivádí do nebezpečných situací vyúsťující v závažnou kriminální činnost.

Respondent sděluje:

„Mám zkušenosti s prací „na černo“, pracoval jsem na různých stavbách. Větší peníze jsem se však snažil získávat dealerstvím drog (prý to dělal od 12 let). Přebíral jsem drogy od starších (osoby kolem 30 let), prodával jsem je v klubech, a to zejména cizincům. Byl to dobrý způsob zisku, koupil jsem třeba drogy za 200 Kč a prodal je cizincům za dva až tři

tisíce, uměl jsem se dohodnout. Dealerství „odkoukal od lidí z party“, v partě byl vždy nejmladší – učil se. Také hrával automaty, chodil tam 2–3x za měsíc, spíše ale peníze prohrával, než vyhrával, dělal to spíše pro zábavu.

Psychotropní látky tak stojí v pozadí mnohých asocialit, mají pro vězněné osoby na svobodě celou řadu významů v široké škále od úniku z tíživě pocítované reality, přes hedonisticky zaměřené pokusy a pokusy vzdorovat a rebelovat, též s cílem se prodejem obohatit až třeba k sociální sounáležitosti s podobně jednajícími a žijícími vrstevníky obojího pohlaví.

III.3.2.4. Kriminalita a zkušenost s formální intervencí

Jak již bylo uvedeno výše, jedním z významných faktorů, který predikuje recidivu, je kriminální historie konkrétního jedince. Právě nízký věk, kdy se jedinec počíná dopouštět závažnějších forem protiprávního jednání, které jsou již registrovány a řešeny oficiálními institucemi, zejména policií, a opakované kontakty s těmito institucemi jsou významnými hledisky, které signalizují, že může bez adekvátního zásahu dojít k rozvoji delikventní kariéry. I v případě našich mladistvých odsouzených ve výkonu trestního opatření odnětí svobody výrazná většina z nich (20) uvedla, že se dopouštěla již různé závažných typů delikventního jednání, včetně činů jinak trestných, již před dovršením patnáctého roku věku, tedy ještě v období, kdy nebyli trestně odpovědní. Nejčastěji uváděli, že se začali dopouštět takových jednání a měli první kontakty s policií ve věku mezi třináctým až čtrnáctým rokem věku. Zároveň zde bylo i několik odsouzených, kteří měli tyto problémy již v poměrně raném věku, tj. již kolem počátku školní docházky. Přitom se zpravidla nejednalo o nějaké jednorázové vybočení, ale poměrně kontinuální a pravidelnou činnost, kterou trávili část svého volného času.

Jeden z respondentů to komentoval tak, že od dětství zlobil, neposeděl na jednom místě, první větší průšvih si nepamatuje, bylo toho hodně, tak od pěti, šesti let, kradl např. oplatky a podobně. Když ho chytili policajti, přivezli ho domů, máma mu dala „pár facek či přes prdel“. Neví, zda se to později nějak dál řešilo, více se zapojil tak od 10 let: „společně s klukama jsme dělali loupeže či zmlácení.“

Zároveň zde lze předpokládat poměrně vysokou latenci, kdy se tato přestoupení řešila spíše neformálně.

Jeden z respondentů uváděl, že se s bratrem a kamarádem dopouštěli krádeží různých věcí, např. kola, již před patnáctým rokem věku s tím, že to nikdy neřešila policie. Matka to zjistila, vrátila ho za něj, zatrhla jim kapesné, zakázala chodit ven, fyzické tresty už jim nedávala; věděla, že to nemá cenu.“

Obecně lze říci, že jednání na úrovni přestupků a činů jinak trestných, kterých se dopouštěli, byly zpravidla majetkového charakteru, zejména krádeže. V ne zcela zanedbatelné míře se též vyskytovaly loupeže (7 mladistvých).

Zpravidla se jednalo o klasické pouliční loupeže, typicky zmocnění se mobilu pod pohrůzkou násilí či násilím.

Jeden z nich např. společně se svým kamarádem, také mladším 15 let, napadli opakovaně nezletilého mladistvého poškozeného úderem do obličeje a břicha, poté, co jim odmítl vydat mobil, s tím, že zranění poškozeného si vyžádalo pobyt v nemocnici.

Motivace však mohly být i jiné.

Např. jeden z mladistvých odsouzených asi v 13 letech společně s dalšími dětmi mladšími 15 let přepadli vychovatelku v úmyslu zmocnit se klíčů, aby mohli utéct z výchovného ústavu, když jeden z nich jí přetáhl mikinu přes hlavu a pokoušel se ji stáhnout na zem, kde jí chtěli sebrat klíče, ale to se jim vzhledem k odporu poškozené nepodařilo. (ze spisu)

Jiné formy násilné delikvence se objevily výrazně méně často. Některé z nich souvisely s různými incidenty s dětmi ve škole, či výchovném zařízení, včetně např. kombinace s vydíráním, či byly páčány pod vlivem návykových látek.

Jindy se jednalo o situaci, kdy mladistvý odsouzený s dalšími dvěma dětmi mladšími 15 let napadl pod vlivem alkoholu mladistvé, po kterých chtěl nejdříve cigarety, pak došlo ke slovnímu napadení a později fyzickému. Napadený byl povalen na zem, útočníci do něj kopali do hlavy a celého těla a způsobili mu otřes mozku a zhmožděninu. (ze spisu)

Sexuálně motivovaná kriminalita (pohlavní zneužití) byla zmíněna v jednom případě.

Při vzpomínce na úplně první větší průšvih, který řešila policie, uváděli zpravidla drobné krádeže v obchodech, jako jsou krádeže cukrovinek, limonád, voňavek apod. Nicméně opakovaně se mezi respondenty objevily i informace o tom, že se dopustili zhářství (resp. pravděpodobně různých forem poškození cizí věci či obecného ohrožení). Nutno dodat, že se však jednalo o poměrně rozdílné situace, od požáru stohu při neopatrné manipulaci s ohněm až po úmyslné založení s cílem způsobit škodu.

Např. jeden z respondentů zapálil sousedům zahradu: „protože na mě řvali a pěstovali nějaký rajčata.“

Někteří z mladistvých též zmínili, že již v tomto věku měli zkušenost s dealováním drog.

Jeden z respondentů, který v té době žil v Anglii, to komentoval tak, že se zapojil do gangu a prodával heroin a crack: „organizoval to jeden černocho, dali nám telefony, když nás chytila policie, řekli jsme, že je to pro vlastní potřebu, pak nás museli po 24 hodinách pustit.“

Typické je zde páčání trestné činnosti v partě, či s někým dalším. Poměrně časté je také to, že u těch mladistvých odsouzených, kteří již před dovršením 15 let byli umístěni v institucionální péči, se také ve většině případů dopouštěli útěků z těchto zařízení a delikvence byla spojena i s obstaráváním základních životních potřeb a prostředků na drogy. Obecně potřeba získat prostředky na drogy, alkohol, případně hrací automaty zde již v tomto věku byla poměrně častá.

Vzhledem k tomu, že jsme měli k dispozici pouze informace od mladistvých odsouzených, doplněné informacemi pouze z trestního spisu, nikoli ze spisů, v jejichž rámci byly

řešeny jejich činy jinak trestné, jsou informace o uložených opatřeních poměrně limitované, neboť mladiství si často sami nepamatovali, co konkrétně jim bylo uloženo, případně jim to splyvalo i s dalšími sankcemi ukládanými v mladistvém věku či opatřeními, které jim byly ukládány v rámci rodinného práva a dle předpisů o sociálně právní ochraně dětí. Také informace v trestních spisech v tomto směru nebyly vždy úplné.

Proto údaje u některých respondentů chybí. U těch, kde se informace podařilo zjistit, byl ukládán především dohled probačního úředníka, v 6 případech byla uložena ochranná výchova, ve dvou případech byl respondent zařazen do programu ve středisku výchovné péče. Ve dvou případech napomenutí s výstrahou. Informace o uložených výchovných omezeních či výchovných povinnostech jsou spíše kusé, což vzhledem k výše uvedenému ovšem nutně nemusí znamenat, že nebyly využívány. Nutno dodat, že u některých respondentů bylo postupně aplikováno více opatření.

Pokud jde o provinění, kterých se mladiství odsouzení dopouštěli ve věku mladistvém, opět se v převažující míře jednalo o majetkovou, resp. majetkově motivovanou trestnou činnost, zejména krádeže, platí to o více než třech čtvrtinách odsouzených mladistvých. Přitom poměrně časté byly též krádeže vloupáním a krádeže věcí, které měl poškozený na sobě či při sobě. Zároveň dle jednotlivých kvalifikací v RT se kvalifikace krádeží zpravidla pohybovala v prvním odstavci § 205 TrZ, škody u jednotlivých skutků tedy, až na výjimky, v jednom případě se jednalo o kvalifikaci dle § 205 odst. 3, a v jednom již o značnou škodu dle § 205 odst. 4 písm. c) TrZ, nedosahovaly větší škody (tj. do 50 000 Kč), což ovšem nemusí znamenat, že v součtu za jednotlivé skutky v průběhu jejich mladistvé kriminální kariéry nemohly být vyšší. U některých mladistvých se též jednalo o krádeže dle § 205 odst. 2 TrZ, tedy případy, kde hlavním kvalifikačním znakem byla recidiva, ani zde se zpravidla nejednalo o způsobení větší škody.

Také loupež lze označit jako typické provinění, které se objevovalo mezi našimi mladistvými odsouzenými, bylo ji možné zaznamenat přibližně u tří čtvrtin z nich. I zde však, až na jednu výjimku, kde došlo k těžkému ublížení na zdraví, se jednalo vždy o právní kvalifikaci dle § 173 odst. 1 TrZ. To znamená, že např. škody nikdy nedosáhly úrovně značné škody, ani činem nebyla způsobena těžká újma na zdraví či smrt z nedbalosti. I zde se často jednalo opět o loupeže bez delšího plánování, buď pod vlivem drog, či motivované získat prostředky na ně či hraní na automatech.

Jeden z odsouzených to vysvětluje následovně: „...potřeboval jsem peníze na automaty, máma mi je nechtěla dát.“ Tak strčil do neznámého kluka a vzal mu mobil.

Další uvádí, že potreboval peníze na drogy, navíc se pohádal s rodiči, odešel od nich, žil u kamaráda, který ho živil „...potřeboval jsem peníze, abych mohl přežít.“ Přepadl nějakého kluka, zbil ho bez příčiny, pak mu „...pomohl se vzpamatovat, omluvil se mu“ a požadoval vydání mobilu a peněz. Udělal to proto, že není jen tak schopen někomu říct o to, aby mu dal věci. Loupeže u něj vždy začínají fyzickým útokem. „Když to začne, tak už to nezastaví.“

Jiný uvedl, že přepadl kluka a vzal mu telefon. Neví, proč to udělal. Měl „nervy“. Byl pod vlivem drog, teprve dodatečně si uvědomil, co udělal, potreboval peníze...

Nicméně, bylo možné se setkat i se sofistikovanějšími případy s poměrně pečlivou přípravou, včetně vytipování oběti a přípravou zbraní. V níže uvedeném případě se jednalo o self-reportovanou latentní kriminalitu, která nebyla registrována, blíže viz podkapitola o návykových látkách.

Zároveň se právě u loupeží u některých mladistvých odsouzených objevil nesouhlas s kvalifikací jejich jednání jako loupeže, zejména v případech, kdy se jednalo pouze o pohrůžku násilí. V těchto případech pak považovali kvalifikaci jako nepřiměřeně přísnou – považovali jednání spíše za krádež. Slovy jednoho z respondentů.

U loupeží si dával pozor, aby to byly jen výhrůžky, ví, jaké jsou u použití násilí tresty. „Správně by to neměla být loupež, ale krádež.“ (tak zhodnotil svoji trestnou činnost)

Mezi dalšími dle RT se častěji vyskytujícími proviněními se objevovalo neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku dle § 234 odst. 1 TrZ, tj. neoprávněné držení či neoprávněná manipulace s platebními kartami získanými zřejmě při jiné majetkové trestné činnosti a také porušování domovní svobody dle § 178 odst. 1, odst. 2 TrZ, což jsou trestné činy, které nepochybně souvisejí s krádežemi páchanými mladistvými. Občas se též vyskytlo poškození cizí věci dle § 228 odst. 1 TrZ. U mladistvých, u kterých byla uložena ochranná výchova, pak bylo typické, že se dopouštěli opakovaně trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí dle § 337 odst. 1 písm. j. TrZ, spočívajícího v útěcích z výchovného ústavu.

Pokud jde o nejzávažnější kriminalitu, mezi mladistvými odsouzenými v našem vzorku byli pouze dva odsouzení pro přípravu trestného činu vraždy dle § 20 odst. 140 odst. 2, odst. 3 písm. a), c), j) TrZ s tím, že šlo o spolupachatele jednoho skutku.

Jednalo se o poměrně velmi podrobnou přípravu vraždy otce a mladší sestry jednoho z pachatelů (do tohoto skutku byli zapojeni ještě další spolupachatelé, celkem šlo o 4 spolupachatele). Vraždu plánovali ve výchovném ústavu, kdy motivem byl především majetkový prospěch, nicméně kromě usmrcení mělo dojít i ke znásilnění nevlastní 8leté sestry jednoho ze spolupachatelů. (ze spisu)

V případě sexuálně motivované kriminality se pak jednalo pouze o případ přípravy ke znásilnění 8leté sestry jednoho ze spolupachatelů výše uvedené přípravy vraždy.

Občas (6 případů) se také vyskytlo vydírání dle § 175 TrZ.

Jako příklad lze uvést případ nucení nováčka ve výchovném ústavu k uklízení různých prostor, a když odmítal, tak ho fyzicky napadli a dalšími způsoby ho šikanovali, poškozený pak musel být ošetřen na chirurgii. (ze spisu)

Spíše ojediněle se pak jednalo o případy trestných činů křivé výpovědi, křivého obvinění, neoprávněného užívání cizí věci, nebezpečného vyhrožování, podvodu, maření výkonu úředního rozhodnutí spočívajícího v zákazu řízení motorových vozidel a ohrožení pod vlivem návykové látky, podvodu, podílnictví a legalizace výnosů trestné činnosti, nebezpečného vyhrožování či výtržnictví.

Zajímavé je, že dle údajů z RT se jen ojediněle objevila též provinění neoprávněné výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy dle § 283 odst. 1 TrZ a přechovávání omamné a psychotropní látky a jedu dle § 284 TrZ., ačkoli se mladiství odsouzení o zkušenostech s dealováním občas zmiňovali. Zde lze předpokládat, že jde často o případy, které zůstávají v oblasti latence a souvisí obecně s velmi rozšířenou zkušeností s experimentováním mladistvých v našem vzorku s drogami, a to včetně „tvrdých drog“ a s tím souvisejícím zapojením do toho prostředí, a to jak na straně spotřebitelů, tak zřejmě i dealerů na nejnižších příčkách organizovaného zločinu v této oblasti.

I po patnáctém roku věku je pak, zejména v případě majetkově orientované trestné činnosti, typické její páčání v součinnosti s dalšími pachateli. Poměrně často též mladiství odsouzení bývalé kamarády, kteří se spolupodíleli na trestné činnosti, označují jako ty, kteří je podtrhli, zradili, např. v souvislosti s trestním stíháním.

Jeden z nich např. uvedl, že vzal trestnou činnost kamaráda na sebe a ten se pak na něj vykašlal – „bodl mi kudlu do zad.“

Jak již bylo uvedeno výše, i s ohledem na převažující majetkovou kriminalitu, je motivem především zisk, resp. často získávání prostředků na drogy, případně automaty.

Jeden z mladistvých odsouzených to shrnul tak, že potřeboval peníze na fetování, když nějaké dostal, hned je utratil, za peníze z loupeží si nekupoval nic jiného než drogy, alkohol a cigarety.

Jiný uvedl, že: „...zákazy nepomohou, táta mě měl více trestat.“ Věděl, že dělá špatné věci, ale líbilo se mu to, měl všechno, co potřeboval, mohl si vše koupit, vlastně ani neví, proč to dělal, chtěl mít víc.

Nicméně někteří mladiství uváděli, že páchali, zejména v počátku z nudy, případně zmiňovali vliv kamarádů či party či, do které zapadli.

Jeden z nich např. uváděl, že se přestěhovali na vesnici, kde nebylo co dělat. Tak s bratrem a dalším kamarádem vykrádali baráky, taky potřeboval peníze.

Specifické důvody pak existovaly v případě maření výkonu úředního rozhodnutí, které spočívalo v útěcích z výchovných ústavů. Občas byla zmiňována šikana, ale dalším motivem byly např. útěky za dívkou, nebo prostě, že „venku bylo hezky“. Další majetková trestná činnost pak souvisela se zajištěním základních potřeb na útěku.

Jeden z mladistvých odsouzených uvedl ke své trestné činnosti, že neví, proč to dělal. „Každý má svou hlavu, nemůžu to sváďet na kamarády, někdy ho povzbuzovali.“

Je patrné, že někdy je potřeba zisku kombinována i s potřebou vyhledávat dobrodružství.

Jeden z mladistvých to shrnul slovy: „Jsou to rychlé peníze. Taky to byl adrenalin. Když nevíte, jestli vás chytí, nebo když vás honí policajti či civilisti. Je to hezký pocit.“ K tomu dodal, že se na to přišlo vždy tak, že ho někdo napráskal, nikdy ho nechytili.

V případě násilných útoků na zdraví bylo též zmiňováno, že šlo o „provokaci ze strany poškozených“. Další mladistvý pak loupež zdůvodnil tak, že: „prohrál jsem peníze a barman mi je pak odmítal vrátit.“

Počet záznamů v opisu RT se u našich odsouzených pohyboval nejčastěji mezi dvěma až třemi záznamy, ve 4 případech je jednalo o 4 záznamy, ve dvou o 5 záznamů a v jednom případě o 8 záznamů. Poměrně často se však jednalo o odsouzení, která byla v souběhu, či se jednalo o další odsouzení za pokračující trestnou činnost. To znamená, že vícenásobné recidivy nebyly příliš časté. Právě např. v případě odsouzeného s 8 záznamy v RT se 6 z nich vztahovalo k proviněním spáchaným v souběhu. Ve třech případech šlo dokonce o případy, že nešlo vůbec o recidivu v trestněprávním pojetí, ale o souběh, kdy první nepodmíněný trest byl mladistvému uložen jako souhrnný, před kterým předcházelo pouze jedno odsouzení za provinění v souběhu.

Zároveň i s ohledem na to nepřekvapí, že velmi často se jednalo o stejnorodou recidivu, převážně majetkovou, či loupeže, speciální recidiva byla velmi častá u maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázaní spočívajícího v maření ochranné výchovy útěky.

Vzhledem k tomu, že jak již bylo uvedeno výše, velká většina mladistvých měla již zkušenost s činy jinak trestnými a, jak vyplývalo z rozhovorů, často se jednalo o poměrně nepřetržitou činnost, je zajímavé též sledovat, v jakém věku byli mladiství poprvé odsouzeni za provinění. Konkrétně k vyhlášení rozsudku za první provinění (resp. první projednávané a odsuzované provinění) došlo u 8 mladistvých již v 15 letech, u jedenácti z nich v 16 letech, u 4 v 17 letech a u jednoho až v 18 letech.

V případě opatření ukládaných mladistvým za provinění je třeba uvést, že předtím, než bylo mladistvým uloženo nepodmíněné odnětí svobody, byly mladistvým ukládány zejména podmíněné tresty, přibližně ve dvou pětinach případů v případě prvního uloženého trestního opatření odnětí svobody též kombinované s dohledem probačního úředníka, a to buď ve formě výchovného opatření nebo dle § 33 ZSM ve spojení s § 84 TrZ. Zkušenost s podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody neměl pouze jeden z mladistvých, kterému byly poprvé uloženy obecně prospěšné práce. Ty byly obecně již méně často užívanou sankcí a často ukládané až jako druhá sankce či ještě další sankce. Uložená trestní opatření byla pak většinou přeměněna na nepodmíněné odnětí svobody, zpravidla z důvodu recidivy.

Jiné druhy trestních opatření byly spíše výjimkou. Ve třech případech pak bylo spolu s uloženým nepodmíněným trestním opatření odnětí svobody uloženo ochranné léčení protitoxikomanické, a ve dvou souběžně i psychiatrické.

Naopak z rozhovorů ani ze záznamů z RT nevyplývalo u žádného z mladistvých odsouzených, že by se u nich v průběhu trestního řízení užilo nějakého odklonu s restorativními prvky, jako jsou např. podmíněné zastavení trestního stíhání či odstoupení od trestního stíhání. Zde je třeba poukázat na to, že záznamy v RT nemusí být v tomto směru zcela vypovídající, neboť záznamy o těchto odklonech se po určité době vymazávají. Nicméně pravděpodobnější je, že s ohledem na to, že většina z těchto odsouzených byla projednávána již za činy jinak trestné, nepovažovaly tento způsob vyřízení věci příslušné orgány činné

v trestním řízení za dostačující. Zřejmě ze stejných důvodů téměř vůbec nebyly využívány alternativy k uložení trestního opatření. Zapojení PMS se v těchto případech tedy zřejmě převážně zaměřilo na výkon uloženého dohledu, případně obecně prospěšných prací.

Také pokud jde o uložené výchovné povinnosti a omezení opatření, lze zaznamenat, že byla alespoň dle záznamů v RT v těchto případech ukládána pouze u necelé poloviny odsouzených, asi v 5 případech bylo možné buď z RT či rozhovoru s mladistvým dovodit, že byl uložen probační program.

Za zmínku stojí též to, že ačkoli u většiny mladistvých odsouzených byly zaznamenány problémy s drogami, minimálně se zneužíváním návykových látek, a to včetně tvrdých drog, není patrné, že by se na tento problém výrazněji v rámci ukládání opatření pamatovalo. Velmi sporadické využívání ochranného léčení bylo zmíněno již výše. Z RT pak nelze identifikovat konkrétní druh výchovné povinnosti či omezení, nicméně z výše uvedeného ne příliš častého užití těchto opatření lze dovodit, že ani v tomto směru nebylo dostatečným způsobem cíleno na individuální kriminogenní potřeby mladistvých.

V některých případech je pak patrné i opakované uložení alternativních trestních opatření, zejména podmíněného odsouzení bez výraznější individualizace.

To lze např. demonstrovat na příkladu, kdy mladistvému bylo za první provinění, krádeže, kterému však již předcházela činnost jinak trestná, a další jednání na úrovni přestupků, uloženo „prosté“ podmíněné odsouzení ve výměře dvou měsíců se zkušební dobou na 2 roky, poté pro další trestnou činnost, spočívající opět v krádeži, obecně prospěšné práce. Vždy bez kombinace s nějakým výchovným opatřením či dohledem probačního úředníka. Podmíněné odsouzení bylo ponecháno v platnosti s prodloužením zkušební doby. A poté v návaznosti na další recidivu, závažnější recidivu spočívající v loupežích, mu bylo uloženo nepodmíněné odnětí svobody a obecně prospěšné práce pak přeměněny na nepodmíněný trest. (údaje z RT) Přitom z poznatků o mladistvém (jak z rozhovoru s ním, tak ze spisu) je zřejmé, že u něj dlouhodobě existují vícečetné problémy jak v oblasti rodiny – matka nezvládala výchovu, proto byl svěřen do péče otce, přes zapojení v delikventní partě, v oblasti vzdělávání a možnosti dosažení legálních příjmů – ukončil pouze základní školu, i v oblasti drog – od 13 let užívá drogy, včetně pervitinu.

Zajímavé je i vnímání uložených sankcí z pohledu mladistvých odsouzených. Je zde patrná určitá skepse, pokud jde o to, že na ně uložené sankce působily tak, aby je do budoucna odvrátily od páchaní trestné činnosti.

Jeden z odsouzených uvedl, že soudy i PMS na něj zkusily všechno, podmínky, dohled, různé programy, nic nepomohlo. Jiný to komentuje slovy: „všechno už vyčerpali, nic nepomohlo“

Jeden z odsouzených uvedl o účasti v probačním programu následující: *„tehdy to bylo bez úhony, dostal jsem účast na probačním programu „Proti násilí.“ Pociťoval to jako uloženou povinnost to navštěvovat: „něco jsem udělal, tak to je za to.“ Mluvili tam s nimi psychologové, vždy probírali něco nového, dělali, co mohli. Po absolvování programu si chvíli*

dával pozor, aby ho policajti nechytily, ale pak si dával pozor méně a méně, až zase nakonec udělal loupežné přepadení. Zase dostal nejdřív probační program, zařadili ho do stejného druhu programu jako minule.

Někdy to mělo dokonce zcela opačný účinek.

Jeden z respondentů to popsal následovně: V Anglii dostal program, jezdil na sezení do klubu, jezdili na výlety s vrstevníky s podobnými problémy, tam se seznámil s kamarády a zapojil se do gangu. „Je to stejné jako tady, dostanete se tam mezi grázly.“

Z níže uvedeného je dále patrné, že snaha a ingerence OSPOD či PMS, která spočívala zejména ve varování před možnými následky, např. uvězněním, neměla na pachatele dostatečný vliv ve smyslu následné desistence.

Např. jeden z odsouzených uvádí „nechodil jsem tam, bylo to k ničemu, byla to blbost“, jiný zase, že: „paní ze sociálky mě varovala, že půjdu do pastáku, vše jsem jí odkýval a šel pryč, měl jsem vlastní hlavu.“

Zkušenosti jsou pak velmi rozdílné od situace, kdy klient nikdy nepřišel do styku s probačním úředníkem pouze se „sociálkou“ (pracovnicí OSPODU), přes poukaz na formální přístup. Jeden z respondentů to popisoval následovně: „změnit se může jen, když se sám rozhodne.“ Z toho povídání s kurátory si nic nevzal, bylo to silně formální, když za ním přišli, cca 5 minut si povídali. „Lidé udělají mnohé, a to přesto, že jim za to hrozí trest.“

Jiní pak zmiňují určité přínosy, které však neměly dlouhodobější efekt.

Jeden z klientů uvedl, že na PMS docházel, že mu to pomohlo, odrazovala ho, on měl spoustu dalších příležitostí k trestné činnosti, které nevyužil, ale pak stejně ukradl ty vrtačky.

Jiný uvedl, že s nimi měl docela dobrou zkušenost, radili mu, testovali ho.

Pokud jde o otázku, jak nahlíží na to, že v důsledku jejich jednání došlo k poškození dalších osob, tedy obecně náhled na vinu, výčitky svědomí a potřebu napravit škodu, je u některých mladistvých odsouzených (ne všichni se k dané problematice vyjádřili) patrné, že primárně neposuzují svoji trestnou činnost z hlediska následků pro poškozené, ale litují spíše sebe, tj. zabývají se tím, jaké to mělo ve výsledku negativní důsledky pro ně. Také snaha o nápravu škody je spíše formálního charakteru, zároveň ani nemají představu, co ještě v souvislosti s trestnou činností poškozeným dluží. K náhradě škody přistupují spíše formálně, bez vlastního intenzivnějšího zapojení do řešení náhrady škody.

K následkům loupeže se jeden z odsouzených vyjádřil následovně. „Zasloužil jsem si (mladistvý odsouzený tím míní sebe) dostat pár facek, ale ne tolik, kolik mu dali,“ lituje toho, že poškozeného vůbec potkal, má výčitky, ale poškozený k tomu přispěl.

Jiný odsouzený uvedl, že na PMS mu radili, aby napsal omluvný dopis, to udělal, mediace neproběhla, jen uhradil škodu (ze spisu, ale je zřejmé, že ne všechno).

Další potvrdil, že PMS ho vedla k mediaci, on nechtěl, napsal omluvný dopis, neví, zda něco dluží, něco hradila matka.

Jiný odsouzený to shrnul tím, že vždy napsal omluvný dopis: „výčitky svědomí jsem neměl, v té partě to dělali všichni.“

Jeden z odsouzených pak popírá výčitky svědomí s tím, že škodu uhradil (ze spisu je patrné, že ne zcela), škody nebyly velké. Ale zároveň připouští, že: „mně by se taky nelíbilo, kdyby mi někdo lezl do baráku, dříve mi to bylo jedno, ať si poškození povídají, co chtějí.“

Zároveň je patrné, že někteří odsouzení využívají neutralizační techniky, a to zejména v případě loupeží, kdy přenášejí podíl zodpovědnosti na poškozeného či další subjekty, či špatné kamarády, případně jinak svoji vinu zmírňují či popírají zistný motiv. To lze demonstrovat např. na následujících vyjádřeních některých z mladistvých odsouzených.

„Byla chyba, že nás víc nehlídali“ (ve výchovném ústavu) a že měli málo aktivit.

Jeden z mladistvých odsouzených se ke skutku kvalifikovanému jako loupež vyjádřil následovně: Popral se s klukem, napadl ho (poškozeného), protože mu zbil bráchu. Kamarád mu (poškozenému) pak vzal prstýnek – nic mu nebylo. „Použil jsem (mladistvý) fyzickou sílu, ale ne zbraň, poškozenému vůbec nic nebylo, nebyl trvale poškozen.“

Jiný mladistvý popsál skutek tak, že s kamarádem potkali poškozeného, který po nich chtěl kokain, doprovodili ho do hotelu, dal jim peníze na kokain, kamarád tam s ním počkal, mladistvý mu přinesl 2 gramy a zbytek peněz mu vrátil. Pak tam společně fetovali. Pak začal poškozený sexuálně vyjíždět po zfetovaném ležícím kamarádovi, to se mladistvému nelíbilo, poškozený vytáhl teleskopický obušek a začal ho bít, mladistvý mu jej sebral a asi 3x až 4x ho praštil, poškozený začal strašně řvát. Mladistvý s kamarádem dostali strach, že mají u sebe drogy a utekli. Poškozený byl v nemocnici, měl pár stehů a lehký otřes mozku, podepsal reverz a pak měnil výpovědi. Ze spisu z výpovědi poškozeného však bylo uvedeno, že jej napadli, když si všiml, že mu chtějí odcizit taštičku s penězi, mladistvý prý nejprve odváděl pozornost, když jej načapal, opakovaně jej udeřil do hlavy a pak do horní části těla, v průběhu napadání mu sebrali eura.

Další z nich to popisuje tak, že se jednalo o krádež. „Bylo to kvalifikováno jako loupež, ale byla to krádež (on to tak nevnímal), ten člověk chtěl marihuanu a zaplatil málo.“ Tak do něj strčil a vzal si peníze i marihuanu. S poškozenými se chce spojit na konci výkonu trestu, aby se s nimi vyrovnal. „U chlapy s marjánou tam ne, ale u ostatních mám špatné svědomí.“

Další uvedl, že neokrádal staré lidi, když ukradl kabelku, tak si řekl: „Co když má děti, ale pak, co je mi do toho.“

Jinde je přímo patrné, že mladistvý vůbec nenahlíží či nehodnotí svoji trestnou činnost jako něco škodlivého.

K dealování drog jeden z mladistvých uvedl, že prodává hlavně mladým, kteří si chtějí užít, nevidí na tom nic závažného – „... dělá lidem druhé Vánoce.“

Zajímavé poznatky o předpokládaném odstrašujícím vlivu trestů, resp. strachu z dopadení lze demonstrovat na prohlášení jednoho z mladistvých odsouzeného za podvody.

Dělal to s tím, že na to nepřijdou, v 16 letech o tom nepřemýšlel, a dodal: „dnes bych to dělal (míní tím tuto trestnou činnost) jinak (sofistikovaněji).“

III.3.2.5. Závěry k anamnestickému šetření

Jedním z dílčích cílů výzkumu bylo prostřednictvím anamnestického šetření hlouběji proniknout k dalším aspektům života uvězněných mladých mužů, týkajících se nejenom jejich (jinak) trestné činnosti, ale i jejich osobnostních charakteristik, života v rodině, (ne) úspěšnosti ve škole a ve skupině vrstevníků, tedy rovněž jejich života před 15. rokem věku.

Naším zkoumáním se potvrdila opakovaně a často prezentovaná skutečnost, že příslušným orgánům společnosti se stále příliš nedaří působit na tyto osoby účinně v jejich nejvíce formativním věku, tedy v dětství. Ač značná část z našich respondentů začala páchat delikty před 15. rokem věku a jednalo se o celkem kontinuální činnost (zejména majetkového charakteru), nikoli o náhodná vybočení, tyto asociální činy zůstaly často nepovšimnuty, nebo byly řešeny na úrovni školy či jednorázovým napomenutím rodičů či dítěte, případně – v druhém případě – umístěním do institucionální péče. O dalších opatřeních, která by měla být první volbou u dětských pachatelů, jsme měli k dispozici velmi málo informací. Oba tyto výše uvedené způsoby řešení, jak vyplynulo z našich anamnestických rozhovorů a dalších dokumentů, v sobě skrývají nebezpečí: v prvním případě nejsou dětmi brána příliš vážně a v druhém případě na sebe nabalují další delikty, především úteky z ústavů a s tím související majetkovou trestnou činnost. Takové a další delikty jsou páchany dětmi (i mladistvými) často ve skupinách, partách, proto by těmto partám, jejich charakteru a vazbám uvnitř nich měla být věnována patřičná pozornost.

Výše zmíněné problémy platí i pro věk mladistvých, kde jsme již měli k dispozici více objektivních informací jak o samotných uvězněných, tak o použitých výchovných a dalších opatřeních. Z výpovědí zkoumaných mladistvých vězňů vyplynulo velmi často, že případná uložená opatření pro ně neměla větší přínos a od další trestné činnosti je neodradila. Je nezodpovězenou otázkou, zda to bylo nevhodnou volbou daného opatření, nebo tím, že na některé delikventy již ve stadiu rozvinuté antisociální činnosti již opatření nebyla dostatečně působivá. Je ovšem třeba zdůraznit, že jsme neměli možnost hovořit s těmi mladistvými na svobodě, kterým opatření pomohla.

Velkým problémem uvězněných jsou jejich závislosti na psychotropních látkách. Před 15. rokem života začínali s cigaretami, ke kterým se brzy přidružily alkohol a marihuana. Kolem 14.–15. roku se škála zneužívaných látek rozšiřovala o pervitin a v menší míře taneční drogy, kokain, LSD, heroin, ale i metadon. I v této oblasti hrají velkou úlohu party, v nichž mladý jedinec získává často první zkušenost s drogou. K potřebě získání drogy se dále váže další trestná činnost, zejména majetková a související s návykovými látkami (zejména dealování).

Velkou pozornost jsme dále v anamnestickém šetření věnovali rodině jako prvnímu prostředí, se kterým dítě přijde do styku, a které má možnost jako první jeho chování for-

movat a zároveň má možnost jako první odhalit odchylky od společensky akceptovaného chování. Problémem, který hluboce souvisí s delikventním vývojem dítěte, je, pokud jeho rodina není dostatečně funkční, pokud v ní jeden z rodičů chybí, ve vážnějších případech, pokud dítě s rodinným prostředím do styku vůbec nepřijde a tráví svůj život, nebo jeho větší část v různých institucích. Jak se prokázalo, všemi výše naznačenými problémy jsou naši respondenti v nemalé míře zasaženi. Strukturální problémy orientačních rodin recidivistů jsou často provázeny řadou problémů funkčních, rodinné klima je z různých důvodů málo příznivé ke zdárnému působení na děti, někdy nachází mladistvů ve svých rodičích a sourozencích i inspirační zdroj pro svou antisociální činnost. Situace a snaha o preventivní působení v této situaci je o to složitější, že do systému rodiny je velmi neschopné proniknout, natož zvnějšku zasahovat, a charakter existujících problémů je navíc obtížné včas odhalit. Je proto společensky velmi důležité umět včas (přímo, či zprostředkovaně) zaznamenat signály problémů, a bez časové prodlevy na ně reagovat adekvátními resocializačními postupy. V této oblasti by bylo třeba soustředit se – alespoň u dětí a mládeže – na vytvoření funkčního systému včasné intervence, systému, který by umožnil řešit výchovné problémy mladých lidí dříve, než se stanou chronickými. V nedávné minulosti už takový systémový postup vznikl, bohužel však nebyl dotažen do finálního výstupu.

Dalším prostředím, se kterým se recidivisté setkávají, je škola a školský systém. Dle vyjádření vězňů pobyt v mateřských školách nebyl pro ně traumatizující, vzpomínají na ně jako na přívětivé prostředí celkem bez rasových předsudků. Po přechodu na základní školu se naši respondenti začali potýkat se závažnými problémy jak prospěchovými, tak výchovnými. Uvědomíme-li si, že školní docházku zvládla z hlediska prospěchu jedna třetina osob z našeho vzorku, a to často ve speciální škole, a že situace byla ještě vážnější, pokud se jednalo o kázeňské problémy, je zřejmé, že i ve školském systému je třeba mnohé zlepšovat. Zkoumaní uvězněni jedinci měli ke škole a vzdělávání jednoznačně negativní vztah, který nebyl většinou korigován ani působením rodiny (ta vzdělání většinou neoceňuje a nepreferuje). Dopady na vývoj a chování dětí a mladistvých byly o to nebezpečnější. Svoje problémy ve škole, umocňované konflikty se spolužáky (vzájemné negativní vztahy se spolužáky) a konfliktní vztahy s učiteli, mnohdy tyto mladí řešili záškoláctvím, často velmi masivním, čímž se celý kruh uzavřel.

Po základní škole měli již naši respondenti velmi malou motivaci dále se vzdělávat, tudíž velmi často se již v takto nízkém věku dostali z dosahu působení školského systému. Ti, kteří nastoupili na učební obor, ho často velmi brzy opouštěli. Jako nekvalifikovaní a nezaměstnaní se postupně dostávají do okruhu osob s podobným osudem, což jejich sklony k porušování norem dále prohlubuje.

IV.

Závěr a diskuze

Recidiva mládeže je obecně v rámci společnosti chápána jako velmi významný problém a často se volá po nalezení nových efektivnějších přístupů a sankcí, které by zamezily dalšímu rozvoji kriminální kariéry mladistvých, kteří se již v minulosti dopustili trestné činnosti.

Z hlediska trendů registrované kriminality mladistvých v ČR došlo v dlouhodobém horizontu v systému trestní justice jak k celkovému poklesu počtu mladistvých, tak i k poklesu počtu mladistvých recidivistů. Podíl mladistvých recidivistů na celkovém počtu mladistvých se však příliš neměnil, k výraznějšímu poklesu jejich podílu na celkovém počtu stíhaných mladistvých došlo až v letech 2017 a 2018 (v roce 2018 byl 6 %), k čemuž mohly přispět i změny v metodice policejních statistik.

Často se předpokládá, že právě systém trestní justice, zejména v souvislosti s důvěrou v odstrašující účinky sankcí, může efektivně zamezit kriminalitě a recidivě mládeže. Nicméně poznatky řady kriminologických výzkumů, jak zahraničních, tak českých, ukazují, že faktory, které zvyšují riziko recidivy, úzce souvisejí s příčinami kriminality obecně a zahrnují mnoho aspektů, které se týkají rozvoje osobnosti dítěte a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a to často již v jeho raném věku.

Poznatky zahraničních i dřívějších českých výzkumů hovoří opakovaně o některých závažných kriminálně rizikových faktorech. Recidivou jsou více ohroženi muži a také osoby, které se již v raném dětství setkaly se systémem trestní justice. Dále mezi rizikovými faktory bývají zmiňovány takové okolnosti života dítěte, jako jsou nedostatečná péče a dohled v rámci rodinného zázemí, nízká úroveň výkonu dítěte ve škole a zároveň nízká míra uspokojení dítěte či mladistvého ve škole a práci. Mezi rizikové faktory patří též brzké a kontinuální zapojení do antisociálních aktivit, kriminálně orientované postoje a hodnoty, vztahy s antisociálními společníky a vytvoření vlastní kriminální identity. Nebezpečí recidivy je spojeno též s racionalizací kriminálního chování, s orientací na vyhledávání dobrodružství a též s nízkou sebekontrolou spojenou s projevy agresivity, s emocionálními stavy hněvu, odporu a vzdoru. Mezi kriminálně rizikové faktory patří též nízké zapojení do pozitivních aktivit volného času, nízké uspokojení z těchto činností, neschopnost se na ně zaměřit či v nich nalézt potěšení a soustředit se na ně. Mezi dalšími rizikovými faktory jsou pak zmiňovány aktivity spojené se zneužíváním návykových látek.

Vliv těchto jednotlivých faktorů nemusí mít vždy stejný negativní dopad, ukazuje se, že se význam některých výše zmíněných faktorů v průběhu dětství a dospívání příliš nemění, naopak u jiných – např. v případě vlivu delikventních vrstevníků – dochází k nárůstu jejich významu v souvislosti s dospíváním. Význam některých rizikových faktorů se též může lišit dle pohlaví či etnické příslušnosti jedinců, mladistvé pachatele také nelze v tomto smyslu považovat za homogenní skupinu i z hlediska druhu páchané kriminality. Je patrné, že ve zvýšené míře je třeba se zaměřit zejména na chronické mladistvé pachatele, u kterých je dána právě kumulace vzájemně provázaných rizikových faktorů. Výsledky výzkumů též naznačují význam protektivních faktorů, jako jsou dobré rodinné zázemí, dobré výsledky ve škole, úspěchy v práci, pozitivní vztahy s prosociálními vrstevníky, odmítání drog, prosociální postoje a nezávadné formy trávení volného času.

V našem výzkumu jsme se zaměřili na názory odborné veřejnosti na obecné či specifické kriminálně rizikové faktory u české mládeže. Námi oslovených 280 expertů – specialistů na mládež – z řad soudců pro mládež, státních zástupců specializovaných na mladistvé, probačních pracovníků (se zaměřením na mladistvé) a pracovníků OSPOD bylo v rámci dotazníkového šetření požádáno o vyjádření svých poznatků, které se vztahují k rizikovým a protektivním faktorům recidivy mládeže. Výsledky tohoto zjišťování ukázaly, že se experti ve značné míře shodují s výše uvedenými obecnými poznatky o nejdůležitějších rizikových, resp. protektivních faktorech. Mezi nejzávažnějšími faktory rozvoje kriminality uvedli život delikventní populací, přítomnost delikventních vzorů v rodině, neschopnost či nezáměr legálně pravidelně pracovat, zneužívání nealkoholových drog a alkoholu. Problém narušeného rodinného prostředí pak rezonoval též v odpovědích na otevřené otázky.

Pokud jde o protektivní faktory, respondenti za nejdůležitější označili zejména pevné vazby na nedelikventní autoritu, vazby na nedelikventní vrstevníky a zejména internalizaci rozhodnutí mladistvého kriminalitu již nepáchat. Za velmi podstatné faktory v tomto směru považovali též akceptaci mladistvého rodiči či jeho zapojení do pozitivních volnočasových aktivit. Poměrně zajímavým zjištěním bylo, že experti přisuzují menší protektivní význam např. zajištění zvýšeného dohledu pracovníků OSPOD nad životem mladistvého, že poněkud podceňují aplikaci preventivních programů či posilování poradenských či léčebných pracovišť zaměřených na mladistvé. Překvapivě také velká část expertů nespatřuje protektivní význam v subjektivně vnímané školní úspěšnosti mladistvých.

V případech rizikových faktorů se pak soudci pro mládež poměrně často odchylovali od názorů ostatních profesních skupin. Tito experti nepřikládali pro rozvoj kriminálního jednání až takový význam jednak faktoru nižšího věku při započetí kriminální kariéry, jednak faktoru nepochopení důsledků trestního řízení a uložené sankce. Také méně akcentovali význam selhání při výkonu předchozích opatření, požívání nealkoholových drog či život v kontaktu s delikventní populací. Experti z řad PMS pak významně častěji považovali skutečnost, že byl mladistvý v dětství vychováván v instituci, za rizikovější než ostatní profese.

V případech posuzování různých faktorů, které mohou v rámci trestního řízení s recidivními mladistvými přispět k zamezení či omezení recidivy, experti (bez rozdílu mezi jednotlivými profesemi) na prvním místě uvedli pozitivní postoj mladistvého k uložené sankci a dále akcentovali důslednou kontrolu uloženého opatření a snahu mladistvého nahradit škodu. Velký význam přisuzují též zapojení mladistvého do mediace (tento faktor nejvíce akcentují pracovníci PMS). Mezi další velmi významné faktory pak experti řadí přiměřenou rychlost trestního řízení, kvalitní zapojení OSPODu a PMS a také zdůrazňují význam adekvátního způsobu řešení předchozího provinění mladistvého delikventa. V tomto směru jsou tedy experti v zásadě v souladu s obecnými poznatky kriminologických výzkumů.

Nižší význam přisuzují respondenti současné úpravě zahlázení odsouzení. Vyšší důraz než ostatní profese tomu faktoru přikládali probační úředníci, což lze vysvětlit tím, že často s mladistvým řeší otázku zaměstnání a problémy, které souvisejí s obtížnou zaměstnatelností soudně trestaných osob.

Zajímavé je též zjištění, že velká část expertů nepřikládá příliš velký význam ochraně soukromí mladistvého v průběhu řízení, která je jedním z prvků, které mají zabránit stigmatizaci, a podpořit tak možnost lepší integrace mladistvého. V rámci otevřených otázek byla současná ochrana mladistvých dokonce předmětem kritiky jako příliš široce pojatá. V rámci otevřených otázek pak zmínili experti řadu problémů v právní úpravě, ale především v aplikační praxi, které limitují dosažení cílů ZSM.

Součástí výzkumu byla též analýza trestních spisů (druhá výzkumná akce) 170 mladistvých pachatelů, vztahujících se k prvnímu projednávanému provinění v rámci trestního řízení. Po prostudování těchto spisů jsme se následně zajímali o to, kolik mladistvých z původního výzkumného souboru se dopustilo recidivy a jejich trestní spisy jsme následně podrobně analyzovali. Při vědomí, že poměrně často nebylo možné ve spisech dohledat dostatečné množství údajů o osobních a rodinných poměrech a o prostředí, ve kterém se mladistvý pohyboval (což je třeba brát v úvahu při interpretaci jednotlivých charakteristik mladistvých a faktorů, které ovlivňovaly páchání trestné činnosti), lze shrnout, že delikventní mladiství byli nejčastěji muži, že většinou žili ve větších městech (menší obce jsou kriminalitou jednak méně zasahované, jednak se v nich vyskytovalo méně recidivních mladistvých pachatelů), v době spáchání prvního provinění po 15. roce věku bydleli v převážné většině na adrese svých rodičů, nezřídka však bytové podmínky bývaly horší než u běžné populace.

Rodiny byly často zasaženy různými problémy. Zejména recidivující mladiství měli blízký vztah k požívání alkoholu a zneužívání drog. Rodiny delikventů byly větší, než je v populaci obvyklé (zejména recidivní mladiství měli více sourozenců). Z kusých informací o rodinách dále vyplynulo, že rodinné zázemí bylo nejednou nekonsolidované. Zejména mladiství recidivisté postrádali v rodinách výchovně funkčního otce, role matky byla nepevná a měla mnohdy rysy nevhodných výchovných strategií. Ve spisech bývá výchovná role matky lépe hodnocena u podsouboru nerecidivních než podsouboru recidivních mladistvých.

Delikventní mladistvé je možno též charakterizovat problematickým vztahem k pobytu v základním stupni škol. Jak v oblasti prospěchu (který byl většinou špatný), tak i v oblasti nevhodného chování se ve škole objevovaly obdobné problémy u recidivního i nerecidivního podsouboru. Větší rozdíly mezi oběma podsoubory je však možno zaznamenat při přechodu na střední stupeň škol. Tam se bez závažnějších problémů přesunulo větší množství mladistvých nerecidivního souboru, zatímco mladiství recidivisté se výrazně častěji o pokračování ve středoškolském vzdělání (učební obor) vůbec nepokusili. Získané údaje dále naznačují, že na recidivě některých mladistvých má pravděpodobně důležitý podíl vrstevnická skupina, ve které se mladistvý pohybuje – zejména recidivující mladiství se pohybovali v delikventních partách a velká část měla kontakty s toxikomanickou subkulturou.

Předmětem prvního trestního řízení po 15. roce věku bylo nejčastěji provinění krádeže, a to častěji u později recidivujících mladistvých, naopak u nerecidivujících mladistvých bylo častější provinění výtržnictví. Mladiství recidivisté se při srovnání s nerecidivisty dopouštěli podstatně častěji jak majetkových trestných činů, tak – v případě násilné kriminality – zejména loupeží.

Celková spáchaná škoda v průběhu kriminální kariéry je logicky vyšší u mladistvých recidivistů, u tří pětín mladistvých nerecidivistů nebyla zaznamenána škoda vůbec nebo maximálně do 2 000 Kč.

Některé z poznatků, které vyplynuly z námi provedeného expertního šetření, se potvrdily i v rámci analýzy spisů. Ukázalo se (mimo jiné), že z trestních opatření bylo nejčastěji (v rámci prvního odsouzení) použito trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, a to častěji u mladistvých, kteří byli dodatečně vyhodnoceni jako recidivisti. U mladistvých recidivistů bylo sice také více využíváno jako první trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem, nicméně i zde v poměrně omezeném počtu případů (asi v 15 %). Zdá se, že by se v této oblasti mělo usilovat o změnu postupu, neboť je značně odůvodněný předpoklad, že právě dohled může být – samozřejmě při vhodné kombinaci s dalšími výchovnými opatřeními – efektivním nástrojem zejména u rizikovějších pachatelů. Malé množství ukládání tohoto opatření je v současnosti asi způsobeno buď tím, že soudy nemají dostatek potřebných informací o mladistvém a jeho sociálním zázemí, nebo že soud pochybuje o tom, že by PMS bylo schopno z kapacitních důvodů dohled kvalitně vykonávat. Téměř nevyužívaná byla ochranná opatření.

Obecně lze též uvést, že soudy, případně státní zástupci v případech první trestněprávní intervence o provinění mladistvého příliš nevyužívaly možnost ukládat výchovná opatření, a to se příliš nezměnilo ani při zkoumání ukládaných sankcí mladistvých za celou jejich kriminální kariéru po patnáctém roce věku. U mladistvých nerecidivistů byl ve srovnání s podsoubohem recidivistů výrazně častěji jako první trestněprávní intervence použit institut odklonu s restorativními prvky, nejčastěji v podobě podmíněného zastavení trestního řízení či podmíněného odložení podání návrhu na potrestání.

Z anamnéz zpracovaných zejména na základě rozhovorů s 26 mladistvými odsouzenými recidivisty (třetí část empirického šetření) ve výkonu trestního opatření odnětí svobody, lze dovodit, že odsouzení vykazovali charakteristiky typické pro kategorii chronických mladistvých pachatelů, tj. byla u nich shledána kumulace faktorů, které jsou považovány za klíčové pro zvýšení rizika recidivy. Na druhé straně zjišťujeme, že u nich byla potlačena celá řada faktorů protektivních.

Z hlediska osobnostních charakteristik, zjišťovaných na základě psychologického vyšetření, lze uvést, že mladiství odsouzení vězni, pokud jde o „fluidní inteligenci“, se ve většině naměřených hodnot pohybovali v dolní polovině normálního rozložení, což naznačuje, že intelektové schopnosti můžeme u této populace čekat spíše slabší. Nicméně někteří mladiství dosáhli svými výsledky úrovně středního i vyššího průměru, či ojedinele i nadprůměru. Nelze tedy říci, že by významně snížená inteligence byla obecně společným prvkem skupiny mladistvých recidivistů. Limity některých výkonů mladistvých jsou způsobeny nedostatkem vědomostí získaných v procesu učení a malou podnětností sociálních zázemí, a to zejména v oblasti verbální inteligence, tedy schopnosti zacházet s jazykem a pracovat na jeho základě (tato inteligence se v průběhu vyšetření jevila jako převážně slabá).

Jedinec má obecně k dispozici různorodé zdroje pro zvládání své životní situace. Nicméně se zvětšováním zdrojů stoupá i schopnost tolerovat stres, a naopak s omezeností

zdrojů klesá i schopnost tolerance stresu. Průměrné hodnoty těchto zdrojů (relevantních proměnných) v našem vzorku byly, ve srovnání s normami nízké, většinou příliš nízké na to, aby byly indikátorem příznivé adaptivní kapacity. Většina individuálních výsledků testů tedy signalizuje limitovanost zdrojů pro vhodné zvládnání životních situací, a tím zvýšenou pravděpodobnost, že se tyto osoby budou s nároky života vyrovnávat neobratným a neúčinným způsobem, který povede k omezené úspěšnosti. Pro zkoumané mladistvé byla typická neochota řídit se zavedenými zvyklostmi, nechuť podvolovat se druhým a nedostatek ohleduplnosti, spolu s nezájmem o pocity a potřeby druhých, nízká míra trpělivosti a vytrvalosti, tedy obecně slabá motivace k dosahování vytyčených cílů, jejich dotahování do konce a k plnění zadaných úkolů.

Pokud jde o kvalitu rodinného prostředí u našich mladistvých vězňů, zaznamenali jsme řadu problémů, které tuto funkčnost v nemalé míře negativně ovlivňovaly, jako např. absence rodiče v rodině a výchově (zejména otců) a ve vážnějších případech, pokud dítě s rodinným prostředím do styku vůbec nepříjde a tráví svůj život, nebo jeho větší část v různých institucích, rozvod rodičů, výrazné změny v osobách vychovatelů, případně časté stěhování a to včetně dlouhodobých pobytů v cizině, což po návratu znamenalo i problémy ve škole. Častá byla též nízká úroveň vzdělání rodičů, kriminální infekce v rodině, zejména u otců, ale též dalších příbuzných a také další sociálně patologické jevy, jako je např. zneužívání návykových látek. Typický byl též velký počet sourozenců vlastních i nevlastních.

Pokud jde o zapojení mladistvých odsouzených vězňů ve škole a jejich školní úspěšnost, dle jejich vyjádření pobyt v mateřských školách nebyl pro ně traumatizující, vzpomínají na něj jako na přívětivé prostředí bez rasových předsudků. Po přechodu na základní školu se naši respondenti začali potýkat se závažnými problémy jak prospěchovými, tak výchovnými. Školní docházku zvládla z hlediska prospěchu jen jedna třetina osob z našeho vzorku, a to často ve speciální škole, situace byla ještě vážnější, pokud se jednalo o kázeňské problémy. Respondenti měli ke škole a vzdělávání velmi často velmi negativní vztah, který nebyl většinou korigován ani působením rodiny. Svoje problémy ve škole, umocňované konflikty se spolužáky (vzájemné negativní vztahy se spolužáky) a konfliktní vztahy s učiteli mnohdy řešili záškoláctvím, často velmi masivním. Po základní škole měli již velmi malou motivaci dále se vzdělávat, tudíž velmi často se již v takto nízkém věku dostali z dosahu působení školského systému. Ti, kteří nastoupili na učební obor, ho často velmi brzy opouštěli. Jako nekvalifikovaní a nezaměstnaní se postupně dostávali do okruhu osob s podobným osudem, což jejich sklony k porušování norem dále prohlubovalo.

Dalším výrazným problémem našich odsouzených mladistvých bylo zneužívání psychotropních látek. Před 15. rokem života začínali s cigaretami, ke kterým se brzy přidružily alkohol a marihuana. Kolem 14.–15. roku se škála zneužívaných látek rozšiřovala o pervitin a v menší míře o taneční drogy, kokain, LSD, heroin, ale i metadon. I v této oblasti hrály velkou úlohu party, v nichž mladý jedinec získal často první zkušenost s drogou. K potřebě získání drogy se dále váže další trestná činnost, zejména majetková a související s návykovými látkami (zejména dealování).

V případech poznatků, získaných z rozhovorů s mladistvými vězni, se ukázalo, že značná část z našich začala páchat delikty již před 15. rokem věku. Jednalo se většinou o delikvenci majetkového charakteru, která byla nikoliv náhodným vybočením. Tyto asociální

činy zůstaly často nepovšimnuty, nebo byly řešeny na úrovni školy či jednorázovým napomenutím rodičů či dítěte, někdy ovšem došlo k formálnějšímu postupu a delikvence vyústila do umístění dítěte do institucionální péče. Oba tyto výše uvedené způsoby řešení, jak vyplynulo z anamnestických rozhovorů, skrývaly v sobě nebezpečí: v prvním případě nejsou dětmi brána použita opatření (zhoršená známka z chování, napomenutí atp.) příliš vážně a v druhém případě institucionálního řešení mohou mladiství na sebe nabalovat další delikty (především útěky z ústavů a s tím související majetková trestná činnost, či kontakt s různorodým delikventním prostředím akcelerujícím možnou další trestnou činnost atp.).

U vězňených mladistvých platí, že než bylo uloženo nepodmíněné opatření odnětí svobody, obvykle bylo ukládáno jako první trestněprávní sankce podmíněné odsouzení, přibližně ve dvou pětinach případů ve spojení s dohledem probačního úředníka. Z dostupných informací nebylo zjištěno, že by u některého z odsouzených proběhla mediace či věc skončila odklonem. Někteří z respondentů pak sami uváděli, že uložená opatření pro ně neměla větší přínos a od další trestné činnosti je neodradila. Je nezodpovězenou otázkou, zda to bylo nevhodnou volbou daného opatření, nebo tím, že na některé delikventy ve stadiu rozvinuté antisociální činnosti již opatření nebyla dostatečně působivá.

Pokud tedy známe, jaké faktory významně ovlivňují riziko další recidivy, je třeba se zabývat tím, jak lze prostřednictvím formální sociální intervence v rámci trestní justice na tato rizika u mladistvých působit. Z poznatků zahraničních kriminologických výzkumů vyplývá, že u delikventních dětí a mladistvých je potřeba pečlivě vážit zvolený druh intervence, a to i s ohledem na míru rizika, kterému bude konkrétní jedinec vystaven. Je třeba brát v úvahu možné negativní konsekvence, které mohou být spojeny se stigmatizací mladistvého (např. zveřejňování informací o něm) a pečlivě zvažovat, zda zásahy vůči němu nemohou bránit následné resocializaci (např. v souvislosti s nezahrazeným záznamem v RT). Nelze zapomínat i na to, že trestní intervence může zvyšovat nebezpečí zapojení se mladistvého do budoucích aktivit delikventních skupin (kumulace mladistvých s obdobnými problémy na stejném místě).

Výzkumy též naznačují, že z hlediska teorie procedurální spravedlnosti má také význam to (co není zřejmě dosud v našich podmínkách dostatečně akceptováno), jakým způsobem je s mladistvým v průběhu trestního řízení zacházeno, jak o něm bylo rozhodováno (zejména zda pociťuje, že se s ním zacházelo spravedlivě).

Výsledky kriminologických výzkumů také ukazují, že se z hlediska resocializace mladistvých pachatelů i prevence jejich recidivy jeví jako vhodné v rámci sankcí a opatření využívat terapeuticky orientované postupy (zejména skupinové poradenství, mentoring či kognitivně behaviorální a behaviorální přístupy), jako slibné se jeví též přiměřené aplikování postupů restorativní justice.

Postupy, které mají účinně snižovat recidivu, musí ovšem vykazovat patřičnou kvalitu a rozsah. Pokud jde o tzv. chronické mladistvé pachatele, kterým již hrozí uložení opatření ve stacionárním zařízení, se dle poznatků zahraničních výzkumů osvědčuje aplikace alternativních programů, které necílí pouze na osobu mladistvého, ale zaměřují se komplexněji i na jeho sociální prostředí (rodinu, školu a vrstevníky).

Nutno dodat, že s ohledem na výše uvedené rizikové faktory je třeba výraznou pozornost zaměřit na programy primární a sekundární prevence. Zkušenosti ze zahraničí potvrzují, že velký potenciál mají programy zaměřené na předškolní děti ohrožené rizikovými faktory a jejich rodiny (edukační, socializační a sanační podpora doplněná podpůrnými sociálními službami).

Současná právní úprava v ZSM a zásady sociálně právní ochrany dítěte v zásadě (teoreticky) umožňují aplikaci všech výše zmíněných principů. Výsledky našeho výzkumu ale naznačují, že v praxi zdaleka nejsou naplňovány a dodržovány všechny možnosti, které tyto normy nabízejí a že aplikační praxe má stále aplikační rezervy, a to již v oblasti zacházení s dětmi mladšími patnácti let v systému soudnictví ve věcech mládeže.

Nejčastěji ukládaným trestním opatřením je „prosté“ podmíněné odsouzení k odnětí svobody bez dohledu probačního pracovníka, i když lze v současnosti zaznamenat určitý nárůst ukládání podmíněného odsouzení s dohledem. Výchovná opatření (zejména pak probační programy) jsou v praxi ukládána ve velmi omezené míře. Jedním z hlavních důvodů tohoto stavu je ovšem jen velmi omezená nabídka akreditovaných probačních programů, které by byly zaměřeny na specifické kriminogenní problémy mladistvých pachatelů (zejména pachatelů recidivních) a jejich sociálního zázemí (tedy komplexněji zaměřené probační programy). Ve velmi omezené míře se aplikují ochranná opatření.

Z hlediska změn právní úpravy by bylo na místě uvažovat také o možnosti zavedení např. ochranné výchovy rodinného typu – období multidimenzionální pěstounské péče v zahraničí. I zde však platí, že bez zajištění a širší dostupnosti navazujících služeb odborníků (psychologů, psychiatrů, adiktologů či pedagogů a osob, které budou dohlížet nad takovou výchovou a služby koordinovat) by se jednalo o „mrtvý“ institut, který by nebylo možné v praxi aplikovat.

Zásadním problémem je pak také dostupnost probačních programů v rámci jednotlivých regionů ČR (resp. v řadě okresů jejich absolutní nedostupnost). Situace také není optimální v oblasti aplikace odklonů s restorativními prvky.

Závěrem je tedy možné shrnout, že poznatky zjištěné tímto výzkumem do značné míry potvrzují obecné poznatky o hlavních faktorech, které mají vliv na recidivu mladistvých pachatelů. Dále lze říci, že současná právní úprava trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů, obsahuje zejména v oblasti ukládání sankcí a opatření, dostatečný prostor pro využívání individualizovaného přístupu při ukládání sankcí. Také specifika trestního řízení ve věcech mladistvých zakotvená v ZSM reflektují nutnost individuálního přístupu a ochrany mladistvého před negativními účinky trestního řízení a odsouzení.

Problémy v oblasti kriminality mladých lidí lze tak spíše spatřovat v různorodých aspektech aplikační praxe, a to ve škále od preventivních postupů a depistáže ohrožených jedinců přes skutečně individualizované (o adekvátní informace opřené a účinné zacházení s jedinci v době jejich asociálních projevů), až ke komplexnějším obsahově správným

a okolnostem přiměřeným resocializačním opatřením. Je třeba překonat limity, které vznikají v rámci nejrůznějších informačních bariér, systémově prohloubit spolupráci mezi všemi relevantními subjekty péče o problémovou mládež.⁷⁷

Dalším z výrazných limitů pro uložení vhodné sankce či postupu, je, že soud, případně státní zástupce, který rozhoduje o odklonu, často zřejmě nemá dostatek podrobnějších informací o základních faktorech, které ovlivňují recidivu. V tomto směru lze do budoucna vidět jako klíčové posílení spolupráce orgánů činných v trestním řízení s OSPODy. V rámci OSPODů by bylo na místě zvážit vypracování jednotné metodiky ke zpracovávání zpráv.⁷⁸ Také by měla být zintenzivněna spolupráce soudu s PMS, a to zejména v případech podávání a získávání informací o možnostech vhodných a dostupných opatření. Zprávy PMS se v námi zkoumaných spisech vyskytovaly pouze v omezené míře. Větší pozornost by též měla být věnována širšímu prosazování sankcí a opatření s restorativními prvky.

Nutné je také zdůraznit, že bez provázaného systému probačních programů⁷⁹ a navazujících služeb (a to včetně komplexních probačních programů zaměřených na chronické mladistvé pachatele, samozřejmě přizpůsobených českým podmínkám) nelze do budoucna očekávat výraznější změnu, spočívající ve snížení recidivy mládeže.

77 Je vhodné opět obnovit snahy po vytvoření systému včasné intervence, který se z podnětu Odboru prevence MV ČR rozvíjel v ČR na přelomu první a druhé dekády tohoto století a který usiloval o systémové uchopení práce s ohroženou mládeží, včetně tzv. Týmů pro mládež, které by měly pečovat o koordinovanou mezioborovou a mezioborovou prevenci kriminality a asociálních jevů mezi mládeží v jednotlivých regionech ČR. K této problematice srovnej např. publikaci: Štěchová, M., Večerka, K. (2014). Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže, Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

78 Mělo by se jednat o strukturovaný seznam důležitých informací, které by měly být OSPODem ve zprávě o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého či obecně při zjišťování jeho poměrů zmíněny, resp. buď potvrzeny, nebo vyvráceny, aby zpráva odpovídala požadavkům na zjištění všech podstatných informací o osobních, rodinných a dalších poměrech mladistvého. Ti, kteří rozhodují o ukládání sankcí, by pak tyto informace měli důsledně vyžadovat a brát je při svém rozhodování v potaz.

79 Pozitivním počinem v tomto směru by do budoucna mohlo být vytváření programových center zmiňovaných v rámci Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2015.

Resumé

V lednu 2004 nabyl účinnosti zákon o soudnictví ve věcech mládeže (č. 218/2013 Sb.), který znamenal výrazný mezník v pojetí zacházení s delikventní mládeží. Tento zákon je založen na zásadě pomocné úlohy trestní represe a akcentuje výchovný, reintegrativní a restorativní účel ukládaných opatření. V zásadě se vychází z myšlenky, že mladí lidé jsou v převažující míře tvárnými osobnostmi, jejichž trestná činnost nebývá příliš závažná a v motivaci spáchání provinění hrají nemalou roli různé kombinace rodinných, skupinových a situačních tlaků, tedy faktorů, z nichž některé lze za jistých přiměřených a odborně vedených postupů pozměnit a napravit. Ideálním stavem samozřejmě je, když se s potenciálně problémovým mladým člověkem adekvátně pracuje v jeho sociálním prostředí již před spácháním provinění, kdy vhodné preventivní zásahy včas napraví hrozící nebezpečí, ať již osobnostního vývoje či života v různě neadekvátních životních podmínkách. Na prvním místě tedy stojí stále propracovanější metodiky včasné intervence, jejichž systém ovšem v našich podmínkách není zdaleka ideální. I když bylo možné dlouhodobě sledovat snižování a v posledních letech stabilizaci kriminality mladistvých a dětí mladších patnácti let, **přesto stále dochází i k případům recidivní delikvence mladých lidí**. Proto je třeba zabývat se komplexněji otázkami příčin a podmínek recidivního jednání, identifikovat objektivní a subjektivní zdroje opakování antisociálního chování.

Publikace „Mladiství v procesu poruchové socializace“ vznikla na základě rozsáhlého empirického zkoumání problematiky mladistvých pachatelů, které bylo uvozeno shrnutím poznatků některých zahraničních i domácích studií na dané téma.

Předmětem výzkumu tak byly různé aspekty života mladistvých delikventů se zvláštním zaměřením jednak na osobnostní, rodinné, výchovné, socializační, edukační a další obdobné aspekty života mladistvých, jednak na trestněprávní intervenci, kterou se reagovalo na jejich zaznamenanou kriminalitu. Zvláštní důraz byl věnován problematice recidivy.

Cílem výzkumu bylo postihnout příčiny a podmínky kriminality mladistvých, zejména důvody pokračování v trestné činnosti poté, co již byli v minulosti konfrontováni se zásahy orgánů činných v trestním řízení.

Náš empirický výzkum byl zarámován jednak analýzou statistických údajů o kriminalitě mladých lidí, jednak rozbořením současné právní úpravy, která se vztahuje na děti a mladistvé v ČR. V teoretické části byly dále diskutovány některé poznatky ze zahraničních i českých výzkumů, které byly zaměřeny především na problematiku recidivy mládeže.

Dle statistických údajů Policie ČR bylo možné ve sledovaném období let 2005 až 2018 zaznamenat převažující pokles počtů opakovaně stíhaných mladistvých pachatelů, což do jisté míry souvisí s celkovým dlouhodobým trendem poklesu množství mladistvých v rámci systému trestní justice. Podíl opakovaně trestaných mladistvých recidivistů na celkovém počtu stíhaných mladistvých se však výrazněji nezměnil, výraznější pokles je možné zaznamenat až v letech 2017 a 2018, což ovšem může být ovlivněno změnou metodiky vykazování v rámci policejních statistik. Nicméně pokles podílu mladistvých, kteří již byli dříve trestáni (resp. nárůst podílu dosud netrestaných pachatelů), bylo možné v tomto období a také v roce 2016, zaznamenat i v rámci soudních statistik. V roce 2018 bylo evidováno policií 144 opakovaně trestaných mladistvých, což činilo přibližně 6 % z celkového počtu stíhaných mladistvých.

V rámci našeho výzkumu jsme provedli tři rozdílné výzkumné akce.

První z nich, která se zaměřovala především na recidivu mládeže, se opírala o **expertní šetření mezi odborníky**, kteří se v rámci systému trestní justice zabývají mladistvými pachateli – šetření tak proběhlo za účasti soudců pro mládež, státních zástupců se specializací na mladistvé pachatele, probačních pracovníků specializovaných na mládež a pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Celkově jsme získali názory 280 těchto expertů. Dotazníkem byly obeslány všechny okresní soudy, všechna okresní státní zastupitelství, všechna střediska Probační a mediační služby a OSPODy v České republice na úrovni bývalých okresů. Experti se v rámci polostrukturovaného dotazníku mohli vyjádřit k problematice recidivy jednak prostřednictvím nabídnutých škál, jednak ale mohli své závěry komentovat v rámci volných odpovědí.

Výsledky tohoto zjišťování ukázaly, že se experti ve značné míře odpovědi shodují se závěry zahraničních výzkumů v oblasti nejvýznamnějších rizikových, resp. protektivních faktorů. Naši experti uvedli mezi nejzávažnějšími faktory rozvoje kriminality život mezi delikventní populací, přítomnost delikventních vzorů v rodině, neschopnost či nezájem legálně pravidelně pracovat, zneužívání nealkoholových drog a alkoholu. Různé aspekty narušeného rodinného prostředí recidivních mladistvých pak experti často diskutovali v odpovědích na otevřené otázky.

Za nejvýznamnější protektivní faktory označili respondenti zejména pevné vazby mladistvého na nedelikventní autoritu, neformální přátelské vazby na nedelikventní vrstevníky a zejména internalizaci rozhodnutí kriminalitu již nepáchat. Za velmi podstatný protektivní faktor je experty považován stav, kdy je mladistvý akceptován rodiči a také okolnost, že se podaří mladistvého zapojit do pozitivních volnočasových aktivit. Experti však překvapivě nespátují protektivní význam skutečnosti, že mladistvý subjektivně pociťuje svou školní úspěšnost. Určitým varovným signálem je i zjištění, že experti nepřisuzují významnější místo mezi protektivními faktory zajištění zvýšeného dohledu pracovníky OSPOD nad životem mladistvého a že poněkud podceňují aplikaci preventivních programů či posilování poradenských či léčebných pracovišť zaměřených na mladistvé.

V případech posuzování různých faktorů, které mohou v rámci trestního řízení s recidivními mladistvými přispět k zamezení či omezení recidivy, experti na prvním místě uvedli pozitivní postoj samotného mladistvého k uložené sankci. Experti se domnívají, že recidivu může ovlivnit důsledná kontrola uloženého opatření soudem a aktivně projevená snaha mladistvého nahradit škodu, kterou svým proviněním způsobil. Velký význam přisuzují experti též zapojení mladistvého do mediace, přiměřenou rychlost trestního řízení atd. V tomto směru jsou tedy experti v zásadě v souladu s obecnými poznatky zahraničních kriminologických výzkumů.

Zajímavým poznatkem je i to, že experti neřadí mezi významnější protektivní faktory současnou úpravu zahlázení odsouzení ani ochranu (opatření proti stigmatizaci) soukromí mladistvého. V rámci otevřených otázek byla současná ochrana mladistvých dokonce předmětem kritiky jako příliš široce pojatá.

Pokud jde o základní zjištění o tom, jaké faktory mají významný vliv na budoucí recidivu mladistvých, lze říci, že, v souladu se zahraničními poznatky, za velmi významné faktory lze označit zejména nízký věk započetí kriminální kariéry, některé osobnostní charakteristiky mladistvého, špatné rodinné zázemí a výchovné styly, problematické zapojení a neúspěšnost ve škole a dalším vzdělávání, vliv delikventních vrstevníků a s tím spojené rizikové způsoby trávení volného času a zkušenosti se zneužíváním návykových látek. V případě mladistvých recidivistů ve výkonu trestního opatření odnětí svobody lze pak říci, že vykazují typické znaky tzv. chronických mladistvých pachatelů, kde je dána kumulace výše uvedených rizikových faktorů.

Obecně se experti domnívají, že současná právní úprava trestního práva mladistvých poskytuje poměrně široký prostor z hlediska individualizace opatření tak, aby mohlo cílit na rizikové faktory. Experti však naznačují, že v aplikační praxi se však objevují nejrůznější problémy, které vedou k tomu, že možnosti, které stávající úprava poskytuje, nejsou v dostatečné míře využívány.

Názory našich expertů se v zásadě (až na výjimky) neliší od poznatků, které zprostředkovávají světové kriminologické výzkumy v této oblasti. Recidiva mladých lidí se výrazně odvíjí jednak od jejich způsobu života a jejich životních podmínek před spácháním prvních deliktů, jednak od adekvátnosti reakcí společnosti na jejich delikventní chování. V případě, kdy se mladistvý již dopouští antisociálního jednání, je třeba tuto jeho tendenci mírnit či zastavovat vhodnými individualizovanými opatřeními, které budou zaměřeně odpovídat na typ problému a zároveň podporovat faktory, které budou pozitivně podporovat jeho desistenci.

Druhý výzkumný směr se zaměřil na **analýzu trestních spisů**. Tato analýza byla nejdříve provedena u 170 spisů mladistvých pachatelů, vztahujících se k jejich prvnímu projednávanému provinění (v rámci trestního řízení). Po prostudování těchto spisů jsme se následně zajímali o to, kolik mladistvých z původního výzkumného souboru se dopustilo recidivy a jejich trestní spisy jsme následně podrobně analyzovali.

Jedním ze základních zjištění je, že v trestních spisech často chybí údaje, které by mohly posloužit v rámci lepší individualizace opatření vůči mladistvému (a které předpokládají § 55 a 56 ZSM). Nedostatek informací a jejich špatná informační hodnota, resp. rozdílná úroveň zpráv orgánů sociálně-právní ochrany, jako často jediného a hlavního zdroje informací v tomto směru, poněkud ztěžovaly možné zobecnění. Proto by bylo vhodné vypracovat jednotnou metodiku ke zpracovávání zpráv orgánů sociálně-právní ochrany dětí, aby poskytované informace odpovídaly požadavkům na zjištění všech podstatných informací o osobních, rodinných a dalších poměrech mladistvého.

Z této fáze výzkumu lze tak opatrně shrnout některá zjištění. Delikventní mladiství pachatelé byli nejčastěji muži, většinou žili ve větších městech (menší obce jsou kriminalitou jednak méně zasahované, jednak se v nich vyskytovalo méně recidivních mladistvých pachatelů), v době spáchání prvního provinění po 15. roce věku bydleli v převážné většině na adrese svých rodičů, nezřídka však bytové podmínky bývaly horší než u běžné populace.

Jejich orientační rodiny byly často zasaženy různými problémy (zejména recidivující mladiství měli v rodině zaznamenán častější vztah k požívání alkoholu a zneužívání drog) a různým stupněm nedostatečné konsolidace (častá absence některého z rodičů a jejich disfunkční výchova). To platí zejména u rodin recidivních pachatelů. Rodiny delikventů byly větší, než je v populaci obvyklé (zejména recidivní mladiství měli více sourozenců).

Delikventní mladistvé je možno též charakterizovat problematickým vztahem k bytu v základním stupni škol, a to jak v oblasti prospěchu (který byl většinou špatný), tak i v oblasti nevhodného chování (zde se vyskytovaly obdobné problémy u recidivního i nerecidivního podsouboru), recidivní pachatelé však měli větší potíže při přechodu na střední stupeň škol (případně se o přechod na střední školství vůbec nepokusili). Získané údaje dále naznačují, že na recidivě některých mladistvých má pravděpodobně důležitý podíl vrstevnická skupina, ve které se mladistvý pohybuje – zejména recidivující mladiství se pohybovali v delikventních partách a velká část měla kontakty s toxikomanickou subkulturou. Předmětem prvního trestního řízení po 15. roce věku bylo nejčastěji provinění krádeže, a to častěji u později recidivujících mladistvých, naopak u nerecidivujících mladistvých bylo častější provinění výtržnictví.

Některé z poznatků, které vyplynuly z námi provedeného expertního šetření, se potvrdily i v rámci analýzy spisů. Ukázalo se (mimo jiné), že z trestních opatření bylo nejčastěji (v rámci prvního odsouzení) použito trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, a to častěji u mladistvých, kteří byli dodatečně vyhodnoceni jako recidivisti. U této skupiny námi zkoumaných mladistvých bylo pak sice častěji než u pozdějších nerecidivistů využíváno jako první sankce podmíněné odsouzení s dohledem, ale i zde v ne příliš rozsáhlém počtu případů. Obecně lze též uvést, že soudy a státní zástupci v případě prvního trestního řízení o provinění mladistvého příliš nevyužívaly možnost ukládat výchovná opatření. U mladistvých nerecidivistů byl ve srovnání s podsouborem recidivistů výrazně častěji jako první trestněprávní intervence použit institut odklonu s restorativními prvky.

Třetí výzkumnou akcí bylo provedení opakovaných **anamnestických rozhovorů s odsouzenými mladistvými recidivisty**, doplněných dalšími informacemi především ze soudních spisů. Z anamnéz zpracovaných na základě rozhovorů s 26 mladistvými odsouzenými recidivisty ve výkonu trestního opatření odnětí svobody, lze dovodit, že odsouzení mladiství vykazovali charakteristiky typické pro kategorii chronických mladistvých pachatelů a že ve svém životě postrádali významné protektivní faktory. U těchto vězňů je zejména nápadný nedostatek vědomostí, ke kterému se měli dopracovat v procesu učení. Tento deficit se též významně projevuje v neschopnosti dobře komunikovat, verbalizovat své myšlenky a má podíl na nižších výkonech v oblasti intelektu (snížený intelekt však není obecně společným rysem mladistvých recidivistů). Většina individuálních aplikovaných psychologických výsledků signalizuje limitovanost zdrojů pro vhodné zvládnání životních situací, a tím zvýšenou pravděpodobnost, že se tyto osoby budou s nároky života vyrovnávat neobratným a neúčinným způsobem, který povede k omezené úspěšnosti a možné recidivě.

U vězňů mladistvých byla zaznamenána celá řada problémů v často nepevné orientační rodině (omezená funkčnost rodiny, absence vychovatelů, nízká vzdělanostní a profesní úroveň, zneužívání návykových látek, kriminální infekce – nejednou mnoho-

četná – v rodině). Nepevné rodiny jsou doplňovány i častou migrací (stěhování), která nejednou souvisí s proměnností výchovných figur a obměnou jejich členů. Problémy jsou zaznamenávány ve škole, a to jak rázu prospěchového (školní docházku prospěchově zvládla jen třetina dotazovaných), tak v oblasti kázně. Jedná se o malou motivovanost ke vzdělání (vyhýbání se školní docházce a pasivní rezistence v průběhu výuky), konfliktnost vztahů (s učiteli i spolužáky) atp.

Dalším výrazným problémem našich odsouzených mladistvých bylo brzké zneužívání psychotropních látek. Nejdříve zneužívají alkohol a marihuanu, kolem 14.–15. roku se škála zneužívaných látek rozšiřuje o pervitin a v menší míře taneční drogy, kokain, LSD, heroin, ale i metadon. I v této oblasti hrály velkou úlohu toxikomanické party, s fetováním se pojí i výrazné rozšíření trestné činnosti (krádeže, dealování). Před 15. rokem věku značná část z našich mladistvých začala páchat delikty, většinou se jednalo o delikvenci majetkového charakteru, která byla nikoliv náhodným vybočením. Tyto asociální činy zůstaly často nepovšimnuty, nebo byly řešeny nedostatečně.

U vězňených mladistvých platí, že než bylo uloženo nepodmíněné opatření odnětí svobody, obvykle bylo ukládáno jako první trestní opatření podmíněné odsouzení, nicméně ve spojení s dohledem probačního úředníka pouze ve dvou pětinach případů. Z dostupných informací nebylo zjištěno, že by u některého z odsouzených proběhla mediace či věc skončila odklonem. Někteří z mladistvých pak sami uváděli, že uložená opatření pro ně neměla větší přínos a domnívali se, že je od další trestné činnosti neodradila.

Summary

The Juvenile Justice Act (JJA) (No. 218/2013 Coll.) came into effect in January 2004, marking a significant milestone in the concept of dealing with juvenile delinquents. The JJA is based on the principle of criminal repression in an auxiliary role and highlights the educational, reintegrative and restorative purpose of the measures imposed. In principle, it is based on the idea that young people are predominantly malleable personalities whose criminal activity is not usually very serious and that various combinations of family, peer group and situational pressures play a significant role in the motivation to commit offences, some of which may be modified and rectified using appropriate and professionally guided methods. The ideal situation, of course, would be the ability to adequately work with a potentially problematic young person in his/her social environment before they commit an offence, when appropriate preventive interventions can correct the imminent risk in time, whether in personal development or inadequate living conditions. Therefore, at the forefront of efforts are more and more sophisticated early intervention methodologies, whose system however, is far from ideal in our conditions. Although there has been a long-term decrease and, in recent years, a stabilisation in the number of crimes committed by juveniles and children under the age of fifteen, **there are still cases of recidivist delinquency among young people**. Therefore, we need to examine the causes and conditions of recidivism in more detail, to identify objective and subjective sources of repeated antisocial behaviour.

The publication “Juveniles in the Process of Faulty Socialisation” is based on extensive empirical research into the issue of juvenile offenders, which opens with a summary of the findings of selected foreign and domestic studies on this topic.

The **subject of research** was consequently various aspects of juvenile delinquents’ lives, with a particular focus on personal traits, family, upbringing, socialisation, educational and other similar aspects of their lives, in conjunction with criminal interventions in response to their recorded crime. Special attention was dedicated to recidivism.

The **aim of the research** was to identify the causes and conditions of juvenile delinquency, especially the reasons for continuing criminal activity after being confronted with the intervention of criminal justice authorities in the past.

Our empirical research was framed by both an analysis of statistics on juvenile delinquency and an analysis of current legislation that applies to children and juveniles in the Czech Republic. Certain findings from previous foreign and Czech research, which was primarily focused on the issue of juvenile recidivism is further discussed in the theoretical section.

According to Czech Police statistics, there was a prevailing decrease in the number of juvenile offenders prosecuted in the reference period between 2005 and 2018, which relates to the overall long-term trend in the decreasing number of juvenile offenders in the criminal justice system to some extent. However, the share of repeatedly punished juveniles of the total number of prosecuted juveniles has not changed significantly, with a significant decrease not seen until 2017 and 2018, which may, however, be influenced by a change of reporting methodology in police statistics. Nevertheless, the decrease in the proportion

of previously punished juveniles (or the increase in the proportion of offenders without previous criminal conviction) could also be seen in court statistics for this period and in 2016. In 2018, police registered 144 repeatedly punished juveniles, which was approximately 6% of the total number of prosecuted juvenile offenders.

Three different research tasks were conducted as part of our research.

The first, which primarily focused on juvenile recidivism, was based on a **survey of experts** dealing with juvenile offenders within the criminal justice system – the investigation was conducted with the participation of juvenile court judges, public prosecutors specialising in juveniles matters, probation officers specialising in young offenders and the staff of the **Authority for Social and Legal Protection of Children**. In total, we received the opinion of 280 experts. The questionnaire was sent to all district courts, district public prosecutor's offices, Probation and Mediation Service centres and the **Authorities for Social and Legal Protection of Children** sociolegal child protection at former district level. In the semi-structured questionnaire, experts were able to express their opinion on the issue of recidivism through both the rating scales offered, but they could also comment on their conclusions in the framework of open-ended questions/answers.

The results of the survey showed that experts largely agree with the conclusions of foreign research with respect to the most significant risks or protective factors. Our experts cited living in a delinquent population, the presence of delinquent role models in the family, the inability or lack of interest in working legally and the abuse of drugs and alcohol among the most serious factors in the development of crime. Experts often discussed various aspects of the dysfunctional family environment of recidivist juveniles when answering open-ended questions.

Respondents identified strong links between the juvenile and a non-delinquent authority, informal friendships with non-delinquent peers and in particular, internalisation of the decision not to commit crime anymore as the most important protective factors. Experts considered a situation in which the juvenile is accepted by his/her parents and can engage in positive leisure activities as a very important protective factor. Surprisingly, however, experts did not see the protective importance of the juvenile's subjective feeling of success at school. A certain warning sign is the finding that experts did not attach major significance to the protective factors of increased supervision of adolescents' lives by the staff of **Authority for Social and Legal Protection of Children** and that they somewhat underestimate the importance of preventive programmes or strengthening counselling or treatment centres targeted at juveniles.

When assessing various factors that may contribute to the prevention or reduction of recidivism in the context of criminal proceedings against juvenile recidivist, experts cited the juvenile's positive attitude to the imposed sanction in first place. Experts believe that recidivism can be affected by consistent supervision of imposed measures by the court and the juvenile's active effort to compensate for damage caused by his/her offence. Experts also attach particular importance to the juvenile's involvement in mediation, the appropriate speed of criminal proceedings, etc. In this respect, experts were technically in accord with the general findings of foreign criminological research.

It is also interesting to note that experts did not rank current regulations on the expungement of convictions or the protection of juvenile privacy (measure against stigmatisation) among the most important protective factors. In the context of open-ended questions, the current protection afforded to juveniles was even criticised as too broad.

Basic findings on the factors that have a significant impact on the future recidivism of juveniles were generally in line with foreign research, with very important factors including the early onset of offending, certain personality traits of the individual, a poor family background and problematic parenting styles, problematic participation and failure at school and further education, the influence of delinquent peers, associated high-risk ways of spending leisure time and experience with substance abuse. In the case of juvenile recidivists serving a sentence of imprisonment, it can be said they showed the typical characteristics of chronic juvenile offenders, with an accumulation of the above risk factors.

In general, the legal analysis suggests that current legislation on juvenile crime provides a relatively broad scope for individualising measures so that they can target risk factors. However, experts suggest there are a number of problems with their application in practice leading to the underutilisation of the possibilities offered by current regulations.

In principle, the opinions of our experts did not differ (with few exceptions) from the findings of international criminological research in this area. Recidivism among young offenders largely depends on their way of life and living conditions before committing their first offence, and on the adequacy of society's response to their anti-sociality. In cases where a juvenile is already exhibiting antisocial behaviour, this tendency needs to be mitigated or stopped through appropriately individualised measures that are targeted at the type of problem and at the same time support factors that will positively support his/her desistance.

The second research task focused on an **analysis of criminal files**. This analysis first examined 170 files of juvenile offenders relating to their first offence (in the context of criminal proceedings). After studying these files, we were then interested in how many juveniles from the original research group reoffended and then analysed their criminal files in detail.

One of the basic findings was that criminal files often lack data that could be used to better individualise measures imposed on a juvenile (as foreseen by Sections 55 and 56 of the Juvenile Justice Act). The lack of information and its poor informative value, or the differing levels of reports by the **Authority for Social and Legal Protection of Children**, which are often the only and main source of information in this regard, make it somewhat difficult to generalise. Therefore, it would be appropriate to develop a uniform methodology for processing these reports so that the information provided meets the requirements for obtaining all relevant information on the personal, family and other circumstances of the particular juvenile.

Despite this, some findings can be carefully summarised from this phase of research. Delinquent juvenile offenders were most often male, most living in larger cities (smaller

municipalities are less affected by crime, with less recidivist juvenile offenders), and at the time of committing their first offence after the age of 15, most lived at their parents' address, but their living conditions were often worse than those of the general population.

Their families were often afflicted by various problems (recidivist juveniles in particular had a close relationship with alcohol and drug abuse in their family) and insufficient consolidation to varying degrees (frequent absence of one parent and their dysfunctional parenting styles). This was particularly true of the families of recidivist offenders. The families of juvenile delinquents were larger than usual in the general population (recidivist juveniles in particular had more siblings).

Juvenile delinquents can also be characterised by a problematic relationship to primary school, both in terms of achievement (which was mostly poor) and inappropriate behaviour (similar problems were evident in both the recidivist and non-recidivist subgroup). Recidivist offenders had greater difficulty in transitioning to secondary school (or did not even attempt to do so). The data also suggests that the peer group with which juveniles associate is likely to play an important role in the recidivism of some juveniles – recidivist juveniles in particular associated with delinquent groups and a large number had contacts with the drug subculture. The subject of their first criminal proceedings after the age of 15 was most often theft, which was more frequent in the case of later reoffending juveniles, while for non-recidivist juveniles it was more often the crime of disorderly conduct.

Some of the findings that emerged from our expert survey were confirmed by the analysis of criminal files. It turned out (among other things) that the most frequently applied criminal measure/sanction (for first conviction) was a prison sentence conditionally suspended for a probationary period, and this more often for juveniles who were subsequently assessed as recidivists. A conditional sentence with supervision was applied more often as a first sanction in this group of studied juveniles than in the case of later non-recidivists, but not in a large number of cases either. In general, the courts and public prosecutors did not often utilise the option to impose educational measures in the case of a juvenile's first criminal proceedings. In the case of juvenile non-recidivists, the diversions with restorative elements was used more often as the first criminal intervention compared to the subgroup of juvenile recidivists.

The third research task was to conduct repeat **anamnestic interviews with convicted juvenile recidivists**, supplemented by other information, especially from court files. The anamnestic data obtained on the basis of interviews with 26 convicted juvenile offenders serving sentences of imprisonment showed that the convicted juveniles exhibited characteristics typical of the category of chronic juvenile offenders and that they lacked significant protective factors in their lives. In particular, there was a noticeable lack of knowledge among these inmates that they should have learned in school. This deficit was particularly evident in their inability to communicate well, verbalise their thoughts, and contributed to lower intellectual performance (however, lower intellect is not a generally common feature of juvenile recidivists). Most of the individual outcomes of applied psychological evaluation indicated limited resources enabling them to appropriately deal with life situations, thus increasing the likelihood that these individuals would cope with the demands of life in a clumsy and ineffective way that would lead to limited success and possible recidivism.

Numerous problems were noted among juvenile prisoners, often in the lack of a strong family background (dysfunctional family, absence of parental guidance, low educational and professional level, substance abuse, criminal infection – often multiple – in the family). Unstable families were accompanied by frequent migration (relocation), which was often related to the variability of parental figures and change of family members. Problems were noted at school, both in terms of achievement (only one third of respondents did well at school) and in the area of discipline. There was low motivation to complete schooling (avoiding school attendance and passive resistance during lessons), personal conflicts (with teachers and classmates), etc.

Another significant problem among juvenile prisoners was the early abuse of psychotropic substances. Many began with alcohol and marijuana, then at around the age of 14 or 15 the range of substance abuse expanded to include meth and to a lesser degree dance drugs, cocaine, LSD, heroin, as well as methadone. Here too, peer groups play an important role in this area, with a significant increase in crime (theft, trafficking) associated with drug abuse. By the age of 15, a large number of our juveniles began committing offences, most of them property-related, which was not a random deviation. These antisocial acts often remained unnoticed or were not addressed adequately.

For juvenile prisoners, the imposition of an unconditional sentence of imprisonment was usually preceded by a conditional sentence of imprisonment, although this was only imposed in conjunction with the supervision of a probation officer in two fifths of cases. Based on available information, no inmates underwent mediation or had their case end with diversion. Some of the juveniles themselves reported that the measures imposed had no great benefit for them and felt they did not discourage them from further criminal activity.

Translated by: Presto

Použité prameny

- Abate, A., & Venta, A. (2018). *Perception of the legal system and recidivism. Investigating the Mediating Role of Perceptions of Chances for Success in Juvenile Offenders. Criminal Justice and Behaviour, 45* (4). Načteno z <https://doi.org/10.1177/0093854817753264>
- Andrews, D. A., Bonta, A., & Wormith, J. (2011). *THE RISK-NEED-RESPONSIVITY (RNR) MODEL Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? Criminal Justice and Behaviour, 38*(7)r. Načteno z <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0093854811406356>
- Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. S. (2006). *The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. CRIME & DELINQUENCY, 52* (1), 7–27. Načteno z <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/001128705281756>
- Asscher, J. J., Decović, M., Manders, W., van der Laan, P., & Prins, P. (2013). *A randomized controlled trial of the effectiveness of multisystemic therapy in the Netherlands: post-treatment changes and moderator effects. Journal of Experimental Criminology, 9*(2), 169–187. Načteno z DOI: 10.1007/s11292-012-9165-9
- Baglivio, M. T., Jackowski, K., Greenwald, M., & Wolff, K. (2014). *Comparison of Multisystemic Therapy and Functional Family Therapy Effectiveness: A Multiyear Statewide Propensity Score Matching Analysis of Juvenile Offenders. Criminal Justice and Behaviour, 41* (9), 1033–1056. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0093854814543272>
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies of Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Beijersbergen, K. A., Dirkzwager, A., & Nieuwbeerta, P. (2016). *Does Procedural Justice During Imprisonment Matter? CRIMINAL JUSTICE AND BEHAVIOR, Vol. 43, No. 1*. Načteno z DOI: 10.1177/0093854815609643
- Beneitez, M. J., & Dumortier, E. (2018). *Why Children Obey the Law: Rethinking Juvenile Justice and Children's Rights in Europe through Procedural Justice. Youth Justice, 18* (1), 34–51. Načteno z <https://doi.org/10.1177/1473225417741225>
- Bernburg, J. G., Krohn, M., & Rivera, C. (2006). Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency. A Longitudinal Test of Labeling Theory. *Journal of Research in Crime and Delinquency, Vol. 43* (1), stránky 67–88.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Bonta, J., Wallace-Capretta, S., & Rooney, J. (2000). A Quasi-Experimental Evaluation of an Intensive Rehabilitation Supervision Program. *27*(3), stránky 312–329.
- Bouffard, J., Cooper, M., & Bergseth, K. (2017). *The Effectiveness of Various Restorative Justice Interventions on Recidivism Outcomes Among Juvenile Offenders. Youth Violence and Juvenile Justice, 15*(4), 465–480. Načteno z <https://doi.org/10.1177/1541204016647428>
- Braithwaite, J. (2000). Shame and Criminal Justice. *Canadian Journal of Criminology, 42*(3), stránky 281–298.
- Brogan, L., Haney-Caron, E., NeMoyer, A., & DeMatteo, D. (2015). *Applying the Risk-Needs-Responsivity (RNR) Model to Juvenile Justice. Criminal Justice Review, 40*(3), 277–302. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0734016814567312>
- Cid, J. (2009). Is Imprisonment Criminogenic? A Comparative Study of Recidivism Rates between Prison and Suspended Prison Sanctions. *European Journal of Criminology, 6*(6), stránky 459–480.
- Cid, J., & Martí, J. (2012). *Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance. European Journal of Criminology* 9 (6). Načteno z <https://doi.org/10.1177/1477370812453102>

- Cottle, C. C., Lee, R., & Heilbrun, K. (2001). *The Prediction of Criminal Recidivism in Juveniles. A Meta-Analysis. Criminal Justice and Behaviour* [online], vol. 28 (3), 367–394. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0093854801028003005>
- Cuervo, K., & Villanueva, L. (2015). *Analysis of Risk and Protective Factors for Recidivism in Spanish Youth Offenders. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(11), 1149–1165. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0306624X14557917>
- Cullen, F. T., Jonson, C., & Nagin, D. (2011). *Prisons do not Reduce Recidivism: High Cost of Ignoring Science. Prison Journal*. 91 (3), 485–655. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0032885511415224>
- Curtis, N., Ronan, K., & Borduin, C. (2004). *Multisystemic Treatment: Meta-Analysis of Outcome studies. Journal of Family Psychology*, 18, 411–419. Načteno z https://www.researchgate.net/publication/8331969_Multisystemic_Treatment_A_Meta-Analysis_of_Outcome_Studies
- Černíková, V., & a kol. (2002). *Prekriminalita a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie.
- Dekovic, M., Asscher, J., Slang, M., & Boendermaker, L. (2012). Prevention Programmes in Early and Midle Childhood and Their Effect on an Adult Crime. V V. R. Loeber, M. Hoeve, W. Slot, & P. Van der Laan, *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood* (stránky 239–262). Farnham: Ashgate Publishing Company.
- Diblíková, S. (2015). Mladiství recidivisté. V A. Marešová a kol., *Analýza trendů kriminality v roce 2014* (stránky 40–60). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Diblíková, S., Hulmáková, J., Razsková, T., Roubalová, M., Scheinost, M., Večerka, K., & Zhřivalová, P. (2019). *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Dowden, C., & Andrews, D. (2002). *Effective Correctional Treatment and Violent Reoffending: A Meta-Analysis. Canadian Journal of Criminology*. 42 (4), 449–467. Načteno z <https://search.proquest.com/docview/216093730/fulltextPDF/6066B29A1FD1457EPQ/2?accountid=16800>
- Evans, S. Z., Simons, L., & Simons, R. (2016). *Factors that Influence Trajectories of Delinquency Throughout Adolescence. Journal of Youth Adolescence*, 45 (1), 156–171. Načteno z DOI:10.1007/s10964-014-0197-5
- Fagan, J. A., & Tyler, T. (2005). Legal Socialization of Children and Adolescents. *Social Justice Research*, 18(3), 217–241.
- Fisher, P. A., & Chamberlain, P. (2000). *Multidimensional Treatment Foster Care: A Program for Intensive Parenting, Family Support, and skill Building. Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8(3), 155–164. Načteno z <https://doi.org/10.1177/10634266000800303>
- Grieger, L., & Hosser, D. (2013). *Which Risk Factors are Really Predictive? An Analysis of Andrews and Bonta's "Central Eight" Risk Factors for Recidivism in German Youth Correctional Facility Inmates. CRIMINAL JUSTICE AND BEHAVIOR*, 41 (5), 613–634. Načteno z <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0093854813511432>
- Harris, A. J., Walfield, S., Shields, R., & Letourneau, E. (2016). *Collateral Consequences of Juvenile Sex offenders Registration and Notificatio: Results from a survey of Treatment Providers. Sexual Abuse: A Journal of research and treatment*, 28 (8), 770–790. Načteno z <https://doi.org/10.1177/1079063215574004>
- Hayes, H. (2004). Assessing Reoffending in Restorative Justice Conferences. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 38(1), stránky 77–101.

- Hayes, H., & Daly, K. (2004). Conferencing and Re-offending in Queensland. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 37(2), stránky 167–191.
- Hrušáková, M. (2008). K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. *Testněprávní revue*, str. 37.
- Hulmáková, J. (2013). *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck.
- Jones, P. R., Harris, P., Fader, J., & Grubstein, L. (2001). Identifying Chronic Juvenile Offenders. *Justice Quarterly*, 18(3), 479–507.
- Kennedy, T. D., Edmonds, W., Millen, D., & Detullio, D. (2019). *Chronic Juvenile Offenders: Exploring Risk Factor Models. Youth Violence and Juvenile Justice*, 17(2), 174–193. Načteno z <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1541204018770517>
- Kratochvíl, V., Fenyk, J., Kalvodová, V., Kuchta, J., Sotolář, A., Šturma, P., & Válková, H. (2012). *Trestní právo hmotné*. Praha: C. H. Beck.
- Lahey, B. B., Moffitt, T. E., Caspi, A., & ed. (2003). *Causes of Conduct Disorder and Juvenile Delinquency*. New York: The Guilford Press.
- Latimer, J., Dowden, C., & Muise, D. (2005). *The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis. The Prison Journal*, 85(2), 127–144. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0032885505276969>
- Leve, L. D., & Chamberlain, P. (2007). *A Randomized Evaluation of Multidimensional Treatment Foster Care: Effects on School Attendance and Homework Completion in Juvenile Justice Girls. Research of Social Work Practise*, 17 (6), 657–663. Načteno z <https://doi.org/10.1177/1049731506293971>
- Lipsey, M. W., Howel, J., Kelly, M., Chapman, G., & Carver, D. (2010). *Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs: A New Perspective on Evidence-Based Practice*. Načteno z https://cjjr.georgetown.edu/wp-content/uploads/2015/03/ImprovingEffectiveness_December2010.pdf
- Littell, J. H. (2005). *Lessons from a systemic review of effects of multisystemic therapy. Children and Youth Services Review*, 27(4), 445–463. Načteno z DOI: 10.1016/j.childyouth.2004.11.009
- López-Romero, L., Maneiro, L., Cutrín, O., Gómez-Fraguela, J. A., Luengo, M., Sobral, J., & Romero, E. (2019). *Identifying Risk Profiles for Antisocial Behavior in a Spanish Sample of Young Offenders. International Journal of Offender Heraphy and Comparative Criminology*, 1–18. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0306624X19842032>
- MacKenzie, D. L., & Farrington, D. (2015). *Preventing future offending of delinquents and offenders: what have we learned from experiments and meta-analyses? Journal of Experimental Criminology*, 11(4), 565–595. Načteno z DOI: 10.1007/s11292-015-9244-9
- Marešová, A. (2015). Mladiství vězni v desetiletém odstupu (srovnání výsledků šetření z roku 2005 a 2014. V K. Večerka (ed.), *Ohrožené a rizikové skupiny současnosti*. (stránky 173–179). Praha: Masarykova česká sociologická společnost.
- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., Štěchová, M., & Tamchyna, M. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Maruna, S. (2007). *Making good : how ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Mazerolle, L., Bennett, S., Davis, J., Sargeant, E., & Manning, M. (2. January 2013). *Legitimacy in Policing: A Systematic Review*. Načteno z <http://library.college.police.uk/docs/Mazerolle-Legitimacy-Review-2013.pdf>.

- McCarthy, D., & Brunton-Smith, I. (2018). *The Effect of Penal Legitimacy on Prisoners' Postrelease Desistance*. *Crime & Delinquency*, 64(7), 917–938. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0011128716687291>.
- McGrath, A. J. (2014). *The Subjective Impact of Contact With the Criminal Justice System: The role of Gender and Stigmatization*. *Crime & Delinquency*, Vol 60 (6). Načteno z DOI: 10.1177/0011128710389589.
- Moffit, T. E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behaviour: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, Vol. 100 (4), 674–701.
- Moravcová, E., Podaná, Z., & Buriánek, J. (2015). *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha: Triton.
- Mulder, E., Vermunt, J., Brand, E., Bullens, R., & Van Marle, H. (2012). *Recidivism in subgroups of serious juveniles offenders: Different profiles, different risks? Criminal Behaviour and Mental Health*, 22 (2), 122–135. Načteno z <https://doi.org/10.1002/cbm.1819>
- Mullis, R. L., Mullis, A., Cornille, T., Kershaw, M., Beckerman, A., & Perkins, D. (2005). *Young Chronic Offenders. A Case of Contextual and Intervention Characteristics*. *Youth Violence and Juvenile Justice*, vol. 3 (2), 133–150. Načteno z <https://doi.org/10.1177/1541204004273315>
- Neubacher, F. (2017). *Kriminologie*. 3rd. ed. Baden Baden: Nomos.
- Papp, J., Campbell, C., & Andeson, V. (2018). *Assessing the Incremental Validity of Andrews and Bonta's "Moderate Four" Predictors of Recidivism Using a Diverse Sample of Offending and Truant Youth*. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol 63(6), 854–873. Načteno z <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0306624X18814185>
- Penner, E. K., Viljoen, J., Douglas, K., & Roesch, R. (2013). *Procedural Justice Versus Risk Factors for Offending: Predicting Recidivism in Youth*. *American Psychological Association*, 1–13. Načteno z DOI: 10.1037/lhb0000055.
- Rocque, M. (2017). *Desistance from Crime. New Advances in Theory and Research*. Palgrave Macmillan.
- Rozum, J., Kotulan, P., Tomášek, J., & Špejra, M. (2011). *Probační programy pro mladistvé*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Rozum, J., Tomášek, J., Vlach, J., & Háková, L. (2016). *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Sexton, T., & Turner, C. (2010). *The Effectiveness of Functional Family Therapy for Youth with Behavioral Problems in a Community Practice Setting*. *Journal of Family Psychology*, 24(3), 339–348. Načteno z <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4172308/>
- Sherman, L. W., Strang, H., & Woods, D. (2000). *Recidivism Patterns in the Canberra Reintegrative Shaming Experiments (RISE). Final Report*. Načteno z http://www.aic.gov.au/criminal_justice_system/rjustice/rice/recidivism.html
- Scheinost, M., Válková, H., Háková, L., Hulmáková, J., Kotulan, P., Rozum, J., Vlach, J. (2015). *Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV. Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Smith, D. D. (2004). *Risk, Reinforcement, Retention in Treatment, and Reoffending for Boys and Girls in Multidimensional Treatment Foster Care*. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 12(1), 38–48. Načteno z <https://doi.org/10.1177/10634266040120010501>

- Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., & Vanduchová, M. (2009). *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix.
- Sotolář, A. (2006). K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, stránky 373–.
- Suchý, O. (1971). *Recidiva. Komparativní studie 1*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při GP ČSSR.
- Suchý, O. (1984). *Příčiny a prevence recidivy*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický.
- Šámal, P., Novotný, O., Gřivna, T., & a kol. (2014). *Trestní právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer.
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., & Šámalová, M. (2011). *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Ščerba, F. (2016). *Efektivita sankcionování mladistvých*. Praha: Leges.
- Štěchová, M., & Večerka, K. (2014). *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Tan, J. X., & Restrepo Farado, M. (2017). *Efficacy of multisystemic therapy in youths aged 10–17 with severe antisocial behaviour and emotional disorders: systematic review*. *London Journal of Primary Care*, 9(6), 95–103. Načteno z 10.1080/17571472.2017.1362713
- Tannenbaum, F. (1938). *Crime and Community*. Boston: Ginn.
- Tomášek, J., Diblíková, S., Hamplová, N., & Rozum, J. (2019). *Rodinné skupinové konference*. Praha: IKSP.
- Tomášek, J., Faridová, P., Kostelníková, Z., Přesličková, H., Rozum, J., & Zhřivalová, P. (2017). *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Turner, C. W., Robbins, M., Winokur Early, K., Blankenship, J., & Weaver, L. (2019). *Juvenile Justice Risk Factors and Functional Family Therapy Fidelity on Felony Recidivism*. *Criminal Justice and Behaviour*, 46 (5), 697–717. Načteno z <https://doi.org/10.1177/0093854818813184>
- Tyler, T. R. (2000). *International Journal of Psychology*. 35 (2), stránky 117–125.
- Válková, H., Kuchta, J., Hulmáková, J., Černíková, V., Čírtková, L., Firstová, J., Smejkal, V. (2019). *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck.
- Večerka, K. (2012). *Mládež o kriminalitě a etice každodennosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., & Luptáková, M. (2011). *Ohrožená mládež mezi prevencí a represí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Večerka, K., Holas, J., Tomášek, J., Diblíková, S., & Blatníková, Š. (2009). *Mládež v kriminologické perspektivě*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Večerka, K., Štěchová, M., & Neumann, J. (1992). *K mravnímu a právnímu vědomí mládeže*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Ward, T., & Fortune, C.-A. (2013). *The Good Lives Model: Aligning Risk Reduction with Promoting Offenders' Personal Goals*. *European Journal of Probation*, 5(2), 29–46. Načteno z DOI: 10.1177/206622031300500203
- Ward, T., Yates, P., & Willis, G. (2012). *The Good Lives Model and the Risk Need Responsivity Model: A Critical Response to Andrews, Bonta, and Wormith (2011)*. *Criminal Justice and Behaviour*, 39(1). Načteno z <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0093854811426085>

- Weatherburn, D., Vignaendra, S., & McGrath, A. (2009). *The specific deterrent effect of custodial penalties on juvenile re-offending*. *Crime and Justice Bulletin*, 132, 1–8. Načteno z <https://www.bocsar.nsw.gov.au/Documents/CJB/cjb132.pdf>
- Webb, P. (2008). *Privacy or Publicity: media Coverage and Juvenile Proceedings in the United States*. *International Journal of Criminal justice sciences*, 3(1), 1–14. Načteno z <https://www.sascv.org/ijcjs/webb.html>
- Westermarck, P. K., Hansson, K., & Olsson, M. (2011). *Multidimensional treatment foster care (MTFC): results from an independent replication*. *Journal of Family Therapy*, 33, 20–41. Načteno z doi: 10.1111/j.1467-6427.2010.00515.x
- Windzio, M. (2006). *Is there a deterrent effect of pains of imprisonment? The impact of 'social costs' of first incarceration on the hazard rate of recidivism*. *Crime & Punishment*, 8(3), s.341–364. Načteno z DOI: 10.1177/1462474506064701
- Wolfgang, M. R., Figlio, R.M., & Sellin, T. (1972). *Delinquency in a Birth Cohort*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wong, J., Bouchard, J., Gravel, J., Bouchard, M., & Morselli, C. (Jessica BOUCHARD, Jason GRAVEL Martin BOUCHARD a Carlo MORSELLI 2016). *Can At-risk Youth Be Diverted From Crime? A Meta-Analysis of Restorative Diversion Programs*. *Criminal Justice and Behaviour*, 43 (10), 1310–1329. Načteno z <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0093854816640835>
- Woolard, J. J., Harvell, S., & Graham, S. (2008). *Anticipatory injustice among adolescents: age and racial/ethnic differences in perceived unfairness of the justice system*. *Behavioural Sciences and The Law*, 26 (2), 207–226.
- Zara, G., & Farrington, D. (2016). *Criminal Recidivism. Explanation, prediction and prevention*. New York: Routledge.
- Zpráva o realizaci akreditovaných probačních programů v roce 2014. (2015). Získáno 21. 4 2019, z Probační a mediační služba: https://www.pmscr.cz/download/mladistvi_probacni_programy_Zprava_o_realizaci_2014.pdf

Přílohy

FERO, věk 18 let

Rodina, charakteristika rodinných postav: Hned z porodnice byl tento romský chlapec umístěn do kojeneckého ústavu a pak dětského domova, rodiče v době narození ve VTOS, matka i v době těhotenství, nesouhlasili s tím, aby si ho někdo vzal do péče. Má dva vlastní sourozence, sestru – nic o ní neví, hned z kojeneckého ústavu umístěna do náhradní rodinné péče – a bratra dvojče, který byl s ním v minulosti ve stejné pěstounské péči. Dále má 3 malé nevlastní sourozence z otcovy strany (ty má otec s přítelkyní – jedno je společné, dvě z prvního vztahu přítelkyně) a 4 nevlastní dospělé sourozence (2 bratry a 2 sestry) z matčiny strany. Oba rodiče a také sourozenci z matčiny strany byli nebo jsou ve výkonu trestu odnětí svobody.

Otec: 40 let. Poznal ho až v 15 letech, přijal ho, má s ním bližší vztah (našel mu brigády, nechával ho u sebe na útěcích, vytáhl ho z drog, snažil se mu „promlouvat do duše“, ale marně – domluvy nepomáhaly. V současné době je otec též ve VTOS za maření výkonu úředního rozhodnutí, jsou spolu ale v písemném styku.

Z trestního spisu (zpráva OSPOD) vyplývá, že otec byl dříve evidován na ÚP, byl na dávkách v hmotné nouzi, po VTOS byl nezaměstnaný, živil se brigádami, žije s přítelkyní. Otec ve spise uvedl, že nemá zájem o styk se svým synem, nezvládal by jeho výchovu a zvažuje podání žádosti o zbavení rodičovské odpovědnosti, asi měsíc poté informoval OSPOD, že syn ho kontaktoval telefonicky a chtěl, aby si ho vzal na prázdniny s tím, že jinak si něco udělá (otec projevil o syna obavy). Když Fero následně utekl z ústavu, tajně jej otec nahlásil, že je u něj.

Matka: 45 let. O ní Fero neví skoro nic, ta ho nepřijala, v současné době je také ve VTOS, ani s ním v 15 letech nenavázala pevnější kontakt, pouze ho „navězla“ do drog. Ona sama ho zfotovala a pak ho poslala prodávat drogy, sama byla dříve závislá, dnes už to „jen“ prodává, posílala i sestry, je nemocná s páteří.

Z trestního spisu (zpráva OSPOD) zjišťujeme, že byla matka zbavena rodičovských práv ve vztahu k porozeným dvojčatům v jejich pěti letech, důvodem bylo, že o děti v DD neprojevovala žádný zájem, po porodu odešla bez dětí z porodnice a pouze jednou zaslala z věznice do dětského domova žádost o fotografie dětí, jinak za celou dobu na děti neplatila a nenavštěvovala je. Matka také nemá v pořádku bytové podmínky (vystěhována z důvodu neplacení nájmu), nemá tak vytvořeny podmínky k péči o děti. Dle spisu má celkem 8 dětí, z toho 3 svěřeny do její výchovy, jedno osvojeno, ostatní děti umístěny do ústavní výchovy. Je na dávkách v hmotné nouzi, či umístěna ve VTOS. Na jednom z útěků Fera schovávala doma, kryla ho též v případě, když se po spáchání loupeže vydával za svého bratra.

80 Jména uváděná v anamnézách byla pozměněna.

Další příbuzné nezná, jen babičku a dědu z tátovy strany, případně když je zná, nepovažuje je za blízké osoby, na které by se mohl obrátit (ani s nimi nechce trávit čas). V děcáku byli některé vychovatelky a vychovatelé, které měl rád. Domů si ho ale nebrali, byly tam i osoby, které nemusel a oni zase jeho. Někdo, komu by mohl blíže důvěřovat, tam nebyl.

Fero dále sdělil při rozhovoru o svém rodinném zázemí následující skutečnosti: Kouřit začal cca v 9 letech, naučili ho to starší kluci, taky začal pít alkohol. Z dětského domova začal utíkat asi v 7 letech, byl i v psychiatrické léčebně asi půl roku kvůli agresivitě, snadno se nechal vyprovokovat, problémy začaly asi kolem jeho 6 let, pak byl umístěn do pěstounské péče spolu s bratrem – dvojčetem. Tehdy byl u pěstounky cca 2 roky. Nejdříve to bylo u pěstounky dobré, pak se přestěhovali a situace se zhoršila. Pěstounka hodně pila, bila jej za pozdní příchody domů a za špatné školní známky, a to pásky, ramínky, vařečkami. Ferro přiznává, že také zlobil (např. doma zapálil záclony, chtěl vidět, jak to hoří).

Sociálka k nim chodila na kontrolu první rok, to bylo vše ještě dobré. Ukončení pěstounské péče bylo na žádost pěstounky, důvodem byla Ferrova hyperaktivita, pěstounka jej nezvládala. Pak byl dočasně umístěn v diagnostickém ústavu (3 a půl měsíce), pak navrácen zpět do pěstounské péče, posléze umístěn do výchovného ústavu a dětského domova se školou (asi v 10 letech) a odtud převeden do výkonu trestu odnětí svobody.

Od té doby, co se dostal zpět do dětského domova a pak výchovného ústavu, za nikým nejezdil ani na prázdniny, mimo ústav byl jen na útěcích. Nejprve chtěl poznat své rodiče, pak utíkal za dívkou, v 11 letech si našel přítelkyni. Bylo jí 14 let, její rodiče ani nevěděli, že je z děcáku. Trávil u ní víkendy. Vždy utíkal z ústavu s někým z chovanců a pobýval u jeho rodiny.

Ze spisu se dozvídáme, že v 7 letech byl svěřen spolu s bratrem do pěstounské péče. V jeho osmi letech určeno otcovství a opětovně rozhodnuto o svěřením do pěstounské péče. V péči pěstounky byl od 6 do 10 let, kdy byl na základě předběžného opatření umístěn do diagnostického ústavu. Později v 11 letech byla pěstounská péče zrušena a nařízena ústavní výchova, a to s ohledem na stupňující se výchovné problémy Fera. Zpočátku šlo o drobné krádeže, přestupky, poté již byly tyto záležitosti řešeny i policií, problémy byly doma i ve škole (fyzicky napadal bratra, utíkal z domova, zcizoval věci, špatně se choval vůči spolužákům a vyučujícím, neposlušal, odmítal pracovat). Byla snaha řešit problémy prostřednictvím OSPOD, byl 2x hospitalizován v psychiatrické léčebně (bez trvalejšího výsledku). Pěstounka podala návrh na zrušení pěstounské péče s tím, že pokud by se výchovné problémy stabilizovaly, měla by zájem na zrušení ústavní výchovy, Ferro jí prý chybí a chybí i jeho bratrovi. Při pobytu ve výchovném ústavu projevoval Ferro zájem o návštěvy u pěstounky a bratra, byl u ní pouze jednou (na vánočním pobytu – Ferro při návštěvě porušil pravidla pro pobyt mimo ústav), další návštěva již neproběhla. Ferro následně sám odmítl návštěvu, pokud to nebude na celé vánoční prázdniny, posléze mělo dojít k další návštěvě, ta se však již neuskutečnila (s ohledem na provinění mladistvého – loupež). Při rozhovoru Fera s pracovníci OSPOD sdělil, že za svůj domov považoval domov u pěstounky. Situace Fera se změnila, když mu byla – po spáchání činu jinak trestného – nařízena ochranná výchova (poté se dopouštěl častých útěků, utíkal k otci a matce.) Většinu dosavadního života žil v ústavní péči.

Ke své školní docházce sděluje Fero následující: Do mateřské školy chodil mimo dětský domov, problémy nebyly. Ve škole ale nějaké problémy měl, učil se ale rád, bavila ho matematika, nebavila ho čeština, v prvních třídách psaní, skoro do 9. třídy měl vyznamenání. V první a druhé třídě, když žil u pěstounky, chodil do normální školy, s učiteli dobře vycházel, choval se k nim slušně (při jednání s cizími osobami se prý víc kontroloval), žádný hlubší vztah si k učitelům však nikdy nevytvořil (často se měnily školy, do kterých chodil – přesuny mezi ústavy). Bližší vztah měl jen k trenérovi atletiky a fotbalu ve výchovném ústavu. Vztahy se spolužáky byly v nižším věku normální, pak se často pral, nenechal si nic líbit. Že by někoho šikanoval, provokovali ho, snažil se to vydržet, ale pak už to nevydržel, léky ho utlumovaly, chodil dříve spát, ve škole nespál. Není si vědom ve škole nějakých nespravedlností, nesděluje žádné negativní zážitky. Přípravu do školy kontrolovaly vychovatelky, chodil na doučování z ruštiny a chemie, v dětském domově a ve výchovném ústavu byly také různé akce (např. výlety).

Ve výchovném ústavu se začal učit na kuchaře a číšníka (navštěvoval první ročník), ve VTOS nemohl navázat na tento učební obor (jsou tu jen kurzy), ve věznicích studuje keramiku (sice ho to nebaví, ale je to lepší, než „zůstat na baráku“). Po prázdninách ve VÚ se netěšil do školy, protože prázdniny tam byly programově zajímavější. O známky mu nešlo, nechtěl mít ale čtyřky a pětky, a to se mu dařilo. Význam získání vzdělání spatřuje v tom, že je to důležité pro zaměstnání. Od té doby, co začal utíkat z výchovného ústavu, měl hodně neomluvených hodin (třeba i 400). Na útěcích běhali venku, on chodil za přítelkyní, pili, hulili trávu.

Ze zprávy ze školy ve VÚ se dozvídáme, že v 9. třídě měl průměrný prospěch, vyžaduje speciální přístup, kvalitně dokáže pracovat pod přímým vedením, projevuje vědomosti, je manuálně zručný, pracovitý, všímavý, zapojuje se do nabízených aktivit se zájmem, rád sportuje a dělá rukodělné činnosti. Sociálně je velmi zdatný, umí manipulovat i s dospělými, rád se pohybuje ve společnosti větších chlapců. V průběhu školního roku došlo k nárůstu problémů – drobné krádeže, sebepoškozování, opakované útěky (13x), výchovné problémy se snaží zmírnit lži a překrucováním pravdy, ve vystupování vůči slabším se objevují prvky šikany, pokud není přímý dohled, chování se zhoršuje, užívá vulgarismy k provokování ostatních, jedná skrytě a je hádavý. Je v péči pedopsychiatra, je medikován, nikdo z rodiny o něj v ústavu neprojevuje zájem. Matka ve věznicích, Fero kontaktuje telefonicky otce, ten nemá o kontakt zájem.

Volný čas, zájmy: Rád jezdil na kole a kopal si s míčem. Baví ho vaření (chodil do kroužku vaření, chtěl dělat barmana), plavání, fotbal, atletika, posilování (k tomu byl ve VÚ dostatečný prostor), u pěstounky hrál fotbal za okres, šlo mu to, tato činnost však skončila s opětovným návratem od pěstounky do dětského domova. Nebyl nikdy trvale vyloučen z nějaké aktivity volného času, jen byl občas krátkodobě vyloučen z činnosti (třeba na den kvůli problémům s chováním, třeba si zapálil, byl „zhulenej“ apod.). V ústavu byl trenér, kterému věřil. Rád poslouchá rap.

Zdraví: Asi tak v 5 až 6 letech zjistili, že je hyperaktivní, bral ritalin, nepomáhalo mu to a zhoršovalo mu to stav, na psychiatrii mu dávali velké dávky. Měl to stále brát, ale pořád brečel, pak bral jiný lék asi do 11 let, pak to o své vůli přestal brát a léčbu později odmítl. Na psychiatrii mu vadily komunitní programy a různá sezení – pořád se ptali na to samé a on se o tom nechtěl bavit. Jinak nebyl nikdy dlouhodobě fyzicky nemocný.

Zkušenosti s drogami: Začalo to cigaretami asi v 8 letech. V dětství to byly 2 cigarety denně, před vstupem do VTOS krabička, nyní dvě krabičky za den (až odejde z věznice, chtěl by s kouřením přestat). K marihuaně se dostal ve výchovném ústavu asi v 11 letech, získával ji od kluků, kteří to vozili z dovolenek. Po užití byl malátný, vše mu přišlo srandovní, byl uvolněný, pravidelně ji „bral“ asi od 13 let, už si marihuanu sám sháněl na vycházkách. Ve výchovném ústavu to o něm věděli, reagovali tresty, v ústavu bylo hodně takových lidí, moc to nepociťoval jako problém, neléčil se. Stále si myslí, že marihuana neškodí tolik jako pervitin. K pervitinu se dostal až u mámy v patnácti letech (zkoušel i třeba LSD), s perníkem skončil, zlom byl, když se z 85 kg spadl na 40 kg, bral ho nitrožilně, tam pociťoval závislost, dnes nemá žádné zdravotní následky. Skončil, protože lidi kolem něj se na něj začali dívat jako na „smažku“, i lidi z rodiny z matčiny i otcovy strany, např. strýcové, bratrance z matčiny strany. Pervitin bral asi rok. S marihuanou neskončil. Na automatech to zkusil, ale nemá je rád, nehrál pravidelně. (dle SARPA – drogy ani alkohol nehrály žádnou negativní roli v jeho životě, v současnosti ani minulosti nebyl závislý)

Přátelské vztahy: Při útěcích nešlo o partu, byli třeba tři, z toho dva sourozenci. Až když utíkal za rodiči, tam ve městě již byl v partě. Chodili s holkami, hrát kulečnick, šli se najíst, zahrát fotbal apod. Někteří z nich, asi jeden nebo dva, mají též zkušenost s kriminálem. Seznámil se s nimi přes nevlastního bratra. Při páchání trestné činnosti byl sám, ne s partou. Peníze na zábavu si brigádně vydělával u otce. Více kamarádů měl až ve výchovném ústavu, dnes mu nikdo z nich nenapíše. Skončil s nimi, s nikým není v kontaktu, nemá žádného dobrého kamaráda. I ve výchovném ústavu měli jeho kamarádi problémy s policií např. pro krádeže, fety, též pro maření výkonu úředního rozhodnutí. Neskamarádí se hned, byla s nimi sranda, ale je opatrný někoho si pustit blíž k tělu, aby jej do něčeho nezatáhl. Měl jednoho kamaráda, který nemá problémy s policií, ten asi neví, že je ve vězení.

Partnerské vztahy: O děvčata se zajímal cca od 10 let, poznal je přes kluky, chodil s nimi, vždy chodil jen s jednou, měl více vztahů. Se sexem začal ve 12 letech. Teď chodí s Češkou, jejímu otci se to nejprve nelíbilo, teď již to je v pořádku. Dívka je vyučená cukrářka, má s ní dítě, navštěvuje jej ve vězení, ví, za co je ve VTOS, nikdo jej za to neodsuzuje.

Pracovní zkušenosti: Brigádně si vydělával u otce, šlo o kopáčské a stavební práce na černo. Moc ho to nebavilo, ale ani mu to neublížilo, pracoval, aby měl co dělat a vyvaroval se drog. Bylo to lepší, než aby lítal a sháněl si peníze na drogy. Nikdy nepracoval legálně, nebyl evidován na ÚP. Má nějaké úspory, ale také má dluhy za soudy a náklady řízení, ale za škody vůči poškozeným ne.

Projekce do budoucnosti: V dětství chtěl být policajtem, nyní by chtěl být makléřem (je to jen sen). Životní partnerka by hlavně neměla být blbá – mentálně zaostalá, aby nějak vypadala, aby se udržovala, aby se měli rádi. Neví, jaké by chtěl mít v budoucnu přátele. Neví, jestli, až mu bude 30 let, bude sedět nebo bude v cizině, např. v Anglii či na Sloven-

sku. Učí se anglicky. Neví ani, co bude, až vyjde z vězení, přál by si být s přítelkyní, dítě, barák, práci – normální život. Práci by chtěl mít jako kuchař, chtěl by bydlet v Brně, nebo možná v cizině, asi by chtěl být ženatý. Dítě již má – holku, 19 měsíců. Nechce, aby se jeho děti dostaly do děčáku, kriminálu, aby kouřily, dostaly se do špatné party či aby fetovaly.

Problémy s chováním, jinak trestná činnost a provinění: V dětství zlobil, neposlouchal, co bylo nařízeno, dělal si, co chtěl, už u pěstounky a také v ústavech. V ústavech měl hodně trestů za útěky, ale měl i problémy s testy na drogy. Vždy měl pozitivní testy na marihuanu. Tresty mu přišly až moc přísné, např. za kouření na záchodě 14 dní bez výletů, počítače, telefonu apod. Tresty mu moc nezmírňovali, protože věděli, že stejně provede něco dalšího a budou muset znovu trestat.

Pokud jde o činy jinak trestné, jednalo se o pohlavní zneužití. Krádeže nedělal, z toho měl údajně strach, asi ve 13 letech napadl vychovatele a zranil ho, měl poškození krku, při útěku z ústavu, napadl ho rukama – byla mu za to nařízena ochranná výchova. Byl též stíhán za ublížení na zdraví, jednalo se o bitku, zlomení čelisti a naštípnutí lícni kosti. Před tím byl ještě stíhán za útěky, za to dostal společensky prospěšné práce, trest vykonal.

Později se jednalo hlavně o maření výkonu úředního rozhodnutí za útěky, pak také nějakou krádež v obchodě, pak loupež, dali mu loupež ve spolupachatelství – poprali se, použili sice fyzické síly, ale ne zbraně, vůbec nic tomu klukovi nebylo, nebyl nijak trvale poškozen, s kamarádem na tom nebyl předem domluven, napadeného neznal. Kamarád tvrdil, že mu zbil bráchu, tak si to šel s ním vyřídit, kluk „odpadl“, kamarád vzal prstýnek, byl ve vazbě 4 měsíce, pak za to dostal podmínku, mediace neproběhla, ale omluvil se u soudu, poškozený na to nereagoval.

Informace ze spisů: Již v 9 letech čin jinak trestný – poškození cizí věci, kdy s dalšími nezletilými rozbili skleník – uloženo dohled probačního úředníka a zařazení do programu v SVP (obojí zrušeno v jeho 11–12 letech), v jeho 10 až 11 letech bylo zaznamenáno zhoršení chování, dopouští se drobných krádeží, fyzicky napadl sourozence, po nařízení ústavní výchovy dochází k častým útěkům, drobným krádežím. Ve 14 letech zaznamenány krádeže a pokusy krádeže – byla uložena výchovná povinnost 30 hodin společensky prospěšných prací (odpracoval). V ústavu došlo k napadení vychovatele – spolu s dalšími 2 nezletilými chovanci přepadli vychovatelku v úmyslu zmocnit se klíčů, aby mohli utéct z ústavu, jeden z nich přehodil vychovatelce mikinu přes hlavu, a chtěl ji stáhnout na zem, kde jí měl Fero sebrat klíče, vzhledem k odporu poškozené se jim to nepodařilo. Při projednání věci Fero svoji účast na tomto skutku bagatelizoval (tvrdil, že se vlastně nic nestalo, když se vychovatelku nepodařilo povalit na zem), při výslechu ale sám uvedl, že on byl tím, kdo to vymyslel a že smyslem akce měl být útek z ústavu. Skutek byl kvalifikován jako loupež a v jeho 14 letech byla nařízena ochranná výchova.

První odsouzení za provinění spáchané v 15 letech bylo za pokus krádeže v obchodě ve spolupachatelství, v souběhu s loupeží spáchanou spolu s dalšími nezletilými a mladistvým pod pohrůžkou násilí a pak údery pěstí donutili poškozeného vydat prsten (Fero se zde vydával za svého bratra – dvojče, protože byl v té době na útěku z výchovného ústavu) a dále za krádež vloupáním do pekárny a dále za maření výkonu úředního rozhodnutí – útěky z výchovného ústavu – uloženo úhrnné opatření podmíněné odsouzením k trestnímu

opatření odnětí svobody – trest později přeměněn na nepodmíněný. Druhé odsouzení – již recidiva – bylo pro provinění maření výkonu úředního rozhodnutí – utekl ze společné vycházky z výchovného ústavu (ač měl uloženou ochrannou výchovu) a pak se sám vrátil – odsouzen ke 48 dnům NEPO do věznice pro mladistvé. Třetí odsouzení bylo opět pro provinění maření výkonu úředního rozhodnutí (utekl z výuky v areálu výchovného ústavu a byl zatčen policejní hlídkou), uložen NEPO. Naposled zahájeny úkony trestního řízení pro poškozování cizích práv.

O své trestné činnosti Fero soudí následující: V děčáku byla chyba, že ho nehlídali, aby neutíkal. Mělo tam být více aktivit, aby se nenudili. Byla tam šikana, když to nahlásil, nic se nedělo, musíš to vydržet, tak raději utekl. Pak utíkal za přítelkyní, protože byla těhotná. U té loupeže nevnímá, že by to bylo něco špatného, majetkovou motivaci popírá. Myslí, že už se dokáže ovládnout, i když ho provokují ve VTOS, zná důsledky, někdo třeba může zemřít. Dnes už to nepovažuje za adekvátní jednání, např. pomsta za příkoří bratrovi. Lituje ublížení na zdraví a napadení vychovatele (dle spisu vychovatelka), je mu to líto, mluví o tom spolu. Výčitky má spíše vůči sobě, co mu to přineslo za následky. Útěků nelituje.

Subjektivní dojmy z rozhovoru: Velmi kultivovaný projev, mluví i poměrně spisovně. Chytrý, velmi obezřetný, přesně si pamatuje, co říká, dává si pozor, aby nesdělil něco, co nechce. Sám uvádí, že u cizích lidí si dává pozor na to, jak se před nimi chovat.

Další informace o Ferovi: Ze zprávy výchovného ústavu – účelové chování, dokáže zvládat program skupiny a spolupracovat, musí být však pod přísným dohledem. Tendence k útěkům.

Ze zprávy etopeda – poruchy chování vznikající a fixující se na bázi ADHD a masivní citové deprivace, která je nadále prohlubována, morální povědomí nezavedené, volní vlastnosti nezpracované, výchovně zanedbaný, respektování autority podmíněné přímou součinností s pedagogem.

Nález z našeho psychologického vyšetření: Aktuální intelektový výkon Fera odpovídá pásmu středního průměru (38. percentil), je schopen řešit i úlohy s vyšší obtížností, intelektové schopnosti tedy můžeme považovat za nezhoršené. Má rád změnu, vyhledává a vítá nové a intenzivní podněty (tato potřeba může být vystupňovaná také pobytem v nápravném zařízení). Nemá rád stereotyp a zaběhnuté zvyklosti. Chce zaujímat vedoucí postavení ve skupině, vést a organizovat druhé. Nechce ale přebírat zodpovědnost, vyhýbá se povinností a závazkům. Sám se druhým podřizuje nerad. Od druhých nečeká podporu, nespolehá na jejich pomoc. Nemá příliš potřebu se důvěrněji družít s ostatními. Ochetně však druhé kritizuje a napadá jejich postoje. Má tendenci prosazovat zejména své názory a uplatňovat své přístupy. Chce fungovat samostatně a nezávisle.

Ve vztahu k práci vyjadřuje potřebu mít vše uspořádané a naplánované, pro zdárné dosahování cílů mu však chybí vytrvalost a trpělivost, chybí snaha dotahovat věci do konce.

Sám o sobě má příznivé mínění, i když vědomě se hodnotí o něco hůře, zřejmě aby dostal sociálním očekáváním (chápe, že přílišné vynášení sebe sama není příliš přijímatelné). Jeho sebehodnocení je však jednoznačně pozitivní. Můžeme předpokládat, že jeho

vyjadřovaná ochota přiznat své chyby je spíše jen na efekt. Sám sebe pokládá spíše za oběť vnějších vlivů, vinu za svá selhání spatřuje spíše u jiných – v jeho hodnocení jednotlivých oblastí jsou negativně ohodnoceny pojmy „minulost“, „muži“, negativní prvky mají také, zejména vědomě, „kamarádi“ a „lidé.“ Zhoršené hodnocení na nevědomé úrovni pro něj má i pojem „matka“ a „dětství“, přestože vědomě matku hodnotí kladně, což je opět v souladu se sociálním očekáváním. „Dětství“, které očekáváním příznivého názoru tolik zatížené není, hodnotí jako horší i vědomě. Tyto výsledky korespondují s anamnestickými údaji.

Oproti tomu „ženy“, „milénka“, „manželka“ jsou hodnoceny pozitivně, zjevně jsou to oblasti asociované více s intimním životem a sexualitou, která pro něj má pozitivní hodnotu, i když to ne vždy chce plně přiznat (zřejmě se opět domnívá, že určitá zdrženlivost je v tomto tématu očekávaná).

Zajímavý je nálezk, že Fero sice vědomě odsuzuje pojmy „nemoc“ a „léky“, jak je obvyklé, ale nevědomě mají pro něj převážně pozitivní hodnotu. O významu tohoto zjištění můžeme pouze spekulovat, např. ve smyslu určitých hypochondrických rysů či zakoušených zisků z nemoci.

Dá se říci, že u něj poměrně často v hodnocení podnětových slov nacházíme rozdíly mezi tím, co je vědomě prezentováno navenek, a tím, jak to skutečně cítí, v tom smyslu, že jeho vědomá vyjádření jsou konzistentní s tím, co se obecně u daných pojmů očekává (např. „práce“ – vědomě hodnocená jednoznačně pozitivně, nevědomě už to tolik idealizované není. Nutno ale říci, že „pracoviště“, „vzdělání“, koneckonců i „práce“ pro něj patří mezi pozitivní hodnoty, i když u „povinností“ a „nadríženého“ už to tak není). Lze tedy předpokládat, že dotyčný je poměrně dobře schopen prezentovat se navenek konformním a sociálně žádoucím způsobem.

Na zadání projektivního osobnostního testu reagoval obdobným způsobem. Spolupracoval a poskytl dostatečné množství odpovědí, takže jeho přístup nebylo objektivně možné nic vytknout. Ve skutečnosti však zvolil nejjednodušší způsob reagování, takový, který se vyhýbá všem složitostem a umožňuje reagovat na podněty nejsnáze, bez větší angažovanosti, tak, aby toho o sobě prozradil co nejméně. Některé charakteristiky však poukazují na to, že by komplexnějšího reagování byl schopen. Zároveň jsou patrné i prvky určitého odporu, negativismu.

Rodina, charakteristika rodinných postav. Jan sděluje: V době narození byli rodiče již sezdaní, žili bez dalších příbuzných v menším městě v Čechách. Má ještě 4 vlastní sourozence, starší sestru 22 let a 3 mladší sourozence (16, 6 a 3 roky). Jan uvádí, že nikdo z rodiny, s výjimkou jeho šestnáctiletého bratra, se kterým se dopouštěl trestné činnosti, nebyl odsouzen ani trestán (dle zprávy OSPOD byl otec ve VTOS a dále v psychiatrické léčebně pro pohlavní zneužívání dcery).

Charakteristika rodinných postav. Otec: Je mu 46 let, má středoškolské vzdělání a žije s matkou Jana. Je zdravý. Je puntičkář na uklízení, doma uklízí sám, když uklídá někdo jiný, tak se mu to vždy z nějakého důvodu nezamlouvá. Táta je hodný a ochotný, se vším mu pomůže, když se mu narodilo dítě, půjčil mu na kočárek. Umí naslouchat, řekne mu, co se stane, když něco špatného udělá (že skončí v kriminále). Táta za Janem občas jezdí do VTOS.

Matka: Je jí 44 let, má středoškolské vzdělání, má cukrovku asi od 35 let. V dětství se o rodinu starala převážně ona, asi až do jeho 12 let s nimi byla doma na mateřské, pak pracovala na statku (ze zprávy OSPOD v hotelu). Je velmi pracovitá, pracuje i v prodloužených směnách. Když má na něco nějaký názor, tak si ho nenechá vymluvit, někdy věří i vlastní lži. Pořád mu říká, co má a nemá dělat. Máma řekne, udělej to takhle, nebo dostaneš na držku. Do VTOS za ním nejezdí, jsou ale v kontaktu.

Sourozenci: V dětství si hrál nejvíce s bratrem. Dnes bráchu ani ségru moc nemusí, starší sestra, když přijela, ani si nepochovala jeho dítě. Ty malé sourozence – sestru a bratra – má rád. Ani s jedním ze starších sourozenců není nyní v kontaktu.

S prarodiči (matky) vychází dobře, ale nechce jim moc psát o jeho současných problémech, máma jim to neřekla, myslí si, že je pracovně pryč, asi by ho odsoudili, byl by černá ovce. Prarodiče ze strany otce již zemřeli.

Asi v jeho 2 letech se přestěhovali na Moravu k příbuzným, otec dojížděl do práce, domů se vracel jen na víkendy. Asi v jeho 13 letech se přestěhovali do Čech, kvůli práci otce. V rodině byly občas hádky (ale nic dramatického), se starší sestrou měl občas střety, oba usilovali o pozornost mladšího bratra. Do jeho 14 let byly vztahy v rodině v pohodě. Když se narodili poslední 2 sourozenci, byl již velký, už v rodině ani moc nebydlel. Bydlel v internátu, a pak se přestěhoval kousek dál do bytu. V téměř 17 letech byl umístěn do diagnostického ústavu a následně do výchovného ústavu. Pak chvíli bydlel u mámy, pak již ale bydlel sám.

Ze zprávy OSPOD zjišťujeme: OSPOD začalo s rodinou pracovat v jeho 13 letech pro výchovné problémy jeho mladšího bratra, v jeho 14 letech sestra nahlásila pohlavní zneužití otcem, ten pak byl v sexuologickém léčení v PL a ve VTOS, sestře byla uložena ústavní výchova a žila v dětském domově. Matka na vše zůstala sama, v rodině byla těžká situace, narušené vztahy. Matka i bratři byli ve „fázi popření“ vzhledem k mravnostním událostem v rodině, byla doporučena spolupráce se střediskem výchovné péče. Z důvodů

pracovního vytížení matky (finanční problémy) o nejmladšího syna pečoval Jan a jeho bratr. Jan s matkou nevychází, nerespektuje ji. Vztahy mezi sourozenci jsou poznamenány předmětnou událostí.

Dále Jan sděluje: Rodiči byl Jan v dětství chválen (hodně např. za fotbal). Táta se chodil i dívat, dával mu za zápas 50 Kč, máma jen občas (fotbalu moc nerozuměla). Když byl mladší a udělal nějaký průsvih, tak byl potrestán nějakou prací (šel třeba celý den s tátou dělat dřevo). Mlátit ho máma začala, když začal s krádežemi, když začali domů jezdit policajti, tj. tak od 14 let – dávala mu facky, sebrala kapesné. Kapesné pak už dostávala jen sestra, která měla dobré známky (teď studuje práva). S tátou problémy neměl, dalo se s ním mluvit. Táta měl radši sestru, máma byla dříve spíše při klucích. Když začaly ty „průsery“, tak se to změnilo. Problémy byly s mámou, s tátou v minulosti problémy nikdy neměl. Táta však často nebyl z pracovních důvodů doma. Když byl táta doma, věděl Jan, že si žádné lumpárny nemůže dovolit, věděl, že by to bolelo, měl z táty větší respekt. („Když mu dal na prdel, tak si týden nesedl.“). Máma mu dala maximálně facku či jiné tresty, ale on to nebral příliš vážně. Domnívá se, že rodiče měli všechny děti stejně rádi, ale chovali se k nim, podle toho, jak se chovali oni. Máma problémy neřešila přes sociálku, až pak ten výchovňák. Jan ale chodil k psycholožce 2–3x týdně. Bylo to ve škole, psycholožka byla ženou ředitele a spolupracovala i s mámou.

Materiální situace: Na Moravě žili s prarodiči a rodiči v rodinném dvougeneračním domě. S rodiči měli 3+1, měl společný pokoj se sourozenci. Pak žili v rodinném domku v Čechách, tam měl pokoj s bratrem, sestra měla samostatný pokoj. (Ze spisu – Po uvěznění otce rodina měla finanční problémy, v jeho 17 letech jsou jeho matka i otec v insolvenčním řízení.)

Ke své školní docházce sděluje Jan následující: Do školky chodil, tam to bylo dobré, bavilo ho to tam. Pak ještě na Moravě na základní škole to také bylo bez problémů. V polovině 6. třídy přešel na školu do Čech. Pak navštěvoval další školu (vysvětluje to tím, že chtěl chodit do stejné školy jako jeho přítelkyně, zároveň ale uvádí, že to domluvila máma – asi přeřazení kvůli chování ve škole, Jan však tvrdí, že na základní škole neměl problémy s chováním). Pak začal dělat doma problémy. Chodil do střediska výchovné péče k té psycholožce „poradkyni přes průsery“. Tvrdí, že to bylo kvůli neshodám s mámou, aby nemusel do „výchovňáku“.

Ve škole ho bavil jen tělocvik. Na Moravě měl vždy vyznamenání, pak od 6.–7. třídy dvojky, trojky a v osmé a deváté třídě trojky, čtyřky. Doučování neměl, nejhorší předmět byla matematika, spíše kvůli obsahu než vyučujícímu. Měl rád učitele na zeměpis a dějepis, učitel věděl všechno, na co se ho zeptal, věcně ho to ale moc nezajímalo. Učitelé se líbily jeho sešity. Třídní si na něj zasedla, nikdo ji neměl rád, oni jí taky dělali naschvály. V 7. třídě ho šikanovali dva patnáctiletí kluci, co propadli do jejich třídy, byli to fetáci. Šikanovali nejen jeho, ale i ostatní spolužáky, bili je, brali jim věci. Učitelé o tom věděli, měli trojky z chování, volali rodičům, ale už s nimi nic nesvedli. Nebál se jich, ale věděl, co ho čeká, on se s nimi i popral. Za školu moc nechodil, občas si napsal omluvenku, takže neměl neomluvené hodiny, máma by ho nikdy neomluvila, nechala by ho v tom vymáchat. Nikdy nepropadl. Přímo na základní škole problémy neměl ani s chováním, spíše doma.

Bez problémů školu dokončil. O významu vzdělání soudí, že se hodí k tomu, aby získal člověk lepší pracovní post, soudí ale, že to lze udělat i jinak, stačí mít živnost a pak už je ta střední škola na nic.“

Ze zprávy OSPOD se dozvídáme: Po přestupu na jinou ZŠ se jeho průměrný prospěch postupně zhoršoval, nenosil pomůcky, nepracoval, rušil výuku, porušoval školní řád, kouřil ve škole, vyvolával hádky a napadal spolužáky. Pokud se s ním pracovalo individuálně, bylo jeho chování bezproblémové. V 8. třídě dostal důtku třídního učitele a ředitele a sníženou známku z chování. Ke konci deváté třídy přestoupil na žádost matky na jinou školu. Matka se snažila problémy řešit, otec nespoupracoval.

První problém ve škole nastal až na učňáku, kde okradl spolužačku, sám raději odešel, aby ho nevyhodili. Škodu zaplatil, podle matky si měl na to vydělat. S učením na učňovské škole problémy neměl, docházka byla v zásadě v pořádku, bavila ho ale spíše praxe a odborné předměty (známky ale byly podprůměrné). Jinak učiteli hodnocen jako šikovný. Nejprve se učil na tesaře (pouze krátce), pak na zedníka. Dvakrát změnil střední školu, poprvé kvůli délce vyučování, pak kvůli krádeži mobilu. Na poslední škole též kradl nářadí, ukončil to tam sám, resp. po tom, co byl ze studia podmíněně vyloučen, na žádost zákonného zástupce pak studium přerušil.

Rodiče ho ve škole pravidelně kontrolovali, na učňáku to sledovali přes internet, pak když zjistili problémy na střední, říkali mu, že se nevyučí. Zatrhli mu kapesné, od jisté chvíle už rezignovali. Když byl malý, máma ho budila a připravovala svačinu, do školy ho vodila sestra, po škole dělali úkoly, a pak šli ven, měl společný psací stůl s bratrem. Na školní výlety a lyže nejedl, jinak jezdil reprezentovat školu v atletice. Do školy se nikdy po prázdninách netěšil, nebavilo ho to tam, a taky nesnášel to vstávání. Chodil asi rok na nepovinnou němčinu asi v 7. třídě, přestal s tím, nebavilo ho to. Za výsledky se nestyděl, ani se jimi nechlubil, se spolužáky problémy neměl, kromě těch dvou, co je šikanovali.

Byl v diagnostickém ústavu na 3 měsíce před dovršením 17 let, kvůli hádkám s mámou (ale také – podle informací ze SARPA – pro poškozování věcí a užívání omamných látek), on odešel z domu, máma to hlásila jako útěk. Dali mu ústavní výchovu do konce školního roku (na žádost matky), pak byl ve výchovném ústavu. Po dvou a půl měsících šel na velké prázdniny domů, ale pak se tam vrátil ještě na 2 měsíce – neshody s matkou. Do 18 let pak byl ve výchovném ústavu. Mezi tím mu otec sehnal byt a již bydlel sám.

Jan soudí, že mu v diagnostickém ústavu trochu pomohli, ve výchovném ústavu byl režim strašně volný, byli pořád mimo ústav. Myslí si, že se tam „neponaučil“, každý druhý tam hulil trávu. Šikana tam ale nebyla, kluci měli strach, že když by někdo někoho zbil, šel by na drogové testy a mohl by být přeložen do přísnějšího ústavu. Vychovatelé byli celkem dobří, když člověk nedělal blbosti, pakárny, neřval, tak se vždy s nimi dalo dohodnout. Jan říká, že byl 3x na dovolence a že tam útěky neměl (byl tam dva a půl měsíce), jezdil i na dovolenky asi 3x. Útěky neměl, byl tam 2,5 měsíce.

Volný čas, zájmy: Zajímaly ho atletika a fotbal, chodil pravidelně i na soutěže, byl jediný z té školy, kterou zrovna navštěvoval. Hrál fotbal s kluky z vesnice. Na Moravě chodil do tanečního kroužku. V dětství hrál na bicí, pak ho to přestalo bavit, před výkonem trestu

hrál v klubu fotbal. Hrál (hraje) šachy. Z hudby ho zajímá hip hop. V době před nástupem do VTOS nejvíce trávil čas s rodinou, a v práci. Byla tam dobrá parta lidí, starší chlapi. Přijali ho normálně, do hospody nechodil. Ve VTOS mu jde např. šití. Myslí, že je manuálně zručný. Co zkusil, mu většinou šlo, i v práci venku. Vyučen ale není a ve věznicí není zařazen.

Zdraví: Dlouhodobě nemocný nebyl. Měl jen jednu zlomenou čelist v dospělosti, jinak občas v dětství zápal plic, na psychiatrii se neléčil.

Zkušenosti s drogami: Nemá údajně zkušenost s drogami (ani s marihuanou), fetování nezkoušel, opakovaně kontakt popírá. Jen kouří, alkohol nepije. Kouřit začal asi v patnácti či šestnácti letech. Když chodil s partou, tak kouřil více – cca krabička denně. Pak když začal pracovat, na chvíli přestal, ale pak se rozešel s holkou a zase začal. Před VTOS asi 8 denně, v práci třeba vůbec nekouřil, nyní 10–15 cigaret, není tu co dělat. Rodiče ho natchytali, dali mu na hubu, pak šel do „výchovňáku“, máma nikdy nekouřila. Táta ano, ale nikdy doma, jen v práci. Na hracích automatech nehrál, nesnáší to.

Přátelské vztahy: V dětství měl kamarády ze školky. Skončilo to, když se přestěhovali do Čech. Po přestěhování měl také kamaráda, asi o 2 roky mladšího z vesnice, kde bydlel, na té vesnici nebylo jinak s kým kamarádit, bylo tam málo lidí. Společně s ním a bratrem kradli, poté, co je „práskli“, nechali v tom jenom jeho. Toho kamaráda poté zbil a přestal s ním kamarádit. Později byl v partě, dělali „průsery“, než je pozavírali po pastákách. Většinou někam šli, někoho provokovali, někomu rozbili hubu, někde něco ukradli, jeden z nich fetoval trávu i pervitin (on sám to ale nikdy nevyzkoušel). Nebavilo je jen tak sedět a povídat si. Kluky znal ze školy či učňáku. Měli problémy s policií. V případě krádeže náradí, jeden ze spolupachatelů měl již předtím problémy (ten to organizoval), druhý ne. Chtěli si „vydělat“ peníze. Teď již takové známosti nemá.

Partnerské vztahy: Do současnosti chodil maximálně s deseti holkami. On pořádně začal s holkou chodit až v 15–16 letech. Nyní má přítelkyni a s ní 7měsíční dítě. Přítelkyně za ním jezdí pravidelně i s dítětem (chlapec). Je s ní od 17 let, před 18. rokem otěhotněla, nyní žije u své matky (s tou také dobře vychází).

Pracovní zkušenosti :Udělal si „živnosták“ na dokončovací práce, jezdil za prací do Německa, pak si udělal papíry na vysokozdvížený vozík a před uvězněním pracoval jako skladník (to ho bavilo). Dělal tam bez problémů asi 6–8 měsíců, pak šel do VTOS.

Začal pracovat hned, jak se dostal z výchovného ústavu. Už předtím byl na brigádě, pak po dovršení 18 let měl již pracovní smlouvu. Začal pracovat 3 měsíce před 18. rokem věku, ušetřil si 60 000 Kč, nechal je přítelkyni. Uvažuje, že po odchodu z trestu bude pracovat u táty jako skladník a pak si najde něco lepšího za více peněz. Tam, kde pracoval, se zeptá na možnosti, ale až bude venku. Nechce jim psát z kriminálu. Přítelkyně jim nahlásila ukončení s tím, že byl dlouhodobě nemocen. Škodu z trestné činnosti má uhrazenou (uhradil ji ještě před nástupem do výkonu trestu, a teď již má srážkami z příjmu splaceny i soudní výlohy). Měl by mít ušetřeno, až půjde asi 15 000 úložného. (ze spisu vyplývá, že např. u rozbitého zábradlí škoda neuhrazena)

Projekce do budoucnosti: V dětství chtěl být vojákem. Nyní by chtěl co nejdříve „vylézt ven“, aby se mohl nechat přezkoušet na ovládání vysokozdvížného vozíku. A pak by chtěl dělat dále skladníka. Až bude syn větší, chtěl by zase jezdit do Německa kvůli vysokým příjmům. Partnerka by měla být hodná, postarat se o dítě, zodpovědná, nelhat. Přátele chce mít takové, jako má teď, co žijí rodinným životem. Ve třiceti letech by chtěl stavět barák na hypotéku, mít dobré auto, udělat si druhé dítě a žít spokojeně. Být skladníkem a jezdit přes prázdniny do Německa, děti chce dvě, partnerku (matku svého dítěte) si chce vzít. Nechce, aby jeho děti měly dětství jako on, aby musely prožívat to, co on (výchovňák, kriminál). Mrzí ho, že přítelkyně teď trpí, její máma se k ní nechová příliš dobře.

Problémy s chováním: Něco bylo již před dovršením 15. roku, nebylo to řešeno přes soud či policii. Šlo např. o ukradené kolo (udělal to s bratrem a kamarádem). Matka to zjistila, vrátila kolo za ně, zatrhlá jim kapesné, zakázala chodit ven (fyzické tresty už ne, máma věděla, že to již nemá cenu).

Problémy začaly asi v 16 letech, to udělal krádež ve škole, pak po vesnicích vykrádali baráky, skoro nic nevzali, celková škoda byla asi 2 500 Kč, brali sušenky, bibliofuky, víno apod. Do těch domů lezli, ani nevěděli, co tam je, bylo to spíše z nudy, peníze tehdy nějaké měl. Bylo to s bratrem a kamarádem, on z nich byl nejstarší, svedli to jen na něj, matka mu vyčítala, že do toho tahá bratra, nevěřila mu. Poškození zavolali policajty a ti to vyřešili, přišli na ně. Při činu je nechytili. On za to dostal podmínku. Pak posílal omluvné dopisy.

Pak bylo u přestupkové komise řešeno nějaké napadení. Jan napadl člověka, protože ho pomlouval, že mu ukradl boty. Dal mu „hlavičku“ a pěstí, zlomil mu nos, dostal pokutu, ale tomu muži se neomluvil, protože si to zasloužil. Pak ukradl mobil, udělal to pro peníze, dostal za toto provinění trest OPP (první OPP vykonal bez problémů) a následně se řešila s tím spojená porušená podmínka (po dvou letech přeměněno na nepodmíněný trest odnětí svobody). Pak ukradl vrtačky v ceně asi 40 000 Kč (také je chtěl prodat) – za to zase dostal OPP – 250 hodin (neposlali mu však pravomocný rozsudek, proto trest nevykonal), na PMS však uvedl, že trest vykoná po propuštění z věznice.

V RT uvedeno, že 1. odsouzení se vztahovalo ke krádeži vloupáním a porušování domovní svobody – uloženo podmíněné odsouzení s dohledem, ve 2. odsouzení se jednalo o souběh se skutkem v prvním odsouzení, poškození cizí věci (rozbité zábradlí) – uloženo souhrnné opatření podmíněně odložené odnětí svobody (přesto, že se dopustil recidivy, opatření ponecháno v platnosti a prodloužena zkušební doba, pak přeměna na NEPO), 3. odsouzení krádež (mobil) – uloženo OPP, 4.–5. odsouzení – krádež (mobilu a náradí) – souhrnné OPP

Ve zprávě PMS konstatováno, že byly problémy s výkonem OPP, Jan se nedostavoval na konzultace, byly stížnosti ze strany poskytovatele prací, uváděl u něho lživé informace o odpracovaných (zameškaných) hodinách, přístup k výkonu trestu byl laxní, problémy s pozdními příchody. Dále ve zprávě informace, že v souvislosti s prvním odsouzením (krádeže v domcích) mu byla státním zástupcem uložena výchovná povinnost podrobení se probačnímu programu ANCORA – program nedokončen z důvodu umístění do diagnostického ústavu.

K motivaci trestného jednání Jan uvedl: Myslel si, že je tak dobrý, že se na to nepřijde, že ho nechytí. Dělal to z nudy a pro zisk (potřeboval peníze). Vidí také vliv party na své chování, vezl se s nimi, zaháněli nudu. Na PMS mu domlouvali a radili, byl mu uložen dohled, to mu asi pomohlo, měl totiž spoustu možností k další trestné činnosti a nevyužil je (ukázali mu fotky z kriminálu, což jej trochu odradilo), nakonec ale stejně odcizil ty vrtačky.

Náhled na trestnou činnost, řešení následků: S PMS jednal, docházel tam, probační úřednice mu radila, aby napsal omluvný dopis. Mediace neproběhla, osobně se s poškozenými nesetkal. Škole se za odcizené vrtačky neomluvil, jen tam ukončil studium a poslal peníze a omluvný dopis. Poslal jen peníze a omluvný dopis, totéž v ostatních případech. Na PMS docházel (byl mu pak uložen dohled, než šel do pastáku).

Z OSPODu za ním paní také do rodiny chodila, většinou však nebyl doma, občas za ní šel na sociálku, vše jí odkýval a šel pryč. Říkala mu, ať nekrade, že půjde do „výchovňáku“ apod.

Některé věci se odehrály mimo pozornost orgánů činných v trestním řízení... Jan sdělil, že jej souseď (jeden z poškozených) chtěl zbit, ale netroufl si na něj (bylo mu už 16 let a byl silný), souseď zbil jeho mladšího bratra a následně otec Jana zbil toho souseďa...

Dnes Jana mrzí, že neposlechl mámu. Měl vlastní hlavu. Vyčítky svědomí – to zase ne, škodu uhradil, škody nebyly velké (tak co?). V případě napadení necítí vinu, ten druhý ho napadl, naopak ten druhý se mu měl omluvit. U ostatních provinění si ale uvědomuje, že by se mu také nelíbilo, kdyby mu někdo lezl do baráku. Dříve mu to bylo jedno, myslel si, ať si poškození povídají, co chtějí.

(ze spisu – minimálně ve vztahu k poškozenému zábradlí v době řízení škoda uhrazena zřejmě nebyla, přístup mladistvého dle poškozeného je spíše laxní, řeší to matka, která nemá dostatek prostředků.)

Subjektivní dojmy z rozhovoru a klienta: Mluví poměrně rychle. Vyjadřuje se ale srozumitelně, občas používá sprostá slova, mluví hovorově. Je poměrně otevřený, ale o některých věcech cíleně nemluví, zejména o citlivých událostech v rodině, a pak o těch, které by na něj mohly vrhnout špatné světlo (např. problémy s výkonem OPP – naznačuje, že problém nebyl na jeho straně). Je vidět, že je již dospělý, má poměrně realistický náhled na budoucnost.

Nález z psychologického vyšetření: Intelektový výkon Jana dosahuje nadprůměrné úrovně. V testu vyřešil všechny úlohy, kromě poslední, nejobtížnější. I když se jedná o spíše lehčí test, podle dostupných norem takový výkon odpovídá 90. percentilu v populaci, proband by se tedy řadil mezi 10 % nejinteligentnějších lidí.

Zároveň u dotyčného nalézáme vysokou tendenci k úspěšnosti, potřebu dosahovat dobrých výsledků, ale také exhibitivnost, potřebu být středem pozornosti. Můžeme spekulovat, že v potřebě být úspěšný není dobrý výkon cílem sám o sobě, ale je prostředkem k tomu, jak vyniknout, upoutat pozornost druhých. V sociální sféře má Jan navíc tendenci dominovat, chce být vůdcem a ovlivňovat ostatní, tato potřeba je u něj excesivně silná. Podvolovat se

druhým je pro něj nepřijatelné, stejně jako se nechce držet zavedených zvyklostí. Chce jednat po svém, má svou hlavu. Nesnaží se ale o sledování nějakých dlouhodobých cílů, nemá potřebu plánovat, organizovat věci, udržovat strukturu.

Osobnostní test vyplnil s výraznými projevy ostražitosti, výsledkem je nevalidní protokol jen málo nebo vůbec vypovídající o osobnostních charakteristikách dotyčného.

Suspektně problémy v sociální oblasti, snížené sebehodnocení a spíše negativní odhad vlastní osobní hodnoty. Sebepercepce je založená na nerealistických obrazech, sociálních distorzích.

Myšlení funguje s určitými zvláštnostmi, může být narušené zejména v komplikovanějších situacích. Podkladem jsou nerealistické percepce, chybí tedy základ pro adekvátní testování reality. Výsledkem jsou potíže v přizpůsobování a je zde vysoké riziko škodlivého či sebezničujícího chování. Ve skladbě osobnosti nacházíme i infantilní povahové komponenty.

Láďa, věk 17 let

Rodina, charakteristika rodinných postav a situace v rodině. Láďa sděluje: V době narození Láďi žili jeho romští rodiče spolu, nebyli sezdáni, asi v jeho 5 až 6 letech se rozešli, protože táta fetoval a máma to nesnášela. Později si našla nového partnera (Láďa jej považuje za nevlastního tátu), se kterým žije dodnes. Má jednoho vlastního mladšího bratra, který žije u nich. V rodině byli důležití též prarodiče z matčiny strany (dost se s nimi stýkají). Vlastní otec byl ve výkonu trestu odnětí svobody za krádež, v rodině měli problémy s policií (byli také odsouzeni) také dva strýčkové a děda z matčiny strany též za majetkové trestné činy.

Otec: 38–40 let, je feťák, asi nikdy nepracoval, občas se s ním viděl venku, když chodil do školy do Chánova, občas si s ním povídal, ale nikdy ho nikam nevzal. Je „srandista“, nikdy ho nebil, výživné neplatil (Láďa uvádí, že to po něm ani nechce). Má ho rád, je to jeho táta, ale máma i nevlastní táta jsou mu přednější, na ně by se klidně obrátil se svými problémy. Na vlastního otce ale ne, ani mu nepřišel na soud, napsal mu jen jednou.

Matka: 36 let, pracovala na operačním sále, neví, co přesně tam dělala (asi podávala nástroje a myla je), vyučila se na učitelku ve škole, neví, zda má maturitu, dříve pracovala v klubu (dětském) – to bylo v rámci charity, máma je věřící, zdravotně v pořádku, je srandistka, povídá si s ní.

Nevlastní otec: 36 let, je tatér, ze začátku ho neměl rád, chodil k babičce a vymýšlel si, že ho mlátí, ale pak již to bylo dobré. Hrál si s nimi hry na PlayStationu, máma s nevlastním otcem ho pravidelně ve věznici navštěvují. Mezi nevlastním otcem a matkou jsou dobré vztahy. Někdy se hádali kvůli němu, nevlastní otec se snažil být přísnější, neshodli se.

Prarodiče z matčiny strany – často se stýkali, navštěvovali je, často spal u babičky, chodil k ní na jídlo, prarodiče ho hlídali, bydleli poblíž, děda byl pro něj velmi důležitý, chodil s ním do práce, hodně pije, měl před ním respekt i před babičkou, když ho vzal do práce, tak mu tam Láďa ukradl věci, pak už ho tam děda nechtěl brát. Děda podniká, neví, zda je vyučený, babička asi ne. Prarodiče z otcovy strany zná, ale nestýká se s nimi. Vztahy mezi matkou a nevlastním otcem (vychovatelem) a prarodiči jsou dobré, vídají se každý den.

Bratr: (16 let) ten problémy neměl, chodil do školy, jezdil na skejtu, učil se, Láďa má s ním dobré vztahy.

Máma je přísná, prohlížela ho, jestli nemá vpichy, zda nefetuje, prořadovávala mu věci, zakazovala mu chodit ven (ale na trénink ho pustila), kontrolovala mu školní tašku, zda má všechny pomůcky (v Anglii to nebylo třeba, tam jsme měli vše ve škole), zavírala ho doma, občas mu dala facku. Láďa jí ale „hrál na nervy“, dělal to tak dlouho, až povolila a pustila ho ven. Když mu nechtěla dát peníze, tak jí řekl, že to řekne babičce. Následně řekl babičce, že ho máma týrá, a babička začala proto mámě nadávat. Máma si s ním nevěděla rady, radila se s kurátorkou. Domácí úkoly nedělal, záznamy o úkolech vyhazoval už ve třídě, mámě říkal, že úkoly nemá. Doma zvláštní prostor na učení neměl, ale „na co by ho měl?“, on domácí přípravu nedělal. Někdy máma dělala úkoly za něj. Když přišel ze školy, najedl se a šel ven.

I nevlastní otec je přísný, když řekne, že mu peníze nedá, tak mu je fakt nedá. Láďa měl vůči němu respekt, ale stejně ho taky neposlechl. Ví, že by ho nikdy neuhodil, taky mu jako máma zakazoval chodit ven, ale on stejně utekl. Taky se zajímal o školu (podobně jako máma). Láďa se domnívá, že nevlastní otec nedělal v přístupu mezi ním a bratrem žádné rozdíly.

Po rozchodu s otcem žila matka chvíli sama, pak si našla muže. V dětství žili v Chánově, pak se máma odstěhovala do Mostu. Byly doby, kdy máma neměla ani korunu, pomáhala jim babička, pak, když začala žít s nevlastním otcem, to bylo již lepší. Vztahy se sousedy byly bez problémů, všichni se znali, bydleli tam Romové i Češi. První byt byla garsonka, tam bydleli do přibližně 5 až 6 let, pak s nevlastním tátou ve 3+1, pak ve 2+1. V garsonce to bylo malé, pak si vzali větší byt a měl s bratrem vlastní pokoj.

Asi v 7 letech Ládi odjela celá rodina (pravděpodobně i s prarodiči) do Anglie za lepší práci, lepším životem, tam se máma a nevlastní otec vzali. Mezitím se narodil mladší bratr. V Anglii bydleli v bytě 2+1 a pak v bytě v domku v podkroví, máma tam pracovala v Anglii jako uklízečka, táta nejdřív taky uklízel, později pracoval jako tatér, v jednom pokoji v bytě měl svou tetovací dílnu. V Anglii žili v turistické oblasti v malém městečku, žili tam Angličani i cizinci, bylo to bez problémů.

Pak se vrátili do Čech, kvůli tomu, že mu v Anglii hrozilo uvěznění. V Čechách žil se svojí rodinou až do uvěznění v ČR.

Informace ze zprávy OSPOD a PMS říká, že vlastní otec Ládi s nimi žil asi do jeho sedmi let, matka dlouhodobě pracovala v nemocnici, nyní nezaměstnaná (práci přerušila se zdravotních důvodů, měla by nyní opět nastoupit), nevlastní otec pracoval též v nemocnici, nyní evidován na ÚP a hledá aktivně práci. Matka má tendenci syna omlouvat. S mladistvým na OSPOD skutečně řada rozhovorů, přesto se dopouštěl (i v podmínce) dalších přestupků (majetkových a proti občanskému soužití) a trestné činnosti (krádeže). Mladistvý dochází na OSPOD či na pracoviště PMS, slibuje nápravu či zdržení se dalších činů, ale k těmto slibům má laxní přístup. Láďa má též problém se vzděláváním v ČR, neboť neovládá dostatečně český jazyk (dlouhou dobu pobýval v Anglii).

O své školní docházce Láďa sděluje: Chodil do školky, později do předškolní přípravné třídy, nepamatuje si, že by tam měl nějaké problémy, jedna učitelka byla hodná, další byla „cikánka“, tancovala s nimi v souboru, máma se s učitelkami kamarádila.

Ve škole se mu nikdy nelíbilo, nesnáší školu. Do první třídy základní školy (nešlo o speciální školu) začal chodit ještě v Čechách, v první třídě propadl, měl pětku z češtiny (domnívá se, že byl problém v tom, že nerozuměl česky), matematika mu taky nešla (neměl k sobě asistenta). Měl také dvojku z chování, měl kázeňské problémy ve škole, pořád se pral. Když začal chodit do druhé třídy, tak odjeli do Anglie. Láďa tvrdí, že v Anglii byla škola lepší. Nejdříve chodil do malé školy, tam se učil anglicky, pak do velké (tam již začal chodit za školu). Vedle učitelky byly ve třídě též asistentky, s těmi se dalo na všem domluvit. Také učitelé mu více pomáhali, když mu něco nešlo, učitelé byli fajn (byli tam 2 učitelé na 7–8 dětí). Někdy chodili i k učitelce domů, tam chodil někdy i rád, záleželo, jak se vyspal. Byl tam také jeden dobrý učitel, kterému na něm záleželo, vozil ho do školy, zakazoval mu

kouřit a brát drogy (volal kvůli němu mámě), toho měl rád, „byl férovej“, jednal s ním jako s kamarádem. Nejdřív chodil v Anglii do normální třídy, pak do zvláštní. Z normální školy ho vyhodili, neboť distribuoval dětem prášky extáze (uvádí, že je našel) a i kvůli chování. Jezdil k psychiatrovi, ten mu předepsal prášky (ty ale nebral). Bavily ho tělocvik a chemie, v těchto předmětech nepropadal. Hodně chodili vařit a hrát fotbal. Učení v Anglii bylo lehčí než v Čechách, co se tady učilo v 1. třídě, se tam učilo v 6. třídě, takže byl napřed. Ve zvláštní třídě měl taky problémy, nemohli ho tam zpacifikovat (např. když házel židlemi). V Anglii měl také různé kázeňské problémy (např. když nenosil školní uniformu, nebo když měl záškoláctví). Ve třídě měl hodně kamarádů.

Když se vrátil do Čech, šel do 8. třídy (Chánov) do normální školy, přešel tam asi po 14 dnech na jiné ZŠ, na vysvědčení měl trojky a čtyřky a taky dvojku z chování (za rvačky). Občas ho kromě chemie bavily i jiné předměty, nebavila ho např. historie (nemyslí si, že by na oblibu předmětů měla vliv osoba učitele). Často vůči němu byli učitelé nespravedliví, hodně ho hlídali, když byla nějaká rvačka, už to předem „házeli“ na něj. V Čechách si na něj „zasedla“ učitelka.

Známky ho nezajímaly, bylo mu to jedno. Máma se s ním pokoušela učit, ale jeho to nebavilo, vodila ho do školy, když měl problémy se záškoláctvím (máma se o záškoláctví dozvěděla až, když jí začali volat ze školy), nebál se do školy chodit, jen se mu tam nechtělo. I když ho máma do školy vodila, stejně to nepomohlo, stejně ze školy utekl. V Čechách se to neřešilo, máma mu napsala omluvenku (v Anglii se záškoláctví začalo řešit přes sociálku, zameškané hodiny se tam nahrazovaly – sociálka ho pak odvážela do školy).

Ve škole nedokázal sedět, vyrušoval, byl bujný, dělal blbosti. Měl brát nějaké prášky, po 14 dnech je ale brát přestal. Školní známky ho nezajímaly, nikdy je neřešil. Domnívá se, že u známek platí, že čím máš známky horší, tím jsi větší frajer... Láda propadal, měl pocit, že si na něj učitelky zasedly. Zvlášť nemá rád, když na něj někdo řve (jak to učitelky dělaly). Ve škole měl hodně zameškaných neomluvených hodin. Již před pobytem v Anglii ve druhé třídě měl párkrát neomluvené hodiny (spíše ale chodil pozdě), od 6. třídy v České republice to bylo často, v sedmé již chodil do školy málo (podle nálady), šel do školy třeba jen jednou do týdne, (v zimě chodil častěji). Místo školy chodil třeba ke kamarádovi („zhulili se“), nebo byl s partou, se kterou kradli. Škola byla „ztráta času, je to nejhorší, co může být.“ Jediné, co se mu hodilo, byla výuka angličtiny a matematika. Školních akcí se účastnil, hrál fotbal za školu, účastnil se sportovních akcí. Měl se ve škole zúčastňovat doučování, ale nebyl tam ani jednou.

Pokud jde o vztahy se spolužáky, někteří byli dobří kamarádi (některé znal již od školky). Dělal spolu blbiny, ostatním spolužákům říkali „koniny“ (tedy se jim posmívali a různě zastrášovali). Taky je mlátili a brali jim věci (útočili jen na kluky, na holky ne). Jednou ale zapálil holce vlasy. V Čechách také venku házeli kameny po spolužácích, řešilo se to s ředitelkou školy a policií. Máma ho pak vzala ze školy a dala ho na jinou. V Anglii se kvůli jejich partě jeden kluk bál chodit do školy, řešilo se to přes sociálku, dostal napomenutí. V Anglii měl kamarády většinou ze školy. Ti měli také problémy, např. dealerství drog. Byl tam i v gangu se staršími kluky (zapojení do drogové kriminality), byli jako jeho rodina. Také se v Anglii pral kvůli bratrovi, šikanovali ho na ulici Poláci, když chodili domů.

Ve vztahu ke vzdělání Láda říká, „že je hodně důležité, ale jak pro koho, ale on to nevydrží chodit do školy, nesnáší sedět, psát, poslouchat někoho.“ Po dotazu připouští, že by vzdělání mohlo být snad důležité i pro něj.

Ze zprávy OSPOD zjišťujeme, že povinnou školní docházku plnil v Anglii, po návratu do ČR chodil do školy jen krátce – vyšel z osmé třídy po devíti letech povinné školní docházky. Je nezaměstnaný, nestuduje ani není veden na úřadu práce (tam byl sankčně vyřazen).

Volný čas, zájmy: Již od dětství hrál fotbal, do jiných kroužků nechodil, s trenéry vycházel dobře (ale šlo jen o fotbal, žádné bližší vztahy, nesvěřoval se jim). Pak měl problémy se šelestem srdce a nemohl ve fotbale pokračovat na vyšší úrovni. Jednu dobu se zajímal i o box, dělal kolem tohoto sportu nějaké činnosti (říká, že tam i pracoval). Měl tam co kouřit, ten, co to tam vedl, od nich kupoval kradené věci. Zabýval se též sprejerstvím, maloval na zdi, rád jezdil na malých motorkách. Nehraje na žádný hudební nástroj, rád ale poslouchá hudbu (např. rap, funky, romskou), také nějakou dobu rapoval, brzy ho to přestalo bavit. Doma hrál na PlayStationu hry. Často chodil jen tak venku, někdy hrál s kluky fotbal. Bavilo jej také krást. Televize či počítače ho moc nebaví, maximálně Facebook, chodil na zábavy a diskotéky. V dětství s rodinou chodili do kina, v Anglii k moři a s babičkou na hory. Aby získal peníze, hrál i na automatech. Již ráno vstával s myšlenkou, že si půjde nakrást, aby měl na automaty. Rodiče věděli, že hraje na automatech, on jim to ale nepřiznal, zapíral to, hrál u Vietnamců, kterým zároveň prodával kradené zboží. Rodiče tomu nemohli zabránit, utekl jim. To se dělo, když mu bylo asi 13–14 let, rodiče ho již nezvládali, máma na něm chtěla, aby se vrátil k fotbalu a pracoval.

Zdraví: Jednou měl otřes mozku (narazil omylem venku hlavou do jiného člověka). Jednou ho pobodali, bolelo to asi 2–3 týdny, měl to zašité. Měl také naražená žebra v důsledku fyzického napadení či rvaček (bez trvalých následků). Má šelest na srdci, v poslední době ho píchá u srdce, v běžném životě (kromě fotbalu) ho to neomezuje. Ambulantně již od školky docházel k psychiatrovi kvůli hyperaktivitě, prášky ho uspávaly, tak je přestal brát (a doktorovi to neřekl). Prý mu psychiatrická léčba nepomáhá (k doktorovi chodil asi jednou za dva měsíce). Ve VTOS je také pravidelně odvážen do psychiatrické léčebny na vyšetření.

Zkušenosti s drogami: Kouření tabáku zkoušel již v 6 či 7 letech, pravidelně kouří od 11 let (tento věk uveden i v SARPO). V rodině máma i táta (nevlastní) kouří. Marihuanu zkusil poprvé asi v 7 letech, získal ji od bratrance, pravidelně ji začal užívat asi od 13 let, získával ji od kamarádova bráchy, později si ji již kupoval sám od dealerů. Když byly peníze, pak spotřeboval 2–3 gramy, normálně tak 1–2 gramy denně, v současné době toho potřebuje víc, cca 30 gramů na dva dny. (Poznámka: asi tímto tvrzením kryje dealerství). Rodiče to ze začátku nevěděli, pak asi ve 14 letech se to již dozvěděli, máma nadávala, chtěla ho dát na léčení. Sociálka v Anglii to věděla, chodil „do programu“ a tam ho pravidelně testovali na drogy. Když byl pozitivní, nemělo to žádný přímý následek, na léčení ho nikdy neposílali, jen domlouvali. V Čechách mu nabízeli léčení. Marihuanu bral i ve škole, učitel to věděl, jen mu řekl „spi, neotravuj, neřvi“, nebo aby to schoval – obdobně jednali v Anglii i Čechách. Láda nepovažuje marihuanu za drogu, přináší dobrou náladu, uvolnění, nemá abstinenci příznaky, marihuanu nebere jako riziko pro zdraví či život. Jednou zkusil do nosu pervitin, ale nelíbilo se mu to, nechtěl dopadnout jako táta, nebo

feťáci na ulici. K automatům se dostal přes kamaráda až v 15 letech v Čechách, když měl peníze, hrál každý den, ráno, odpoledne, večer. Máma to věděla, říkala, ať to nedělá, i na OSPODU mu to zakazovali.

Přátelské vztahy: Už od dětství má kamarády i ze školky, někteří mají také problémy se zákonem. Někteří ne – ti, co s nimi hrával fotbal. V oddíle nikdy neměl problém s tím, že by byl Rom. Ve fotbalovém oddíle nikdo nekouřil ani nebral drogy. S těmi, co s nimi byly problémy, páchali krádeže, loupeže, dealování, prali se. Některé znal ze školy, některé z ulice. Měl také velmi dobrého kamaráda, ale to skončilo, podrazil ho, naučil ho krást v krámech, naučil ho na automatech, teď vše hází na něj. Nyní má pouze dobrého kamaráda z Anglie, který také dealuje, ale nechytily ho. V Čechách má i kamaráda, co nekrade, nemá problémy.

Partnerské vztahy: S holkami se kamarádil již odmalička, holky byly i v partě, nepodílely se na trestné činnosti, jen s nimi trávily volný čas. Chodil s nimi asi od 11 či 12 let, vážněji ale až od 15 let. Ty z pozdější doby ale nebyly z party, byly to „normální holky, slušné, co nedělají blbosti“. Už neví, s kolika chodil, rodiče to neřešili. Nyní partnerku nemá. Zkušenosti se sexem má asi od 11–12 let, neví, kolik té holce bylo.

Pracovní zkušenosti: Měl nějaké brigády načerno u příbuzných. Pracoval, aby si vydělal co nejvíce peněz, nikdy ale nic neušetřil, utrácel za různé věci, oblečení, automaty, „trávu“. Jednou pracoval načerno v 15 letech, pak nedostal výplatu, šlo o stavební a bourací práce, pak tam kradl nářadí. Domnívá se, že je šikovný na rozbíjení věcí. Stavební práce ho baví, má rád práci „co se dělá rukama“. (Ze zprávy SARPO vyplývá, že byl 2x sankčně vyřazen z evidence ÚP).

Projekce do budoucnosti: Budoucí partnerka musí mít postavu, být sympatická, hodná holka, brunetka, čistotná, umět vařit. S přáteli by chtěl chodit do práce, na pivo, fotbal, zakouřit si spolu. I nadále by se chtěl (asi) přátelit i s těmi, co mají problémy se zákonem, vydělávají si nelegálně. Až mu bude 30 let, chtěl by mít práci, byt, auto, první dítě (celkem by chtěl mít 2 děti), pracovat by chtěl jako zedník. Chtěl by se oženit s holkou, se kterou bude tak 3–4 roky. Chce, aby jeho děti nekradly, nefetovaly, představuje si, že jeho kluk bude hrát fotbal a holka bude kadeřnice. Nechtěl by, aby jeho děti zažily kriminál, ale: „musí si taky zažít něco špatného, nemohou být svatí.“ V dětství chtěl být popelářem, nyní by chtěl být vědec, zajímá ho vesmír, dívá se na takové dokumenty, nebo by chtěl být fotbalista, ale to nejde kvůli zdraví, jinak by chtěl být úspěšný podnikatel ve stavebnictví či v obchodu s obuví.

Problémy s chováním: V dětství Láda zlobil, neposeděl na jednom místě, první větší průšvih si nepamatuje, bylo toho hodně, už odmalička kradl, např. oplatky tak od pěti, šesti let, když ho chytili, přivezli ho domů policajti, máma mu dala pár facek či přes „prdel“, už neví, zda se to později nějak dál řešilo.

Závažnější věci začaly asi v 10–11 letech. Loupeže či zmlácení někoho dělal s klukama. Dostal v Anglii soudně „nějaký zvláštní program“ za krádeže, docházel na sezení a do klubu, jezdili na výlety s klukama se stejnými problémy. To ho bavilo, tam se toho od nich moc naučil, seznámil se tam s problémovými kamarády, zapojil se do gangu. „Je to stejné

jako tady (tedy ve věznici), dostanete se tam mezi grázly.“ V přibližně asi 12–13 letech utekl od rodičů a byl např. týden v Londýně, pak byl zase doma a zase odjel, prodával heroin a crack (organizoval to tam jeden černoch). Dělal pro něj i loupeže, ale také kradl kola. Máma si s ním nevěděla rady, radila se s kurátorkou. Soud mu dával stále přísnější probační program. Asi ve 13 či 14 letech měl už hodně činů – loupeže, ovlivňování svědků s basebalovou pálkou (nátlak, aby nesvědčili), později už mu hrozilo uvěznění, ale ve vězení nebylo místo, propustili ho „na obojek“ (zařízení pro elektronické monitorování – bezpečnostní náramek). Tehdy mu bylo asi 16 let – při prvním odsouzení nedodržel podmínky tohoto trestu, při testování byl pozitivní na THC. Utekl do Čech, pak se tam po určité době vrátil – zatkl ho hned na letišti, seděl asi 5 dní, v „opravném řízení“ ho propustili, měli mu nasadit náramek, tak zase utekl do Čech, ví jen, že má vyhoštění.

V ČR pak mezi 15. až 16. rokem páchal rozsáhlou trestnou činností. Láďa uvádí jako první skutek vykradení bytu, pak krádež auta, loupež peněženky chlapovi z ruky (zároveň mu pohrozil, že pokud mu ji nedá, že ho zbije), vykrádání skladů, ukradení kabelky v baru, krádež peněženky z kapsy.

Probační úřednice byla jednou u nich. Jinak do kanceláře PMS docházel on, „na sezení“, domnívá se, že mu to nepomohlo. Měl být doma do šesti či sedmi, měli to kontrolovat policajti, ti to ale nedělali. Týden to dodržel, pak na to již kašlal. Spolupracoval i s kurátorkou (chodil tam z povinnosti), šlo o pohovory, dávala mu rady, během dne to ale vše zapomněl a „dál páchal“. Dobrovolně měl absolvovat probační program PUNKT, ani jednou tam ale nebyl. Pak krádeže z aut, vloupání do skladů, krádež peněženky, další loupež (šel k někomu, kdo mu dlužil peníze, on mu – pod pohrůzkou násilí – dal telefon) atd. Na hodně věcí se nepřišlo – krádeže.

Z rejstříku trestů a rozsudků se dozvídáme. První tři odsouzení v Anglii: ublížení na zdraví (bitka), druhé za krádež v obchodě, třetí za porušení podmínky – uložené sankce: dohled a probační opatření 6 měsíců, peněžitá sankce – kompenzace trestu, podmíněné odsouzení a další peněžitá sankce. Jednalo se o činy spáchané ještě před dosažením věku trestní odpovědnosti v ČR.

První odsouzení v ČR v 15 letech za loupež, kdy spolu s dalším mladistvým trhl za kabelku, a tím strhl poškozenou na zem, a když svírala kabelku, druhý mladistvý jí pak kabelku vytrhl z ruky – uloženo podmíněné odsouzení s dohledem – přeměněno na nepodmíněný trest. Další odsouzení v jeho 16 letech za loupež ve spolupachatelství – vytržení mobilu a odejmutí dalších věcí pod pohrůzkou zbití – uloženo nepodmíněný trest.

Ze zprávy PMS se dozvídáme: Již v přípravném řízení zahájena spolupráce, učiněn pokus o mediaci – poškozená se ale nedostavila, docházka Ládi ke konzultacím byla problematická, bez omluvy se nedostavoval. Konány osobní návštěvy v místě bydliště, Láďa projevil zájem absolvovat probační program PUNKT, pak PMS informována, že jede za babičkou do Anglie, a poté, že by se do programu zapojil. Z rozhovorů vyplynulo, že si mladistvý neuvědomuje důsledky svého jednání, je sdílný, je s ním dobrá komunikace. Láďa nedoložil žádný doklad o úhradě škody, docházka na PMS stále problematická, nové stíhání pro krádež ve spolupachatelství, který měl být spáchán až po právní moci rozhodnutí o předmětné trestné činnosti, nicméně dle RT se jednalo zřejmě o souběh.

Poslední odsouzení bylo v 17 letech za krádež vloupáním do bytu, porušování domovní svobody, dále krádež věci, které měl někdo při sobě, neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku (krádež peněženky s platební kartou), vše páchal ve spolupachatelství. Při jedné z loupeží došlo, při vytrhávání kabelky, ke stržení poškozené na zem. V době výzkumu byl stíhán za krádež (odcizení volně položené kabelky v baru).

Motivace k trestné činnosti a náhled na ni: Potřeba peněz: „Jsou to rychlý peníze.“ Dále: „Byl to adrenalin, když člověk neví, zda ho chytí, či nechytí, nebo když ho honili policajti či civilisti... je to hezký pocit utéct.“ Na jeho trestnou činnost se vždy přišlo jenom tehdy, když ho někdo „napráskal“, nikdy ho prý nechytily při činu.

U loupeží si údajně dával pozor, aby nikdy nepoužil násilí (jen výhrůžky), ví, jaké jsou za použití násilí tresty. (Domnívá se, že nějaké jeho provinění špatně posoudili – správně to neměla být loupež, ale krádež). On neokrádal staré lidi. Na dotaz, zda se někdy zabýval pocity oběti, řekl: „když jsem ukradl kabelku, tak jsem si pomyslel, co když má (poškozená) děti, ale pak jsem si řekl, co je mi do toho.“ Do budoucna už nechce sedět, nechce dělat blbosti (není to správné, dělat to pro peníze). Měl by změnit kamarády, nejlepší by bylo jít bydlet někam jinam (kde mne nikdo nezná). Tresty nepovažuje za dostatečné, byly příliš měkké, nefungovaly. Probačka ho vedla k účasti na mediaci, on si to ale nepřál, napsal však omluvný dopis. K tomu, aby nic znovu nepáchal, by potřeboval práci a dostatek peněz. Výplata by měla být každých 14 dní, ne po měsíci, a výplaty by měly být větší. Neví, zda ještě něco dluží za trestnou činnost (něco za něj uhradila matka). Vracet se bude k mámě, již nebydlí tam, kde bydlela.

Subjektivní dojmy z rozhovoru a klienta: Hovoří velmi rychle, občas drmolí. Velmi sdílný a otevřený, někdy se přímo chlubí tím, co vše stihl, ale např. loupež, kde byla poškozenou žena sražená na zem, neuvádí. Místy působí ještě poměrně dětsky.

Nález z psychologického vyšetření: Probandem podaný výkon v inteligenčním testu odpovídá pásmu podprůměru – 5. percentilu v populaci (IQ skóre 75). Vzhledem k přístupu probanda při skupinovém testování však výsledek nemusí být validní.

Nicméně i osobnostní test ukazuje na snížené množství vnitřních psychických zdrojů pro řešení problémů, účelné rozhodování a efektivní jednání. Slabá kognitivní a emoční kapacita ho předurčuje k úspěšné adaptaci pouze v jednoduchých, nekomplikovaných podmínkách. Proto se sám snaží vyhýbat složitostem. Podnětové pole se snaží zjednodušit a zpracovat co nejprostším způsobem. V některých případech může být tato strategie funkční a produkovat adekvátní odpovědi. Pro zvládnutí komplexnějších záležitostí však nemá dostatečné kapacity, takže v situacích se zvýšenými nároky a zátěží lze u něj očekávat selhávání.

V sociální oblasti vyjadřuje dost silnou potřebu být druhým vůdcem, řídit je a organizovat. Zároveň však netouží po přátelských vztazích s nimi, nezajímají ho pocity, potřeba a motivy druhých, nemá snahu být druhým nápomocen či ku prospěchu. Naopak pohotově napadá názory druhých, s nimiž nesouhlasí, a prosazuje útočně ty své. Tato kombinace se zdá být poměrně nepříznivá a zavdává podezření na asociální rysy. Nechce se moc nikomu

a ničemu podřizovat, chce fungovat samostatně, nezávisle, zbavovat se závazků a odpovědnosti. Velmi silně se u něj manifestuje heterosexuální potřeba, to však není v rozporu s výše uvedeným a v našem výzkumném vzorku je to obvyklé.

Silná potřeba kontaktů s opačným pohlavím se odráží i v žebříčku hodnot, kde přední místa obsazují téměř výhradně podnětová slova s touto tematikou – „milénka“, „ženy“, „láska“, „sex“, „ideální žena“, „manželka“, „intimní styk“, na 1., resp. 2., 3., 5., 6., 7., 12. místě. Přitom další slova vztahující se k sociální oblasti, jako např. „lidé“, „muži“, „kamarádi“, „nadřizení“ jsou zařazeni mnohem níže a převažuje u nich negativní hodnocení. Negativní, nejhorší hodnocení nalézáme u pojmů – „útočit“, „smrt“, „hádká“, „strach“, „nemoc“, ale také „léky“ a „alkohol“. Dost negativně je hodnocen také otec.

Zajímavé je, že nacházíme neshodu mezi vědomým a nevědomým hodnocením slov „hluk“, „klid“ a „ticho“, a to v tom smyslu, že vědomá hodnocení jsou v souladu s očekávaným hodnocením, ale nevědomá jsou s ním v rozporu. Proband tedy pozitivně hodnotí „hluk“, ale negativně „klid“ a „ticho“, což lze také považovat za psychopatologický znak.

Lukáš, 17 let

Rodina, charakteristika rodinných postav a situace v rodině: Z porodnice ho vlastní romská matka dala přímo do kojeneckého ústavu. V devíti měsících byl adoptován neromskou rodinou. V rodině bylo celkem 5 dětí, dvě starší sestry (nyní 24 a 18 let) byly pokrevními dětmi adoptivních rodičů a v rodině byli mimo Lukáše ještě dva mladší adoptovaní nevlastní bratři (nyní 12 a 10 let), rovněž Romové. Všichni sourozenci jsou nevlastní: 2 starší sestry (24 a 18 let) jsou pokrevní děti adoptivních rodičů a 2 mladší bratři (12 a 10 let) jsou adoptovaní, rovněž Romové. Vlastní rodiče nezná, jsou někde na Slovensku. Podle fotek si pamatuje nevlastní babičku. Nevlastní děda bydlel hned vedle nich, často u něj pobýval (neměl ale k němu co říci). Lukáš říká, že nikdo z rodiny nemá kriminální minulost (dle jiných pramenů se však dozvídáme, že ve VTOS byli strýc a švagr).

Adoptivní otec má 52 let, vychovával ho s matkou do 13 let, kdy se adoptivní rodiče rozvedli. Lukáš říká, že „táta byl přísnější“ a „že to tak má být“, dostával od něj tresty (např. 100x napsat, že „nemám krášt“). Rodiče ho moc netrestali, jen míval „zaracha“, což pro něj byl nejhorší trest.

Adoptivní matka má 49 let (klient se chlubí, že zná i datum jejího narození). Vzdělání má asi střední, chodila do práce jako prodavačka, pomocná síla, s nynějším přítelem „něco provozuje“, má u sebe ty dva mladší sourozence. Nemocná nebyla, ale pořád měla stres, nervy...

Rodiče věděli, že má nějaké problémy, věděli například, že od dětství kouří (odhaduje, že od 9 let), později (zhruba od 11–12 let) mu sami dávali „tajně“ cigarety (oba ho při tom ovšem vyzývali, aby to neříkal druhému rodiči). O trávě věděla máma od 14 let, předtím hulil od 11 let tajně. Že se v dětství opíjel, to rodiče také věděli, snažili se ho to svérázně odnaučit (namazali mu např. obličej francovkou, aby se mu to pití zhnusilo). Lukáš říká, že máma rozmazlovala jeho starší sestry, jeho prý ne: „Já jsem byl vždycky ten nejhorší, sestry na mě všechno sváděly a matka tomu věřila.“

Adoptivní rodiče se rozvedli, když mu bylo 13 let, tím dle jeho názoru začaly jeho problémy (jak ale plyne ze zprávy OSPOD, problémy s chováním měl už v dětství, cca od 10 let). V 15 letech matka zrušila pěstounskou (poručnickou?) péči. Příjmení má ale stále po ní (tedy po adoptivních rodičích), matka se následně přejmenovala, neví proč (asi podle nového partnera).

Matka mu po negativních zkušenostech s ním (kradl doma věci, jí peníze z peněženky, byl agresivní na sourozence...) řekla, že nesmí u nich „překročit práh domu“, bojí se ho, považuje ho za nebezpečného pro rodinu a „nepoučitelného“. Zároveň ale Lukáš říká, že mu mnohokrát předtím odpustila. Má k ní silný vztah, uvedl, že jí dříve kupoval i kytice (těžce nese, že ho „vyhodila z domu“, i když říká, že to chápe).

Na materiální nedostatek si Lukáš nestěžoval, říkal, že v rodině měl údajně všechno. Na některé sportovní akce jezdil, na lyžařském výcviku se školou ale nebyl, zúčastnil se však školy v přírodě. Uvádí, že na mnohé školní akce nejezdil, resp. nevzali ho tam kvůli chování. Mladší sourozenci měli také problémy ve škole (nikdy ale s policií).

O své školní docházce Lukáš sděluje: Chodil do MŠ, moc si na to nepamatuje, asi se mu tam líbilo. Následně chodil do základní školy (zdůrazňuje, že ne do zvláštní), nedokončil ji, vyšel ze 7. třídy. Navštěvoval tři základní školy, v prvních dvou ho – dle jeho mínění – šikanovali, tak z obou odešel (v obou byli hlavně neromské děti), tak šel na třetí školu, „tam byli stejný jako já, Romové“, tam se mu líbilo. V té době (10 let) už ale měl problémy s chováním, od r. 2010 problémy ve škole, neučil se, nepsal domácí úkoly, byl vulgární. Přiznává záškoláctví, všechny hodiny si omlouval sám, vytrhával stránky z notýsku, kde dostával poznámky. Říká: „byla potřeba chlapská ruka ve výchově, kdyby otec zůstal v rodině, tak by bylo všechno jinak.“

Uvedl, že měl rád hlavně učitelky. Na nespravedlnost si v poslední škole nevzpomíná, v těch předchozích neromských školách to bylo horší. Tam se mu spíš vysmívali, že je „jedinej černej“, a to jak spolužáci, tak i učitelé. Na třetí škole, kam byl přemístěn a kde byli hlavně Romové, to bylo lepší. Rodiče se do 6. třídy zajímali o jeho pobyt ve škole, „když bylo něco špatně, řvali na mě a všechno jsem se musel naučit.“ Někdy ho doučovala nejstarší sestra, hlavně matematiku. Bavily ho chemie, fyzika, tělocvik a čeština. Ve škole se mu líbilo, kdyby nešel do pastáku, tak se učí na uměleckého kováře (prý udělal talentovky, „byly docela těžký“ – popisuje, jak vyrobil z plechu růži a dostal za ni jedničku – je na to hrdý). V pastáku se učil zedníkem, nevyučil se, protože šel do VTOS. Chce si dodělat obě školy.

Volný čas, zájmy: chodil sportovat, do kroužku malování, do truhlářského kroužku. Hrál závodně fotbal, táta je trenér a on hrál, dokud mu – kvůli kouření – stačily plíce (tak do 12 let). Otec mu měl za zlé, že přestal hrát fotbal (zůstalo to tak, pak se rodiče rozvedli...) „Maloval jsem, zpíval, hrál na klavír, flétnu, kytaru, tancoval jsem závodně latinskoamerické tance.“ Také ho bavila posilovna, švagr („byl také zavřený v Pardubicích“) dělal MMI (smíšená bojová umění), jezdil jeden a půl roku na kurz tohoto sportu do krajského města (natrénované používal na sebeobranu). Dělal ještě atletiku a gymnastiku.

V dětství chtěl být fotbalista (hrál hlavně fotbal s tátou), teď by chtěl být umělecký kovář. V dětství si s ním hráli sourozenci, pes a táta, máma si nikdy nehrála s nikým, „ta byla taková divná“. Hrál hlavně fotbal s tátou.

Zdraví: prodělal běžné dětské choroby. Měl blíže neurčené psychické problémy – když byl menší, tak ho vozili k psychiatrice, bral léky na hyperaktivitu.

Zkušenosti s drogami – kouření od 9 let, marjánka od 11 let, v 15 letech pervitin – užíval ho nosem, nepíchal si, dále experimentoval s LSD, „houbičkami“, tripy („trávu“ má ale nejraději). Teď 5 měsíců trávu nekouřil a doufá, že to vydrží i nadále (později si odporuje, říká, že se těší, až si po propuštění z vězení zahulí, marjánku dostane jistě od kamaráda, dá mu ji prý kamarád). Nikdo ho ale neodnaučí kouřit – má silný návyk, všichni v rodině kouřili. Ve věznici údajně nekouří, moc mu to ani nechybí. Pije také alkoholové nápoje, hlavně pivo a tvrdý alkohol, na diskotéce užívá taneční drogy. Kamarádi, většinou starší, mu drogy poskytovali, ale ti „věděli, kdy mají dost (týká se alkoholu i drog), to poznání on nemá, nikdy neví, kdy má dost.“

Přátelské vztahy – měl vždy hodně kamarádů, raději však kamarádil s holkama. Bližší vztah s dívkou měl jen jeden – s tou současnou (se kterou má dítě). Nikdo z blízkých s ním kontakt neudrží, píšou mu pouze vychovatelky z pastáku z Hostinného.

Po ukončení výkonu trestu nemá kam jít. Půjde ke kamarádům ze školy, má s nimi dobrý vztah, užívají drogy, vždycky mu pomůžou. Ve škole s nimi kouřil trávu, jinak se s nimi moc nebavil, já jsem byl spíš takovej buziček, ne spíš „narcis“, bavil jsem se raději s holkama, ne že bych se cejtil být holkou, ale lépe jsem si s nimi rozuměl.“ Chtěl se jim líbit.

Kamarádi by ho měli respektovat, nechce, aby se ho báli, ale aby si dávali pozor, aby se už nic nestalo (aby nedocházelo ke konfliktům). Těší se na hulení. Uklidní ho to, je to lepší než někoho „zbušit“. Uklidňoval se pomocí drog, když na něj máma řvala. Věří, že do basy se nevrátí, už ví, jak to tam vypadá – bere to čas, to ho mrzí víc než ztráta rodiny.

Partnerské vztahy: má přítelkyni (19 let, Romka), se kterou má osmiměsíční holčičku, ale ta ho asi nechala, neodepisuje mu na dopisy (poslal jí už čtyři). Ona má byt, chtěl by bydlet s ní, ale asi ho nebude chtít. Ale doufá, že mu napíše, až se objeví na sociální síti. Jinak je hodná, věří v Boha – nevdá mu to, on se také snažil, ale když se modlí, musí se smát. Tak to nedělá, věří pouze sám v sebe. Na druhé straně o přítelkyni říká, že je líná a rozmazluje děti (tím myslí jejího mladšího bratra), takže vlastně neví, zda by s ní chtěl žít. Jeho představa o ideální partnerce je následovná: „měla by umět vařit, uklízet, starat se o něj, být hodná i přísná, nemusí být hezká.“

Pracovní zkušenosti: Od 13 let (po rozvodu adoptivních rodičů) se údajně o rodinu staral, chodil na brigády, dával peníze mámě (a ona si dnes stěžuje, že za něj musí platit soudy, advokáty – to on nechápe). Neposílá mu nic, má prý být rád, že je s ním tímto způsobem v kontaktu.

Projekce do budoucnosti: Ve třiceti letech nebude mít na nic čas. Půjde do práce, z práce, jedině volný bude víkend, ale o víkendu se nikde nic neděje. Všechno zajímavé se děje od pondělí do pátku. (V neděli se třeba nesmí pracovat, chodí se do kostela. V neděli se má odpočívat.) Neví, zda se ožení, nepřemýšlí o tom, chtěl by mít alespoň dvě děti (pět je moc, „pět dětí je zoologická“). Děti by chtěl uchránit drog a před zločinem, a aby nezažily šikanu.

Do nejbližší budoucnosti má pochyby o tom, co s ním bude, za trestnou činnost se stydí v tom smyslu, že dělá ostudu rodině („bráchové o něm musí říkat, že v 17 letech sedí“). Nebo půjde do Domu na půl cesty. Má obavy, zda sežene práci, když má záznam v RT.

Problémy s chováním: První „lumpárna“ vyšetřovaná policií byla provedena v Bille, kde ukradl Kinder vajíčko, navedl ho k tomu kamarád. Poté (od 14 let) následovaly další krádeže, poskytoval drogy mladistvým, žhářství... „měl jsem toho hodně“, byl jsem v různých výchovných zařízeních. Poprvé byl v „pastáku“ ve 12 letech (počítá s tím, že se do zařízení tohoto typu bude vracet po výkonu trestu – ústavní výchovu má stanovenou do 18 let). Příčiny své delikvence vidí v tom, že se opíjel a „hulil trávu“ a chytíl se špatné party. Byl v různých pastácích, utíkal z nich. Při útěcích byl až v Německu, tam ho chytli, šel do vazby a z vazby do výkonu trestu. Říká ale, že má krátký trest (8 měsíců).

Z rejstříku trestů zjišťujeme, že byl odsouzen za celou řadu provinění (většinou ve spolupachatelství): krádeže, porušování domovní svobody, nedovolenou výrobu a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a též za přechovávání omamných a psychotropních látek a jedů, poškození cizí věci – většinou ve spolupachatelství. Byl souzen také za křivou výpověď a křivé obvinění. Při rozhovoru přiznává i antisociální činnost před 15. rokem, zejména krádeže a vloupání.

Subjektivní dojmy z rozhovoru a klienta: Působí dobrým dojmem, pokud se snaží, mluví spisovně a kultivovaně. K tomu uvedl: „Já se umím bavit v každé společnosti, umím být slušnej, i bejt zlej, mám dobrý vychování.“ Při rozhovoru dělal dojem, že nic netají, občas něco sváděl na okolnosti a svoji povahu.

Další informace z jiných zdrojů: Ve zprávě z Výchovného ústavu, kde pokračoval ve studiu, plyne, že se Lukáš stával nebezpečným svému okolí. V té době silně fetoval a prostředky na drogy sháněl jakkoliv: kradl inventář, věci spolužákům, bral vše, co se dá zpeněžit. Neustále utíkal z ústavu a na útěku páchal též majetková provinění. Matka byla vždy upozorněna, že je opět na útěku, aby si zabezpečila svůj majetek. Výchovný ústav podal návrh na stanovení ochranné výchovy.

Nález z psychologického vyšetření: Aktuální intelektový výkon Lukáše odpovídá pásmu slabšího průměru. Z rozložení správně a chybně řešených úloh ale vidíme, že chybí i u lehčích příkladů, naopak některé těžší řeší správně, takže na celkové skóre mají pravděpodobně vliv i jiné, neintelektové faktory (nepozornost, emoční vlivy).

Má potřebu vyhledávat silné podněty a nové zkušenosti a nerad se podvoluje zaběhnutému řádu a zvyklostem, má rád změnu.

Submisivní typ, nechce druhé vést, nesnaží se určovat dění, drží se v pozadí a zaujímá pasivní roli. Má silnou tendenci přejímat na sebe vinu za problémy, přiznávat své chyby. Druhým lidem dobře nerozumí, nevnímá je realisticky. Vzhledem k tomu používá interpersonální formy chování, které nejsou efektivní a adaptivní a častěji vyvolávají negativní odezvu. Počíná si nonkonformně, neobvykle a je vnímán jako zvláštní. V současné společnosti vrstevníků znatelně zastává pozici „hloupého“ obětího beránka – ostatním slouží jako terč posměchu a dehonestace, což si on uvědomuje a určitým způsobem to i akceptuje. Vnitřně za to velmi pravděpodobně vůči ostatním pociťuje hněv a resentment, který ale pro svou pasivní roli často přímo neprojevuje. Tyto jeho sociální zkušenosti jsou již s velkou pravděpodobností generalizované, výsledkem je jen menší potřeba navazovat přátelské vztahy s druhými.

V hierarchii hodnot se na předních, jednoznačně kladně hodnocených místech nachází pojmy „sex“, „ideální žena“, „manželka“, „milenka“, „domov“, „ženy“, „matka“, „děti“, což představuje dost konzistentní obraz touhy po kontaktech s druhým pohlavím a rodinném zázemí. Ostatní sociální svět je pro něj přinejmenším ambivalentní, „lidé“ už obsahují i negativní prvky, „kamarádi“, „otec“ mají již spíše negativní příděch, „pracoviště“, „nadržený“ a „muži“ jsou hodnoceni zcela negativně.

Velmi zarážející je fakt, že na vrcholu žebříčku hodnocení u něj nalézáme slovo „úzkost“, tedy pojem, u kterého očekáváme negativní hodnocení. Očekávané negativní hodnocení proband generuje pouze vědomě, nevědomě má pro něj „úzkost“ pozitivní hodnotu. Naopak slovo „štěstí“, pro naprostou většinu populace jednoznačně pozitivní, je jím nevědomě hodnoceno negativně (i když vědomě kladně). Vidíme tedy zásadní rozpory mezi vědomým a nevědomým hodnocením a mezi jeho postojem a normou, běžným reagováním, což si jistě zasluhuje pozornost a další prozkoumání.

Negativní postoj má také k pojmu „být první“, což potvrzuje domněnku o jeho submisivnosti. Oproti tomu slovo „vítězství“ je vědomě sice také hodnoceno negativně, tedy zřejmě veřejně přiznaný projev rezignace na dosahování úspěchu, ale nevědomě pro něj jistou kladnou hodnotu, a tedy i přitažlivost, přece jen má.

Celkově analýza hodnocení různých pojmů ukazuje řadu nápadností. Nalézáme zde již zmíněnou častější neshodu mezi vědomým a nevědomým hodnocením, které vypovídají o tom, že proband si neuvědomuje dobře svoje postoje. Dále nacházíme odklon od očekávatelného hodnocení, což naznačuje, že proband je určitým, zatím nespecifikovaným způsobem mimo normu. Jedná se o znaky, které nasvědčují narušení psychiky probanda.

Kognitivní aktivity jsou narušovány afektivními vlivy. Je přitahován emoční stimulací, dost náchylný používat emoce, je jimi hodně ovlivňován. Afekt má ale v jeho případě škodlivý vliv na stabilitu a konzistentnost chování. Při rozhodování používá pokus – omyl. Jenže má tendenci zjednodušovat, a tak nedostatečně rozlišuje složité emoční zážitky. Směšuje pocity a myšlení, pocity mohou mít mnohem větší, nebo menší vliv, než je pro situaci vhodné. Snáze také podléhá emočnímu zmatku a emoční projevy jsou místy méně kontrolované. Může docházet k impulzivnímu myšlení, špatné nebo zjednodušené logice a nakonec k méně efektivnímu a situaci nepřiměřenému chování a rozhodování. Myšlení je rigidní, postoje a hodnoty pevně fixované, není schopen nahlédnout na věc z jiného úhlu.

Imrich, 19 let

Rodina a proměny výchovného zázemí: narodil se do neúplné mnohodětné romské rodiny (celkem 7 sourozenců), od nejtěplejšího věku byl v kojeneckém ústavu, poté do 5 let v dětském domově. V tomto věku si ho matka vzala zpět a za necelý rok ho vrátila s tím, že si na něho nezvykla. Později se Imrich vrátil k rodičům, ale byly s ním velké výchovné problémy. Byl jednak hrubě fyzicky trestán matkou (uvedl, že byl matkou mučen a šikanován – musel stát bosý ve sněhu apod.), jednak dostával v té době záchvaty zuřivosti. Dnes toto období svého života hodnotí tak, že „ho to poučilo o životě“. Záchvaty zuřivosti vyústily v to, že k němu byl přivolán lékař a začaly různé intervence (dětská psychiatrie, Speciálně pedagogické centrum, SVP, diagnostický ústav, výchovné centrum...). Z institucí se snažil stále utíkat.

Rodiče o Imricha neměli zájem, říká, že otce skoro ani nezná, nestarali se o něj, matka ho neadekvátně trestala. Vztah s matkou byl výrazně narušen. Imrich tvrdil, že „pokud byl i v dětství někdy doma z ústavů, musel stále pomáhat matce a hrát si neměl čas (to mohl pouze v dětském domově). Výchovu víceméně suplovala babička, ale nestačila na ni. Kontakt Imricha s rodinou byl sporadický, rodiče ho ve výchovných zařízeních nenavštěvovali a domů téměř nejezdil. Jak Imrich konstatoval, nikdo – ani rodiče, ani on – o návštěvy příliš nestál. Jezdil občas k babičce, ale měl velké problémy a konflikty v jejím bydlišti a tak ho poté babička též odmítla zvat na návštěvu.

V 9 letech byl Imrichovi nařízen soudní dohled a v 11 letech ústavní výchova. Rodiče s tím nesouhlasili a argumentovali: „teď, když jsme si ho vychovali, tak nám ho zase vezmete, když už by mohl být rodinně něco platný.“ Rodina je materiálně závislá na dávkách, otec údajně občas pracuje. Bydleli donedávna v bytě 1+1, pak jim byl městem přidělen byt 2+1.

Škola: Navštěvoval školku, začal navštěvovat ZŠ, v 1. třídě byl však přeřazen do internátní zvláštní školy. Imrich sděluje, že ve 3. třídě byl z tohoto zařízení vyloučen a byl převeden na jinou ZvŠ, odkud ho též „vyhodili“ a následně byl umístěn na psychiatrii. Ve VÚM se učil v oboru zedník, před uvězněním byl učněm 2. ročníku. Zprávy z různých zařízení hovoří o Imrichově agresivitě, o konfliktech s vrstevníky i vychovateli či učiteli, o nevhodném chování, drzosti a vulgaritě. Ve VÚM s dalšími fyzicky napadl vychovatele.

Volný čas, zájmy: Když byl doma, nikdy mu matka neplatila žádné zájmové aktivity. Imrich říká, že ho bavil pouze fotbal, jiné zájmy nemá.

Zdraví: Fyzické zdraví je v pořádku, ale má značné psychické problémy, léčí se dlouhodobě na psychiatrii, byl i hospitalizován.

Zkušenosti s drogami: Zneužíval těkavé látky a prášky, zkusil marihuanu i pervitin (tvrdí, že ten byl pro něj moc drahý). Aby si vydělal na pivo a marjánku, chodil údajně na nějaké brigády, hlavně k sousedům na výpomoc. Drog se nebojí, je mu s nimi lépe, myslí si, že se mu nemůže při jejich užívání nic stát.

Přátelské vztahy: Kamarády měl – dle vlastních slov – ve školce, pak už si s lidmi jen povídal, ale s nikým nekamarádil. Přiznává, že byl v kontaktu s rizikovými uživateli drog. Bavit se i s dívkami (prý chodil se šesti), jedna mu psala do výchovného ústavu. Se sexem má zkušenosti, s pohlavním stykem začal údajně v 11 letech, děti ale nemá.

Kriminální kariéra: první „lumpárna“ vyšetřovaná Policií ČR se udála ve 14 letech. Kouřili ve stohu, odhodili sirku a stoh zapálili. Uvedl, že u případu byli i hasiči. Po 15. roce byl 2x odsouzen, ve VTOS je pro provinění vydírání a loupeže a byl nakonec odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 15 měsíců (sděluje: ve výchovném ústavu nutili nováčka k uklízení různých prostor a když odmítal, tak ho několikrát fyzicky napadli a dalšími způsoby ho šikanovali. Poškozený musel být ošetřen na chirurgii. Také ve VÚ spolu s dalšími chovanci fyzicky napadli vychovatele. Byl za tento čin spolu s dalšími odsouzen a v 17 letech šel přímo do vězení pro mladistvé). Motivace k trestné činnosti úzce souvisela zejména s jeho osobnostními rysy, s vývojem v dětství a závažnými psychickými problémy. Získané finance potřeboval na nákup drog. Dle dětského psychologa (posudek ve spise) pramení jeho poruchy chování z ADHD. Imrich se pohybuje též v pásmu lehké mentální retardace, je výrazně citově deprivován, má nízkou sebedůvěru. Je lehce ovlivnitelný, zneužitelný a manipulovatelný. Je dlouhodobě v péči dětského psychiatra a je medikován.

Projekce do budoucnosti: chtěl by mít ženu (hezkou a „aby měla srdce“), ale to údajně až poté, co si najde bydlení a práci.

Subjektivní dojem z rozhovoru a klienta: při prvním sezení byl uzavřený, odpovídal co nejstručněji, o některých záležitostech odmítal hovořit, byl jakoby utlumený (možná pod vlivem uklidňujících prostředků, je psychiatricky léčen a medikován). V dalším sezení byl o něco sdílnější, stěžoval si na matku a v podstatě na většinu okolností svého života. Mluvil nespisovně, většinou v holých větách, zjevně se snažil odpovídat „správně“ podle toho, co se od něj očekává.

Nález z psychologického vyšetření: Aktuální intelektový výkon probanda odpovídá pásmu podprůměru, konkrétně 10. percentilu v populaci. Kognitivní aktivity lze očekávat na simplexnější úrovni, ale v zásadě realitě přiměřené.

Přestože se nerad drží zavedených zvyklostí, vyjadřuje potřebu mít vše dobře naplánované a zorganizované. Nezříká se zodpovědnosti, v rámci svých možností se nesnaží vyhnout závazkům a povinnostem, akceptuje je. Je poměrně neobvyklým zjištěním, že „povinnosti“ pro něj představují jednu z nejvyšších hodnot a mají pro něj jednoznačně pozitivní význam.

Také pojmy „práce“, „pracoviště“, „vzdělání“ zauímají překvapivě čelní místa v žebříčku hodnot, jsou jím hodnocena příznivěji než obvyklejší „radost“, „štěstí“, „zábava“, „láska“. S trochou optimismu bychom mohli usuzovat na touhu po stabilní a sociálně přijímané existenci.

Má silnou potřebu navazovat a udržovat přátelské vztahy. Ve skupině nezaujímá dominantní postavení, nemá potřebu druhé řídit a vést dění. Není ale ani jednoznačně pod-

řizující se a podvolující se typ, nechce se příliš nechat druhými ovlivňovat. Naopak má potřebu prosazovat své názory a ochotně přistupuje ke kritizování druhých. Neočekává od druhých ani podporu a pomoc.

Zajímavé je zjištění, že vyjadřuje jen relativně velmi slabou potřebu stýkat se s osobami opačného pohlaví. Tato potřeba je slabá i ve srovnání s normální populací, v populaci delikventů (jak podle norem, tak podle výsledků ve zkoumaném vzorku) je to pak na nejvyšší neobvyklé. Pojmy jako „milénka“, „ženy“ jsou pro něj ambivalentní, přestože ne zcela negativní, stejně jako „sex“ a „intimní styk“ nemají takovou jednoznačně pozitivní a vysokou hodnotu, jak to vidíme u ostatních odsouzených. I projektivní osobnostní test ukazuje na problémy v sexuální oblasti, v reakci na podnět, který toto téma evokuje, proband zcela selhává.

Co se týká tohoto tématu, v oblasti pozitivních hodnot u něj nalézáme pouze pojem „manželka“, což můžeme vnímat nejspíš jako touhu po stabilním rodinném zázemí pro sebe. Podněťová slova, která se týkají reálného zázemí – „domov“, „dětství“, „děti“, „matka“ jsou jím totiž hodnocena převážně negativně, „matka“ dokonce velmi negativně, což je v souladu s nálezy v anamnéze.

Přehled titulů vydaných v edici Institutu pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2012

Ediční řada Studie:

2019

- 449 Roubalová, M., Holas, J., Kostelníková, Z. & Pešková, M. *Oběti kriminality. Poznatky z viktimizační studie.*
- 452 Tomášek, J., Diblíková, S., Hamplová, N. & Rozum, J. *Rodinné skupinové konference.*
- 453 Zeman, P., Blatníková, Š., Grohmannová, K., Koňák, T., Novák, P., Roubalová, M. & Trávníčková, I. *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů.*
- 454 Diblíková, S., Cejp, M., Hulmáková, J., Raszková, T., Roubalová, M., Scheinost, M., Večerka, K. & Zhřivalová, P. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2018.*
- 455 Roubalová, M., Grohmannová, K., Trávníčková, I. & Zeman, P. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky.*
- 457 Martinková, M. & Biedermanová, E. *Senioři v České republice jako oběti i pachatelé kriminálních deliktů.*
- 460 Tomášek, J., Háková, L. & Kostelníková, Z. *Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií.*

2018

- 447 Diblíková, S., Cejp, M., Hulmáková, J., Pešková, M., Scheinost, M. & Večerka, K. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2017.*
- 446 Scheinost, M., Cejp, Diviák, T. & Pojman, P. *Trendy vývoje organizovaného zločinu a jeho vybraných forem.*

2017

- 440 Zeman, P. (ed.) *Research on Crime and Criminal Justice in the Czech Republic (selected results of research activities of IKSP in the years 2012–2015).*
- 441 Tomášek, J., Faridová, P., Kostelníková, Z., Přesličková, H., Rozum, J. & Zhřivalová, P. *Zaměstnání jako faktor desistence.*
- 443 Karabec, Z., Diblíková, S., Hulmáková, J., Vlach, & Zeman, P. *Criminal Justice System in the Czech Republic. 3rd amended and revised edition.*
- 444 Budka, I. *Využití právních nástrojů pro potírání organizovaného zločinu.*
- 445 Diblíková, S., Hulmáková, J., Karban, M., Martinková, M., Scheinost, M. & Večerka, K. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2016.*

2016

- 431 Blatníková, Š., Faridová, P., Vranka, M. *Kriminální styly myšlení: Inventář PICT-cz.*
- 432 Marešová, A., Biedermanová, E., Rozum, J., Tamchyna, M. & Zhřivalová, P. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza.*
- 433 Blatníková, Š. *Nebezpečnost a násilí ve vězeňském prostředí.*
- 435 Holas, J., Háková, L., Krulichová, E. & Scheinost, M. *Regionální kriminalita a její odraz v kvalitě života obyvatel.*

- 437 Diblíková, S., Cejp, M., Martinková, M., Smejkal, V. & Štefunková, M. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015.*
- 438 Tomášek, J., Diblíková, S. & Scheinost, M. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy.*
- 439 Rozum, J., Háková, L., Tomášek, J., & Vlach, J. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy.*

2015

- 423 Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí III.).*
- 424 Marešová, A., Havel, R., Martinková, M. & Tamchyna, M. *Násilná kriminalita v nejisté době.*
- 425 Marešová, A., Biedermanová, E., Diblíková, S., Požár, J. & Martinková, M. *Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014.*
- 426 Zeman, P., Štefunková, M. & Trávníčková, I. *Drogová kriminalita a trestní zákoník.*
- 427 Večerka, K. & Štěchová, M. *Preventivní praxe po novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí.*
- 428 Blatníková, Š., Faridová, P. & Zeman, P. *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsouzení pachatelé.*
- 429 Scheinost, M., Válková, H., (eds.) *Sankční politika a její uplatňování. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.).*
- 430 Cejp, M., Blatníková, Š., Háková, L., Holas, J., Trávníčková, I. & Vlach, J. *Společenské zdroje vývoje organizovaného zločinu.*
- 422 Škvain, P. *Zabezpečovací detence z pohledu vybraných zahraničních právních úprav.*

2014

- 414 Martinková, M., Slavětínský, V. & Vlach, J. *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR.*
- 415 Štěchová, M. & Večerka, K. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže.*
- 417 Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M. & Rozum, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2013.*
- 418 Blatníková, Š., Faridová, P. & Zeman, P. *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost.*
- 419 Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. *Sankční politika pohledem praxe. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí II.).*

2013

- 403 Košťál, J. *Vybrané metody vícerozměrné statistiky. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 4).*
- 404 Pojman, P. *Ruský a ukrajinský organizovaný zločin.*
- 405 Tomášek, J. *Self-reportové studie kriminálního chování. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 5).*
- 406 Holas, J. *Politický radikalismus a mládež.*
- 408 Zeman, P., Diblíková, S., Slavětínský, V. & Štefunková, M. *Zkrácené formy trestního řízení – možnosti a limity.*

- 410 Scheinost, M., a kol. *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I.)*
- 411 Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Kuchařík, K., Martinková, M. & Scheinost, M. *Analýza trendů kriminality v roce 2012.*
- 412 Holas, J. & Večerka, K. *Stát a občan v prevenci kriminality.*

2012

- 397 Cejp, M. (ed.) *Selected Results of Research Activities of ICSP in the Years 2008–2011.*
- 398 Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J., Vlach, J. & Zeman, P. *Crime in the Czech Republic in 2010.*
- 399 Večerka, K. *Mládež o kriminalitě a etice každodennosti.*
- 402 Marešová, A., Biedermanová, E., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M. & Tomášek, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2011.*

Ediční řada Prameny:

2019

- 448 Heiskanen, M. & Lietonen, A. *Kriminalita a gender. Studie zaměřená na zastoupení mužů a žen v mezinárodní statistice kriminality.*
- 450 Škody působené kybernetickou kriminalitou. *Zpráva shrnující hlavní poznatky Pracovní skupiny k nákladům kyberkriminality.*
- 451 *Příručka k evaluaci. Pokyny k navrhování, provádění a používání nezávislé evaluace v UNODC.*

2017

- 442 UNODC: *Mezinárodní klasifikace trestných činů pro statistické účely.*

2016

- 434 Heiskanen, M., Aebi, M. E., van der Brugge, W., Jehle, J.-M. *Evidence alternativních trestů a zjišťování míry atrice. Metodologická studie komparativních dat v Evropě.*
- 436 *13. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici. Dauhá, Katar, 12.-19. dubna 2015*

2015

- 420 Francis, B., Humphreys, L., Kirby, S. & Soothill, K. *Kriminální kariéra v organizovaném zločinu.*
- 421 Mendel, R. A. *Mládeži nepřístupno. Argumenty pro snižování počtu odnětí svobody u mladistvých.*

2014

- 416 Benes, M. & Astbury, B. (eds.) *Problémy trestního soudnictví: evaluace programů, prevence kriminality, strach z kriminality a recidiva – pohledem australských kriminologů.*

2013

- 407 United Nations Office on Drugs and Crime *Odhad nezákonných finančních toků plynoucích z obchodu s drogami a jiného nadnárodního organizovaného zločinu.*
- 409 United Nations Office on Drugs and Crime *Světová zpráva o obchodování s lidmi 2012.*
- 413 European Forum for Urban Security *Pouliční násilí v EU: Skupiny mladistvých a násilí na veřejnosti.*

2012

- 395 Cejp, M. (ed.) *Britské strategické dokumenty k prevenci a potírání závažné trestné činnosti.*
- 396 Goodey, J. & Aromaa, K. (eds.) *Trestné činy z nenávisti (příspěvky ze Stockholmského kriminologického sympozia 2006 a 2007).*
- 400 Marešová, A. (ed.) *Trendy kriminality ve světě a nové problémy a reakce v oblasti prevence kriminality a trestní justice.*
- 401 Diblíková, S. (ed.) *Rada Evropy a International Juvenile Justice Observatory k soudnictví nad mládeží.*

Plné texty všech titulů, publikovaných v edici Institutu pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2000, jsou volně dostupné na webu IKSP www.kriminologie.cz v sekci Publikace.

Mladiství v procesu poruchové socializace

Autoři: Kazimír Večerka
Jana Hulmáková
Markéta Štěchová

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 00 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Design: addnoise.org

Sazba: Lukáš Pracný, sazbaknih.cz

Tisk: Reprocentrum, a. s., Blansko

Dáno do tisku: prosinec 2019

Vydání: první

Náklad: 200 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-184-4

